

SZENT ISTVÁN EGYETEM

**AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMÁNAK EGYEDFEJLŐDÉSE:
ALAPKUTATÁS A DEFINÍCIÓTÓL A
TERVEZÉSMÓDSZERTANIG**

MIKHÁZI ZSUZSANNA

GÖDÖLLŐ
2018

A doktori iskola

megnevezése: Szent István Egyetem
Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola

tudományága: Agrárműszaki tudományok

vezetője: Bozó László,
egyetemi tanár, DSc, MHAS
Szent István Egyetem, Kertészettudományi Kar
Talajtani és Vízgazdálkodási Tanszék

Témavezető: **Dr. Csemez Attila**
professzor emeritus
Szent István Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

Dr. Sallay Ágnes
habilitált egyetemi docens, PhD
Szent István Egyetem
Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

.....
A témavezető jóváhagyása

....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	5
I. ELŐZMÉNYEK, TÉMAVÁLASZTÁS, CÉLKITŰZÉSEK	7
I.1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, A TÉMA JELENTŐSÉGE.....	7
I.2. CÉLKITŰZÉS, KUTATÁSI KÉRDÉSEK.....	8
I.2.1. Az ökoturizmus fogalmának elemzése és értelmezése.....	8
I.2.2. Az ökoturizmus lehetséges mutatóinak összegyűjtése, rendszerezése.....	8
I.2.3. A táj szerepének és helyének meghatározása a turizmusban.....	9
I.2.4. Az ökoturisztikai tervezési elvek és módszerek meghatározása.....	9
I.2.5. Az ökoturisztikai termék fogalmának értelmezése.....	10
I.3. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE.....	10
II. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	12
II.1. AZ ÖKOTURIZMUS ELMÉLETI ALAPJAI.....	12
II.1.1. Az ökoturizmus fogalma és indikátorai.....	14
II.1.1.1. Ökoturizmus definíciók elemzése.....	19
II.1.1.2. Indikátorok az ökoturizmusban.....	21
II.1.2. A területfejlesztés (öko)turisztikai vonatkozásai.....	25
II.2.1.1. A hazai turizmus területi felosztása.....	27
II.1.3. Tervezési elvek és módszerek a turizmusban és az ökoturizmusban.....	30
II.1.3.1. A turizmus tervezésének mai elvei és gyakorlata.....	31
II.1.3.2. Az ökoturizmus tervezésének sajátosságai.....	38
II.1.4. Turisztikai termék, ökoturisztikai termék.....	42
II.1.4.1. Turisztikai termék.....	43
II.1.4.2. Ökoturisztikai termék.....	44
II.2. TÁJI ADOTTSÁGOK ÉS (ÖKO)TURIZMUS.....	48
II.2.1. Táj vonzerőtényezők az (öko)turizmusban.....	48
II.2.1.1. Turisztikai táj.....	51
II.2.1.2. Táj preferencia a turizmusban.....	55
II.2.1.3. A táj, mint turisztikai erőforrás.....	59
II.2.1.4. Táj- és tájképi értékek feltárása, tájvizsgálat a turizmusban.....	61
II.2.2. Tájmegőrzés.....	65
II.3. AZ IRODALOMKUTATÁS TAPASZTALATAI, KÖVETKEZTETÉSEK.....	70
III. ANYAG ÉS MÓDSZER	72
III.1. AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMI ELEMEINEK MEGHATÁROZÁSA SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK.....	73
III.1.1. A kutatás célja.....	74
III.1.2. A definíciók kiválasztásának módszere, szempontjai.....	74
III.1.3. A vizsgálat menete.....	76
III.2. AZ ÖKOTURIZMUS INDIKÁTORAINAK MEGHATÁROZÁSÁHOZ ALKALMAZOTT MÓDSZER.....	78
III.3. TÁJ PREFERENCIA A TURIZMUSBAN – KÉRDŐÍVES KUTATÁS MÓDSZERTANA.....	79
III.4. TURISZTIKAI TERVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSÉNEK MÓDSZERTANA.....	80
IV. EREDMÉNYEK	81
IV.1. A KUTATÁSI CÉLOKHOZ KAPCSOLÓDÓ EREDMÉNYEK.....	81
IV.1.1. Az ökoturizmus fogalmának értelmezése.....	81
IV.1.2. Az ökoturizmus indikátorai.....	92
IV.1.3. Táj preferencia a turizmusban - Kérdőív értékelés.....	98
IV.1.4. Turisztikai és ökoturisztikai tervezés-módszertani eredmények.....	102
IV.1.4.1. A turisztikai tervek összehasonlító elemzése.....	102
IV.1.4.2. Az ökoturisztikai tervezés elméleti folyamata.....	106
IV.1.5. Ökoturisztikai termék tervezés.....	110
IV.2. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK / TÉZISEK.....	114
V. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK	120
V.1. A KITŰZÖTT CÉLOK ELÉRÉSÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA, KUTATÁSI JAVASLATOK.....	120
V.2. EREDMÉNYEK GYAKORLATI ALKALMAZHATÓSÁGA.....	122
ÖSSZEGZÉS	123
SUMMARY	124

MELLÉKLETEK	125
M1. IRODALOMJEGYZÉK	126
M2. ÁBRÁK JEGYZÉKE	144
M3. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE	144
M4. A TURIZMUSHOZ KAPCSOLÓDÓ FOGALMAK	145
M5. ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓ ANALÍZIS - ESETTANULMÁNYOK.....	151
M6. AZ ESETTANULMÁNYOKBAN FELHASZNÁLT ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK	153
M7. A TARTALOMELEMZÉSHEZ KIVÁLASZTOTT DEFINÍCIÓIM	157
M8. A KUTATÁSBA BE NEM VONT ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK	171
M9. AZ ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK TARTALOMELEMZÉSI TÁBLÁZATA	178
M10. AZ ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK CSOPORTOSÍTOTT TARTALOMELEMZÉSI TÁBLÁZATAI.....	179
M12. TURISZTIKAI MINŐSÍTÉSEK - PÉLDÁK	184
M13. A TURISZTIKAI TERVEK FŐBB JELLEMZŐI.....	186
M14. ÖKOTURISZTIKAI TERMÉK KATEGÓRIÁK.....	187
M15. A TÖRTÉNETI KULTÚRTÁJELEMEK FELMÉRÉSI ÍVE	190
M16. AZ EGYEDI TÁJÉRTÉK KATASZTEREZÉS ADATLAPJA	191
M17. TÁJ PREFERENCIA KÉRDŐÍV	192
M18. A TÁJ PREFERENCIA KÉRDŐÍV EREDMÉNYEI	197
M19. TURISZTIKAI FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓK TARTALMI VIZSGÁLATA.....	205
M20. TURIZMUS VIZSGÁLATI ADATLAPOK.....	210
M21. A MEGYÉK ÉS BUDAPEST TERÜLETFEJLESZTÉSI IGÉNYEI ÉS FELADATAI.....	216
M22. ADATFORRÁSOK, ADATBÁZISOK A TURISZTIKAI INDIKÁTOROKHOZ	218

BEVEZETÉS

Az ökoturizmus (vagy „eco-tourism”, ahogy sokszor megjelenik a nemzetközi irodalomban) kifejezés az 1980-as évek végén egyre sűrűbben tűnt fel az angol nyelvű tudományos irodalomban. Még nem lehetett előre látni azt a népszerűséget, amit húsz évvel később elért az akkor még ismeretlen új termék. A siker az egyértelmű jele a 2002-ben, az Ökoturizmus Nemzetközi Éve (The International Year of Ecotourism - IYE) kapcsán az ENSZ által kibocsátott deklaráció és az ugyanabban az évben megalapított *Journal of Ecotourism*¹ című folyóirat.

Az ökoturizmus manapság már gyakran használt, mondhatni „divatos” szakkifejezés. Sajnos – hasonlóan más „divatos” szakkifejezés sorsához – mind a köznyelv, mind a sajtó, sőt esetenként a hazai jogszabályok is különböző felfogásban használják. „*Ecotourism means many things to many people.*” – írja TICKELL (1994, ix.) a CATER ÉS LOWMAN által szerkesztett „*Ecotourism. A sustainable option?*” című könyv előszavában. A fogalom körüli zavart növeli, hogy számtalan szinonim kifejezéssel is gyakran találkozunk. Bob Harvey, elismert természetfotós, turizmustervezési szakember ezt a jelenséget így fogalmazta meg: „*az ökoturizmus a kilencvenes évek elejének slágerszava volt, de olyan sokan használták olyan sokféleképpen, hogy gyakorlatilag értelmetlenné vált*²” (HONEY 2008, 70.).

ZUBRECZKI (2005) az ezredforduló turisztikájának legnépszerűbb típusának nevezi az ökoturizmust. Mint írja, a kifejezést megtaláljuk számos utazási iroda prospektusában, hemzseg tőle az internet és számtalan cég szakosodott erre világszerte. De kérdés, hogy valójában mit is takar ez a fogalom, és hogy mit értünk rajta a gyakorlatban. Tisztáznunk kell tehát a fogalom tartalmát és kapcsolatát más rokon fogalmakkal!

Az ökoturizmus megjelenik a tervezés különböző szintjein használt dokumentumokban, stratégiákban, tervekben, az azokhoz kapcsolódó pályázatokban, valamint a szakmai és tudományos körökön kívül a hétköznapi szóhasználatban is. Az Értekezés megírását az tette időszerűvé, hogy a terület- és településfejlesztésben, a vidékfejlesztésben mind nagyobb hangsúlyt kap a turizmus, egyre több a kiaknázható, de mégis kihasználatlanul maradó lehetőség. Mivel a turizmus az az ágazat, amely esetenként a legkisebb ráfordítással jelentős bevételt – és ezen belül jelentős devizabevételt – eredményez, nem csak ágazati, hanem önkormányzati szinten is a fejlesztés homlokterében áll. A turizmus hozzá tud járulni hosszabb távon a foglalkoztatási gondok megoldásához, a nem kívánatos globalizációs hatások mérsékléséhez és a magyar kulturális

¹ A folyóirat az Egyesült Királyságban kerül kiadásra, kiadója a Taylor és Francis Inc és 2002 óta folyamatosan megjelenik. Fő témái a turizmus, a szabadidő és a vendéglátómenedzsment. A *Journal of Ecotourism* arra törekszik, hogy az ökoturizmus témáját minél szélesebb aspektusból vizsgálja. Közread fogalmi, elméleti és empirikus kutatási eredményeket, különösen olyanokat, melyek hozzájárulnak az új ötletek elterjesztéséhez, az ökoturizmus tervezésének modelljéhez és új és jó gyakorlati mintát adnak.

² „The word ecotourism became a buzz-word in the early 1990’s, but so many people used it in so many different ways that it has become virtually meaningless.”

örökség ápolásához, gyarapításához. Ugyanakkor napjainkban gyakran merül fel a kérdés: „Területfejlesztés vagy tájmegőrzés?”. Azaz engedjük-e, hogy a táj a gazdasági fejlesztés/fejlődés áldozatává váljon, ha ez a lakosság helyben maradását szolgálja, munkalehetőséget teremt. Vajon összeegyeztethető-e természeti-kulturális értékeink védelmének elsődlegessége valamint a gazdasági haszon elérésére való törekvés? Vajon valóban a turizmus (azon belül is az ökoturizmus) az az eszköz, mely feloldja az ellentétet? A válasz ma még nem egyértelműen igen vagy nem. Azt előre leszögezhetjük, hogy a turizmus fejlesztése nem természetvédelmi cél (SALLAI 2003, DUHAY 2006), az szigorúan gazdaságfejlesztési feladat és érdek. A természetvédelem abban partnerként részt vehet, megvalósítása és ellenőrzése természetvédelmi érdek is, de ettől még környezetterhelést jelentő tevékenység.

A fogalom definiálása és a koncepció gyakorlatba való átültetése között véleményem szerint jelenleg hiányzik egy lépcsőfok. Ahhoz, hogy az ökoturizmus ne csak a természetjárással és a madármegfigyeléssel azonosuljon a turizmus érintettjei körében, ismerniük kell annak fogalmát, alapelveit. Különösen fontos, hogy a turizmus tervezéséért, fejlesztéséért, menedzseléséért felelős szakemberek, a helyi önkormányzati képviselők, a helyi döntéshozók ismerjék és alkalmazzák az ökoturizmus követelményeit. A kutatás elkészítésének célja, hogy az elméleti alapok tisztázásával hozzájáruljon a mindennapok gyakorlati megvalósulásához és praktikus sillabuszként megmutassa hogyan, milyen eszközök használatával, korlátok betartásával lehetséges az ökoturizmust fejleszteni és működtetni.

Dolgozatommal felhívom a figyelmet azokra kutatási területekre, melyeknek az ökoturizmusban ma aktualitásuk van és elengedhetetlenül igénylik a tájépítészeti tudományágakat átölelő ismeretanyagot, a táj megőrzését és védelmét mindenek előtt tartó megközelítést és a széles látókört. Szükséges, hogy szülessenek olyan kutatómunkák, amik a két tudományterület közötti kapcsolatot, a tájépítész feladatait és lehetőségeit vizsgálják a turizmus területén. Kiváltképp az ökoturizmus területén, amely szemléletében a tájépítészethez legközelebb álló turizmuságazat.

I. ELŐZMÉNYEK, TÉMAVÁLASZTÁS, CÉLKITŰZÉSEK

Mielőtt a téma részletes ismertetésére térek, összefoglalom, hogy melyek azok a kiinduló pontok, melyek a téma feldolgozására sarkalltak, valamint bemutatom a Dolgozat elkészítésének célját, megoldásra váró feladatait, felépítését és kidolgozásának menetét.

I.1. A TÉMAVÁLASZTÁS INDOKLÁSA, A TÉMA JELENTŐSÉGE

A bevezetőben rámutattam, hogy az ökoturizmus elterjedt és sok mindenre „ráhúzó” fogalom. Azonban a szó valódi tartalmával kevésbé vagyunk tisztában. Így fordulhat elő, hogy ökoturizmus címszó alatt olyan turisztikai szolgáltatások és programok kerülnek meghirdetésre, melyek az alapvető ismérveknek sem felelnek meg. Ezért szükségesnek tartottam az ökoturizmus fogalmának pontos lehatárolását. Mivel az ökoturizmus jelentése nem egyértelmű, és a szakirodalomban megfogalmazott leírásai korántsem egybehangzóak, kutatásom további területévé az ökoturizmus fogalmi megközelítéseivel kapcsolatos tudományos eredmények áttekintése és összefoglalása vált. A fogalom definícióinak elemzésén túl céлом volt, hogy meghatározzam azokat a komponenseket, amelyek összességében alkotják az ökoturizmus koncepcióját. Mivel tudomásom szerint hazánkban eddig nem készült ilyen témájú elemzés, így az újszerű eredményeket hozhat, mindemellett a vizsgálat eredményei hozzájárulhatnak az ökoturizmus tervezésének és fejlesztésének elméleti megalapozásához.

Az ökoturizmus a turizmusnak az az ága, amely megfelelő irányítással összhangot teremthet a megőrzés és a fejlesztés, a jelen és a jövő igényei között (HORVÁTH et al. 2012). Szorosan összekapcsolódik a természetvédelemmel, a tájhasznosítással, a tájépítéssel. Ugyanakkor nem elegendő a természeti értékekre alapozott ökoturizmus feltételeinek megteremtése vagy éppen javítása. Stratégiai cél az önkormányzatokkal közösen megtervezett sajátos, karakteres turisztikai arculat kialakítása, melynek eszköze a programcsomagok létrehozása és a hely-specifikus ökoturisztikai termékek kialakítása. Mindezt ki kell egészíteni az ökoturizmusra vonatkozó speciális tervezési elvekkel, melyek számos ponton eltérnek a hagyományos turizmustervezési gyakorlattól. A szakemberek számára biztosítani kell tehát azt az eszköztárat, amely a valóban alacsony környezetterheléssel megvalósuló, egyedi termékeken alapuló ökoturizmust eredményezi.

A táj a turisztikai szakemberek számára csak egy a turizmus erőforrásai közül, amelynek nem szentelnek különösebb figyelmet. Feltételezésem szerint a tájnak ennél jóval nagyobb jelentősége van a turizmusban (kiváltképpen az ökoturizmusban), hiszen a természeti és a kulturális vonzerőket fogja egységbe, amely értékek önmagukban, táji adottságok nélkül „nem működnek” vonzerőként. Gondoljuk csak el, mit ér egy présház az öt körülvevő dombok vagy szőlőhegyek nélkül, vagy az onnan nyíló panoráma nélkül. Könnyen beláthatjuk, hogy a táj, a

tájkép jóval fontosabb szerepet tölt be a turizmusban (az ökoturizmusban meg még inkább), mint azt a korábbi években gondolták. Ezért nagyon fontosnak tartottam a turisztikai erőforrások rendszerének felülvizsgálatát és a táj szerepének újra definiálását ebben a rendszerben.

Az ökoturizmus definiálása valamint a tájmegőrzésben és a területfejlesztésben betöltött szerepének meghatározása és tervezésmódszertanának kialakítása elősegíti a tájépítészeti szakterület interdiszciplináris jellegének elmélyülését. Várható a tájépítész szakemberek feladatainak és lehetőségeinek feltárása, meghatározása. A kutatás elméleti eredményei lehetővé teszik a tájépítész képzés kibővítését.

I.2. CÉLKITŰZÉS, KUTATÁSI KÉRDÉSEK

A kutatás fő célja az ökoturizmus elméleti hátterének összefoglalása volt a minél szélesebb körű hazai és nemzetközi irodalom feltárásával. Egy, az ökoturizmus kutatás eredményeit szintetizáló, elméleti elemző dolgozat létrehozása. A kutatás rész céljai egymásra épülnek: a fogalom meghatározásától jutottam el az ökoturisztikai termékig. A kutatás rész céljait és a hozzá kapcsolódó kutatási kérdéseket és feladatokat öt pontban fogalmaztam meg.

I.2.1. AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMÁNAK ELEMZÉSE ÉS ÉRTELMEZÉSE

Céлом az ökoturizmus fogalmának elemzése és értelmezése, a területfejlesztéssel és a tájmegőrzéssel kapcsolatos összefüggéseinek feltárása. Céлом meghatározni azokat a központi karakter jegyeket, melyek az ökoturizmus ismérveit jelentik. Kiemelt cél e mellett a hazai sajátosságok megállapítása és a magyar tervezési gyakorlatba való beillesztés.

Indokolás: Sem hazai, sem nemzetközi szinten nincs elfogadott ökoturizmus definíció. Azonban számos tervezési-fejlesztési dokumentációban, pályázati kiírásban szerepel az ökoturizmus tervezése, fejlesztése. Egységes fogalom nélkül azonban mindenki mást ért ökoturizmus alatt, így az ellenőrzés és a minőségbiztosítás nem megvalósítható.

Kérdések: Milyen ökoturizmus definíciók, meghatározások léteznek? Hogyan változtak meg a hazai és a nemzetközi definíciók az első megfogalmazás óta? Az ökoturizmus megítélése, szerepe, jelentősége milyen mértékben változott? A magyar meghatározásokban melyek a kiemelkedő, esetleg sajátos jegyek a nemzetközi meghatározásokhoz viszonyítva? A területfejlesztés és a tájmegőrzés alapvető elemként jelenik-e meg a definíciókban?

Feladat: A hazai és külföldi definíciók összegyűjtése és összehasonlítása, valamint a hazai és a külföldi szerzők által megfogalmazott ökoturisztikai karakterjegyek egybevetése és Magyarországra való adaptálása.

I.2.2. AZ ÖKOTURIZMUS LEHETSÉGES MUTATÓINAK ÖSSZEGYŰJTÉSE, RENDSZEREZÉSE

Céлом az ökoturizmus lehetséges mutatóinak összegyűjtése, rendszerezése.

Indokolás: Mivel még az ökoturizmus fogalma sem egyértelmű, nagyon nehéz megállapítani, hogy egy-egy turisztikai célpont megfelel-e az ökoturizmus feltételeinek. Szükséges ezért olyan mutatók vagy indikátorok elkülönítése, melyekkel az ökoturizmus azonosíthatóvá válik. Ilyen „szabványosítás” nagyban elősegítheti az ökoturizmus tervezési, menedzselési és döntéshozatali folyamatait.

Kérdések: Mire használhatók az indikátorok a turizmus területén? Milyen minősítési rendszerek, módszerek léteznek a turizmus és az ökoturizmus területén? Milyen adatforrások segíthetik hazánkban egy indikátorkészlet működését az (öko)turizmus területén?

Feladat: Olyan indikátor vagy mutató készlet összegyűjtése a szakirodalomból, amely alkalmas az ökoturizmus azonosítására a kvalitatív mutatók segítségével, és minőségének ellenőrzésére a kvantitatív mutatók segítségével.

I.2.3. A TÁJ SZEREPÉNEK ÉS HELYÉNEK MEGHATÁROZÁSA A TURIZMUSBAN

Célom a táj, mint turisztikai erőforrás szerepének és helyének meghatározása a turizmusban és az ökoturizmusban.

Indokolás: Az ökoturizmus alapvetően a táj kínálta vonzerőkre épül. Azonban tapasztalatom szerint a legtöbb szerző a tájat csak, mint a természeti erőforrások egy összetevőjeként értelmezi (a levegő, a klíma, a víz, a domborzat, a geológia, a flóra és a fauna mellett).

Kérdések: A táj valóban domináns idegenforgalmi vonzó tényező? Hol helyezkedik el a táj a turisztikai vonzerők között? Hogyan összegezhető a táj szerepe a turizmusban? Milyen mértékben befolyásolja az utazási döntést a célterületen „várható” táj(kép)? Létezik turisztikai táj?

Feladat: A hazai és a külföldi tanulmányok, kutatások alapján meghatározni a táj jelentőségét az utazási döntésben és a turisztikai vonzerők rendszerében. A tájkép, a tájkarakter elemzések bevonási lehetősége a turizmus tervezésébe. A „turisztikai táj” szakirodalmi vizsgálata, a fogalmi megközelítések és az időbeli változások feltárása.

I.2.4. AZ ÖKOTURISZTIKAI TERVEZÉSI ELVEK ÉS MÓDSZEREK MEGHATÁROZÁSA

Célom az ökoturisztikai tervezési elvek és módszerek meghatározása.

Indokolás: Sem a turizmus tervezésére vonatkozóan, sem az ökoturizmus tervezésére vonatkozóan nincsenek elfogadott tervezési elvek. Ugyanakkor az országos és a regionális fejlesztési tervek és koncepciók szinte mindegyike előíranyozza a turizmus és az adottságokhoz mérten az ökoturizmus fejlesztését. Szükségesnek tartom ezért a tervezési módszerek áttekintését, elemzését.

Kérdések: Milyen tervezési elvek, módszerek vannak Magyarországon a turizmus tervezésére vonatkozóan? Milyen hasonlóságok és különbségek azonosíthatók ezekben a leírásokban? Milyen mértékben érvényesülnek a módszertani ajánlások a turisztikai tervekben, koncepciókban? Van-e az ökoturizmus tervezésére módszertani útmutató hazánkban vagy nemzetközi szinten?

Feladat: A hazai módszertani útmutatók összegyűjtése és összehasonlító elemzése. Az eredmények alapján a magyarországi adottságoknak (társadalmi, gazdasági, természeti) megfelelő, tájépítészeti szempontú tervezési elv kialakítása.

I.2.5. AZ ÖKOTURISZTIKAI TERMÉK FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE

Célom az ökoturisztikai termék fogalmának értelmezése annak megállapítására, hogy milyen típusú szolgáltatások és attrakciók tartoznak az ökoturizmusba.

Indokolás: A turizmus kínálatában való eligazodáshoz elengedhetetlen a turisztikai termék fogalmának megvizsgálása, majd az ökoturizmus karakterjegyeinek figyelembe vételével a turisztikai termék értelmezése az ökoturizmusban.

Kérdések: Melyek a turisztikai termékek sajátosságai az ökoturizmus esetében? Vannak-e speciális tulajdonságai az ökoturisztikai termékeknek? Milyen lépések szükségesek az ökoturisztikai termék felépítéséhez?

Feladat: A turisztikai termék elemeinek meghatározása és azonosítása ökoturizmus esetében, a „táj alapú” termék kialakításának lehetőségeinek áttekintése.

I.3. A DISSZERTÁCIÓ FELÉPÍTÉSE

Az 1. ábra összefoglaló jelleggel szemlélteti az egyes kutatási célokat, a hozzájuk kapcsolódó kutatási feladatokat és lépéseket, az eredményeket és a téziseket. A kutatás szerkezetileg a doktori iskola által előírt követelményeknek megfelelően épül fel: irodalmi áttekintés, anyag és módszer, eredmények.

Az értekezést a kidolgozás folyamatában két szakaszra bontottam:

- Az első nagy gondolati egységét az adatgyűjtés és -elemzés töltötte ki. A téma szakirodalmi hátterének, összefüggéseinek áttekintését és feltárását a hazai és nemzetközi szakirodalom rendszerezésével és feldolgozásával végeztem el a célkitűzéseknek megfelelően. Az elméleti úton nyert szekunder adatokat empirius úton szerzett primer adatokkal egészítettem ki. Részletesen ismertetem az alkalmazott primer adatgyűjtési módszereket és az adatok feldolgozásának folyamatát.
- A második szakaszban az eredmények értékelését, az összefüggések feltárását végeztem el, mely folyamat végén megállapítottam az új kutatási eredményeket. Az eredményeket és a téziseket is a célkitűzésekhez igazítva mutatom be.

Az eredményekre alapozva azután megfogalmaztam következtetéseimet és tanulságaimat. A dolgozat tartalmi részét összefoglalással zártam

1. ábra A disszertáció felépítése (saját szerkesztés)

CÉLOK	1. Az ökoturizmus fogalma	2. Az ökoturizmus lehetséges mutatói	3. A táj, mint turisztikai erőforrás	4. (Öko)turisztikai tervezési elvek és módszerek	5. (Öko)-turisztikai termék fogalmának értelmezése
IRODALMI ÁTTEKINTÉS (II. FEJEZET)	Ökoturizmus definíciók összegyűjtése. A területfejlesztés (öko)turisztikai vonatkozásai.	Indikátorok az ökoturizmusban.	Táji vonzerótényezők az (öko)turizmusban. Tájmegőrzés	A turizmus tervezésének mai elvei és gyakorlata. Az ökoturizmus tervezésének sajátosságai.	Turisztikai termék, ökoturisztikai termék értelmezések.
ANYAG ÉS MÓDSZER (III. FEJEZET)	Primer kutatás: az ökoturizmus definíciók tartalomelemzéssel való összevetése.	Alapkutatás Criteria & Indicators (C&I) módszer alkalmazásával.	Statisztikai adatok, kérdőívezésen alapuló kutatások kritikai, összehasonlító elemzése. Primer kutatás: kérdőíves felmérés.	Források kritikai, összehasonlító elemzése. Primer kutatás: 31 turisztikai fejlesztési koncepció elemzése.	Források kritikai, összehasonlító elemzése.
EREDMÉNYEK (IV. FEJEZET)	Az ökoturizmus karakterjegyeinek meghatározása. Az ökoturizmus fogalmának meghatározása. A tájmegőrzés és a területfejlesztés szerepének meghatározása az ökoturizmusban.	Az ökoturisztikai karakterjegyekhez rendelt indikátor készlet felállítása.	Turisztikai táj fogalmának meghatározása. Tájmegőrzés fogalmának meghatározása. Táj szerepének meghatározása az ökoturizmusban.	A turisztikai tervezési hiányosságok feltárása. Turisztikai vonzerók felmérési adatlapjának kidolgozása. Az ökoturizmus tervezésének tartalmi kidolgozása.	Az ökoturisztikai termék jellemzőinek meghatározása. Ökoturisztikai termék tervezés módszertanának kidolgozása.
TÉZISEK	2 A-D		1 A-B, 3	4, 5, 6	7

I. szakasz
 II. szakasz
 Kidolgozás menete

II. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

Az irodalomkutatás során hazai és nemzetközi (elsősorban angol nyelvű) nyomtatott és elektronikus forrásokat használtam fel (könyvek, folyóiratok, tanulmányok, tudományos publikációk, módszertani leírások, tervdokumentációk, jogszabályok). A felhasznált forrásokat részletesen az irodalomjegyzék tartalmazza, az alkalmazott módszereket ismertetését pedig a III fejezet.

A céloknak megfelelően a disszertációmát megalapozó irodalmi áttekintést két részre bontottam. Az első rész az ökoturizmus elméleti hátterének feldolgozását szolgálja az 1., 2., 4., és 5. célokhoz kapcsolódóan. Ezen belül elsőként az ökoturizmus fogalmát és indikátorait járom körül (II.1.1. fejezet), és sor kerül az ökoturizmus fogalom történelmi áttekintésére és a definíciók összegyűjtésére is. Mivel a fogalom-meghatározás a dolgozatom kiinduló pontja és a többi rész erre épül, mélyebb kutatásra tartottam érdemesnek. Itt mutatom be azokat a definíció-analízist ismertető tanulmányokat is, melyek mintául szolgáltak a saját elemzésemhez. Ezek mellett olyan kapcsolódó témák, fogalmak tisztázását, egymáshoz való kapcsolatuk feltárását végzem, mint a turizmus és a területfejlesztés (II.1.2. fejezet), a turizmus tervezése és az ökoturizmus tervezése (II.1.3. fejezet) valamint a turisztikai termék és az ökoturisztikai termék (II.1.4. fejezet). A második részben a táj és az ökoturizmus összefüggésében végeztem irodalmi feltárást (II.2. fejezet). A kutatás ebben az esetben a turisztikai táj és a tájmegőrzés fogalmára, a tájpreferenciára, a turisztikai erőforrásokra és a turisztikai tervezésben alkalmazható tájvizsgálatra terjedt ki. A fejezet lezárásaként az irodalomkutatás tapasztalatait és a feltárt fogalmak kapcsolatait összegzem. Az M4 melléklet tartalmazza a disszertációban használt legfontosabb fogalmak gyűjteményét.

II.1. AZ ÖKOTURIZMUS ELMÉLETI ALAPJAI

A turizmus, azaz a szabadidőben, a nem a mindennapi életvitelhez kapcsolódó utazás az ókortól kezdődően ismert voltak (például az ókori olimpiai játékok vagy a középkori zarándoklatok)³, a fogalom meghatározására csak a XX. században került sor (TASNÁDI 2002, FENNELL 1999, PAGE és DOWLING 2002, LINDBERG és MCKERCHER 1997). Az idegenforgalom az elmúlt évtizedekben jelentős változáson ment át, amely az eddigi definíciók hangsúlyát is megváltoztatta. Az új turizmus szemlélet kialakulása a XX. század végére tehető. Ebből az időszakból három meghatározást kell kiemelni: a MANILAI NYILATKOZATOT (1980), DR LENGYEL MÁRTON értelmezését és a HÁGAI NYILATKOZATOT (1989). Ezek alapján minden olyan tevékenység turisztikainak számít, melyet az egyén, illetve a csoport a lakóhelyén kívül végez. A vendégfogadó terület szempontjából, ha egy látogató legalább egy éjszakát eltölt a felkeresett

³ A turizmus fogalmának fejlődésének és változásainak bemutatása a téma szempontjából nem releváns, az KUDAR (2003), TASNÁDI (2002), FEKETE (2006) és MICHALKÓ (2012) munkájában részletesen megtalálható.

helyszínen, akkor ő turistának számít, azonban ha egy éjszakát sem tölt el ott, akkor kirándulóként kerül regisztrálásra, míg a tranzit utasok csak átutaznak a területen, céljuk egy harmadik terület elérése a tranzit területen áthaladva.

A turizmust nem lehet a tágabb értelemben vett környezettől elkülönítve szemlélni. A turizmust, mint üzleti tevékenységet ugyanolyan gazdasági erők befolyásolják, mint bármely más iparágat, mármint a kereslet (= a turista) és a kínálat (= a turisztikai termék) elemei. A turizmus rendszere nyílt rendszerként kölcsönhatásban áll a társadalmi, kulturális, politikai, gazdasági, természeti és technológiai környezet elemeivel (LENGYEL 1992, LENGYEL 2004, TASNÁDI 2002). A turizmus és környezete között kölcsönös függések rendszere alakul ki, a környezet egyes tényezői befolyásolják a turizmus fejlődését, a turizmus pedig visszahat környezetére. A kölcsönhatás minden esetben lehet pozitív és negatív. A kereslet és a kínálat között a kapcsolatot a fogadóterületről a turista felé irányuló marketing, valamint a turistának a küldő-területről a fogadóterületre történő utazása hozza létre.

A turizmus fogalma mellett ki kell térni még a kategorizálásra, hogy lássuk, hol is helyezkedik el az ökoturizmus a többi turizmusfajta mellett. Ahány szerző, annyi kategorizálási szempontrendszer és annyi kategóriatípus létezik. Ezek között természetesen van több-kevesebb átfedés is. TASNÁDI (2002, 72.) megállapította, hogy *„a turizmus fajták és formák szerinti csoportosítása a turizmus gyakorlatának empirikus megfigyelésén és ennek elméleti általánosításán alapszik.”* Tehát nem csak tudományos, hanem jelentős mértékben szubjektív alapon nyugszanak ezek a rendszerek. Ezért is nehéz egységesíteni a kategóriákat és a dolgozatnak ez nem is célja. TASNÁDI (2002) szerint a turizmus egyes fajtái nem is választhatók el egymástól mereven, számos esetben egymás kiegészítőiként lépnek fel. Az ökoturizmussal kapcsolatban megjegyzi, hogy önálló turizmusfajtanak tekinthető. Azonban a környezettudatos gondolkodásmódot a turizmus minden területén érvényesíteni kell. Így az összes turizmusfajta lehet „szelíd” és környezetbarát.

Leggyakoribb a tömegturizmus és az alternatív turizmus főkategóriák elkülönítése (MICHALKÓ 2012, MIECZKOWSKI 1995, idézi WEARING és NEIL 2000, DONKA és SZTRUNGA 2008), melyen belül az alternatív turizmus az ökoturizmussal azonosítható (MIECZKOWSKI 1995, idézi WEARING-NEIL 2000, 3.). EPLER WOOD (2002a) hat fő kategóriát határozott meg a turizmuson belül. A természeti turizmus alá sorolta be az ökoturizmust a kalandturizmussal együtt. De elméletében az ökoturizmus másik két fő kategóriával, a kulturális és a vidéki turizmussal is szoros kapcsolatban áll. A két szegmenset MIECZKOWSKI (1995, idézi WEARING-NEIL 2000, 3.) is összekapcsolta az ökoturizmussal

MICHALKÓ (2012), DONKA és SZTRUNGA (2008), az IDEGENFORGALMI ÉRTELMEZŐ SZÓTÁR (1985), MIECZKOWSKI (1995, idézi WEARING és NEIL 2000), EPLER WOOD (2002a), KOVÁCS

(1997), TASNÁDI (2002), PAGE és DOWLING (2002) kategóriáit áttekintve megállapítottam, hogy **a turizmus kategória rendszerén belül az ökoturizmus egy alternatív formát jelent a tömegetturizmussal szemben** (sokszor tévesen magával az alternatív turizmussal is azonosítják). TASNÁDI (2002) az ökoturizmust a szelíd és zöld turizmussal szinonim fogalomként kezeli, ugyanakkor rámutat arra, hogy a turizmus e szegmenseit – tévesen – gyakran „bakancsos” vagy „hátizsákos” turizmusként tekintik. MICHALKÓ (2003) megállapítása szerint az ökoturizmusnak a magyarországi turizmuselmélet fogalmi rendszerébe való beillesztése a vitatott kérdések közé sorolható.

Tisztázni kell még, hogy az ökoturizmus egy (követendő) elv a turizmuson belül, ahogy arra TASNÁDI (2002) rámutatott, vagy maga a termék, egy tér specifikus turisztikai termék (MICHALKÓ 2003)? Az ökoturizmus számos formát ölthet, mivel több turisztikai termékhez kapcsolódik (SULYOK 2001), de az ökoturizmust az alternatív turizmus egy sajátos változataként is szemlélhetjük (CATER és LOWMAN (1994, 3.). Az ökológiai és szocio-kulturális adottságok sértetlensége, a felelősség és fenntarthatóság azok a mutatók, amelyek az ökoturizmusra, mint termékre jellemzők (PAGE és DOWLING 2002, LINDBERG és MCKERCHER 1997). MICHALKÓ (2003,14.) úgy véli, hogy *„az ökoturizmus egy meglehetősen karakterisztikus, mással (természetjárás, lovas turizmus, falusi turizmus) nem összetéveszthető turisztikai termék, amely jól elhelyezhető a bevett turizmusfajták (hivatás és szabadidős) és formák (tömeg és alternatív) rendszerébe.”*

Az ökoturizmus tehát egyrészt egy elv, amely a turizmus ökológiai szemléletű tervezését és megvalósítását szorgalmazza. Másrészt maga a termék, melyet ezen elvek szerint állítunk elő a turisták számára. Ugyanezt a véleményt támasztja alá CHEIA (2013) is az ökoturizmus definícióját elemző cikkében. Felveti, hogy az ökoturizmus elvének a teljes turizmus szektort át kellene hatnia és egyfajta alapelvként kellene alkalmazni.

II.1.1. AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMA ÉS INDIKÁTORAI

A turizmus sem és az ökoturizmus sem a jelenkor „találmánya” (PAGE és DOWLING 2002, LINDBERG és MCKERCHER 1997). Ökoturisztikai utazásokról már az ókori forrásokban is olvashatunk. Részletes történeti áttekintést KELEMEN (2006), FENNELL (1999) és CEBALLOS-LASCURÁIN (1996) munkájában találhatunk, valamint az ORSZÁGOS ÖKOTURIZMUS FEJLESZTÉSI STRATÉGIÁBAN (2008) ismertetik a szerzők mind nemzetközi, mind hazai vonatkozásban. Ezért a korai időszak bemutatásától eltekintve a XX. századi eseményekből emelek ki néhányat.

A természet iránti igény fokozódását REICHART már 1927-ben így fogalmazta: *„A mai kor turistaságának⁴ kialakulásánál döntő szerepet játszottak azok a nagy társadalmi átalakulások, amelyek a*

⁴ túrázás, természet járás

legutóbbi évszázadban végbementek. A városok mind nagyobbak lesznek, mind több helyet foglalnak el, több és több ember szorul össze, zsúfolódik egybe szűk kis köröngetegekbe, az ipari centrumokban. És ha néha-néha tavasz tájékán egy ilyen szegény kőhalmaz között lakó városi ember a szabad rétek, erdők, mezők tájékára téved ki, szinte megszedíti a füvek, virágok, erdők, mezők illata és férfiúságának, erejének büszke öntudata tölti el egy komoly hegyi túra után. Rég elfelejtett ősi álmok, vágyak újból feltámadnak benne. Nostalgikus vágy gyötri, hogy felhagyva természetellenes életmódját, újból élhesse ősapáinak a szabad természetben folytatott küzdelmez, de éppen ezért szabad és béklyóktól mentes, természetes életmódját. Maga mögött hagyja az egészségtelen, füstös, poros köröngeteget, kényelmesnek és civilizáltnak nevezett világával, amely azonban tönkretéve idegeit, megrabolja önállóságától, küzdőképességétől és így erejétől is.” meg (REICHART 1927, 22.)

A 60-as évek derekán új típusú utazási formaként jelenik meg a kalandút, mint turisztikai termék (FENNEL 1999). Az utazók valami különleges, egyedi élményre vágnak. Ez lehet extra sportteljesítmény (pl. hegymászás), esztétikai élmény, természetben lejátszódó jelenségek megfigyelése (állatok, vulkánok), vagy akár különleges utazási mód (csónak, elefánt) kipróbálása (JANCSIK 2003, LÁSZLÓ 2001). A tömegturizmus mellett már a hetvenes évektől kezdve elterjedőben voltak a turizmus olyan új – alternatív, lágy, zöld, szelíd stb. jelzőkkel megkülönböztetett – formái (PAGE és DOWLING 2002), amelyek különös figyelmet szenteltek a természeti és kulturális környezet épségének, előnyben részesítik a kiscsoportos formát, figyelembe veszik a helyi lakosság érdekeit (LENGYEL 1997). A 80-as évektől a WWF, a Greenpeace és más környezetvédő szervezetek kampányának hatására megjelennek az ökoutak, melyek a természeti alapú turizmus egyik speciális szegmensként jelentkeznek (JANCSIK 2003). Az ökoturizmus fogalma a 80–90-es években terjedt el a természeti (és a kulturális) vonzerőkön alapuló különféle turizmusformákat, illetve az alternatív turizmus kapcsán kialakult és azóta megszületett alapelvek összesítéséeként (LENGYEL 1997, PAGE és DOWLING 2002).

Az „ökoturistáskodás”, mint utazási tevékenység jóval megelőzte a fogalom kialakulását. A jelenleg védett területeken folyó turizmus is megelőzte e területek védetté nyilvánítását. Így az esetek többségében a természetvédelemnek már aktívan működő turizmussal kellett szembesülnie a területek védetté nyilvánításakor⁵, ami esetenként komoly konfliktust eredményezett. Míg az ökoturizmus, mint utazási forma már évezredek óta létezik, az ökoturizmus térhódításáról és tudatos ökoturisztikai fejlesztésekről csak az utóbbi 20-30 évben beszélhetünk. Magyarországon is 1998-ban, az akkori Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium Természetvédelmi Hivatalának⁶ kezdeményezésére kezdődhetett meg egy ökoturizmus fejlesztésével foglalkozó

⁵ A magyarországi nemzeti park igazgatóságoknál a kezdetektől fogva volt valamilyen szintű turisztikai tevékenység. Az Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, a Hortobágyi Nemzeti Park Igazgatóság és a Balaton-felvidéki Nemzeti Park Igazgatóság területén korábban volt idegenforgalom, mint természetvédelem (LINGAUER 2002).

⁶ Többszöri intézményi átszervezést követően ma a Földművelésügyi Minisztérium Környezetügyért, agrárfejlesztésért és hungarikumokért felelős államtitkársága végzi ezt a tevékenységet.

szakmai csapat létrehozása (LINGAUER 2002), ami az ökoturizmus tudatos és módszeres fejlesztésének biztosítója lett.

Az ökoturizmus jelentőségét felismerve a 2002-es évet az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) az Ökoturizmus és a Hegyvidékek Nemzetközi Évének nyilvánította. Ebből az alkalomból Québecben 132 ország részvételével megrendezték az Ökoturisztikai Világtalálkozót⁷. A Québeci Nyilatkozat ajánlásokat fogalmaz meg az ökoturizmus és általában a fenntartható turizmus fejlesztésével kapcsolatos felelősségről, feladatokról és a módszerekről az állam, a magánszektor, a civil szervezetek, a helyi közösségek és a többi szereplő számára (MAGYAR TURIZMUS RT. KUTATÁSI IGAZGATÓSÁG 2002, WTO 2002).

Az ökológiai irányzat viszonylag korán megjelent a turizmus területén is (LENGYEL 1997.), de az ökoturizmus fogalma csak az 80–90-es években terjedt el (ROSS és WALL 1999, FENNEL 1999). Ekkor az ökoturizmus elsősorban formát jelentett, de kezdettől fogva jelen volt a törekvés, hogy egy sajátos – környezetbarát – szemlélettel is azonosítsák. Képviselői a turizmus egészének fenntartható fejlődését szorgalmazták és igyekeztek azt tevékenységükkel elősegíteni (CONWAY és CAWLEY 2016).

Az ökoturizmus kifejezés hivatalos megszületése több mint 30 évre tekint vissza. A fogalom értelmezésében még ma is komoly eltérések mutatkoznak (CATER és LOWMAN 1994), a meghatározások számos ponton eltérnek egymástól (KIS és TÓTH 2006)(ld. M5 melléklet meghatározásai). Alapvetően attól függően változnak, hogy melyik meghatározás mit helyez a középpontba (GRÁFIK 2000). Van, aki úgy véli, hogy az ökoturizmus nem más, mint természetjárás, vagy nemzeti parkok felkeresése, vagy a célterület fejlődését elősegítő felelősségteljes utazás (ROSS és WALL 1999). Az ökoturizmussal foglalkozó kutatók napjainkban olyan definíciókat fogalmaznak meg, amelyek a természeti környezet megővését és a helyi fejlesztéseket hangsúlyozzák (pl. THE INTERNATIONAL ECOTOURISM SOCIETY, IUCN). Más meghatározások az ökoturizmus és a tömegturizmus szembenállását hangsúlyozzák ki (pl. ORSZÁGOS TERÜLETFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 2005, BAKÓ et al. 2001).

Az 1960-as évek közepén HETZER (1965) „Environment, tourism, culture” című munkájában az elsők között fogalmazta meg a turizmus új, ökológiai irányú szegmensét. Beszél a fenntartható turizmusról, a felelősségről (CHEIA 2013, FENNEL 1999) és már említett egy újfajta turizmust is, amely „... természeti és régészeti erőforrásokon alapul, mint például a barlangok, őskövület lelőhelyek és régészeti területek” (HIGHAM 2007, 2.). Meghatároz négy kulcsfaktort is:

⁷ Az ENSZ által meghirdetett "2002 Az Ökoturizmus Nemzetközi Év"-hez kapcsolódóan, a United Nations Environment Programme (UNEP) és a World Tourism Organisation (WTO) közreműködésével került megrendezésre a World Ecotourism Summit (WES) elnevezésű találkozó 2002. május 19. és 22. között. A kanadai Québec városában tartott találkozón több mint 1000 fő vett részt. A rendezvényen a köz- és a magánszféra, valamint a civil társadalom egyaránt képviseltette magát.

a lehető legkisebb környezeti hatás, a vendéglátók kultúrájának tisztelete, a helyi lakosság bevételeinek növekedése és a turisták elégedettségének növekedése (CHEIA 2013, FENNELL 1999). Láthatjuk, hogy az első faktor gyakorlatilag az ökoturizmus „ötletének” alapja, kiemeli a környezettel való törődést és azt, hogy vizsgálni kell, a turizmus milyen károkat okoz(hat) benne.

Az ökoturizmus létezik, de tartalmát, megvalósításának körülményeit, módjait, formáit tekintve különböző változatait figyelhetjük meg az egész világon (GRÁFIK 2000). A mai napig nincs egyetemenlegesen elfogadott definíció, bár a Ceballos-Lascuráin által készített és az IUCN által megerősített meghatározás talán a legtöbbet idézett mindközül. Héctor Ceballos-Lascuráin 1983-ban alkotta meg az „ökoturizmus” fogalmát és annak előzetes meghatározását⁸. Ceballos-Lascuráin 1981-ben kezdte el használni a spanyol „*turismo ecologico*” kifejezést az ökológiai turizmus megnevezésére. A kifejezés később, 1983-ban „*ecoturismo*”-ra rövidült és így használta előadásában a PRONATURA természetvédelmi civil szervezet elnökeként. **Hangsúlyozta, hogy az ökoturizmus a megőrzés egyik nagyon fontos eszközévé válhat.** A kifejezés írott alakban történő első megjelenése 1984-ben volt. A definíció a szakirodalomban először 1987-ben jelent meg a „*The future of ecoturismo*” című írásában. Ceballos-Lascuráin az ökoturizmust egy olyan utazási formával azonosította, mely első sorban a természeti környezetre fókuszál (WEARING és NEIL 2000, 4.). A kritikák és észrevételek figyelembe vételével Ceballos-Lascuráin módosította meghatározását, amit 1996-ban a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) hivatalosan is elfogadott. A 2008-ban kidolgozott Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia is e definíció elfogadását és magyarországi használatát szorgalmazza.

Az értelmezést az is nagyban befolyásolja, hogy a fogalom megalkotója a világ mely pontján él (BERECZ et al. 2008, WEARING és NEIL 2000), ugyanis az ökoturizmus a világ egyes régióiban is más-más jelentéstartalommal bír. Észak-Amerikában az ökoturizmus alapja az érintetlen természet (SULYOK 2001). Ennek megóvása esetenként az emberi beavatkozás teljes kizárását jelenti. Európában a természet és a kultúra szorosan kapcsolódik egymáshoz, a tájhoz mindig hozzátartozik az ember, a helyi közösség (BERECZ et al. 2008). Az európai ökoturizmus fő vonzereje ezért a természet és a kultúra egyedülálló szimbiózisa (SULYOK 2001).

A tudományos elméletek mellett érdekelt, hogy az átlagemberek vagy a tapasztalt turisták mit gondolnak az ökoturizmusról, mely szavak jutnak róla eszükbe. „*A nemzeti parkok ismertsége és imázsa a magyar lakosság körében*” című tanulmány keretében megvizsgálták (1000 fő

⁸ Héctor Ceballos-Lascuráin meghatározása 1983-ban a következő volt: „Ecotourism is that tourism that involves travelling to relatively undisturbed natural areas with the specific object of studying, admiring and enjoying the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural aspects (both past and present) found in these areas.” (Az ökoturizmus az a turizmus, amely magában foglalja az utazást viszonylag zavartalan természeti területekre, speciális módja a tanulásnak, csodálja és élvezi a tájat és a vadon élő növényeket és állatokat, valamint minden (a múltból és a jelenből származó) kulturális emléket, ami ezeken a területeken található.) <http://www.ecoclub.com/news/085/interview.html> (látogatva 2010. január 24.)

megkérdezésével), hogy milyen asszociációt kelt az ökoturizmus szó a magyar lakosság körében. A megkérdezettek 44,3%-ának semmi nem jutott eszébe, az érdemi választ adók ötöde a természetjárásra, túrázásra asszociált, 17,4%-nak a természetvédelem, 11,7%-nak a természet jutott eszébe. 10,4% kapcsolta össze a természetjárást és a természetvédelmet. Az érdemi választ adók 5,6%-ának jutottak eszébe a nemzeti parkok vagy valamelyik nemzeti park az ökoturizmus szóról (MT Zrt. 2006, 3.).

A dél-dunántúli ökoturisták körében 2011-ben végeztek kérdőíves felmérést. Szabad asszociáció keretében, nyitott kérdés formájában vizsgálta a kérdőív, hogy melyik az az öt szó, kifejezés, ami a turisták eszébe jut az ökoturizmus szó hallatán. Ahogy azt a 2. ábrán a szófelhő mutatja, a legtöbben a természet, a zöld és az erdő szavakat, valamint a természet- és környezetvédelem, környezettudatosság, fenntarthatóság kifejezéseket kapcsolták össze az ökoturizmus fogalmával, továbbá olyan turisztikai elemeket, mint a kirándulás és a túra, a csend és a nyugalom, a vidék és a falu. Ez azt jelzi, hogy a turisták számára az ökoturizmus elsősorban a természetet, a természet értékeinek védelmét és a természetben történő turisztikai tevékenységeket jelenti (GYEREGYALOG.HU EGYESÜLET - DÉL-DUNÁNTÚLI ÖKOTURISZTIKAI KLASZTER 2013). Ez is az oka annak, hogy leggyakrabban a természeti vagy a természet-orientált turizmussal keverik össze vagy állítják párhuzamba.

2. ábra Az ökoturizmus szó szabad asszociációs mezője a turisták tudatában
(Forrás: Gyeregyalog.hu Egyesület - Dél-Dunántúli Ökoturisztikai Klaszter 2013, 13.)

Az ökoturizmus körül még ma is sok vita zajlik és természetesen negatív észrevételek is megfogalmazódtak. Vannak olyan szakemberek, akik nem ismerik el létezését önálló turizmus ágazatként vagy erős kritikát fogalmaznak meg vele szemben. Egyre nő azoknak az esettanulmányoknak a száma is, melyek arról számolnak be, hogy az ökoturizmusnak nem sikerült elérnie azokat az idealizált célokat, amelyek érdekében létrehozták (ROSS és WALL 1999a). A legtöbben azzal érvelnek, hogy az ökoturizmus is könnyen tömegturizmussá válhat, vagy, hogy az ökoturizmus csak zöldbe csomagolt turizmus. SZÉCHENYI ZSIGMOND például az Afrikát ellepő turistaáradatról a következőképpen írt már a múlt század közepén „Afrikai tábortüzek” című könyvében: „Rohamosan halad a kultúra tollaival ékeskedő „civilizáció”, feltarthatatlanul hömpölyög erre nemcsak Európa, hanem Dél-Afrika felől is. Két tűz közé szorítja Kelet-Afrikát, az elefántok,

oroszlánok, orrszarvúak s az eddig gondtalan megelégedettségben élő bennszülöttek millióinak birodalmát, a bibliai paradicsom ezen utolsó mentsvárát, ezt a bizonyos „legsötétebb” Afrikát, melynek napjai immár megszámláltattak. [...] mi lesz itt, ha így haladnak a dolgok? [...] Titokzatosságának máris befellegzett. Az őserdők, a szavannák érintetlenségét előbb-utóbb kirándulóhellyé csúfítják. Turisták özöne, weekend-elefántvadászok, nászutasok és nyugdíjas üdülők lepik el a tájat, hétfőnként zsíros újságpapírt kell majd összeszedgetni. Svábhegy lesz a Kilimandzsáróból. [...] Afrika sokat emlegetett varázsát halálra ítélték. Siessen, aki még életben akarja találni.”(SZÉCHENYI 1963, 10-12.)

II.1.1.1. Ökoturizmus definíciók elemzése

A gyakorlatban számos eltérő szempont alapján szokták elemezni az ökoturizmust (BUCKLY 2009), bár az ökoturizmus kutatása még mindig gyerekcipőben jár (WEAVER és LAWTON 2007). WEAVER és LAWTON (2007) rámutatott, hogy az ökoturizmus irodalma elsősorban a piaci szegmensekre, az ökológiai hatásokra, a közösség alapú turizmusfejlesztésre fókuszál, és kevés figyelmet szentel olyan kritikus területekre, mint a minőség-ellenőrzés, a vállalkozások és a külső környezet, melyek az ökoturizmus paramétereiként és összetevőiként nagyon lényegesek.

Az ökoturizmus fogalmára nem létezik egy jól meghatározott definíció (CATER és LOWMAN 1994, FENNEL 1999, KELEMEN 2006, LÁSZLÓ 1998, DOMBAY 2008, KIS és TÓTH 2006), sokan és sokféleképpen meghatározták az ökoturizmus mibenlétét. Az ökoturizmust meghatározó definíciók soksága miatt az utóbbi években, a nemzetközi irodalomban egyre több olyan kutatással találkozunk, amelyek a meglévő meghatározások összevetéséből alakítanak ki egy újat, vagy ezek alapján vonnak le következtetéseket.

BJÖRK (2000) miután számos definíciót megvizsgált egy sor fenntartható fejlődéssel kapcsolatos elvet azonosított, melyek azonosak a meghatározásokban. SIRAKAYA et al. (1999) olyan definíciókat vizsgált, melyeket ökoturizmussal foglalkozó USA-beli utazásszervezők fogalmaztak meg. EDWARDS et al. (1998a, b, c) munkája talán a legnagyobb lélegzetvételű ebben a témában, ökoturizmus definíciókat és politikákat hasonlítottak össze Észak-, Közép- és Dél-Amerika térségében. A három kötetes tanulmány első kötete tartalmazza az egész munka összefoglalását, az ökoturizmus definíciók tartalomelemzésének eredményeit és az ökoturizmus fejlesztés fogalmi-modelljét. A II. és III. kötet⁹ nyers adatai a kormányzati és idegenforgalmi szervezetekkel folytatott (személyes és telefonos) interjúkból származnak. Szerepelnek bennük a megkérdezések során kapott ökoturizmus definíció meghatározások és a megkérdezett szervezetek ökoturisztikai politikái.

⁹ A II. kötet az alábbi területek adatait tartalmazza: Mexikó, Grönland, 7 ország Közép-Amerikából, 13 ország Dél-Amerikából és Francia Guiana, 31 ország a karibi, az észak- és dél-atlanti térségből. A III. kötet az alábbi területek adatait tartalmazza: US Virgin Islands, Puerto Rico, az Amerikai Egyesült Államok 50 állama és szövetségi kormánya, és a 12 tartományi terület, Kanada. Mindkét kötetben megtalálható az interjúk szövege és a szakirodalomból származó ökoturizmus definíciók listája.

Négy példát, esettanulmányt mutatok be részletesebben: FENNELL¹⁰-től egy 1999-es és egy 2001-es kutatást, valamint GARROD¹¹ (2003) és DONOHOE és NEEDHAM¹² (2006) analízisét (M5 melléklet tartalmazza a kutatások táblázatos összehasonlítását). A későbbi definíció-analízisem során módszertanilag igazodom a tanulmányokban alkalmazott módszerhez, valamint az eredményeimet és tapasztalataimat is összevetem a négy esettanulmányéval. FENNELL és a többiek munkája is mutatja, hogy a definíció vizsgálat egy visszatérő és állandó téma a szakirodalomban. Az ismertett esettanulmányok illusztrálják azt a módszertant, amellyel a kutatók közelítenek az ökoturizmus definíciójának elemzéséhez. Természetesen az eltérő fókuszpontok eltérő eredményeket hoznak. Amíg a tanulmányok száma növekszik, melyek révén számtalan új dimenzióval és kérdéssel bővül a téma, addig egyre tisztábbá válik, hogy mely elemek azok, amelyek perspektívára (hely, idő) való tekintet nélkül az ökoturizmus meghatározói. Érdekes megfigyelni, hogy az ökoturizmus összetevőiről végzett eltérő szemléletű tanulmányok összességében mennyire hasonló eredményeket mutatnak. A tanulmányok rögzítik, hogy a tematikus definícióelemzésen keresztül azonosíthatók az ökoturizmus elemei, de e téren a kutatóknak a konszenzust még nem sikerült elérni. Ezért érdemes még további kutatásokat folytatni.

FENNELL (1999) megállapítja, hogy a legtöbb definíció tartalmazza a „természet alapú” és a „megőrzés” elemeket viszont a fenntarthatóság nem szerepel a definíciók alapvető elemei között. Valamint megfigyelte a „kultúra” hiányát, mint alapvető elem az idézett definíciókban, bár a kultúra része minden fajta turizmusnak. Nem kétséges, hogy a kultúra az ökoturizmus során szerzett tapasztalat része, de az valószínűleg csak másodlagos motiváció, nem elsődleges, mint a természet és a természeti erőforrások (vö. GARROD 2003). FENNELL (2001) kutatásában megállapítja, az évek előrehaladtával az ökoturizmus definíciók egyre inkább a természetet, a helyi emberekkel, lakosokkal való kapcsolatot, a megőrzést és a védelmet hangsúlyozták. GARROD (2003) legfontosabb tapasztalata, hogy nagy a megoszlás a kérdezett kutatók között abban, hogy az ökoturizmus, mint „attrakció”, eszköz a turizmusban, vagy saját jogon létező, önálló ágazat. Abban viszont nagy az egyetértés, hogy a helyi lakosságot kell – gazdasági – előnyhöz juttatni az ökoturizmus által. Ugyanakkor a „megőrzés” a meghatározások 60%-ában alapvető elem. Tehát az ökoturizmus gazdasági hasznot jelent a helyi lakosok számára és egyben hatásos és eredményes eszköze a megőrzésnek. Viszont nem tekinthető evidens komponensnek a „kultúra” a

¹⁰ David A. Fennell: Egyetemi tanár. Kutatási területe elsősorban az ökoturizmus, a turizmus és a környezet kapcsolata, az idegenforgalmi etika. Alapító főszerkesztője a Journal of Ecotourism-nak és aktívtagja több tudományos folyóirat szerkesztőbizottságának.

¹¹ Brian Garrod: a Tourism Society és a Higher Education Academy tagja. Kutatási területe felöleli a turizmus és a rekreáció minden területét, de különösen az ökoturizmusra, a fenntartható turizmusra és az örökségturizmusra fókuszál.

¹² Holly M. Donohoe és Roger D. Needham a kanadai Ottawa Egyetem Földrajzi Tanszékének, majd a Floridai Egyetem munkatársai.

definíciókban. DONOHOE és NEEDHAM (2006) szerzőpáros konklúzióként megállapítják, hogy tanulmányuk eredményei megerősítik FENNELL (2001) megfigyelését miszerint a fenntarthatóság és etika iránti fokozott érzékenység figyelhető meg a definíciókban.

II.1.1.2. Indikátorok az ökoturizmusban

Az általánosan elfogadott definíció hiánya miatt abban sincs egyetértés, hogy miben tér el az ökoturizmus a turizmus többi formájától. A konkrét idegenforgalmi célpontok esetében nehéz megkülönböztetni az ökoturizmust és az idegenforgalom egyéb formáit. A bőséges szakirodalom ellenére csak kevés információ látott napvilágot arról, hogy miként mérhető fel: egy-egy turisztikai célpont megfelel-e az ökoturizmus fogalmához kapcsolódó számos célnak (ROSS és WALL 1999a). Szükséges ezért olyan mutatók vagy indikátorok elkülönítése, melyekkel az ökoturizmus könnyen azonosíthatóvá válik. Egy ilyen „szabványosítás” nagyban elősegítheti az ökoturizmus tervezési, menedzselési és döntéshozatali folyamatait.

Mire használhatók az indikátorok a turizmus, szűkebben az ökoturizmus területén? Az indikátorok alkalmasak a turizmus hatásainak mérésére (INSKEEP 2000), stratégiák és programok kialakítására, nyomon követésre (KIPER 2013), területek összehasonlítására (CERON és DUBOIS 2003), a legjobb gyakorlat kialakításának segítésére. Az értékelésen túl az indikátorok által jelzett teljesítmény megismerésével a visszacsatolás útján lehetőség nyílik módosításokra, így jobb döntések születhetnek (VARGÁNÉ 2005, KÓSI és BARANYI 2006). Az indikátorok célja, hogy mérhetővé tegyenek dolgokat (VARGÁNÉ 2005). A WTO szerint az indikátorok a menedzsment fontos eszközei a jelenben, de jövőbeni befektetést is jelentenek, mivel általuk elkerülhető, hogy az erőforrások helyrehozhatatlanul károsodjanak (WTO 2003). CERON és DUBOIS (2003) megfogalmazásában a mutatókkal szemben a legfontosabb követelmény, hogy pontosan ábrázoljanak egy összetett helyzetet.

A turizmus területén elsősorban a fenntarthatósággal kapcsolatos indikátorkutatások folynak. A WTO szervezetén belül az 1980-as évek végére vált világossá, hogy a meglehetősen különböző turisztikai célpontok környezeti függését egy sematizált módszerrel összehasonlíthatóvá kell tenni. Ennek eredményeként nemzetközileg elfogadott mutatók (indikátorok) kifejlesztésébe kezdtek, aminek a célja a fenntarthatóság megállapíthatósága és a kompatibilitás volt. 1992-re született meg a gyakorlati felhasználás lehetősége, amit a rákövetkező évben négy kutatási helyszínen ki is próbáltak. A WTO kutatás eredménye egy olyan indikátorrendszer lett, ami minden turisztikai látványosság fenntartható üzemeltetésének vizsgálatára ajánlható (CSÁK 2002). Nem csak az indikátorok körének kiválasztása és a hozzájuk tartozó adatoknak a beszerzése jelent problémát a turizmusban, hanem az indikátorok értékelésének gyakorlati hiánya is.

A fenntartható fejlődéssel kapcsolatos indikátorok fejlődését CERON és DUBOIS (2003) foglalta össze. Tanulmányukban nyolc fenntartható turizmussal kapcsolatos indikátor-készletet vizsgáltak meg, hasonlítottak össze¹³. A Szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az adatok meglehetősen alacsony megbízhatósága és az idegenforgalom, mint gazdasági tevékenység korlátozott körülhatárolhatósága miatt a fenntartható fejlődés mutatóinak meghatározása az idegenforgalom esetén még bonyolultabb feladat, mint más iparágak esetében.

Az ökoturizmus fenntarthatóságára vonatkozó kutatások sem tekintenek hosszú múltra vissza. E témában a legjelentősebb eredményt EPLER WOOD (2002b) érte el, aki kidolgozott egy keretrendszert, melyet fel lehet használni az ökoturizmusnak, mint a természetvédelem és a fenntartható fejlődés eszközének értékelésére. Összeállított egy kiindulásként használható kérdéslistát. Ennek elsődleges célja, hogy lefedtesse azokat az alapvető irányelveket, melyeket valamennyi ökoturisztikai fejlesztési projekt során fel lehet használni. Ezeket az irányelveket egyszerű kérdések formájában már a projekt tervezésének kezdetén meg lehet határozni, hogy a projekt végén ezek alapján lehessen értékelni az eredményeket. A kérdőív mintát a M11. melléklet tartalmazza.

ZUBRECZKI (2005) szerint az ökoturizmus hatásainak és fenntarthatóságának mérésében az ökológiai lábnyom elemzés is jól használható, mert nem csak helyi szintű, hanem globális léptékű következtetések is levonhatók az elemzés eredményeiből. Ez azért fontos, mert a turizmusnak (és azon belül elsősorban az utazásnak) globális szintű környezeti következményei vannak. KÓSI és BARANYI (2006) viszont a módszer alkalmazhatóságának korlátaira hívja fel a figyelmet. Véleményük szerint az ökológiai lábnyom elemzés általános módszernek tekinthető, sem a fenntartható turizmus témakörre, sem pedig a hatások szintjére (globális, regionális, lokális) nézve nem specifikált. Ezért a hatások vagy a fenntarthatóság vizsgálatában csak fenntartásokkal használható. Viszont több (főleg nemzetközi) példa is van arra, hogy ezek között a keretek között eredményesen használható: a Seychelle-szigeteken végzett elemzést például GÖSSLING et al. (2002); SONAK (2004) pedig arra használja az ökológiai lábnyom fogalmát, hogy megbecsülje a helyi szintű turisztikai tevékenységek környezeti hatásait.

Mérő egység lehet az egyes védjegyek kiadásához rendelt szempontok sora is. Az önkéntes szabályozási rendszerek egyre népszerűbbek az ökoturizmus területén. Gyakran elfogadnak és használnak útmutatókat, melyek elsősorban piacvezéreltek, másodsorban a legjobb gyakorlatot

¹³ (1) a Plan Bleu (1997) által összegyűjtött, az idegenforgalom fenntartható fejlődésével kapcsolatos mutatók, (2) Edward Manning kutatócsoportja által a WTO számára kidolgozott mutatók, (3) American Environment Protection Agency (EPA) 2001, (4) ACCOR vállalatcsoport, (5) Middleton és Sieber (1999) az European Environment Agency részére készített tanulmányában közzétett listája, (6) Ecomost-projekt 1994, (7) German Monitoring Association ellenőrző listája, (8) Agence Francais pour l'Ingénierie Touristique 2001

képviselő követelményrendszerre épülnek. A minősítési rendszerek ezeknek a szabályozásoknak a legalaposabban kidolgozott válfajai. A vállalkozások marketingeszközként tekintenek a minősítés megszerzésére, melyet többnyire független szervezetek vagy bizottságok ítélnék oda (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI és PONÁCZ 2005). Az önkéntes tanúsítványrendszerek jelentősége azért is kiemelkedő, mert a turizmus nem tartozik a központilag szigorúan szabályozott ágazatok közé, ezért az önszabályozás pozitív hatásokkal járhat (VARGÁNÉ 2010).

A világ számos országában használnak már kifejezetten ökoturisztikai minősítési rendszereket, bár Európában még kevésbé terjedt el az alkalmazásuk. A minősítéshez számos követelménynek kell, hogy megfeleljen a vállalkozás vagy az ökoturisztikai termék. Például a turistákkal és a védelmükkel; a természettel és annak tiszteletben tartásával valamint megőrzésével; a helyi közösségek és gazdaságuk, valamint annak fenntarthatóságával kapcsolatban (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI és PONÁCZ 2005). A minősítés során a turisztikai vállalatok egy önkéntes minősítési programban is részt vesznek, és eredményeiktől függően elismerő pecsétet kapnak. A minősítés nemcsak hasznos marketingeszköz, hanem arra is ösztönözheti a turisztikai ipart, hogy környezetbarátabb ajánlatokat alakítson ki, a fogyasztókat pedig informálhatja a fenntarthatóbb utazások választékáról. Sajnos több mint száz egymással versengő turisztikai minősítési program és díj létezik világszerte, és még nincsenek olyan nemzetközi irányelvek, amelyek segítenének az utazóknak különbséget tenni azok értéke vagy hatékonysága között. Az utazók körében is egyre növekszik az öko-védjegyek iránti érdeklődés, de egyelőre ez még nem ad okot egy turisztikai termék vagy szolgáltatás megvásárlására. Németországban, Ausztráliában, Dániában és Olaszországban végzett felmérések szerint a védjegyek (a velük asszociált minőségi garancia miatt) egyre fontosabb szerepet játszanak az ökoturisták befolyásolásában. Ilyen pl. a Viabono Németországban, vagy a Village + (amit a Tisza-tó Európában elsőként kapott meg)¹⁴ (ÖTS 2008).

Az ökocímkék nagy száma ellenére meglepően kevés a tanúsítvánnyal rendelkező vállalkozások száma Európában, melynek egyik oka, hogy nem elég erőteljes a promóciójuk. Az

¹⁴ Az Európai Régiók Gyűlése alapította a Village+ ökoturisztikai védjegyet. A védjegy elnyerésére elsősorban azokat a védett természeti területek településeinek térséggé alakulását és pályázását ösztönzik, melyek az Európai Régiók Természetjáró Hálózatának térképére felkerültek (az UNESCO által adományozott „200 Man and Biosphere”, valamint 200 kiválasztott regionális védett terület és nemzeti park). Végső cél e 400 térség fenntartható ökoturisztikai hálózattá szervezése, hasonlóan az Amerikai Egyesült Államokban és Kanadában már 30 éve működő hálózathoz. A védjegy elnyerésének 20 legfontosabb kritériumát a fenntartható fejlődés nemzetközi irányelvei alapján alakították ki, a független minőségellenőrzést pedig a 140 országban jelenlévő BVQI (Bureau Veritas Quality International) garantálja. A védjegy elnyerésére pályázó régiók a kritériumrendszer alapján saját maguk alakítják ki a fenntartható fejlődést szolgáló programjukat, melyhez legalább 100, egyenként is kötelezettségvállalást aláíró vállalkozót kell megnyerniük a térségből. A védjegyet elnyerő régió és vállalkozók tagjai lesznek az “European Regions Touring Nature Network”-nek. Magyarországon elsőként, s Európában is az első közt a Tisza-tó régió és 158 helyi, turisztikai tevékenységet végző vállalkozó nyerte el a Village+ védjegyet. A minősítés során kiemelt figyelmet fordítottak a fenntartható fejlődés érdekében megtett intézkedésekre (hulladékgyűjtés, energiafogyasztás stb), a terület gyenge és erős pontjainak feltérképezésére és annak eldöntésére, hogy a terület attrakciói európai szintű látványosságként is szolgálhatnak-e.

Európai Unió néhány országának nemzeti fejlesztési stratégiájában említésre kerül az ökocímkek szerepe a turizmus fejlesztése kapcsán, így például az osztrák stratégia egy szálláshelyek és éttermek számára kialakított nemzeti ökocímkeről számol be, a dán stratégia több, nemzetközi ökocímke (Blue Flag, Green Key, Destination 21) használatát szorgalmazza (VARGÁNÉ 2010).

Magyarországon is egyre több helyen jelennek meg a védjegyek különböző formában, amivel a termékek (Nemzeti Parki Termék védjegy) és szolgáltatások minőségét, illetve autentikusságát biztosítják. Hazánkban még nincs komoly hagyománya a védjegyeknek a szolgáltatás szektorban, így ezek megléte egyelőre valószínűleg nem jelent elsődleges szempontot a fogyasztói döntéshozatalban, de hozzájárul a fogyasztói élmény pozitív befolyásolásához (ÖTS 2008).

Nincs egységes Európai Uniós rendszer sem az ökocímkezés irányelvére, de a tagállamok, a regionális és helyi hatóságok szívesen használják ezt a szabályozó és mérő eszközt. Azonban az eltérő ökocímkek különböző tartalmi követelményeket állítanak a szolgáltatókkal szemben. A legismertebb hazai és nemzetközi minősítési rendszereket az M12. mellékletben foglaltam össze.

Számos más fenntartható turisztikai minősítési rendszer is létezik. Például Németországban az Environmental Quality Seal, amelyet a Német Szállodatulajdonosok Szövetsége működtet, vagy a Green Suitcase, amely az ökológiai turizmust minősíti Európában, s amelyből kifejlődött a „Vibano” minősítés, egy a fenntartható turizmust, elsősorban szálláshelyeket és célterületeket minősítő rendszer (SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI és PONÁCZ 2005). Az Európai Bizottság 2006-ban indította útjára a Kiváló Európai Desztinációk nevű projektjét, amely az európai kontinens természeti, kulturális és szellemi örökségének sokszínűségére hívja fel a figyelmet (MAGYAR TURIZMUS ZRT. 2013). Az Európai Táj Egyezmény végrehajtásának egyik jelentős programja az **Európa Tanács Táj Díjának adományozása**¹⁵. A nemzeti szintű pályázat kiírására először 2008-ban került sor és 2012-ben megalapították a Magyar Tájdíjat (KINCSES és KISS 2013). 2010-ben került először meghirdetésre „**Az év ökoturisztikai létesítménye**” című pályázat látogatóközpont és tanösvény kategóriákban¹⁶.

Meg kell még a fenti rendszerek mellett említeni a csak a magyarországi gyakorlatban jelentős, és csak egy-egy szegmensre vonatkozó minősítési rendszereket. Ilyen például a patkós minősítés a lovas turisztikai létesítmények esetében, a falusi szálláshelyek napraforgós és a kempingek csillagos minősítése, a lapátos vízi megállóhelyek, a harkályos és erdészeti erdei iskola minősítések. A 2006-ban bevezetett **Magyar Turizmus Minőségi Díj** a hazai turisztikai szolgáltatások minőségének egységes és megbízható értékelésére szolgál (MAGYAR TURIZMUS Zrt

¹⁵ A Mesés Hetés Zöldút mintaprogram nyerte a 2015. évi Magyar Tájdíjat, és 2016-ban az Európa Tanács Táj Díját. 2017-ben a Magyar Tájdíjat Mátraderecske Községi Önkormányzata kapta meg a „Palócföld őseréje: Tájfejlesztési, közösségi mintaprogram az élhető faluért” című pályázattal elért eredményéért.

¹⁶ 2018-tól az év ökoturisztikai élménye néven.

2013). A Magyar Szállodák és Éttermek Szövetsége 1993-ban írta ki először a „Zöld Szálloda” pályázatot annak elősegítésére, hogy a környezettudatos gondolkodás teret nyerjen.

II.1.2. A TERÜLETFEJLESZTÉS (ÖKO)TURISZTIKAI VONATKOZÁSAI¹⁷

Az 1996-ban megszületett XXI. törvény¹⁸ a területfejlesztésről és a területrendezésről (valamint az ahhoz kapcsolódó 35/1998. (III. 20.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról, majd az új 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról és az 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról) alapvető célja volt egy működőképes országos és térségi területfejlesztési rendszer kialakítása, amely megfelel az Európai Unió regionális politikájának (FILEPNÉ KOVÁCS 2011, PALANCSA 2004).

Az Országos Területfejlesztési Konceptió (97/2005 (XII.25.) OGY) felülvizsgálataként elkészült Nemzeti Fejlesztés 2030, Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió (OFTK) a turizmust kiemelt területként kezeli, de felhívja a figyelmet, hogy a turisztikai fejlesztések csak a fenntarthatósági szempontok figyelembevételével valósíthatók meg.

A helyzetelemzés során (1.2.13 *Területileg erősen koncentrált turizmus* és 1.3.13 *Egyedi, jelentős értéket hordozó kulturális örökségünk fontos érték* fejezet) kijelenti, hogy az ország turisztikai adottságai természeti és kulturális területen is jók, azonban a vonzerők állapota sokszor nem megfelelő ezért hasznosításuk alacsony színvonalú. Megállapítja, hogy az ország egyedülálló természeti erőforrásokkal rendelkezik, amelyek kihasználása jelentősen hozzájárulhat a turizmus fejlődéséhez, de a természeti rendszerek sebezhetősége óvatos megközelítést és a fenntarthatósági elvek szigorú betartását igényli.

A Konceptió új kitörési pontként határozza meg az ökoturizmust és az egészségturizmust. A határmenti és vidéki térségek gazdaságfejlesztésében is fontos szerepet szán a turizmusiparnak, mely a gazdasági felzárkóztatás egyik eszköze. A vidéki és elmaradott térségek esetében azonban a vonzerők és a szolgáltatások fejlesztése mellett hangsúlyos szerepet kap az elérhetőség és a megközelíthetőség fejlesztése. Mivel a különleges értékű kultúrtájaink védelme és fenntartható idegenforgalmi hasznosítása rendkívül fontos, ezért a „*kiemelkedő táji értékű térségek fejlesztése*” külön fejezetet kapott. Ezen belül külön tárgyalják a Balaton-térség fejlesztését; a különleges táji

¹⁷ A turizmust és a területfejlesztést érintő jogszabályok részletes áttekintése és listája PÉTERI (2003a és 2003b) munkájában megtalálható. A turizmus és a területfejlesztés kapcsolatáról, valamint a turizmus területi kérdésének anomáliájáról pedig részletesebben TÓTH (2001) könyvében olvashatunk. E témáknak a jelenleginél részletesebb ismertetésétől ezért eltekintek.

¹⁸ Módosítása: a 1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról, majd a 2011. évi CXCVIII. törvény a területfejlesztéssel és a területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról (hatályos: 2012. I. 1-től).

értékekkel, rekreációs funkciókkal bíró övezeteket (30 kultúrtáj került lehatárolásra) és a turisztikai fejlesztések új szervezeti keretét a Turisztikai Desztináció Menedzsmentet (TDM)¹⁹.

A **turizmus fontos területfejlesztő tényező**, szerepe különösen azokon a területeken kiemelkedő, amelyek nem alkalmasak mezőgazdasági vagy ipari tevékenységre, de természeti környezetük turisztikai szempontból hasznosítható (AUBERT 1999, 2001, VÁRHELYI 2009, BUSHELL ÉS STAIFF 2004). A turizmus sikeressége nagyban függ az adott desztináció általános fejlettségétől (ZONGOR 2000, HANUSZ 2004), ezért szoros kölcsönhatásban áll a városfejlesztéssel és a területfejlesztéssel.

AUBERT (2011) megvizsgálta Magyarország legfejlettebb és legelmaradottabb kistérségeinek turisztikai teljesítményét. Eredményei azt mutatták, hogy a 40 legfejlettebb kistérségben realizálódik a vendégforgalom 39,14%-a. Magyarország legkedveltebb települései a legfejlettebb kistérségekben találhatóak. (Mindössze egy-egy kivételt találunk, de azok is gazdasági centrumok közelében vannak – például Harkány, Hajdúszoboszló.) A kutatás eredménye azt is kimutatta, hogy több kistérséget a turisztikai teljesítmény emelt a legfejlettebbek közé, ami jól mutatja a turizmus multiplikátor hatását. Magyarország legfejlettebb kistérségei a turisztikai piacon is vezető szerepet töltenek be. **A turizmus gazdaságfejlesztő és -élénkítő hatását mutatja, hogy több olyan kistérséget is találunk, melynek gazdasági alapját a turizmus képezi.** A vonzerő rendelkezésre állásán túl azt is megvizsgálták, hogy a turizmus szektor fejlettsége oka vagy következménye a gazdasági fejlettségnek. Valószínűsítik, hogy mind a kettő igaz. A szektor multiplikátor hatásának segítségével hozzájárul a térség fejlődéséhez. Viszont ahhoz, hogy ennek hatása érzékelhető legyen már egy bizonyos gazdasági fejlettségre szükség van. Az itt tapasztalt magas külföldi vendégforgalom azt mutatja, hogy ezek a térségek nemzetközi szintű versenyképességgel rendelkeznek. Így nem csak a hazai, hanem a nemzetközi piacon is képesek érvényesülni. Termékstruktúrájukban az urbanizált terekhez kapcsolódó attrakciók (városi turizmus, kulturális turizmus) mellett a természeti bázisú, de tőkeigényes turisztikai termékeket (gyógy-, wellness turizmus), valamint a gazdasági élet aktivitásán alapuló hivatásturizmust találták meg.

Az eredményeket megvizsgálták a leghátrányosabb helyzetű kistérségek oldaláról is, ahol nagyon kedvezőtlen forgalmi adatokat találtak. Ugyanakkor a leghátrányosabb helyzetű kistérségek is vezető szerepet tölthetnek be egy megye, vagy akár régió idegenforgalmában. (Például a Tiszafüredi kistérség Jász–Nagykun–Szolnok megye kiemelt turisztikai területe.) A turisztikai kereslet alacsony értékét nem a turisztikai vonzerők hiánya, hanem a vonzerőstruktúra elmaradottsága okozza. (Az elmúlt években végbement termékszerkezeti változások során egyes

¹⁹ Az egyes megyékre meghatározott turisztikai célokat a M21. melléklet tartalmazza.

települések felértékelődtek, mások visszaestek.) A leghátrányosabb helyzetű kistérségek turizmusának jellemzői a következők:

- A turizmus a leghátrányosabb helyzetű településen is megjelenik.
- A klasszikus vonzerőstruktúra (természeti-kulturális) jellemzi őket, de az elmaradó fejlesztések miatt folyamatosan veszítenek versenyképességéből.
- A nehézkes közlekedési elérhetőség a turisztikai keresletet is közvetlenül befolyásolja.
- A belföldi turizmus célterületei és ez a vendégkör is az alacsonyabb fizetőképességű társadalmi csoportból kerül ki.
- A kereskedelmi szálláshelyek egy-egy településen koncentrálnak, így a turizmus területi hatása korlátozott.
- A magán szálláshelyek kiegészítő jövedelemtermelő funkciójukkal itt nagyobb szerepet kapnak a területfejlesztésben.

II.2.1.1. A hazai turizmus területi felosztása

A turizmusban is különböző méretű és szerepkörű területi egységek működnek. Egy részük természeti eredetű, míg másik részük mesterségesen, valamilyen fejlesztési céllal létrehozott területi egység (DONKA és SZTRUNGA 2008). Magyarországon a turizmus fejlesztése mindig erősen területfejlesztés-orientált kérdés volt²⁰. A kiemelt üdülőkörzetek meghatározásával először fordult elő az idegenforgalom irányításának történetében, hogy az ország üdülőkörzeteit közös elvek alapján kidolgozott, egységes rendszerű koncepció alapján fejlesztették.

A tervezési-statisztikai **régiók**²¹ az európai integrációs folyamatok révén kialakított új térbeli keretek, a területfejlesztés által életre hívott szintek. Területileg a megyehatárokhoz igazították őket. A turizmusfejlesztés hatékonyabbá tétele érdekében a területfejlesztési célú régiók alapján alakították ki az idegenforgalmi régiókat. Az eredeti szándék az volt, hogy ezek ne különbözzenek területileg a tervezési-statisztikai régióktól, de a vonzerők hatóköre, a vendégforgalom, a turisztikai funkció nem mindenhol köthető a közigazgatási határokhoz. A turisztikai régiók ezért három esetben eltérnek a tervezési-statisztikai régiók területétől. A hét régióból kiemelték két területet²², mint turisztikai régió: a Balatont (három régió területéből

²⁰ A turizmus ágazati és területi irányításának történelmi előzményeit és a turizmus területi tervezését érintő legfontosabb hatályos jogszabályokat PÉTERI (2001) foglalja össze.

²¹ „5. § e) régió: a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrájának (NUTS) létrehozásáról szóló 2003. május 26-i 1059/2003/EK európai parlamenti és tanácsi rendelet által meghatározott, a tervezési-statisztikai és fejlesztési célokat szolgáló egy vagy több megyére (a fővárosra) kiterjedő, az érintett megyék (főváros) közigazgatási határával lehatárolt társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területfejlesztési egység” (2011. évi CXCVIII. törvény a területfejlesztéssel és a területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról)

²² „5. § f) kiemelt térség: egy vagy több megyére (a fővárosra) vagy azok meghatározott területére kiterjedő, társadalmi, gazdasági vagy környezeti szempontból együtt kezelendő területi egység, amely egységes tervezéséhez és fejlesztéséhez országos érdekek fűződnek” (2011. évi CXCVIII. törvény a területfejlesztéssel és a területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról)

választották le) és a Tisza-tó térségét (kettő régió területéből választották le, teljesen szétvágvá az Észak-Alföldi régiót). A harmadik terület a Dunakanyar. Itt önálló turisztikai régió létrehozására nem került sor, viszont a Pest megyét magában foglaló Közép-Magyarországi régió területét kibővítették néhány Komárom–Esztergom és Nógrád megyei településsel, melyek a Dunakanyar üdülőkörzethez tartoznak. Ezt az új régiót a Budapest–Közép-Dunavidék Régiónak nevezték el (DONKA és SZTRUNGA 2008, PAP 2007).

A régiókhoz igazodóan létrejöttek az ország egész területét lefedő Regionális Idegenforgalmi Bizottságok (RIB). A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet²³ mellékletében az idegenforgalmi régiók és illetékességi területeik (érintve a kiemelt üdülőkörzeteket) a következőképpen kerülnek meghatározásra:

1. Budapest–Közép-Dunavidéki Regionális Idegenforgalmi Bizottság (RIB) (ezen belül: **Dunakanyar kiemelt üdülőkörzet**): Budapest, Pest megye és a Dunakanyar üdülőkörzethez tartozó települések Komárom–Esztergom és Nógrád megyéből
2. Észak-Magyarországi RIB (ezen belül: **Mátra–Bükk kiemelt üdülőkörzet**): Borsod–Abaúj–Zemplén, Heves megye (a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzethez tartozó települések kivételével) és Nógrád megye (a Dunakanyar kiemelt üdülőkörzethez tartozó települések kivételével)
3. Észak-Alföldi Regionális Idegenforgalmi Bizottság Szabolcs–Szatmár–Bereg megye és Hajdú–Bihar megye, Jász–Nagykun–Szolnok megye (a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzethez tartozó települések kivételével)
4. Tisza-tavi Regionális Idegenforgalmi Bizottság (ezen belül: a **Tisza-tó kiemelt üdülőkörzet**): Borsod–Abaúj–Zemplén, Hajdú–Bihar, Heves megye, Jász–Nagykun–Szolnok megye jogszabályban idesorolt települései
5. Dél-Alföldi Regionális Idegenforgalmi Bizottság: Bács–Kiskun, Békés és Csongrád megye
6. Közép-Dunántúli Regionális Idegenforgalmi Bizottság (ezen belül: **Velencei-tó–Vértes kiemelt üdülőkörzet**): Fejér megye, Komárom–Esztergom megye (Dunakanyar kiemelt üdülőkörzethez tartozó települései kivételével), Veszprém megye (Balaton régióhoz tartozó települések kivételével)
7. Baltoni Regionális Idegenforgalmi Bizottság (ezen belül: **Balaton kiemelt üdülőkörzet**): Somogy, Veszprém és Zala megye jogszabályban idesorolt települései.

²³ 4/2000. (II.2.) GM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet módosításáról, 13/2001. (V. 25.) GM rendelet A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet módosításáról, valamint 57/2003. (IX.12.) GKM rendelet A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet módosításáról

8. Dél-Dunántúli Regionális Idegenforgalmi Bizottság: Baranya, Tolna megye és Somogy megye (a Balaton régióhoz tartozó települések kivételével)
9. Nyugat-Dunántúli Regionális Idegenforgalmi Bizottság (ezen belül: *Sopron-Kőszeghegylja kiemelt üdülőkörzet*): Győr–Moson–Sopron, Vas és Zala megye (Balatoni régióhoz tartozó települések kivételével)

A turizmusban a hagyományos területi egységet az **üdülőkörzetek** jelentik. A kedvező természeti és társadalmi adottságok, az ebből következő jelentős számú vonzerő és a vonzerők következtében létrejövő szolgáltatások egy-egy térségben az átlagosnál nagyobb turisztikai forgalmat hoztak létre. Ezeket a területeket a turisztikai szakma és a jogalkotás üdülőkörzetként tartja számon. Az üdülőkörzetek eleinte szinte kizárólag rekreációs célokat szolgáltak, az érkező vendégek elsősorban természet közeli helyeket kerestek fel. A hazai üdülőkörzetek ezért elsődlegesen természeti attrakciókon alapuló területek. Napjainkban egyre nagyobb szerepet kapnak azonban a kulturális adottságokon alapuló ember alkotta vonzerők (DONKA és SZTRUNGA 2008). A legjelentősebb és legváltozatosabb vonzerőkkel és ennél fogva legelsőként fellendült vendégforgalommal jellemezhető üdülőkörzeteket **kiemelt üdülőkörzetté** nyilvánították²⁴. A kiemelés nem csak a meglévő adottságok elismerését jelentette, hanem azt is, hogy e területek központi forrásból hajthatják végre infrastrukturális fejlesztéseiket (DONKA és SZTRUNGA 2008).

Az ökoturizmus hazai zászlóshajói a nemzeti parkok, az erdészetek és az egyéb védett területek. Azonban egy-egy védett területi egység több közigazgatási területre is tartozik, több megye, több területi-statisztikai régió, sőt, több turisztikai régió is „osztózik” rajta. Ez egyfelől pozitívan hat az ökoturizmus keresletére, mert egyszerre több térség kínálatába is tartozhat egy-egy rész, ugyanakkor nehézségeket is eredményez amiatt, hogy nagyon sokirányú egyeztetést igényel egy-egy fejlesztés, de a működtetési folyamatok is. Pl. a Hortobágyi Nemzeti Parkon négy megye, két tervezési-statisztikai és két turisztikai régió osztózik, emellett a Tisza-tó kiemelt üdülőkörzet egy része is nemzeti park területéhez tartozik.

A 2016 évi CLVI. törvény A turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól részben felülírja az eddigi rendszert. A törvényi szabályozás lényege, hogy a turisztikai fejlesztések tervezési alapegysége a turisztikai desztináció. Rögzíti, hogy a turisztikai fejlesztések tervezése az állam feladata, valamint kimondja, hogy a turisztikai tervezés alapegysége a releváns turisztikai fogadóterület. A törvény rögzíti a turisztikai térség, azaz a desztináció, a kiemelt turisztikai

²⁴ A 2005-ös OTK, valamint az 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet alapján. Ezzel ellentétben a KSH 30 elkülönült üdülőkörzetre kiterjedően gyűjti a vendégforgalommal kapcsolatos adatokat. Két további kategóriát is bevezettek: körzeten kívüli üdülőhely és nem üdülőhely jellegű település (TÓTH 2001). A Balaton kiemelt üdülőkörzet esetén a besorolás a Balaton kiemelt üdülőkörzet területrendezési tervének elfogadásáról, és a Balaton területrendezési szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény alapján történt. A többi kiemelt üdülőkörzet esetében az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériummal történt egyeztetés alapján a „Területi számjelrendszer” besorolása az irányadó (KSH 2010).

fejlesztési térség, a kiemelt állami turisztikai beruházás, valamint a turisztikai fejlesztés meghatározását, továbbá kimondja: a turisztikai desztinációvá nyilvánítás célja az adott földrajzi térség turisztikai vonzerejének növelésére irányuló, egységes turisztikai fejlesztések tervezési keretének meghatározása. A törvény értelmében a kormány felhatalmazást kapott, hogy rendeletben határozza meg a turisztikai desztinációk elnevezését, földrajzi kiterjedését és típusba sorolását, a desztinációk közül a kiemelt turisztikai fejlesztési térségeket, valamint a kiemelt állami turisztikai beruházások megvalósításának helyszíneit. 2017 szeptemberéig öt kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a fejlesztésekhez szükséges források biztosításáról született kormányhatározat²⁵:

- Balaton kiemelt turisztikai fejlesztési térség
- Sopron–Fertő kiemelt turisztikai fejlesztési térség
- Tokaj, Felső-Tisza és Nyírség kiemelt turisztikai fejlesztési térség
- Debrecen, Hajdúszoboszló, Hortobágy és Tisza-tó kiemelt turisztikai fejlesztési térség
- Dunakanyar kiemelt turisztikai fejlesztési térség.

A korábbi turizmusfejlesztés törekvések mereven ragaszkodtak a nem életszerű megyei és régiós határokhoz, a kiemelt turisztikai fejlesztési térségek viszont túllépnek ezeken a korlátokon. A Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 e kiemelt turisztikai fejlesztési térségeket figyelembe véve határozza meg a turizmus fejlesztésének irányvonalait. Új elvként jelenik meg benne a desztinációs logikán alapuló termék- és attrakciófejlesztés.

II.1.3. TERVEZÉSI ELVEK ÉS MÓDSZEREK A TURIZMUSBAN ÉS AZ ÖKOTURIZMUSBAN

A legtöbb térség, település úgy tekint az idegenforgalomra, mint általános, minden esetben alkalmazható módszerre az adott helyzetből való kitörésre. Ha a településfejlesztési stratégiákat áttekintjük, a turizmus szinte valamennyiben megtalálható, mivel minden településnek van olyan értéke, amely bemutatásra érdemes. Azonban önmagában a vonzerő még nem elegendő a sikerhez. Sőt, a fejlesztéshez sem, ha nem átgondoltan valósul meg. A tervezés nehézsége a rendkívül gyorsan változó környezet, melyet sokszor nehezen lehet követni.

²⁵ 1092/2017. (II. 21.) Korm. határozat a Tokaj, Felső-Tisza és Nyírség kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról

1861/2016. (XII. 27.) Korm. határozat a Balaton kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról

1862/2016. (XII. 27.) Korm. határozat a Sopron-Fertő kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról

1522/2017. (VIII. 14.) Korm. határozat a Debrecen, Hajdúszoboszló, Hortobágy és Tisza-tó kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes beruházásokról

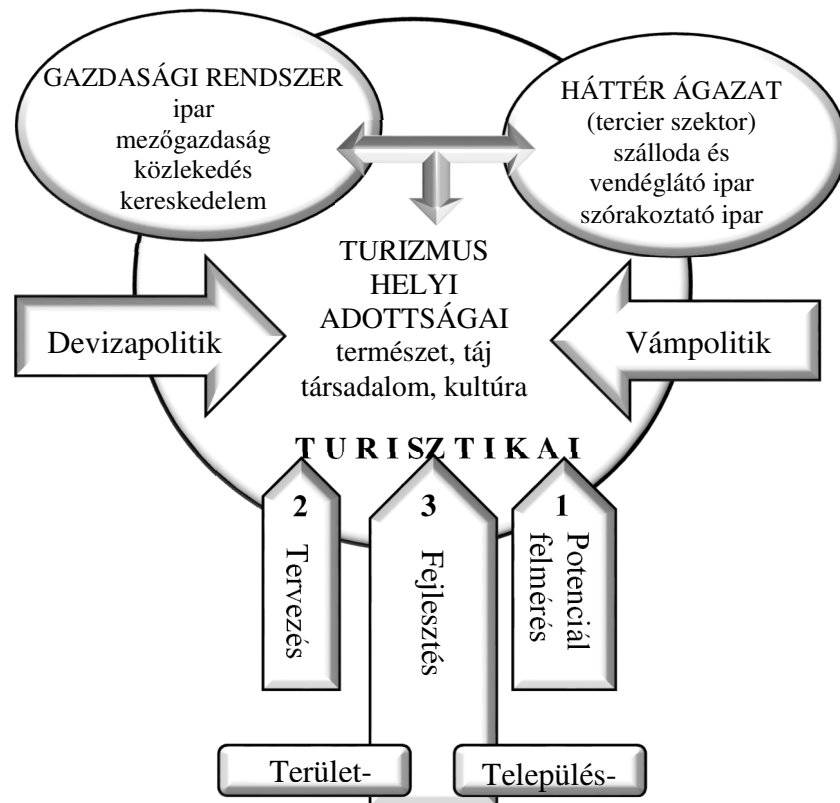
1550/2017. (VIII. 18.) Korm. határozat a Dunakanyar kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról, valamint a térségben megvalósítandó egyes fejlesztésekről

A turizmus tervezése az állami, az önkormányzati, a non-profit és a magánszektor számára a rendelkezésre álló erőforrások minél hatékonyabb kihasználása és a lehető legnagyobb hozam elérése érdekében zajlik. Mindezt úgy kell kialakítani, hogy közben a fenntartható fejlődés elvét ne hagyjuk figyelmen kívül (ANUP 2016) és az elemzésekben közreadott trendekre is megfelelő figyelmet kell fordítani (MICHALKÓ 2012). A turizmus tervezésének számos dokumentuma ismert. A koncepciók, stratégiák, operatív programok (M13 melléklet: A turisztikai tervek főbb jellemzői) kidolgozása során egy-egy turisztikai célterület (település, térség, megye, régió, ország) vagy termék szempontjából meghatározó, koncepcionális, stratégiai valamint konkrét feladatok kerülnek meghatározásra, melyek célja az adott terület/termék turisztikai fejlesztése (AUBERT és LÁSZLÓ 1995, MICHALKÓ 2012).

II.1.3.1. A turizmus tervezésének mai elvei és gyakorlata

A turisztikai tervek szükségszerűségét csak nemrég ismerték fel, de mind több helyen látják be gyakorlati előnyeiket (FEKETE 2002). Az 1989-es hágai konferencián megfogalmazott Deklaráció is tartalmazza, hogy a turizmus tervezése során az integrált módszert kell követni, s a turizmust rendszerként vizsgálva szükséges egy tágabb rendszerben, környezetben elhelyezni (JANDALA 1994). Egy turisztikai fejlesztés akkor jó, ha biztosítja a turista elégedettségét (DEMIR ET AL. 2016), ugyanakkor a helyi közösség számára is elégedettséget (társadalmi részvétel, tájékozott döntéshozás) (STONE 2015) és gazdasági előnyöket nyújt. Fontos kritérium még, hogy a helyi erőforrásokat fenntartható módon használja és megőrizze a környezetminőséget (káros hatások csökkentése, előnyök hangsúlyozása) (IVÁNYI 2006).

A turizmus e bonyolult kapcsolatrendszerét mutatja be a 3. ábra. Jól látszik, hogy a turisztikai fejlesztések hatóköre érinti az általános gazdaságpolitikát, ugyanakkor jelentős mértékben támaszkodik és függ a háttér ágazatoktól. Ezért a turisztikai vizsgálatnak mind a kettő rendszer helyzetelemzésére részletesen ki kell térnie, hogy megfelelően lehessen felmérni az erőforrásokat és meghatározni a fejlesztésekkel megvalósuló jövőképet. A 3 ábra azt is szemlélteti, hogy a turizmus fejlesztése milyen szoros kapcsolatban áll a terület- és a településfejlesztéssel. Ebből is következik, hogy a település önkormányzata, amely a helyi általános infrastruktúra gazdája, és amelynek egyben meghatározó szerepe van a település tervezési folyamataiban (terület- és településfejlesztés, a terület-felhasználás szabályozása a rendezési tervekkel és az építési engedélyek kiadásával) a helyi lakosság és az idegenforgalmi vállalkozások mellett kezdeményezője, megrendelője, résztvevője, érintettje a teljes tervezési folyamatnak. Azokat a szakhatóságokat sem szabad figyelmen kívül hagyni, melyek jogosítványaik gyakorlásával befolyásolhatják a koncepció összetételét és megvalósulását.

3. ábra A turizmus kapcsolatrendszere – elméleti modell (Forrás: BODNÁR 2000, 42. felhasználásával saját szerkesztés)

A kistérségi, a települési tervek az önkormányzatok közvetlen tevékenységi körébe tartoznak. Konkrétságuk kézzel fogható, esetenként a megvalósíthatósági tanulmányokig tarthat. Kidolgozásuk módszertanilag nagyon elérő lehet a kidolgozó hozzáállásától, szakmai tapasztalatától függően. Lényeges, hogy a helyi üdülő-idegenforgalmi fejlesztések a területrendezési tervekkel egyeztetetten, egymásra hatásban készüljenek, mivel ennek hiánya jelentős területi koordinációs hibákhoz vezethet.

A turizmus a természeti adottságainál fogva függ a vonzó környezettől. Az idegenforgalomnak az ökológiai környezettől való függősége sokkal nagyobb, mint a többi gazdasági ágazaté. A „táj” lerombolása hosszabb-rövidebb idő alatt az idegenforgalom tönkretételéhez vezet. Össze kell hangolni egymással egyrészt a fejleszhető természeti lehetőségek megengedett terhelését (ALLEN ET AL. 1988), másrészt a technika, a gazdaság, a jólét és a szabadidő fejlesztését. Figyelembe kell venni, hogy a megengedett terhelés nem állandó érték. Meg kell kísérelni az emberi tevékenységeknek a fejleszhető természeti lehetőségekre gyakorolt hatásait oly módon összehangolni, hogy az egész bioszféra hosszú távon ne csak fenntartható, de fejleszhető is legyen (HANUSZ 2004).

Típusát tekintve elkülöníthetjük a **területi és az objektum (vagy létesítményi) szintű tervezést** (PUCZKÓ 1999). A területi szintű tervezésen egy térség komplex fejlesztésének előkészítését és megvalósítását értjük. A térség egy településtől a régiós nagyságrendig terjedhet. Ennek a tervezésnek biztosítani kell a terület kínálatának magas fokú hasznosulását, elő kell

segítenie a lakosság életminőségében bekövetkező kedvező változást és vigyáznia kell arra, hogy a környezetben se következzen be visszafordíthatatlan folyamat. A tervezés lehet termékközpontú (egy turisztikai termékre koncentrálni) vagy eredmény centrikus (a vendégforgalmi mutatók javulását megcélozva) (MICHALKÓ 2012).

A disszertáció témája szempontjából adódóan a későbbiekben csak a területi szintű tervekkel foglalkozom. A turizmus tervezésében az egyes tervdokumentumok elkészítését számos módszertan vagy szakmai tapasztalat alapján lejegyzett útmutatás segíti. A következőkben az elmúlt 30 évben született magyar elméleteket ismertetem és egységes szempontok alapján össze is hasonlítom azokat. Célom, hogy láthatóvá tegyem, milyen tervezési lépéseket tartalmaznak és szorgalmazzanak az egyes hazai módszerek.

ZALA és HUSZÁR (1991) útmutatója szerint a helyi adottságok jelentősége és használati értéke megnőtt, ezért a tervezésnél a vizsgálati/elemezési munkarész nagyobb alaposságot kíván. JANDALA (1994) az integrált tervezés szükségszerűségére hívja fel a figyelmet és a turizmus tervezésének főbb szakaszait a következőkben összegezte: célkitűzés, elemzés (a jelenlegi helyzet értékelése), szintézis és előrejelzések, fejlesztési stratégiák felvázolása, a terv elkészítése, valamint a megvalósítás feltételeinek összegzése. Az egyes szakaszokban elvégzendő feladatokat és az ezek eredményeként létrejövő output-okat a 4. ábra mutatja. Rendkívüli részletességgel ismerteti a vonzerők felvételezését, annak csoportosítását, ugyanis a jól elkészített vonzerő-leltár a kínálat értékelésének az alapja. Külön kitér a vonzerők értékelésének módszerére. Jandala szerint fontos, hogy a turisztikai kereslet-és kínálat elemeit ne önmagukban, hanem egymással való viszonyukban, összefüggéseikben vizsgáljuk, értékeljük.

AUBERT és LÁSZLÓ (1995) *Turizmus tervezés, turizmus marketing* című könyvében három lépésben foglalja össze a turisztikai koncepció tartalmát, s egyben a tervezés menetét:

1. Elemzés: a helység struktúrája, a turisztikai bázisszervek, az általános turisztikai infrastruktúra, a turisztikai szuprastruktúra, a vendéglátás, a marketing, az általános természeti körülmények és a kereslet és vendégstruktúra.

2. Tervezés lépései:

Irányelvek: Vázoljuk a turizmus jövőbeni kialakítását a leendő turizmus-politika alapelveit.

Célok: A vízió megvalósításának konkrétan körülírt útszakaszai.

Stratégiák: Azok a viselkedési minták és fejlesztési prioritások, amelyek szükségesek a vázolt célok sikeres eléréséhez.

Intézkedések: Az előbbi három tervezési szakasz szellemében végrehajtandó intézkedések („intézkedési katalógus”); elengedhetetlen részét képezik turisztikai koncepcióknak. A kivitelezéshez szükséges keretfeltételeket különösen meg kell vizsgálnunk.

3. Kivitelezés

A tervezés szakaszai	Tevékenységek	Output
1. Célkitűzés	A turizmus integrálásának kezdeményezése a nemzetgazdasági tervekben A tervezés munkálatainak megtervezése	Előzetes célok Tervezői team
2. Elemzés. A jelenlegi helyzet értékelése	Külső környezet A turizmus piaca (kereslet-kínálat) Hatásvizsgálatok	Nemzetgazdasági célok, programok Turisztikai kereslet-kínálat jellemzői Versenyképesség
3. Szintézis és előrejelzések	A jelenlegi helyzet összesítő értékelése Előrejelzések (hazai és nemzetközi tendenciák)	Várható igények, hatások jelzése A turizmus lehetőségei, problémái
4. Fejlesztési stratégiák	A turizmuspolitika elveinek és a fejlesztés igényeinek összevetése Fejlesztési alternatívák megfogalmazása Lakosság bevonása	Turizmus fejlesztési céljai Fejlesztési alternatívák indoklása
5. A terv elkészítése	A terv kidolgozása (célok, eszközök) Állam és magánszektor szerepe Pénzügyi források, ösztönzők, szabályozások Megvalósítás ütemezése	Terv + mellékletei Új és módosított törvények, szabályozók Megvalósítási ütemterv
6. Megvalósítás	Turizmus fejlődésének ellenőrzése Terv felülvizsgálata	Turizmus egészséges fejlődése (pozitív hatások erősödése)

4. ábra A turizmus tervezésének folyamata (Forrás: JANDALA 1994, 37.)

TÓTH (2001) tankönyvében pontokba szedve ismerteti a turisztikai területi tervek javasolt főbb munkaszakaszait és követelményeit. Lényegében ZALA és HUSZÁR (1991) módszerét vette át némi módosítással. Öt fejezetet különít el:

1. Helyzetértékelés: a térség adottságainak, fejlesztési lehetőségeinek és korlátainak feltérképezése. Mind a külső, mind a belső környezet vizsgálatát szorgalmazza. Kitér a térszerkezeti, terület-felhasználási összefüggések vizsgálatának szükségességére.
2. Koncepció: felvázolja és változatokban értékeli a fejlődés főbb folyamatait, a várható tendenciákat és a javasolt stratégiát, valamint az ehhez szükséges átfogó intézkedéseket. (A ZALA és HUSZÁR (1991) által megfogalmazottak átvétele.)
3. Terv: a jóváhagyott koncepció részletesebb kibontása.
4. A terv karbantartása: a fejlesztési programok megvalósulásának dokumentálása, követése, valamint értékelés a megvalósítással összefüggésben.
5. Városrendezési léptékű tervezési feladatok: szakági anyagok kapcsolatai, megvalósíthatósági tanulmányok.

FEKETE (2002) termék-orientált tervezési modellt mutat be, mely erősen marketing-szemléletű tervezést jelent:

1. Kiindulópontja egy átfogó analízis, amely képet ad az üdülőhelyzet jelenlegi állapotáról, adottságairól és ezek kihasználtságáról. Az elemzés célja az információk rendezésével az erős és a gyenge profil meghatározása SWOT-analízis alkalmazásával. Mivel a termék az eredeti kínálatra épül, annak elemzését kell kiemelni, valamint a település üdülésre való alkalmasságát megítélni.
2. A környezet vizsgálata, melynek során a piac és a konkurencia elemzésére kerül sor.
3. Célok kijelölése, megfogalmazása.
4. Termékpolitika, a termék-piac koncepció kialakítása.

A TASNÁDI (2002) által bemutatott tervezési munkafolyamat tartalmában és felépítésében jelentősen eltér a fentebb ismertetettektől. A legnagyobb különbség abban érhető tetten, hogy **sokkal érzékenyebben közelít a természeti értékekhez** és már a vizsgálati fázisban az adatgyűjtés feladatai között szerepelteti a hatásvizsgálatot. Négy fő szakaszt különít el:

1. Turizmusfejlesztési elképzelések és célok megfogalmazása: Első lépésben szükséges megfogalmaznunk a fejlesztési célokat, mert ezek szabják meg a fejlesztési irányokat. Ennek függvényében jelölhető ki, hogy milyen vizsgálati adatokra van szüksége a tervezőnek.
2. Adatgyűjtés, -kutatás, -elemzés, hatásvizsgálat: Az adatok primer és szekunder forrásokból származhatnak. Az adatgyűjtésnek rendkívül széleskörűnek és alaposnak kell lennie. A helyi értékek pontos ismeretét is hangsúlyozza. A turizmus minden fontos elemét fel kell sorolni és értékelni kell erősségek és gyengeségek szempontjából. Minden összegyűjtött információt (társadalmi, gazdasági stb.) értelmezni kell! Az adatgyűjtés során már figyelemmel kell lenni a hatásvizsgálatra is.
3. Előzetes tervezés, jóváhagyás, végleges terv: Az előzetes tervezés a reális fejlesztési célokat, az alternatív stratégiákat és a tervezés tárgyát határozza meg. E szakmai terv a jóváhagyás után nyeri el végső formáját és tartalmát.
4. Megvalósítás, folyamatos értékelés: A kivitelezés eredményeként jön létre a működő turizmusprojekt. Fontos, hogy a megvalósítás során fellépő problémáknál a tervnek alternatív megoldási lehetőséget kell tartalmaznia. A megvalósulás során nagy jelentősége van annak, hogy a helyi lakosság azonosulni tudjon a célokkal és támogassa a projektet. *„A terv megvalósítása pozitívan hat az érintett lakosság életminőségére, a foglalkoztatottságára, a település hazai és külföldi turisztikai kapcsolatainak élénkítésére és nem utolsósorban a megvalósításban részt vevők gazdasági megerősödésére, figyelemmel a természeti és társadalmi-kulturális környezet egyidejű megóvására”* (TASNÁDI 2002, 215.).

FEKETE (2006) korábbi tervezés-elméletét módosítva valamint ZALA és HUSZÁR (1991) útmutatóját alkalmazva az idegenforgalmi jellegű területi tervek főbb munkaszakaszait és tartalmi követelményeit az alábbiak szerint foglalta össze:

1. Helyzetértékelés: feladata, hogy feltárja a jelenlegi helyzetet, az abból adódó főbb problémákat, a fejlesztés lehetőségeit és korlátait, ebből kiindulva vázolja fel prekoncepcionálisan a fejlesztés fő irányait és arányait, információival elősegítse a térség funkcionális fejlesztési javaslatának megalapozását, s az ehhez szükséges intézményi feltételek kialakítását.
2. Konceptió: A konceptió tartalmazza az általános célkitűzéseket, elveket, a távlati stratégiát, a lehetséges változatokat és ezek feltételrendszerét, a fejlesztés súlyponti feladatait és területeit, amelyek megfelelő szintű elfogadása után dolgozható ki a terv, mely a jóváhagyott és részletesebben kifejtett konceptióváltozatnak tekinthető.
3. Terv

AUBERT és SZABÓ (2011) a turizmus területi tervezése során két szempont figyelembe vételét feltétlenül indokoltnak tartja:

1. A tervezés differenciáltan, különböző területi szintekre kiterjedően és azok sajátosságait figyelembe véve történjen. A régiós és megyei szint a kereteket és irányokat határozza meg a fejlesztés számára, alapvetően konceptió és stratégia szintű terveket kialakítva. A kistérségi és települési szintű tervezés (a település méretét sem figyelmen kívül hagyva), már konkrét beruházási szinteket is elérhet. Mindez azt jelenti, hogy az ilyen tervek elérik az operatív program kidolgozottságot, konkrétak és figyelemmel vannak a megvalósításhoz elérhető forrásokra is.
2. A finanszírozhatóság is alapvető kritérium. A források jelentős részét különböző pályázati támogatási rendszerekből lehet előteremteni.

HORKAY és BOROS (2012) szerint az **általános stratégiai tervezés** főbb módszertani lépései az alábbiakban összegezhetők:

1. A tervezés indokoltsága, a tervezési környezet bemutatása: azaz a terv céljának, szükségességének és illeszkedésének bemutatása.
2. Helyzetelemzés és helyzetértékelés: a célterület állapotának, folyamatainak és trendjének felvázolása. A helyzetelemzés záró lépése a súlyozott helyzetértékelés, azaz a SWOT analízis.
3. A terv célrendszere: 3-5 szintű jövőkép, átfogó és stratégiai célok, prioritások és kitörési pontok azonosítása.
4. Monitoring-, ellenőrzési és indikátorrendszer: a stratégia megvalósításának ellenőrizhetőségét és teljesülésének mérését szolgálja.

5. További lehetséges elemek: a megvalósítás kereteinek meghatározása (források, a végrehajtás intézményrendszere, eszközei, ütemezése és monitoringja).

Az ismertetett útmutatásokban szereplő elemeket táblázatba (1. táblázat) rendeztem. A táblázat megfelelő soraiban „X” szimbólummal jelöltem, ha az adott leírásban szerepel a vizsgált tényező. Elmondható, hogy a tervezői munka általában helyzetértékeléssel kezdődik (ahol az adatszerű ténymegállapítás mellett a konfliktuselemzés egyre jelentősebb), majd koncepció alkotással, változatok, scenáriók kidolgozásával folytatódik, és a választott változat részletesebb kimunkálásával fejeződik be. Jelentős különbségek a javaslatok kidolgozásának módjában és mélységében vannak. S bár a tényleges egység hiányzik ezekből az útmutatókból, mégis leolvasható az azonos végeredményre való törekvés. A táblázatban nem szerepel, de ki kell emelni, hogy az adottságok feltárásában és értékelésében JANDALA (1994), FEKETE (2006) és TASNÁDI (2002) alkalmaz vagy javasol kataszter-szerű vonzerőleltárt. Összességében elmondható, hogy a koncepciókészítés valódi szerepe a területi szereplők szándékait és a hely adottságait megismerve reális turizmusfejlesztési lehetőségeket feltárni a számukra, a megvalósítás terheinek és a várható következmények minél szélesebb körének bemutatásával.

1. táblázat A turizmus tervezés módszereinek összehasonlítása (saját szerkesztés)

	VIZSGÁLAT				ÉRTÉKELÉS			JAVASLAT/TERVEZÉS											
	céluk meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	térszerkezeti vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	jövőkép	átfogó célok	stratégiai célok	scenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok	termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés	terv-felülvizsgálat
Források	Területi szintű tervezés (Michalkó 2012, Puczko 1999)	X		X		X	X	X							X	X			
	Általános stratégiai tervezés (Horkay-Boros 2012)	X	X	X			X	X	X	X		X			X	X			
	Turisztikai koncepció készítés (Fekete 2006)		X	X	X		X		X	X	X				X				
	Tóth 2001		X	X	X		X		X	X	X	X			X			X	X
	Termék-orientált koncepció készítés (Fekete 2002)		X	X				X		X				X					
	Turisztikai koncepció készítés (Aubert - László 1995)			X			X		X	X		X						X	X
	A turizmus tervezésének főbb szakaszai (Jandala 1994)	X		X		X	X			X	X				X	X			X
	Zala - Huszár (1991)	X	X	X			X			X	X				X				X
	Aubert - Szabó (2011)	X	X	X			X	X	X	X	X	X	X			X			
	Tasnádi (2002)	X	X	X		X	X	X	X	X	X	X			X			X	

II.1.3.2. Az ökoturizmus tervezésének sajátosságai

Az ökoturizmus az utóbbi időben igen nagy figyelmet kapott. A nemzeti parkok igyekeznek minél több látogatót fogadni a parkokba és a természetvédelmi területekre. A természetvédelmi területek melletti közösségek ugyanakkor új munkalehetőségre számítanak a turizmus megjelenése vagy növekedése által. A rurális térségfejlesztéssel foglalkozó szakemberek szerint az ökoturizmus adhatja a vidéknek a legnagyobb bevételt (CHIROZAVA 2015). Az ökoturizmus megjelenése egy-egy területen, nemzeti parkban vagy bárhol máshol egyre szélesebb körben figyelhető meg (BOLEY és GREEN 2015). A turizmus megjelenésének azonban vannak hatásai, és negatív hatásai is, ezért az ökoturizmus tervezésénél nagyon körültekintően kell eljárni. Az ökoturizmus a fenntartható fejlődés szempontjainak megfelelő fejlesztési lehetőség. Multidiszciplináris megközelítést igényel (BANDY 1996), valamint alapos tervezést (JANCSIK 2003), szigorú megkötéseket és irányelveket (KOVÁCS 1997), amelyek a fenntartható működést garantálják. Védett területek esetében különösen fontos összehangolni a környezetvédelmet, az idegenforgalmat és a helyi gazdaság fejlesztésére irányuló törekvéseket. Lehetővé téve a látogatók számára a táj kényelmes bejárását és az ökoszisztéma működésének megismerését (CROMBÉ és LUCCHESI 2000).

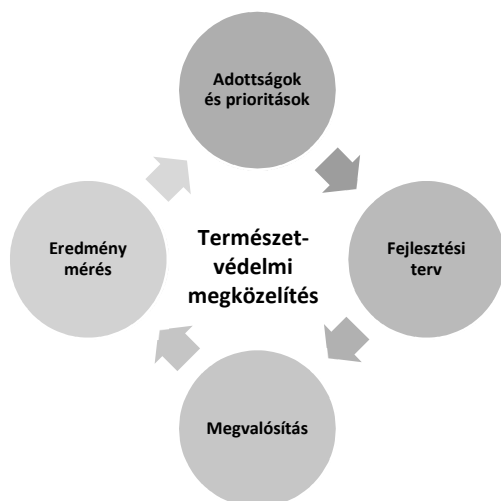
Az ökoturizmus tervezésére vonatkozóan a hazai szakirodalomban két konkrét iránymutatást találtam. 1997-ben született meg „Az ökoturizmus stratégiája”, melynek kidolgozója KOVÁCS LÁSZLÓ (Környezetgazdálkodási Intézet, Természetvédelmi Szolgálat). A dokumentum tartalmazza az ökoturizmus védett területeken (elsősorban nemzeti parkokban) való tervezésének módszertanát, melyet összefoglalóan ismertetek. Az első ütemben fel kell mérni, hogy az adott terület számára milyen szintű turizmus a legmegfelelőbb, majd a stratégia kidolgozása a következő feladat. Ennek figyelembe kell vennie az ökoturizmus fejlesztésének és irányításának olyan vonalát, amely alapvetően biztosítja azt, hogy a turisták ne árasszák el, ne pusztítsák el a védett területet. Ugyanakkor meg kell teremteni a foglalkoztatás, a bevételek mechanizmusát a védett terület és a környező közösségek részére, éppen úgy, mint a látogatók számára a környezetvédelmi oktatás lehetőségeit is. Az ökoturizmus fejlesztési és igazgatási stratégiája lehetőséget ad a védett területek igazgatói számára, hogy előmozdítsák vagy éppen korlátozzák az ökoturizmust (számokban és tevékenységekben egyaránt). Az adottságok talaján, a várható kereslet ismeretében, a park nagyságának függvényében kell a fogadási feltételeket megteremteni. A vonzástényezők, a park országon belüli elhelyezkedése, nagysága, megközelíthetősége határozza meg a turista tartózkodási időtartamát. Ehhez kell tervezni a fogadókészséget, figyelembe véve a jövőbeni fejlesztés lehetőségeit, a park vezetése által összeállított hosszú távú elképzelések alapján. Így a különböző létesítmények, beruházások sorrendjét és arányait is előre meg kell határozni. Összességében három szakaszt különített el az ökoturizmus stratégia kialakításában:

- A turizmus jelenlegi helyzetének és jövőbeli lehetőségeinek felbecslése;
- Az ideális helyzet és az ehhez vezető lépések meghatározása;
- Az ökoturizmus stratégiájának írásba foglalása, publikálása.

A második módszertani útmutató a 2008-as Országos ökoturizmus fejlesztési stratégiában olvasható a 143. oldaltól „Az ökoturizmus tervezése” című fejezetben. A fejezet címmel ellentétben a tervezési segédlet ökoturisztikai termék kialakítására vonatkozik. Fontos, hogy a tervezést helyi szintre, a TDM szervezetek hatáskörébe utalja, valamint javasolja, hogy a helyi közösséget már a tervezési folyamatokba is vonják be a szakemberek. A terv kiemelkedő érdeme, hogy nagyon részletesen foglalkozik a vonzerők feltárásának metodikájával és minősítésével. Külön csoportosítási és minősítési szempontsort is tartalmaz. Az ökoturisztikai tervezés egyes lépései a stratégiában a következők:

1. Küldetés és a tervezés céljainak meghatározása;
2. Helyzetelemzés – kínálat és keresletelemzés;
3. A kínálat és a kereslet elemeinek összekapcsolása (termékfejlesztési alternatívák, lehetőségek, jövőkép);
4. Fejlesztési célok meghatározása;
5. Turisztikai termékfejlesztés, tematizálás, csomagok kialakítása;
6. Marketingterv készítése;
7. Megvalósítási terv, akcióterv készítése;
8. Fejlesztések megvalósítása;
9. Ellenőrzés és visszacsatolás (monitoring).

A hazai szakirodalom az ökoturizmus tervezés témában nagyon szűk, ezért nemzetközi kitekintést is tettem a módszertan jobb megismerése érdekében. A nemzetközi irodalomban is elsősorban a védett területekre vonatkozó ökoturizmus tervezési metodikákat és példákat találtam. Ezek közül is kiemelkedik DRUMM (2005) és DRUMM et al. (2004) *Ecotourism Development - A Manual for Conservation Planners and Managers* című munkája, mely nagyon részletesen foglalkozik a tervezés minden aspektusával. A tervezés folyamatát az 5. ábra mutatja. DRUMM (2005) négy lépést emel ki a tervezési folyamatból: (1) az adottságok feltérképezése és a prioritások meghatározás; (2) a fejlesztési terv kidolgozása; (3) a megvalósítás és (4) az eredmények mérése. Az első lépésben történik a célok azonosítása, az információk és adatok beszerzése. A fejlesztési terv tartalmazza a rendszereket (pl. védett területek hálózata), a veszélyeket és azok forrásait (pl. a turizmus, mint a terület veszélyeztetője), a stratégiát (a turizmusból származó veszélyek enyhítésére, az ökoturizmus fejlesztésére). Része a tervnek az érintettekkel való konzultáció és az eredmény mérés indikátorainak meghatározása.

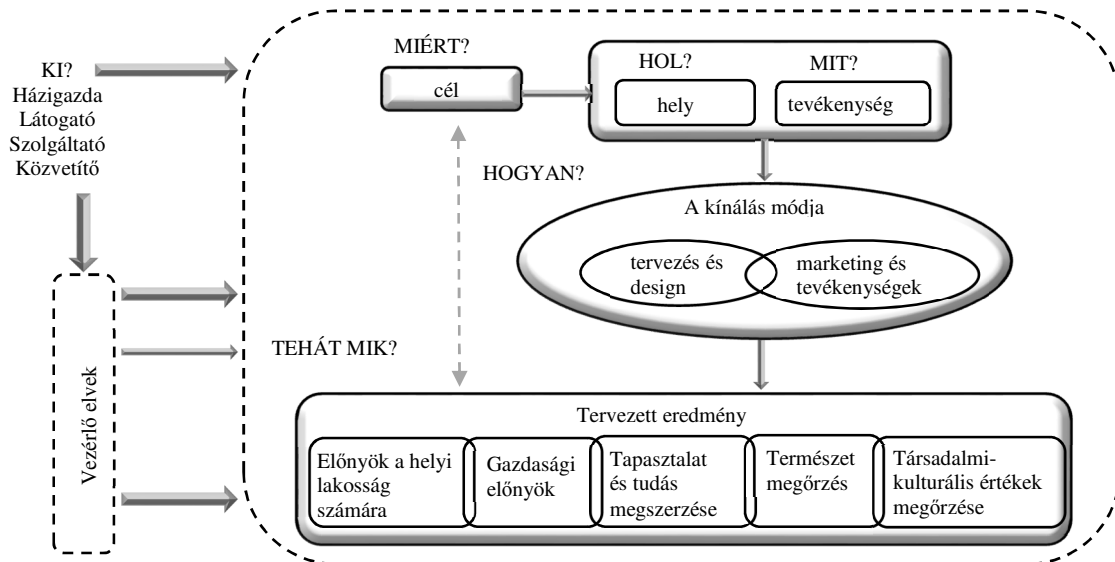
5. ábra Az ökoturizmus tervezésének folyamata
(Forrás: Drumm 2005, 65.)

A KOVÁCS (1997) és a DRUMM (2005) által kidolgozott módszertan több ponton is hasonlóságot mutat. Először is mind a kettő hasonló lépésekben képzelel el az ökoturizmus tervezését. Azonban DRUMM nagyobb hangsúlyt fektet az ellenőrzésre és a visszacsatolásra. A terület adottságainak felmérését is hasonló rendszerben, hasonló felosztásban javasolják. A két módszer még abban is megegyezik, hogy a vizsgálat egyes elemeihez kérdéssort fogalmaznak meg, mely kérdésekre adott válaszok alapján a védett terület valamennyi sajátossága feltárható.

EDWARDS et al. (1998a) megalkotta az ökoturizmus definíció alapú modelljét. Ennek a modellnek az elemei azokat a kérdéseket tartalmazzák, amelyeket a tervezőnek vagy a turizmuspolitika kialakítójának fel kell tennie a tervezés során, ezért egyfajta tervezési metodikának is tekinthetjük. A kérdések rendszere és kapcsolata a 6. ábrán is nyomon követhető. A kérdések, amire választ kell kapni a tervezés során:

- **Kiket** kell bevonni a tervezésbe, kik a tervezési térség érintettjei?
- **Melyek** azok az elvek, amelyek mentén, vagy amelyek vezetésével fejlesztjük az ökoturizmust?
- Az egyének és szervezetek **miért** akarnak érintettek lenni, miért akarnak részt venni az ökoturizmusban, miért akarják annak fejlesztését?
- **Hol** akarjuk az ökoturizmust működtetni?
- **Milyen** tevékenységet kellene az ökoturizmusnak magában foglalnia?
- **Hogyan** kellene kínálni az ökoturizmust?
- **Tehát mik** azok az eredmények, amiket az ökoturizmustól várunk, és kinek vagy minek kell belőle részesednie?

A kérdésekre adott válaszok meghatározzák az ökoturizmust, amit létre fogunk hozni. A termékek kialakításához a Szerzők a következő kérdések végiggondolását ajánlják még: hol (helyszín), mi (tevékenységek) és hogyan (kínálás), de ez esetenként változhat. A helyszín tekintetében a védettség egy nagyon fontos kérdés. Bár ökoturizmus mezőgazdasági és egyéb vidéki térségekben is folyhat, az esetek többségében a védett területekhez kapcsolódik.

6. ábra Az ökoturizmus definíció alapú modellje (Forrás: EDWARDS et al. 1998a, 3.)

Az ökoturizmust nem szabad és nem is lehet csak a törvényesen védett területekre korlátozni. Az ökoturizmus a nem védett területeken elősegítheti a helyi lakosság tevékenységét (GEZON 2013), hogy megőrizték az őket körülvevő természeti területeket és erőforrásokat (BOLEY és GREEN 2015)²⁶. S mindezt saját érdekből és nem külső kényszer miatt. Ezért olyan tervezési metodikára van szükség, amely a nem védett területek esetében is jól használható.

PETHŐ (2001, 69.) megfogalmazásában az ökoturizmus tervezésének valamint sikerességének alapelvei:

- Szigorú intézkedéseket kell alkalmazni a természeti térségben a flóra, a fauna, valamint a régészeti és a történeti helyszínek és az ökoszisztéma védelme érdekében.
- Teherbírási határokat kell megállapítani, nehogy a turisztikai létesítményeket túlfeljlesszék, vagy a környezetet nagyobb károsodás érje.
- A környezetileg megfelelő helyszíneken csak kisebb turisztikai létesítményeket szabad létrehozni, helyi építészeti sajátosságok alapján, helyi építőanyagok és energiatakarékos eszközök alkalmazásával, a hulladék megfelelő kezelésével. Célszerű egy látogatói központ létrehozása a helyszín és a helyi megőrzési módszereket bemutató kiállítással.
- El kell készíteni és oda kell adni a turistáknak és az utazásszervezőknek az ökoturizmus viselkedési kódexét, majd ellenőrizni kell annak betartását.
- Jól képzett vezetők kellenek, akik pontos információkkal szolgálnak, megismertetik a turistákat a biológiai diverzitással, a megőrzési technikákkal, és ügyelnek arra, hogy a turisták betartsák a vonatkozó előírásokat.

²⁶ Az úgynevezett nem védett táj védelmére született az egyedi tájérték bevezetésének javaslata az 1983-ban „Az általános tájvédelem alapjául szolgáló tájértékelési módszer” címmel készült tanulmányban (CSEMEZ és MÖCSÉNYI 1983).

— A helyi közösségeket is be kell vonni a turisztikai fejlesztésbe, mert az munkát és bevételt biztosít. Ahol lehet, falusi túsákat kell szervezni és fel kell világosítani a turistákat a helyi kultúráról, beleértve a gazdasági tevékenységeket, továbbá arról, hogyan ismerhetik meg közelebbről ezeket a kulturális hagyományokat.

A PETHŐ (2001) által javasolt szempontok figyelembevételével mellett az ökoturizmus tervezése során tekintettel kell lenni a jogi és a turizmuspolitikai környezetre, valamint a magasabb szintű tervekre is. Ezek együttese adja a külső, szabályozó rendszert, ami meghatározza a turizmus fejlesztésének lehetőségeit. A belső korlátokat, tervezési keretet pedig a vizsgált térség adottságai adják. Az ökoturisztikai koncepció célja a térség/település pozicionálása a magyar és a nemzetközi turisztikai piacokon, a fejlesztési irányok és legfőbb kitörési pontok meghatározása. Felmérések és értékelések eredményeképpen megállapítjuk a meglévő piacképes turisztikai vonzerőket és termékeket. Emellett megjelöltük azokat a fejlesztési irányokat, amelyek az adottságok és a reális kereslet szempontjából célszerűek.

II.1.4. TURISZTIKAI TERMÉK, ÖKOTURISZTIKAI TERMÉK

Magyarországon nincsenek meg az ökoturizmus sikeres működésének piaci feltételei (MICHALKÓ 2003). A hazai ökoturizmus egy olyan fogalom, amelyet előszeretettel jelenítenek meg a legkülönbözőbb szintű fejlesztési koncepciókban, programokban, de a gazdag nemzetközi szakirodalomban bemutatott elméleti keretek adaptálásának, a hazai viszonyokhoz való igazítás hiányában a megfelelő minőségű kínálat kialakítása máig gyermekcipőben jár. Ennek következtében a keresletet alacsony hatékonysággal sikerül belföldön realizálódó ökoturisztikai utazásokra motiválni. MICHALKÓ (2003) szerint Magyarországon az ökoturizmussal kapcsolatban mind a mai napig oly mértékű fogalmi zűrzavart észlelhetünk, amely a többi, vele kapcsolatban álló turisztikai termék fejlesztését is gátolhatja. Ugyanakkor rávilágít arra is, hogy a magyarországi gyakorlatban az ökoturizmus vonatkozásában felmerülő kérdések megítélését illetően kétfajta szemlélettel lehet találkozni: a radikálisan elkötelezettel és a mélységesen szkeptikussal. Előbbit hazánk természeti értékeinek potenciális idegenforgalmi vonzerőként való túlzó fetisizálása, utóbbit a jelenlegi keresletből kiinduló rideg elutasítás jellemzi.

MACCANNELL az elsők között vizsgálta a turizmus áruvá válását (ARONSSON és SANDELL 1999). Szerinte ahhoz, hogy valami attrakciót, látványossággá váljék, nevet kell neki adni és jelképpel vagy márkával kell társítani. A látogató ezáltal könnyen beazonosítja, ha találkozik vele, újra felismeri és különlegessé válik a számára. Mielőtt valami bemutatásra kerül, elő kell készíteni, kerettel kell ellátni, valamint meg kell jelölni, hogy a többitől meg lehessen különböztetni. Majd be kell csomagolni, terméké kell alakítani és így tártani a potenciális turisták elé, hogy megvásárolhassák.

II.1.4.1. Turisztikai termék

„A turisztikai kínálat fejlesztésének központi kategóriája a turisztikai termékek kialakítása” (LENGYEL 1997, 44.). Az NTS (2005) meghatározása szerint a turisztikai termék a fogyasztó elvárásainak és szükségleteinek megfelelő fizikai és a szolgáltatási jellemzők összessége. A turisztikai termék leginkább a **4A modell**²⁷ segítségével írható le. Minden turisztikai terméknek négy lényegi összetevője van: attrakció (**Attraction**), szállás-vendéglátás (**Accommodation**), szállítás-informálás (**Access**), hozzáállás a lakossághoz, az önkormányzatok, szakmai szervezetek, vállalkozások részéről (**Attitude**) (MICHALKÓ 2012, DOMBAY et al.2008). A turisztikai terméket egyszerűbben az utazás során megvásárolt áruk és szolgáltatások összességéként, vagyis a célterületen megvalósuló fogyasztás tárgyaként értelmezhetjük. A vendégek számára a termékhez tartozik a kínálati oldal valamennyi része: a vonzerő, a megközelítési lehetőség és a helyi közlekedés, az alpinfrastruktúra, a szállás, az étkezés, a szórakozás és egyéb szolgáltatások. Bár kevésbé megfogható, de szintén a termék részét képezi a biztonság és a vendégszeretet is (DONKA és SZTUNGA 2008).

LENGYEL (1997) megfogalmazásában a turisztikai termék egy szolgáltatás halmaz, amely a vonzerőn alapul (amiért a turista éppen az adott térségbe jön) és az otthonától távollévő turista igényeinek teljes kielégítését célozza. Azaz tartalmazza a vonzerőnek megfelelő közlekedési, szállás, étkezési, szórakozási, egészségügyi, biztonsági, banki, információs és egyéb szolgáltatásokat. A szolgáltatások nagy részét – amint a szükséges infrastruktúrát is – alapvetően az állandó lakosság számára hozzák létre, a turisták számára rendszerint a vonzerőket, a szálláshelyeket és a tájékoztatást kell kiegészítésként megteremteni. Amennyiben azonban bármely szolgáltatás hiányzik, vagy nem nemzetközi színvonalú akkor a térség nem számíthat sikerre a turizmusban. A turizmus tervezése ezért egyik oldalon a termékfejlesztésre irányul: a vonzerők feltérképezésére, kritikus minősítésükre és fejlesztésükre, valamint a kiegészítő szolgáltatások színvonalának és összhangjának a megteremtésére. A másik oldalon a kereslet kialakítása a feladat: a vonzerőnek megfelelő igények (motivációk) alapján kell a piacon a megfelelő turista rétegeket (piaci szegmenseket) kiválasztani, elérni, tájékoztatni és meggyőzni, hogy a mi termékünket válassza, majd megszervezni az utazást és tartózkodást. Ez a marketing körébe tartozó feladat, de ha nem gondolunk már a tervezés pillanatában rá, akkor semmi sem biztosítja esetleges fejlesztéseink sikerét. A turisztikai termék egyedi jellemzői: kézzel nem fogható, a termék előállítás és fogyasztása egy időben történik, szezonális, romlandó, nem

²⁷ „Alan Godsavage, a WTTC egykori kelet-európai képviselője a Magyar Turisztikai Egyesület 1997. évi közgyűlésén tartott előadásában arra mutatott rá, hogy a turisztikai termék leginkább a 4 A-val írható körül, amelynek értelmében minden turisztikai terméknek négy lényegi összetevője van: *attraction* – vonzerő, *access* – megközelítés, *accommodation* – elszállásolás és *attitude* – hozzáállás” (BOROS et al. 2011, 1.)

raktározható, nehéz a minőség egységesítése és ellenőrzése (DONKA és SZTUNGA 2008, NAGY 2009).

MICHALKÓ (2012) turizmus marketing tekintetében megkülönbözteti a turisztikai terméket mikro- és makroszinten. Mikro-szinten egy-egy vállalkozás által nyújtott konkrét szolgáltatás is lehet turisztikai termék (például a Hotel Gellért, mint komplex szolgáltatást kínáló gyógyszálloda a Danubius szállodalánc egyik vezető terméke). Makroszinten pedig a turisztikai termék magát a turisztikai desztinációt és annak szolgáltatásait jelenti (például Hévíz fürdőváros reprezentánsa a Magyarországi egészségturizmusnak). Ezek alapján turisztikai terméknek nevezzük az egy, esetleg több turisztikai vonzerőre alapozott, a vendég igényeinek összességét kielégítő potenciális szolgáltatáshalmazt. Vagyis a turisztikai termék a turista adott desztinációban végezhető tevékenységeinek azon kereteit jelenti, melyből kialakítható a versenyképes szolgáltatás. A komplex turisztikai termék optimális esetben az attrakciókra épülő, a turista által igénybe vehető turisztikai szolgáltatások (közlekedés, szállás, ellátás, programok, promóciós eszközök) összessége (NTS 2005). MICHALKÓ (2012) tovább is bontja és csoportosítja a turisztikai termékeket az alábbiak szerint:

- turisztikai tevékenységhez kötődő termékek,
- földrajzilag körülírható térhez kötődő termékek (térspecifikus turisztikai termékek),
- egy piaci szegmenshez kötődő, csoportspecifikus termékek.

Adott termék vonzerejének fokozásához arra van szükség, hogy eredeti, egyedi, a versenytársakétól jól megkülönböztethető legyen. Egy bizonyos hely felkeresése elsősorban a helyi attrakciók és vonzerők kérdése. A turisták főként olyan látnivalókat keresnek, amilyenek saját lakóhelyükön és annak környezetében nem találhatók meg (NAGY 2009).

II.1.4.2. Ökoturisztikai termék

Mivel az ökoturizmus fogalma körül is igen nagy a zűrzavar, ezért az ökoturisztikai termékek is igen sokfélék és szerteágazóak (HORVÁTH ÉS KALMÁRNÉ RIMÓCZI 2011). Az utazási irodák – a piac érzékenységre apellálva – az ökoturizmust gyakran marketingfogásnak tekintik, ezért „öko” jelzővel ellátva értékesítenek pusztán természet közeli élményeket is (ökoszafari, ökokirándulás, ökovakáció) (MICHALKÓ 2003). SÜLYÖK (2001, 18) a WTO és az UNEP dokumentumaira hivatkozva kiemeli: *„Az ökoturizmus számos formát ölthet, hiszen több turisztikai termékhez kapcsolódik”*. Az ökoturizmus megértését és az ökoturisztikai termékek kialakítását nagymértékben elősegítheti, ha sikerül meghatározni azokat a turisztikai tevékenységeket, amelyeket a célállomáson tartózkodó vendégek szabadidős magatartását jellemzik.

Az ökoturizmus egy, a természet feltárását természethez alkalmazkodó módon bemutató koncepció. Elsőként a tengerentúli desztinációk alkották meg ezt a kis piaci szegmest jelentő

turisztikai terméket, amelyet azután az európai piacon is – egyre nagyobb sikerrel – mutattak be az utazásszervezők. A természet közeli területekre irányuló utazások a legnagyobb növekedési potenciált hordozzák. Az ökoturisztikai desztinációk európai vendégei az egyes országokban társadalmilag felelős és környezettudatos ökoturisztikai termékeket várnak (SULYOK 2001).

Az ökoturizmus a világ egyes régióiban eltérő tartalommal rendelkezik és a turizmus számos egyéb formáihoz kapcsolódik. **Észak-Amerikában** az ökoturizmus alapját az érintetlen természet jelenti, amelyet védeni és megőrizni kell. Ez a megőrzés néhány esetben az emberi beavatkozás teljes kizárását foglalja magába (SULYOK 2001). Az Észak-Amerikában működő, Latin-Amerikába ökotúrákat indító utazásszervezők között folytatott kérdőíves felmérés (HORVÁTH 1997) alkalmával a megkérdezettek válaszaiból négyfajta ökotúra-típus rajzolódott ki: állatvilág megfigyelése (74%), természetjárás (68%), kulturális-etnikai jellegű ökoprogram (59%) és a történelemhez, régészethez kötődő utazások (53%). **Latin-Amerikában, Ázsiában és Afrikában** a desztinációkat egyenlőtlen fejlődés jellemzi. Az ökoturizmus ugyanakkor előkelő helyet foglalhat el a fejlődő országok fejlesztéseiben, amelynek során a megőrzés kiterjed a természetre és a kultúrára egyaránt (SULYOK 2001).

Európában a természet és a kultúra szoros kapcsolatban állnak egymással, ennek eredményeként a falusi turizmus gyakran kötődik az ökoturizmushoz, illetve a két turizmusforma sokhelyütt nem válik el élesen egymástól. Az utazási motivációk tekintetében Európában jelenik meg a legnagyobb arányban a természet, ezért a kontinensen az ökoturizmus kiemelt szerepet kaphat (SULYOK 2001). Egy **olaszországi** utazásszervezők körében végzett vizsgálat megállapítása szerint a természeti és a kulturális örökség felfedezése jelenti a tour operátorok által a turistáknak leggyakrabban (75%) ajánlott ökoturisztikai tevékenységet, ezt a növény (72,5%) és állatvilág (67,5%) megfigyelése, a jó levegőn tett kirándulások (67,5%), majd a természetvédelmi területek felkeresése (65%) követi. Az utazásszervezők az „öko” ajánlataik között szerepeltetik a más kultúrák felfedezését, a trekkinget, a szafarit, a tanfolyamokat, a tudományos kutatást és az égbolt egyes jelenségeinek megfigyelését is (MICHALKÓ 2003). Figyelemre méltó, hogy mind az olasz, mind az amerikai vizsgálat – igaz, alacsony részesedési mutató mellett – külön említi a munka-jellegű ökotúrákat (a természetvédelem érdekében folytatott önkéntes munka formájában) (HORVÁTH 1997). **Németországban** is ritka a „kristálytisza” ökoturisztikai tevékenység: azoknál a megkérdezetteknél, akik az utazási döntéseik során a természeti környezet, az állat- és a növényvilág megfigyelését fontos szempontnak tartották, az ökoturizmus az esetek felében más tevékenységgel kombinálva jelentkezett (SULYOK 2002).

Magyarországot az ökoturizmus tekintetében nem szabad az e téren nagyhatalmaknak számító országokkal összehasonlítani, azonban a sikeres termékfejlesztés érdekében érdemes a

hazai ökoturisták potenciális tevékenységformáit körülírni. MICHALKÓ (2003) a magyar nemzeti parkok körében végzett kérdőívesítés válaszai alapján arra a következtetésre jutott, hogy az igazgatóságok minden, a természetvédelmi területükön zajló engedélyezett tevékenységet ökoturizmusként értelmeznek. Ezen tevékenységformák többsége (túrázás, kerékpározás, lovaglás) azonban nagyon távol áll a valódi ökoturizmustól. Annak ellenére, hogy a felmérés nem terjedt ki a turisták cselekvéssorozatának pontos leírására, feltételezhető, hogy a madarásztúra, a botanikai túra vagy a barlangtúra olyan előzetes felkészüléssel és a helyszínen való élményszerű tanulással jár, amelyek már a hazai ökoturizmus csíráit képezhetik.

A megfelelően összeállított ökoturisztikai termékcsomagok mind a turisták, mind a szervezők számára előnyösek. A turista számára előnyt jelent, ha a szervezési feladatok egy részét leveszik a válláról. A programcsomagok összeállításával a szervezők kismértékben szabályozhatják a keresletet, vagyis figyelembe tudják venni a terület időbeli és térbeli terhelhetőségét, kapacitását és annak megfelelően tudják a vendégforgalmat szabályozni. Az ökoturisztikai programok a fogadó terület szolgáltatásai számára egyenletesebb kapacitáskihasználtság megvalósítását teszik lehetővé. A turisztikai csomagok összeállításával lehetőség van különböző piaci szegmensek igényeihez igazodni, valamint újabb szegmenseket megcélozni, ezáltal színesítve a turisztikai keresletet.

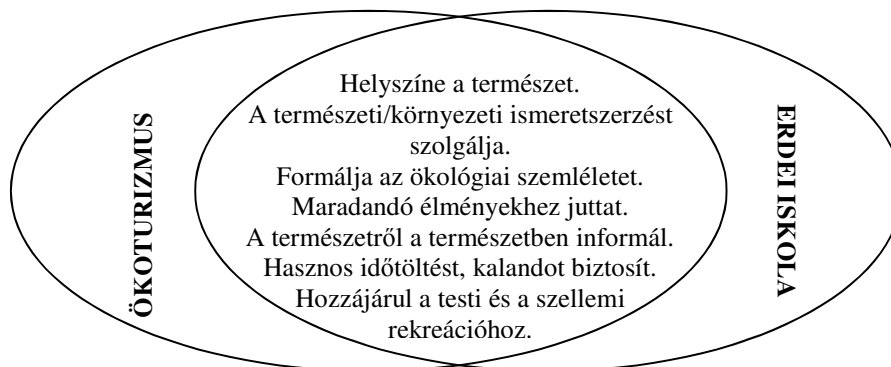
Az ökoturisztikai termékcsomagok köre rendkívül széles, attól függően, hogy az összeállított csomag elsődlegesen milyen vonzerő(k)re épül. JANCSEK (2003) szerint a turisták lehetnek tudományos indíttatásúak, a területet, egy adott értéket stb. tudományos céllal vizsgálók, kutatók és nem tudományos, hanem ismeretterjesztő, tapasztalatgyűjtő érdeklődők. Ezen kívül a megfigyelés, tapasztalatgyűjtés irányulhat kizárólag a természeti értékekre, azon belül is egy-egy fajra (pl. rétisas) vagy egy egész populációra (pl. ragadozó madarak), valamint az állatokra vagy éppen a népi kultúra elemeire (pl. népi örökségek, mesterségek). Ennek megfelelően a következő ökoturisztikai termékek alakíthatóak ki, melyek különböző programokra épülhetnek: 1. Természeti értékek bemutatására épülő termékek, 2. Kultúrtörténeti értékek bemutatására épülő termékek, 3. Erdei iskola, 4. Környezetvédelmi táborok, 5. Kutatóprogram (részletesebben ld. M14 melléklet).

LENGYEL (1997) megfogalmazásában is a legjellemzőbb termékek azok, amelyek döntően a természeti és a kulturális vonzerőkre épülnek, illetve a turisták közül elsősorban azokat célozzák, akiknek motivációja ezeknek az értékeknek a személyes megismerésére irányul. Ilyenek pl. a nemzeti parkok és más természetvédelmi területek látogatása, a foto szafari, a tanulmányi kirándulások, a madár-les stb. (ld. M14 melléklet). Az ökoturisztikai termékek legfontosabb összetevői VERECZI (2007) szerint: a táj, a tájkép (esztétikai élmény), kiszakadás a városi közegből (friss levegő, tiszta természeti környezet), testmozgás (csónakázás, túrázás, kerékpározás stb.), a

természet megfigyelése és megértése (geológiai, botanikai és zoológiai ismeretek szerzése), kulturális élmények, tapasztalatok szerzése (hagyományok megismerése).

A termékösszetevők mindegyike megjelenik az **erdei iskolák**ban. Fontos ismerni a tájat, ahol élünk, azon értékeinket, melyeket saját magunk, tevékenységünk segíthet fenntartani. Fontos, hogy az ott élő emberek a természetet értéként éljék meg, és az értékekkel e tájon harmonikusan éljenek együtt. Az erdei iskola programoknak fontos része az értékek és a velük való együttélés lehetőségeinek megismerése. Az erdei iskolák az ifjúsági ökoturizmus bázishelyei (SOPRON VÁROSI GYERMEK ÉS IFJÚSÁGI ALAPÍTVÁNY 2007).

Korábban (MIKHÁZI 2006a, MIKHÁZI 2006b, MIKHÁZI 2007, MIKHÁZI 2009) már vizsgáltam az ökoturizmus és az erdei iskolák közötti összefüggéseket. Párhuzamba állítottam az erdei iskola definíciót illetve a definíció elemeit az ökoturizmusra meghatározott főbb jellemzőkkel. Az így kapott két halmaz metszéspontjában (7. ábra) azok a sajátos meghatározások foglalnak helyet, melyek mind a két fogalom értelmezésében megtalálhatóak. Ebből is látszik, hogy mind a kettő esetében alapvető a természeti helyszín, az ismeretszerzés és az attitűdformálás.

7. ábra Közös vonások az erdei iskolában és az ökoturizmusban (Forrás: Mikházi 2009, saját szerkesztés)

Érdekes kettősség figyelhető meg az erdei iskola és az ökoturizmus viszonyában. Az erdei iskola egyrészt helyszínt és elméleti-gyakorlati háttérrel biztosít a környezeti neveléshez, amely hozzájárul a környezettudatos ökoturisták egyre nagyobb létszámú táborának kialakulásához. Másrészt a gyermekcsoportok erdei iskolai látogatása, amely egy 4-5 napos tartózkodási időt jelent önmagában véve (öko)turizmus. Összegzés képen az alábbi megállapításokat tettem az erdei iskolák szerepére vonatkozóan az ökoturizmusban:

- Az erdei iskolák, illetve az oda látogató iskolás csoportok hozzájárulnak a – környezetkímélő és szemléletformáló – diákturizmus növeléséhez.
- Az erdei iskolák a szorgalmi időszakban valósulnak meg. Így hozzájárulnak a turistaszezon széthúzásához azáltal, hogy a szezon a tavaszi és őszi időszakra kihúzódik. (A szezonálisból fakadó hátrányok csökkentése az ökoturizmusban is fontos elem.)

- Munkalehetőség teremődik még több erdei iskolai szolgáltatóknak, és az erdei iskolák működését biztosító szállásadóknak, éttermeknek, kézműveseknek, erdészeknek. Azt is figyelembe kell venni, hogy az erdei iskolák és a tanárok törekednek arra, hogy helyi szakembereket keressenek fel, helyi termékek kerüljenek feldolgozásra az étkeztetés során. Ezáltal hozzájárulnak a település gazdasági fejlődéséhez, növekszik a település lakosságmegetartó ereje (párhuzamot lehet vonni az ökoturizmus azon jellemzőivel, hogy bevonja a helyi lakosságot és hozzájárul a helyiek életminőségének-életszínvonalának javulásához).
- Ismertséget hozhat az ország nemzeti parkjainak, kistelepüléseknek. A felnőttként visszatérő turisták hosszú távú befektetést jelenthetnek ezeknek a területeknek.
- Az erdei iskolák által tanulmányozott növény- és állatvilág, kulturális értékek fenntartása a cél, erősítve a fenntartható fejlődést és az ökoturizmust.

Az erdei iskolák kimerítik az ökoturisztikai termék fogalmát, ugyanis:

- Helyi természeti és kulturális vonzerőket keresnek fel, a helyi kultúra és a tájtörténet megismerése fontos célja a látogatóknak.
- Helyi szálláshelyet vesznek igénybe a látogatók.
- Helyi szolgáltatásokat részesítenek előnyben a látogatók, a helyi gazdák által előállított termékek legnagyobb felvásárlói lehetnek.
- Fontos részét képezi a helyi lakossággal való megismerkedés, a helyi szakemberek tudásának igénybevétele.

II.2. TÁJI ADOTTSÁGOK ÉS (ÖKO)TURIZMUS

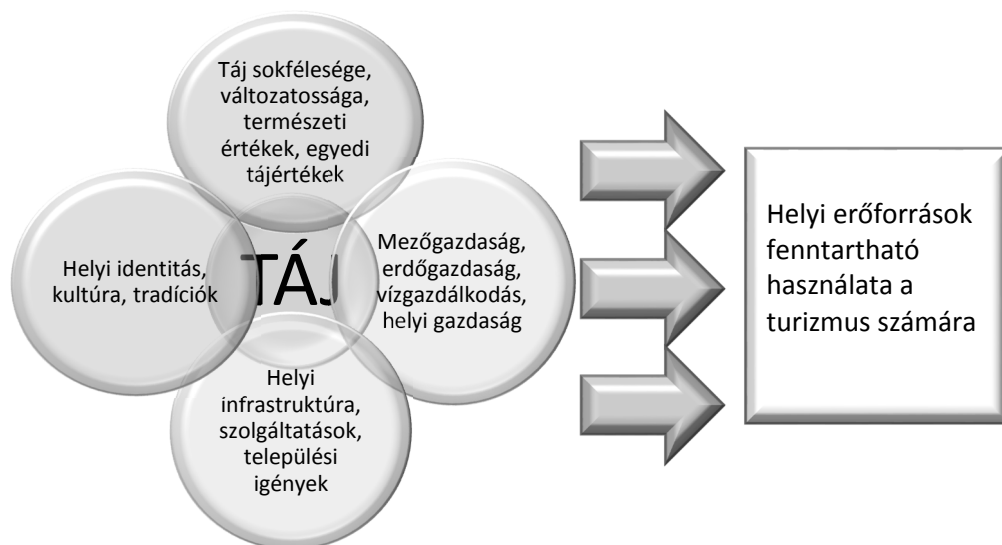
A turizmus és a táj kapcsolatrendszer az idegenforgalom története folyamán az emberiség kultúrtörténetével párhuzamosan számos fejlődési fázison ment keresztül. Mivel mára az ember elszakadt a természettől, ezért növekszik az igény a természettel való közvetlen kapcsolatra. Nagy a kereslet a hegyvidékek, a vízpartok és más tájképileg esztétikus és tájszerkezetileg változatos, esetleg ritka érdekességet rejtő helyek iránt. A kedvező természeti adottságok azonban nem képesek önmagukban turizmust generálni. Meg kell teremteni azokat a feltételeket, melyek lehetővé teszik az adott területre történő eljutást, az elszállásolást, az étkezést (BODNÁR 2000).

II.2.1. TÁJI VONZERŐTÉNYEZŐK AZ (ÖKO)TURIZMUSBAN

A szakirodalomban a táj értelmezésének sokféle megközelítési módjával, számtalan „táj” meghatározással találkozhatunk. A szerzők (CSEMEZ 1996, KERTÉSZ 2003, CSORBA 1999, MŐCSÉNYI 1999) eltérő összefüggésekben vizsgálták a táj mibenlétét. A hazai jogalkotásban a Természetvédelmi törvény (1996. évi LIII. törvény a természet védelméről) a következő definíciót adja: „A táj a földfelszín térben lehatárolható, jellegzetes felépítésű és sajátosságú része, a rá jellemző

természeti értékekkel és természeti rendszerekkel, valamint az emberi kultúra jellegzetességeivel együtt, ahol kölcsönhatásban találhatók a természeti erők és a mesterséges (ember által létrehozott) környezeti elemek.” Az Európai Táj Egyezményben foglaltak szerint a „Táj” az ember által érzékelt terület, amelynek jellege természeti tényezők és/vagy emberi tevékenységek hatása és kölcsönhatása eredményeként alakult ki. Ezt az értelmezést használja a Nemzeti Tájstratégia is.

Mindkét meghatározásból az tűnik ki, hogy a táj a természet és az ember kölcsönhatásában fejlődött ki, azaz az emberi hatás meghatározó a kialakulásában, fejlődésében²⁸. „Röviden kifejezve, a táj kultivált természet” (CSEMEZ és MÖCSÉNYI 1997). A turizmus tervezésénél figyelembe kell venni, hogy a táj jóval több, mint a természeti elemeknek, a természetföldrajzi tényezőknek az összessége. Sőt azon túl is mutat. Ugyanis a táj magában foglalja a természeti erőforrásokat és az erőforrásokat évszázadok óta használó, formáló társadalom kultúrájának minden elemét: építészetét, hagyományait, tájhasználatát (8. ábra) (MIKHÁZI 2011, CSORBA és BODNÁR 2007). Megállapítom, hogy **a táj magába sűríti egy adott terület turisztikailag hasznosítható természeti és kulturális adottságait**. Nem értek egyet azokkal a szerzőkkel és kategorizálásokkal, amelyek a tájat csak, mint a természeti erőforrások egy összetevőjét értelmezik. **A táj a turizmus alapvető eleme, amely az összes természeti és kulturális vonzerőt tartalmazza és egységbe foglalja.**

8. ábra A táj „összetevői”, melyek potenciális források a turizmus számára (saját szerkesztés)

A táj egyértelműen vonzerő, vagy másképpen fogalmazva **maga a vonzerő**. Mivel azonban minden desztinációban megfelelő szolgáltatást várnak a turisták, sokszor a szolgáltatásoknak a mennyisége és a minősége konfliktust okoz a természetvédelem és a turizmus között (KIS és TÓTH 2016).

²⁸ Vö. Mőcsényi (1968) tájmeghatározásával: „A táj nem más, mint a természet és a társadalom kölcsönhatásainak ellentmondásos, ezért dialektikus egysége.” „A táj a társadalmi igényeknek megfelelően bioszférából nooszférává alakított, emberiesített természet, emberi környezet” (CSEMEZ 1996, 15).

A tájnak, mint erőforrásnak egyik hasznosítója az idegenforgalom. Ebben az ágazatban az átlagosnál is hangsúlyosabban érvényesül az egyensúlyra törekvés. A gazdaság más ágazataiban a táj változásai csak közvetetten érvényesülnek. A turizmus, mint a szolgáltatási szektor része, nagymértékben a táj kínálta vonzerőkre épül és a táj elsődleges értéke a természethez közeli állapot. Ennél fogva bármilyen bekövetkező változás a turizmust alapjaiban foghatja vissza. A vonzerő értéke csökken, a turisták már nem érdeklődnek olyan mértékben az adott terület iránt, így a táj turisztikai hasznosítása csökken, esetleg megszűnhet (DONKA és GYURICZA 2005).

Mivel a turizmus igen erősen függ a környezetétől nem meglepő, hogy az általa okozott környezeti kár végül is magára a turisztikai iparra üt vissza azzal, hogy elpusztítja a korallzátonyokat, tengerpartokat, erdőket és más látnivalókat, amelyek elsődlegesen vonzzák a turistákat. Ha a környezeti kár elég jelentős, az adott hely veszíthet látogatottságából, mint ahogy az indiai Kovalam, vagy a németországi Fekete-erdő és az Adriai-tenger olasz partja. A környezet romlása megghiúsítja a turizmus fellendítésére tett erőfeszítéseket a fejlődő világ számos városában; például Kairó városi terjeszkedése sok látogatót riaszt el, ahogy azt a zsúfolt közlekedés és a szennyezés is teszi olyan helyeken, mint Bangkok és Peking.

A túlságosan nagyra nőtt turistaforgalom gondot jelent világszerte. A hirtelen divatossá váló nyaralóhelyeken a helyi hatóságok sok esetben megrészegülnek a turizmusból származó bevételektől és minden eszközzel a kapacitások bővítésén fáradoznak. Legjobban a partmenti turizmus célterületein figyelhetjük meg ezt a hatást. A XX. század 50-es éveitől kezdve megjelenő új tömegturizmus desztináció vonzotta a turisztikai kínálat és a forgalom nagy részét is, jelentősen átalakítva a tengerparti övezeteket. Ez történt a legnépszerűbb spanyol nyaralószigeteken egyiken, Mallorcán is, ahol a hatóságok a bevételek növelése érdekében egyre nagyobb területeket nyitnak meg az idegenforgalmat szolgáló építkezések számára. A környezetvédők szerint az útépités és a tengerparti szállodasorok felhúzása máris visszafordíthatatlan ökológiai károkat okozott. A spanyol környezetvédelmi minisztérium már 2004-ben figyelmeztetett, hogy a túlzott beépítés végső soron magukat a turistákat is elriasztja Mallorcától (JANCSIK 2003).

Számos példa tanúsítja, hogy az ökológiai szemlélet nem képes kellő módon érvényesülni, ha nem párosul gazdasági megalapozottsággal. Ezt mutatja a dél-amerikai természetvédelmi területek állapota, amelyek nagy részénél hiába van védettség, a gazdasági háttér megteremtése híján még a védelemre és ellenőrzésre sem telik és a régiók rongálása és pusztulása tovább folytatódik (LENGYEL 1997).

A turizmus természetvédelmi célt is szolgálhat. J. Michael Fay biológus 3200 km-t gyalogolt (1999 szeptember, 2000. december között) és adatokat gyűjtött az afrikai őserdőkről Gabonban. A kutatás után javaslatot tett 13 nemzeti park létrehozására abban az országban, ahol a fő bevételi forrást a kőolaj- és a fakitermelés jelentette. Az ipari tevékenységek ugyan

veszélyeztették a környezetet, de felhagyásuk bevételkiesést okozott volna. A megoldást az ökoturizmus jelentette. Az USA is támogatta a programot (53 millió dollárral), így idegenforgalmi fejlesztésekkel együtt kezdték meg a beruházást, melynek eredményeként nulláról 11%-ra növekedett az ország védett területeinek aránya és ide telepedett a gorilla-menhely is (QUAMMEN 2003). Az ökoturizmus iránti fokozódó érdeklődésnek ez az egyik haszna. A kormányok az értékes természeti területeket nemzeti parkokká vagy védett területekké nyilvánítják, így megóvják azokat az olyan környezetpusztítástól, mint amit a mezőgazdaság, a fakitermelés és a bányászat okoz. Ám a nemzeti parkok és a védett területek létrehozása után nem minden kormány hajlandó vagy képes finanszírozni azok fenntartását.

SALLAI (2003) szerint nincs környezetbarát vagy „szelíd” turizmus. A turizmus lehet kevésbé ártalmas a környezetre, de teljesen nem lehet „ártalmatlan”. A természetvédelmi szervezeteknek és a természetvédőknek az ökoturizmus jelenségével és lehetőségével annak az utóbbi 10 évben bekövetkezett térhódítása okán is foglalkozniuk kell. Tény, hogy a korábban érintetlen, természetvédelmi szempontból kiemelt jelentőségű élőhelyek a milliósámra érkező turisták/ökoturisták megjelenése miatt egyre nagyobb veszélyben vannak szerte a világon²⁹. Az érzékeny, sérülékeny területekre utazó látogatók száma az elmúlt évtizedben az ökoturizmus zászlaja alatt megsokszorozódott. Magyarországon a turizmus fejlesztésére – elsősorban a gazdaság élénkítésére más eszközökkel nem rendelkező vidéki térségek részéről – egyre nő az igény és erre sok helyen az ökoturizmus különböző formái nyújthatják a legjobb lehetőséget.

II.2.1.1 Turisztikai táj

A turizmus kezdete óta a táji adottság fontos szerepet játszik az utazási döntésben. Minden időben a változatos, vagy egyszerűen más táj kitörési pontot jelentett a mindennapok környezetéből. A nemzetközi irodalomban létezik az a kifejezés, hogy „**tourist landscape**”, azaz **turisztikai táj**. A turisztikai táj lényegében egy eredeti fizikai és/vagy társadalmi-gazdasági táj szimbolikus és anyagi átalakítása azért, hogy kiszolgálja a turisták érdeklődését/igényeit és a turisztikai ipart (BOGDANOWSKI 1976, idézi WŁODARCZYK 2009, 83.). Ezt a megközelítést alátámasztja SALLAY és DREXLER (2009) táj fogalom megközelítése, miszerint a táj egy gondolati képződmény, ami nem más, mint a természetes és a mesterséges képződményeket szemlélő ember által definiált gondolat. A turisztikai táj annyiban tér el ettől, hogy **jelentősen befolyásolja kialakulását a másoktól hallott élménybeszámolók, az utazási irodák ígéretei által várt élmény és a saját**

²⁹ A Galapagos szigeteken a természet védelme érdekében Ecuador nemzeti parkot létesített és a turisták számát évi tízezer főben korlátozta. A törvény erejénél erősebb volt azonban a gazdasági érdek és 1990-ben már 45 ezer turista látogatott a szigetre. Nem hivatalos források szerint a látogatási kvótát azóta évi 87 ezer főre emelték, ami szakértők szerint tönkretelheti a szigetcsoport sérülékeny természeti környezetét. (LENGYEL 1997)

magunk által átélt élmény közötti különbség³⁰. PUSZTAI (2009, 25-26.) ezzel kapcsolatban így fogalmaz: „... a tér/táj/természet nem eleve létező turisztikai látványosságok. Minden esetben az értelmező tudat ad jelentést a tájnak. (...) E tér tudat telíti értelemmel a látott felszíni formákat: kisebb-nagyobb csoportkultúráink alapján látunk így valamit szépnek vagy csúnyának, különlegesnek, egyedinek vagy éppen tipikusnak. Vagy nem látjuk éppen semmilyennek, nem vesszük észre. Számos a tájra építő turisztikai célpont különlegessége nem ragadható meg valamilyen objektív különlegességben.”

A táj ma már egyre több funkciót lát el a fogyasztói igények kielégítésétől a rekreációig. A média pedig nap mint nap szembesíti az embereket a környezetük változatosságával. A reklámok, az utazási prospektusok és katalógusok, a magazinokban és az interneten megjelenő útleírások és útinaplók nagymértékben meghatározzák, hogy egy turistatájnak hogyan kell kinéznie. Elég, ha belelapozunk néhány utazási iroda katalógusába ahol az egyik képen azúrkék tengerpart, pálmafák, vakítóan fehér homok csalogat, a másikon pedig a hófödte hegycsúcsok és a zöldellő hegyoldalak versengenek értünk (9. ábra). És akkor még nem is beszéltünk a képi információt kiegészítő leírásokról:

„A Földközi-tenger, az Alpok és Pannónia találkozásánál a hegyek, a síkságok és a vizek egyedülálló összhangja és ritkán látott szépsége keletkezett: Horvátország. A turisták leggyakoribb úti célja az Adria, hiszen itt olyan tiszta a tenger, mint sehol máshol.” (<http://www.5kontinens.hu/?s=stc&c=pdf>)

„Szlovénia Európa legkisebb országai közé tartozik, de méltán nevezhetjük „Európa zöld gyöngyszemének”. Az erdők mély sötétzöldje, a legelők és szántók esőáztatta élénk zöldje, a mindezeket visszatükröző csodálatos tavak csillogó vagy tompa zöldje állandó smaragdragyogást kínál. Ahogy a gyöngy is fényét változtatja, úgy változnak az ország tájai, városai, falvai. Tengerparti fürdőhelyeket, óriási hegyeket, páratlan karsztbarlangokat és borvidékeket ugyanúgy találunk itt, mint magyar vonatkozású történelmi városokat.” (<http://www.5kontinens.hu/?s=stc&c=pdf>)

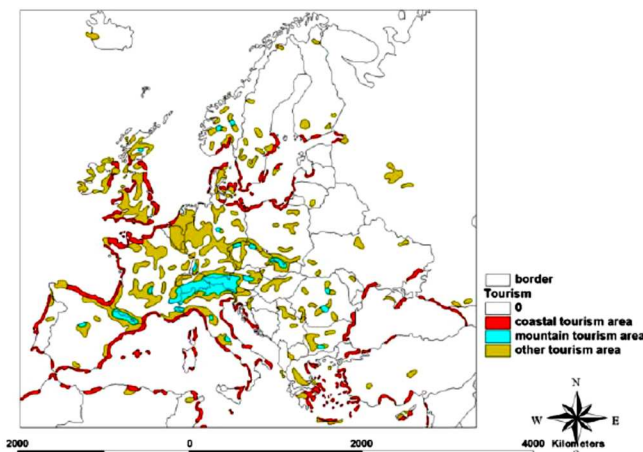
9. ábra Korfú és Costa del Sol – reklámanyag, 5kontinens Utazási Iroda (Forrás: <http://www.5kontinens.hu/?s=stc&c=pdf>)

³⁰ A tájtervezésben hagyományosan használt üdülőtáj ezzel ellentétben a táj fizikai adottságai alapján kerül lehatárolásra. „Üdülőtáj. Az a táj típus, amelynek karakter vonásaiban a természeti és a társadalmi tájalkotó elemek és tényezők közül az üdülési lehetőségeket nyújtók vannak túlsúlyban” (CSEMEZ 1996, 280).

A turisztikai táj divatja is korszaktól függően változik. GYÖMREI SÁNDOR (1934) „Az utazási kedv története” című könyvében igen részletesen és szellemesen ír arról, hogyan változott meg az emberek viszonya az egyes tájalemekkel, a tájképekkel és magával az utazással kapcsolatban az idők folyamán. A vasút megjelenése előtt az ember csak akkor utazott, ha dolga volt, vagy tanulni akart, de mindenképpen keserves áldozatot hozott érte, mert az utazás évszázadokon át „*az önkínzás egyik legravaszabb fajtája*” volt. A könyv első részében az utazások mögött meghúzódó természet-szemlélet történeti változásaival foglalkozik. A hegyek évszázadokon át az utasok rémei voltak, úgy gondoltak rájuk, mint a föld beteges kinövésére, melyek leküzdése az utazás során keserves volt. A rohamos városiasodás és a vasúti fejlődés hatására a természettől elszakadt polgári társadalom az utazási élményekben fedezi fel újra a természetet. A természet emberi nyomok nélkül szép, és miután a nagy hegyekben van a legkevesebb emberi nyom: a gyűlölt hegyek is meghódítják az utazót. Haszontalan, veszélyes, leküzdendő helyekből „*érzelmileg megközelíthető*” (PUSZTAI 2009, 22.), vonzó célpontokká váltak és azok maradtak a mai napig.

A XIX. század végétől a városközpontok, a peremvárosi térségek és a festői tájak váltak igazi turisztikai tájakká funkcionális és szellemi értelemben. A parti és az alpesi területek tömegturista-üdülőhelyekké, a vidéki táj fokozatosan szabadidő eltöltés új helyszínévé alakult. Sok gazdaság vált nagyrészt függővé a szabadidőtől és a turizmustól. Ma a városokat leszámítva a tengerparti és a hegyvidéki területek a legkedveltebb turistatájak.

A turistában nagy a természettel való közvetlen kapcsolat iránti igény. De a természeti tényezők önmagukban nem teszik lehetővé a turizmust, ha nincs ösvény kijelölve, hiányoznak a táblák stb. A természeti környezetben is elvárja a turista a különböző kényelmi, ellátási feltételeket. A fogadóképesség megfelelő elemei nélkül a természeti környezet nem képes tömeges és rendszeres turizmus lebonyolítására. Ha mindezeket figyelembe vesszük és megnézzük a legfrekvenciáltabb célterületek elhelyezkedését a 10. ábrán láthatjuk, hogy Európa tájképében milyen meghatározó a turizmus jelenléte és tájformáló hatása (MIKHÁZI 2010, MIKHÁZI 2011).

10. ábra

A legnépszerűbb turisztikai tájak Európában

(Forrás: Brinkhuijsen et al. 2007. pp. 17.)

Az ember az iránti vágyának, hogy meglátogasson egy különleges tájat társadalmi magyarázata is van, benne rejlik a változás és a változatosság igénye. A turisták által generált társadalmi és kulturális változásokkal van kapcsolatban, hogy mit tartunk vonzó tájnak. Például a XVIII. század közepén a romantikus és festői tájképet találták vonzónak. Azt megelőzően az európai, alacsony tengerfeletti magasságban elhelyezkedő országok (úgy, mint Belgium és Hollandia) voltak divatban, mert azt az emberi képességet illusztrálták, hogy az ember uralni tudja a természetet annak érdekében, hogy értékes mezőgazdasági területekhez jusson. A XIX. században a vad, természetes tájkép (pl. hegyek, csipkés partvonalak) motiválták látogatásra az embereket. Az angolok élen jártak a hegymászás technikájának fejlesztésében és alapítványokat hoztak létre az „Alpin” turizmusért (BRINKHUIJSEN et al. 2007). *„... a természet szépségeinek intenzív kultusza elsősorban az Alpokban fejlődött ki. Ennek megfelelően az első egyesületek alpin egyesületek voltak, amelyek célja elsősorban a magas hegyek kultiválása és feltárása volt. (...) Az első ilyen nemű egyesület az angol „Alpine Club”, amelye Londonban 1857. dec. 22-én alakult meg. Utána következett 1862-ben a bécsi „Österreichischer Alpen-Verein”. 1863-ban alakult a „Schweizer Alpen-Club” és a Club Alpino Italiano. (...) 1873-ban alakul Magyarországon az első turista-egyesület, a Magyarországi Kárpát Egyesület. Ez már nem kimondottan alpin egyesület, hanem a felvidék földrajzi helyzetének megfelelően turista-egyesület is. 1874-ben alakul a „Club Alpin Français” Párizsban”* (REICHART 1927, 22-23.).

Történelmileg három ideális tájképet különböztethetünk meg: az árkádiai (azaz idilli) vagy a romantikus kép (békés vidék); a „vadon-kép” (érintetlen természet); a funkcionális kép (a mezőgazdasági, erdőgazdasági, művelt területek). Nagy eltérést mutat az egyes szociológiai csoportok között az is, hogy egyes emberek számára melyik tájkép vagy látvány a vonzó. Például azok, akik urbánus környezetben élnek hajlamosak jobban kedvelni a „vad” természetet, mint azok, akik vidéki környezetben élnek. A fiatalabbak inkább a „nem megművelt” tájat kedvelik, mint az idősebbek (BRINKHUIJSEN et al. 2007). A táj alapvető értékei a turizmus számára (azaz melyik táj játszik fontos szerepet a turizmusban) DONKA és GYURICZA (2005) megfogalmazásában:

- Az érintetlen védett területek, a közel természetes állapotban megőrzött, fennmaradt táj (pl. nemzeti parkok területén).
- Az egyediséget, különlegességet hordozó táj, mely elemei révén egy vagy több, máshol nem található attrakcióval szolgál (a világ csodáiként emlegetett helyek, a „leg”-ek).
- Azok a helyek, ahol több értékes, különleges tájelem van jelen (=szegélyhatás érvényesülése).
- Elzárt területek. Egy táj, amely korábban periférikus, ismeretlen terület volt, majd megnyílik a turizmus előtt és számos „felfedezésre váró”, részben még érintetlen elemmel várja a turistákat.

II.2.1.2. Táj preferencia a turizmusban

Felmérések bizonyítják, hogy a turisták többsége számára a célterületen található érintetlen táj, a változatos élővilág és a tiszta környezet az elsődleges turisztikai vonzástényezők (BERECZ et al. 2008). Az üdülőhely kiválasztása az egyéneknél, a családoknál sok-sok tényező függvénye. Vannak, akiknél csak az ár vagy például a vízpart a fő szempont, míg mások több tényezőt is figyelembe vesznek³¹ (KOVÁCS 2009). Mennyire meghatározó ebben a döntésben a táj? Ha megnézzük például a 2016-ban Magyarországra érkezett turisták utazási motivációit, akkor látjuk, hogy mind a külföldi, mind a belföldi turisták esetében az üdülés, szórakozás volt – a hosszabb tartózkodási idő esetén – a fő üdülési szándék (MTÜ 2017, 2016). Ez viszont csak akkor nyújt kielégítő élményt a turista számára, ha mind vonzerőkben, mind szolgáltatásban megfelelő színvonalat biztosítunk.

Az utazásszervezők rangsorolása szerint az ökotúrák legfontosabb elemének a „vadregényes terület meglátogatása” és az „élővilág megfigyelése” minősül. Fontos szempont továbbá a táj minősége, az eredeti állapotban megmaradt környezet és a nemzeti parkok jelenléte. Nagy jelentősége van a kulturális összetevőnek, a természet és kultúra ugyanis szoros kapcsolatban áll (ld. egyedi tájértékek!). Az ökoturizmus keretében eltöltött utazáshoz a természeti elem után – a rangsorban második helyen – hozzátartozik „a helyi lakosokkal való ismerkedés, a kulturális hagyományok és a helyi életforma megtapasztalása”, valamint a „helyi termékek, helyi ízek felfedezése” is. Az ökoturizmus fogalmára jellemző különleges összetevők és jegyek (pl. a természetvédelem támogatása, a tanulás, az új ismeretek megszerzésével kapcsolatos élmény) fontos szempontoknak látszanak az ökoturisztikai utakra vállalkozók körében, és ezért az utasok hajlandóak többet fizetni (ÖTS 2008)

Német turisták körében végzett felmérés szerint az ideális úti cél meghatározásánál a következő sorrend alakult ki: 1. a táj vonzereje, 2. ellátás, 3. általános légkör, 4. látnivalók, 5. éghajlat, 6. nyugalom, kikapcsolódás, 7. az utazás módja, 8. szállás, 9. ár, 10. nyelvi megértés, (...) 12. művészeti értékek, (...) 16. népművészet (...). A Frankfurter Reklámpszichológia és Piackutató Intézet kérdéseire adott válaszok alapján pedig az alábbi dominancia-sorrend volt megfigyelhető: a táj vonzása 56%, az éghajlat 40%, az ár 32%, a pihenés 27% (CZEGLÉDI 1982, 51-52., idézi GRÁFIK 2000, 101.). Egy 1999. évi német tipológia szerint a turisták 80%-a számára fontos a természeti környezet az utazási cél kiválasztásakor, 55% közvetlenül élvezzi a természetet

³¹ LIPP (2004) az utazási motivációk változását vizsgálata a történelem tükrében. Arra a következtetésre jutott, hogy az utazásban, az úti cél kiválasztásában a hagyományos döntési szempontok mellett, ma rendkívül nagy szerepe van a presztízsnak. A hófödte hegycsúcsok látogatása és a síelés az aktív turizmus egyik legnépszerűbb formájává vált (szélesebb köröket érint, mint például a vadászturizmus, és ezzel lassan elveszíti elitsport jellegét is). Ez legfőképpen annak köszönhető, hogy manapság „illik” síelni járni, társadalmi és pszichológiai kényszer a „hová utazunk” fitogtatására. Bizonyos körökben a síelés, inkább státuszszimbólum, mint igény a hegyekben való aktív pihenésre.

utazása során, 71% elkerüli a sivár tájat, 34% gyönyörködik a növényekben és az állatokban, és 32% látogatja a nemzeti parkokat (OLÁH 2004). Mind a három tanulmány alapján látszik, hogy a táj elsődleges szempont a német turisták számára az utazási döntés meghozatalánál.

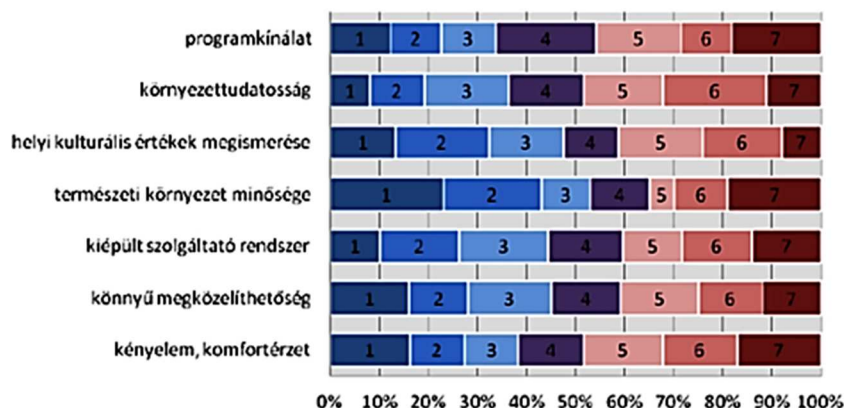
Szintén egy **német felmérés** szerint az „*üdülés érintetlen tájon*” a megkérdezettek 91%-át vonzza, ezért az 1990-es évek legfontosabb áramlatának nevezhetjük. A közeljövőben a környezetminőség jelentőségének növekedésével számolnak a fokozódó környezeti tudat és elsősorban az egyéni haszon következtében. Az érintetlen természetet elsődlegesen az egészséges üdülés érdekében keresik. A vendégek kvázi kompenzációként élik meg a tiszta természetet. Ugyanígy a mesterségesen átformált környezetre való ellenreakcióként jelentkezik az eredetiség és a hitelesség iránti vágy. A természet a városi életvilág ellentettjeként, kontrasztjaként, jelenik meg (HANNEMANN és JOB 2003).

A **svájci Valais**-ban készült felmérés turisták megkérdezésével az 1999 nyári és a 1999/2000 téli szezonban annak vizsgálatára, hogy mennyire fontos a táj a turizmusban. A válaszadóknak a felsorolt 22 tényezőt két szempontból: jelentőség (mennyire fontos az utazás során) és minőség (mennyire fontos a tényező minősége) kellett értékelni. Az értékelés gyakorlatilag osztályozást jelentett 1-4-ig tartó skálán, ahol az 1: a nagyon fontos, a 4: a legkevésbé fontos osztályozási kategória. Mind jelentőségben, mind a minőség tekintetében az alábbiak szerint alakult a rangsor: 1. szép táj, 2. tiszta levegő, 3. érintetlen természet (CLIVAZ 2008, HEINZ-BERWERT ET AL. 2001).

Magyarországon is több felmérés készült a lakosság körében az utazási döntéseikről. A Gyeregyalog.hu Egyesület és a Dél-Dunántúli Ökoturisztikai Klaszter (2013) Az ökoturizmus fejlesztési lehetősége a Dél-dunántúli turisztikai Régióban című tanulmánya például közzé tesz egy, a **Dél-Dunántúlra kiterjedő empirikus kutatást** a turisták ökoturizmushoz való viszonyulása témában. A 2011-ben végzett régiós kiterjedésű empirikus vizsgálat során 294 (papír alapú és online) kérdőív került kitöltésre az ökoturizmust igénybe vevők körében. Mivel a mintavétel túlnyomó részt az ökoturisztikai szolgáltatók vendégkörében készült, a vizsgálat pozitívabb képet mutat egy reprezentatív kiválasztott mintánál. A kérdések összeállításánál nagy hangsúlyt helyeztek a turisták ökoturizmushoz kötődő attitűdjének vizsgálatára.

Az eredmények alapján a turisták többségénél (78%) nagy szerepet játszik a turisztikai célterület kiválasztásánál a természeti környezet, annak minősége, a táj sokszínűsége, zavartalansága (*11. ábra*). A felmérés rámutatott arra is, hogy az ökoturizmus kapcsán elsősorban a természetre gondolnak az emberek, kevésbé a kulturális és társadalmi értékekre. A hazai ökoturistákat leginkább a kirándulás lehetősége, a természeti környezet szépsége, a tiszta levegő és a csend motiválja. A régiós szintű kutatás pozitívabb személyes attitűdöt mutatott az

ökoturizmus és a szabadidő aktív eltöltésére vonatkozó igény tekintetében, mint az országos felmérés.

11. ábra A megkérdezett turisták utazással kapcsolatban elvárt szempontjainak fontossági sorrendje (1 = legkevésbé fontos, 7 = legfontosabb szempont) (Forrás: Gyeregyalog.hu Egyesület és a Dél-Dunántúli Ökoturisztikai Klaszter 2013, pp. 14)

FÓNAGY (2009) 2009. március és április között **100 szolnoki megkérdezésével** végzett kutatást. A megkérdezettek 48%-nál szerepet játszik a természet a döntéshozatalban, 17%-nak a legfontosabb tényező, 11%-nak csak másodlagos szempont, 15%-nak nem szempont, 9% nem jár üdülni. Ezt támasztotta alá a második kérdés: „Vett-e már részt olyan üdülésen, ahol egy adott természeti érték tanulmányozása volt a fő cél?” Erre a kérdésre 67% válaszolt igennel. A harmadik kérdésben arra volt kíváncsi a kérdező, hogy milyen élményben szeretne részesülni az utazó, ha a természetet választja üdülési célként. A válaszok megoszlása a felkínált lehetőségek között a következőképpen alakult:

	<u>igen</u>	<u>nem</u>
Kiszabadulni a megszokott környezetből:	96	4
Együtt lenni a családdal:	75	25
Vadvirágokat, ágakat, magokat, köveket gyűjteni:	39	71
Gyönyörködni a természet színeiben, formáiban, hangjaiban, illataiban:	84	16
Eltűnni a mindig figyelő szemek előtt:	54	46
Átélni a csendet, a magányt, a meghittséget:	70	30
Megismerni a természet változatosságát, változásait:	76	24
Kipróbálni saját fizikai-szellemi képességeimet a természetben:	58	42
Egyszerűen csak a jó levegő:	90	10
Együtt lenni a barátokkal:	78	22

A negyedik kérdésben arra kérdezett rá, hogy mit tartanak a legmegfelelőbb módszerek a természeti értékek megismerésére? A válaszadók a nemzeti parkokban szeretnek leginkább ismerkedni a természettel (4,02 pont), ezt követően erdőn-mezőn szabadban sétálva (3,72 pont).

Ugyanezen kérdésekkel végzett kutatást KOVÁCS (2009) 2007-ben a **Dél-dunántúli régióban** 380 fő lekérdezésével. A válaszadók közel kétharmada azt állította, hogy az üdülőhely kiválasztásánál a „természeti táj változatossága és a gazdag növény és állatvilág” fontos szerepet

játszik, bár nem ez a meghatározó szempont a döntésnél. Minden hatodik ember a mintában (16%) ugyanakkor e szempont szerint választ üdülőhelyet.

	<u>Szolnok</u>	<u>Dél-Dunántúl</u>
Szerepet játszik a természet a döntéshozatalban:	48%	63%
A legfontosabb tényező:	17%	16%
Csak másodlagos szempont:	11%	13%
Nem szempont:	15%	4%
Nem jár üdülni:	9%	4%

Arra a kérdésre, hogy részt vettek-e már olyan üdülésen, ahol egy adott természeti érték tanulmányozása volt a fő cél a minta 73%-a válaszolt igennel (Szolnokon 67%). A természetben szerethető élmény a válaszadók túlnyomó többsége számára elsősorban a gyönyörködést, illetve a megszokott környezetből való kiszabadulást jelenti. A természeti értékek megismerésének módszereivel kapcsolatban hat módszert ajánlottak a válaszadóknak. A legmagasabb átlagértéket, „Felkészült vezetővel, az ő útmutatásai alapján” kapta. Ezt követi a nemzeti parkban folytatott ismerkedés a természettel, harmadik helyre pedig az erdön-mezőn szabadban sétálás került. A három módszert ítélték a válaszadók jónak.

	<u>Szolnok</u>	<u>Dél-Dunántúl</u>
Nemzeti parkban:	4,02	3,72
Erdőn-mezőn szabadban sétálva:	3,72	3,54
Felkészült vezetővel, az ő útmutatásai alapján:	3,19	3,90
Írásos segédeszközzel, az ő útmutatásai alapján:	3,13	3,20
Végigjárni egy kitáblázott ökoturisztikai tanösvényt:	3,1	3,35
Múzeumban:	2,76	2,22

Összehasonlítva a két kutatás eredményét láthatjuk, hogy **a tájnak** igenis **nagy szerepe van az utazási döntés meghozatalában**. Sőt, elsődleges vonzerő is lehet, hiszen a válaszadók 67 és 73 százalékban válaszoltak igennel arra kérdésre, hogy részt vettek-e már olyan üdülésen, ahol egy adott természeti érték tanulmányozása volt a fő cél.

Az Országos ökoturisztikai stratégia szerzői összehasonlították három forrásból a nemzeti parkba látogató belföldi turisták motivációit. Azt tapasztalták, hogy az egyes felmérések hasonló képet adnak a nemzeti parkokat felkeresők motivációiról: a szép táj/a táj szépsége mind a három esetben a második helyen szereplő motiváció (2. táblázat).

2. táblázat A nemzeti parkokat felkeresők motivációi (Forrás: ÖTS 2008, 28.)

Balaton-felvidék - Turizmus hatásai	KvVM - Gyorsjelentés a Nemzeti Parkokról	MT Zrt. - Zöld turizmus, Nemzeti Parkok
Kirándulás lehetősége Természeti környezet Táj szépsége Kikapcsolódás lehetősége Csend, nyugalom	Jó levegő Szép táj Természet megismerése Tisztaság Kikapcsolódás Stresszoldás	Természeti értékek Szép táj Jó levegő Csendes környezet Kultúrtörténeti értékek Jól kiépített turistautak Tanulási lehetőségek Hagyományos ételek

II.2.1.3. A táj, mint turisztikai erőforrás

A nemzetközi és hazai szakirodalomban többféleképpen is nevesítik, csoportosítják a táji rendszerek által nyújtott javakat, értékeket (COSTANZA ET AL. 1997, CHEN ET AL. 2009, LOOMIS ET AL. 2000): természet/gazdasági, ökológiai/környezeti és egyéb társadalmi (kulturális, esztétikai stb.) javak és szolgáltatások (FILEPNÉ KOVÁCS 2013, 40.). Hasonló megközelítést mutat a tájépítészetben használt tájpotenciál terminológia, amely a táj ökonómiai, ökológiai és tájképi teljesítőképességét³² jelenti (CSEMEZ 1996).

A turizmusban egyértelműen a táj minden nemű „szolgáltatásának” szerepe van (COSTANZA ET AL. 1997). Az ökonómiai potenciál körébe tartoznak az adott térség táji adottságaiból és társadalmi berendezkedéséből fakadó gazdálkodási hagyományok, melynek a tájban megjelenő nyomai, eszközei és termékei a turizmus számára vonzerőt jelentenek. Így például a szőlők és gyümölcsösök (és azok művelésének különböző módjai - pl. teraszolás), a majorsági épületek vagy az előállított szilvalekvár. Az ökológiai potenciál szempontjából kiemelt szerepe van a különböző szintű védett területeknek és a védett növény- és állatfajoknak, mivel a „védelem” mindig speciális vonzerőt jelent. Ezek a turizmusban az unikális jelleg megtestesítői, segítik egy-egy térség egyedi arculatának kialakítását, hozzájárulnak a turisztikai célterületek megkülönböztetéséhez. A tájképi értékek is nagyon sokfélék lehetnek, a turizmus pedig eltérően tudja alkalmazni, használni őket (MAGDA 2001, MARTINEZ 2001, DÁVID ET AL. 2007). A legfontosabb szerepük az élmény kialakításában van. Jellemzői a turizmusban:

- A tájkép nem azonos a statikus domborzattal és növényvilággal, mert benne vannak a mesterséges objektumok és a tudatunkban lévő történelmi múlt is.
- A tájképi élmény ma már az utazók legegységesebb kívánsága, nélkülözhetetlen turisztikai kellék (például panorámás szobák).
- Nehezen számszerűsíthetők, sok szubjektív elemet tartalmaznak (kor, szokás, érzésvilág, iskolázottság, háttér, foglalkozás szerint), amely befolyásolja az értéküket az értékelő személyétől függően.
- Vannak nemzeti tájak, melyek meghatározóak egy országról kialakított képben. Például: orosz rónaság, finn tóvidék, görög szigetek, svájci alpesek, olasz riviéra, magyar alföld.
- A tájalkotó elemek is lehetnek nemzeti. Például: fehér gólya és fészke (Görbeháza), cukorsüveg-hegy (Rio de Janeiro), pelikán (Dalmácia), juharfa (Kanada), cseresznye (Japán).

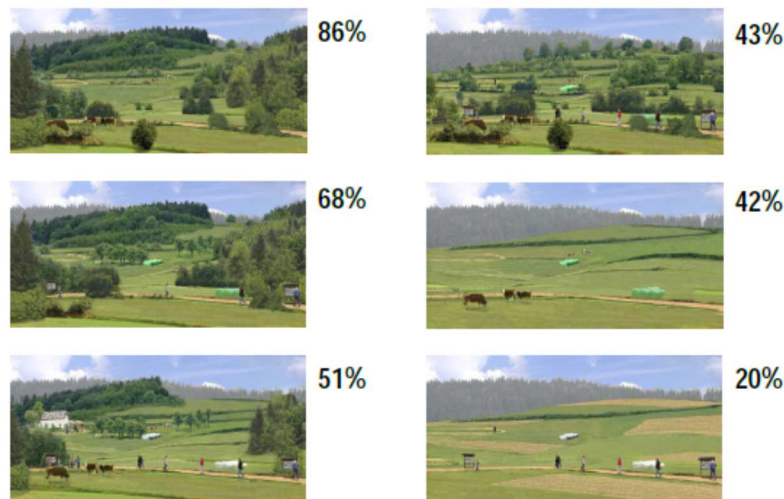
³² Ökológiai potenciál. A növény- és állatfajok egyedei, illetve az egyedek összessége és azok élethelye sajátosságaiból fakadó teljesítőképesség. (CSEMEZ 1996, 348)

Ökonómiai potenciál. A tájban az adott ökológiai potenciál és adott gazdasági-társadalmi feltételekkel megtermelhető legnagyobb produktum. (CSEMEZ 1996, 348)

Tájképi potenciál. A tájnak pszichológiai és esztétikai hatások révén érvényesülő teljesítőképessége, amely közvetett módszerekkel értékelhető. (CSEMEZ 1996, 349)

— Egy-egy tájegység is lehet nemzeti, hordozhat többlet értéket a hozzá kapcsolódó történelmi események és érzelmek miatt. Például: mohácsi sík, Csele patak, Isonzó, Don-kanyar, Waterloo-i sík, Pearl Harbour, Fuji, Vezúv (MIKHÁZI 2010).

Gyakran használt táj-elemzési módszer a tájat fényképekkel bemutató „vizuális kérdőívezés” a turizmusban is (JOMBACH 2014). A módszer a táji változatosságok megítélésére, összehasonlítására irányul elsősorban. Bécsben egy kutatócsoport egy választás-alapú modellt (Choice model) alkalmazott annak feltérképezésére, hogy a lakosok melyik tájképet tartják a legvonzóbbnak, hová utaznának el és hol töltenék el szívesen a szabadidejüket. Elsősorban a hazai tájkép iránti érdeklődést akarták felmérni, ami belföldi turizmust befolyásolja (ARNBERGER és EDER 2008) (12. ábra). A legfontosabb eredményei a kutatásnak, hogy: (1) minél tagoltabb, annál kedveltebb a táj, és (2) minél több a növényzet, annál kedveltebb a tájkép.

12. ábra A legvonzóbb táj (Forrás: ARNBERGER és EDER 2008)

A táj földrajzi helyzetétől függően más és más, minden táj egyedi. Az eredeti tájlemek és a tájhasználat alkotják a kiinduló alapot. Ezen felül szükséges megvizsgálni, hogy milyen hatások érték a területet (például: ipari fejlesztések és beruházások, mezőgazdasági-erdőgazdasági-vízgázdasági használat, társadalmi változások, a területen már folyó turizmus, természetvédelmi folyamatok), ugyanis a hatások okozta tájképváltozás sok új elemet hozhat létre, amit idegenforgalmi attrakcióként tudunk használni. Ilyen elemek például: nedves vagy száraz rétek, erdők, legelők, sövények, mezsgyék, lejtők és teraszok, szárazon rakott kőfalak és kerítések, gyümölcsösök, legelő állatok (tehenek, birkák, kecskék), települések. A természeti erőforrások megítélése folyamatos átalakuláson megy keresztül. Egyre nagyobb hangsúly helyeződik a táj különböző erőforrásaira, előtérbe kerül azok turisztikai, rekreációs és ökológiai hasznosítása. A társadalom által legtöbbször tartott értékek főként a hegyvidéki és dombvidéki területek, továbbá a vízpartok, azonban számos eddig még ki nem használt egyediséget rejtnek az alföldi jellegű tájak is.

Önmagában a szép táj még nem turisztikai attrakció (KIS és TÓTH 2016), egy természeti vagy kulturális erőforrás nem tekinthető automatikusan vonzerőnek (MICHALKÓ 2005). A turizmus alakítja át fogyasztható terméké, s ezáltal kisebb vagy nagyobb mértékben megváltoztatja az eredeti táj tulajdonságait is. Erre az átalakításra azért van szükség, mert komplex termékcsomagot, szolgáltatást kell nyújtani ahhoz, hogy a meglévő erőforrásokból idegenforgalmi bevétel származzon. Ugyanakkor ennek az átalakításnak számos következménye van, amelyek a turizmus negatív hatásai (MIKHÁZI 2011, CSORBA és BODNÁR 2007). Tehát hiába rendelkezik egy adott táj ideális természeti-táji adottságokkal, a természeti érték még önmagában nem azonos az idegenforgalmi vonzerővel (DONKA és GYURICZA 2005). A turisztikai fejlesztések során a tájépítészeti munka szerepe, hogy a táji-természeti értékekből vonzerőt fejlesszen: elemzéssel, értékeléssel, bemutatással feltárja a táj értékeit az idegenforgalom számára.

II.2.1.4. Táji- és tájképi értékek feltárása, tájvizsgálat a turizmusban

A táj magán viseli az évmilliók alatt lezajlott természeti folyamatok jegyei mellett az antropogén beavatkozások nyomait is, így megkülönböztethetjük a táj természetes és ember által alkotott elemeit. Ha körültekintünk a tájképben az emberi településállomány és a gazdasági tevékenység különböző formái (mezőgazdaság, bányászat, ipar, közlekedés) a legszembevetőbbek. A leggyakoribb elem-együtteseket a földművelés (például: teraszolás, táblaszegélyek kialakítása, árokrendszerek, major, pince, magtár épületek), a bányászat (például a külszíni fejtés nyomai, meddőhányók) és a közlekedés (például: hadiút, postaút, híd, alagút, rév) hozta létre. Az emberi tevékenység növelheti vagy (az esetek többségében) csökkentheti a táji diverzitást. Például a sokféle építményével, foltszerű tarvágásokkal jelentősen növelheti azt, de ez nem feltétlenül jelent esztétikai értéknövekedést is. Az erdőirtás (erdőtelepítés) is csökkentheti vagy növelheti a táji diverzitást, annak függvényében, hogy milyen típusú (homogén-heterogén) erdőt vágtak le és milyen módon hasznosítják a megtisztított területeket (illetve milyen területre-milyen fafajokat telepítenek) (KARANCSI ET AL. 2005). A táj nem statikus, állandóan változik, átalakul és vele együtt a táji- és a tájképi értékek is folyamatosan változnak (CSORBA és BODNÁR 2007, GRÁFIK 2000).

A táj maga is hordoz csak reá jellemző tulajdonságokat. A vonzó tájrészletek a tájtényezők különleges együttesét alkotják és így az adott helyre vonatkoztatható, sajátos egyedi értéket képviselnek. Egy település vagy térség **tájvizsgálata** éppen ezért a turizmus számára is rendkívül fontos, hiszen a vonzerők jelentős részére csak alapos kutatással lehetünk rá. A **tájtörténeti elemzések** segítenek a vizsgált térség egyedi (idegenforgalmi) arculatának meghatározásában is (MIKHÁZI 2010). A turisztikai tervezés sajnos ma még nem használ kifejezetten tájvizsgálati módszereket a vonzerők feltérképezéséhez, bár a nemzetközi irodalomban találkozhatunk néhány hasonló jellegű kezdeményezéssel.

O'HARE (1997) (idézi KAYA 2002) szerint például öt kutatási területet kell elkülöníteni a táj turisztikai felmérése során. Az első három módszer „leíró mintát” alkot, amíg az utolsó két munkafolyamat pontosítja azokat és létrehozza az úgy nevezett „morfológiai mintákat” (KAYA 2002). Az öt kutatási terület:

1. Irodalomkutatás: Az adott település, térség történelemével foglalkozó irodalom, a fejlesztések/fejlesztési elképzelések és tervek áttekintése.
2. A meglévő turisztikai arculat felmérése: Az adott település, térség megjelenésének nyomon követése az idegenforgalmi sajtóban és a népszerű médiában.
3. Interjúk készítése: A helyi lakossággal, a döntéshozókkal és a turizmusban érintettekkel való beszélgetések.
4. Vizuális felmérés/látvány elemzés: Térképek, fényképek elemzésével kell feltárni a település, térség táji változásait.
5. Terepkutatás: Semmilyen írott vagy szóbeli forrás nem helyettesítheti a terepen végzett felmérést, a táj meglévő alkotórészeinek és azok kölcsönhatásainak a helyszínen való rögzítését.

A módszer és lépései gyakorlatilag megegyeznek a tájrendezési munkában használt tájvizsgálattal. UUSITALO (2007) egy finn tájépítész által publikált tájvizsgálati módszert alkalmaz egy turisztikai desztináció fenntartható kezelésének vizsgálatában. A tájvizsgálat eszköztára geológiai, tájszerkezeti, látvány, tájképi, települési és zöldfelületi információkat is tartalmaz. A multidiszciplináris tájképelemzés megmutatja, hogy a tájvizsgálat sok szempontból előnyös az idegenforgalmi menedzserek munkájában. Segít a turistáknak, hogy felismerjék és megismerjék a különleges területeket, és a helyi lakosoknak, hogy a beruházások számára (ökológiai és vizuális szempontból is) a legjobb helyet válasszák. Segít, hogy meghatározzuk a turisztikai tevékenységek fenntartható szintjét és a tájszerkezetben és a tájhasználatban az elfogadható változások mértékét, valamint az ökológiai hálózatok és a puffer területek kijelölésével az urbanizációs hatások csökkentésében. Ugyanakkor a módszer monitoring rendszerként is működhet, hogy felügyelje a turisztikai tevékenységeket és a tájképben bekövetkező változásokat.

UUSITALO (2007) felismeri, hogy egy jól előkészített és alapos tájvizsgálat a turisztikai tervezés során számos előnnyel jár, a tájvizsgálat eredményei több területen is hasznosulnak: vonzerőfeltárás, terhelhetőség megállapítása, fenntarthatósági törekvések alátámasztása. A tájépítészeti táj kutatás és tájvizsgálat a vonzerők szélesebb körét képes azonosítani interdiszciplináris jellege miatt (13. ábra). A tájvizsgálat feltárja és dokumentálja a táj fejlődési fázisait, változását. A tájelemek számbavételével, szisztematikus rendszerezésével és értékelésével ajánlásokat tesz a táj- és a természetvédelem, a tájtervezés, a terület- és településfejlesztés – adott esetben a rekreációs vagy az ökoturisztikai hasznosítás – gyakorlati

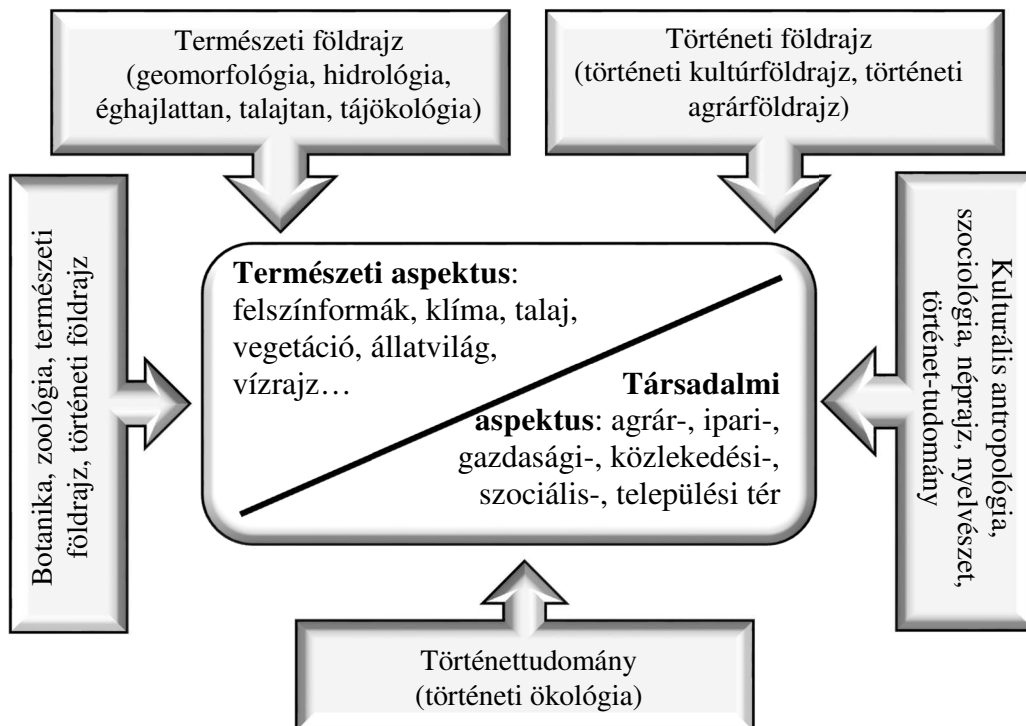
megvalósításához. A cél a táj mindazon reliktumainak feltárása és megismerése, amelyek a történeti korok emberi tevékenysége és településfejlődése révén jöttek létre, mely helyszíni bejárással, felvételezéssel valamint az archív és kartográfiai források kiértékelésével valósítható meg.

Az adatok rögzítésének jól áttekinthető módja az egységes adatlapok alkalmazása. ILYÉS (2001) például ismertet egy adatfelvételi ívet (M15 melléklet), melyet **német** nyelvterületen a **kultúrtáj térképezés**hez használnak azért, hogy a különböző történeti régiók, kultúrtájak térképezésnél nyert adatok összevethetők legyenek. A felmérési íveken a funkció-, a hasznosítás és a keletkezéstörténet mellett leírják a kultúrtáji objektum/elem helyét és mai állapotát. A terepi felvételezést megelőzően archeológiai légifényképeket és történeti térképeket értékelnek ki, hogy általános áttekintést nyerjenek a meglévő elemekről. A térképezés során az elemek helyzetét és állapotát pontosítják és fotódokumentációt készítenek. Az így elkészült kataszter a felmérési ívekből áll, melyek történeti adatokat, a kultúrtájelemek funkcióját és mai állapotát tartalmazzák (ILYÉS 2001). A kataszter eredményeképpen készítik el a történeti kultúrtáj elemek 1:10.000 méretarányú térképét, amelyen feltüntetik a történeti elemeken kívül, a felszínen már nem látható reliktumokat, mint potenciális régészeti lelőhelyeket. A térképeket a fényképfelvételek egészítik ki.

A német példához nagyon hasonló (vagy inkább vele szinte teljesen megegyező) módszer a magyarországi gyakorlatban alkalmazott **egyedi tájérték kataszterezés**³³. Az egyedi tájérték fogalmát CSEMEZ és MÖCSÉNYI (1984) vezette be és eredetileg csak olyan elemek tartoztak a fogalomkörbe, amelyeknek ember, közösség az alkotója és tudatos tevékenység révén jöttek létre. A 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről viszont már a természeti értéket, képződményeket is egyedi tájértéknek minősíti. Az egyedi tájértékek típusait és felvételezésük módját szabvány szabályozza (MSZ 20381:2009 Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése.), ezáltal egységes keretrendszer szerint történik. A kataszter adatlapja (M16. melléklet) az adott értékre vonatkozó alap információkat tartalmazza (úgy mint: megnevezése, típusa, pontos elhelyezkedése, kora, állapota), valamint olyan jellemzőket, amelyek a megőrzéséhez szükséges intézkedéseket segítik (veszélyeztetettség, szükséges intézkedés, tulajdonos, kezelő, az önkormányzat állásfoglalása). Ezen kívül tartalmaz még áttekintő térképet, melyen az érték településen belüli elhelyezkedését, a fényképkészítés helyét és irányát kell ábrázolni, valamint fényképet a tájértékről. A nemzeti park igazgatóságok által felülvizsgált és nyilvántartásba vett egyedi tájértékeket fel kell tüntetni a településrendezési tervben és az adatokat

³³ Az egyedi tájértékek kataszterezés módszerének kialakulását és történetét lásd CSEMEZ 2009, CSIMA 2011.

a Természetvédelmi Információs Rendszerben (TIR) is rögzíteni kell. Ezáltal a már létező és elérhető adatok a turisztikai vizsgálatba bevonhatók.

13. ábra A táj kutatás interdiszciplináris vonatkozásai (Forrás: ILYÉS 2001, 4.)

A **TÉKA** (TájÉrtékKAtaszter) projekt nem egyedi tájértékekről, hanem **tájértékek felméréséről** szól. A projekt bevonta a védett értékeket és a szellemi értékeket is, valamint jelentős mértékben kiegészítette az egyedi tájértékek felmérésénél használt kategóriákat. Célja egy, az egész országra kiterjedő on-line adatbázis létrehozása volt, mely országos szinten tartalmazza a turizmus alapját is jelentő vonzerő tényezőket. A TÉKA adatbázis működése révén a döntéshozók, szakértők és a civilek számára különböző szinten hozzáférhetővé, megismerhetővé váltak a tájjal kapcsolatos kulturális és természeti értékek, növelve ezzel a helyi identitástudatot, a helyi környezet iránti felelősséget és elősegítve a helyi és regionális értékekre alapozott fejlesztéseket (MIKHÁZI és SZILVÁCSKU 2010, CSEMEZ 2009, KOLLÁNYI et al 2011). Az on-line „TájÉrtékKAtaszter” (www.tajertektar.hu) a turizmus számára számos előnyt jelent, melyek hozzásegítik az ágazatot elsősorban a belföldi turizmus kínálatának fejlesztéséhez és hozzájárulnak a hazai vonzerők népszerűsítéséhez.

Egy-egy vonzerő vagy tájérték típus felmérésére is készültek, készülnek kataszterek. Például a földtudományi értékek országos kataszterezését 2002-ben kezdték el. A felmérés különlegessége, hogy a földtudományi értékek kataszteri lapját kiegészítették egy, az ökoturisztikai szempontú felmérést szolgáló turisztikai lappal (BENKHARD 2005). Az ökoturisztikai szempontú kataszterezés célja az volt, hogy létrejöjjön egy olyan adatbázis, amely

a bemutatható, ökoturisztikai szempontból is érdekes, értékes objektumok állapotát, leírását tartalmazza.

II.2.2. TÁJMEGŐRZÉS

A **turizmus**, mint az elmúlt évtizedek egyik leggyorsabban fejlődő gazdasági ágazata és társadalmi méretű emberi tevékenység, **a táj növekvő veszélyeztetettségét eredményezi** (CSORBA és BODNÁR 2007, FENNELL 1999, GÖSSLING 1999). Az idegenforgalmi ipar nagymértékben hozzájárult a művelés alól kivont terület növekedéséhez, ma a mező- és az erdőgazdaság után ez az ágazat hasznosítja a legnagyobb területet a gazdaságilag fejlett nyugat-európai országokban (DOWLING és FENNELL 2003). Az turizmus tájra gyakorolt kedvezőtlen hatása abból adódik, hogy megnőtt a látogatók száma és a különböző sportágak területigénye, általánossá vált a helyi, település közeli szabadidő eltöltési formák terület felhasználása (SONAK 2004). A táj turisztikai terhelését eredményezi az egyéni turizmus általánossá válása, a tömegszórakoztató rendezvények elszaporodása, a területigényes szabadidő eltöltési módok (pl. golf) térnyerése és természetesen a fenti folyamatokkal összefüggő közlekedési infrastruktúra kiépítése is (BERÉNYI 2001).

A szép táj az üdülés és az idegenforgalom egyik legfontosabb feltétele. Ezért az idegenforgalmi célú terület felhasználással szemben a legfontosabb követelmény a táj megőrzése, olyan térhasználati szerkezet kialakítása, amely nem veszélyezteti a táj karakterét (PÉTI 2005). A természeti adottságok bármilyen turisztikai hasznosítása előzetes és részletes felmérést, ismertetést igényel (KIS és TÓTH 2016). Mindez azért szükséges, mert a természetföldrajzi táj szerkezetében létezik egy optimális határ (tűrőképesség, befogadóképesség), amelyen belül turisztikailag felhasználható. Ezt átlépve a természeti egyensúly megbomlik, negatív hatásokat okozva.

Mivel az ökoturizmus számára a táj maga a vonzerő, az attrakció és a desztináció ezért minden olyan Európai Uniós, országos vagy helyi települési szabályozás, amely a védelmét szolgálja fontos. Ezek közül is kiemelkedik az Európai Táj Egyezmény és a hozzá kapcsolódó programok, versenyek, hiszen a potenciális vonzerőkre és desztinációkra irányítják a figyelmet. A tájegyezmény célja, hogy felhívja a figyelmet arra, hogy egyéni és közösségi szinten is kötelességünk tevékenyen részt venni a természeti értékek és az épített örökség megőrzésében, fenntartható hasznosításában. Az egyezmény a táj védelmét nem korlátozza a védett területekre, hanem az adott ország egészére kiterjeszti.

A tájhasznosítás során az értékek védelmének az első szempontok között kell szerepelniük, de ma ez gyakran háttérbe szorul. Az idegenforgalom jelentős mértékben függ a sértetlen természettől, a tájtól és az egészséges környezettől. Ahol a táj láthatóan sérült és a természeti

erőforrások túlságosan ki vannak zsákmányolva, ott a turizmus gazdasági bázisa is veszélybe kerül (TEMPEL 1999). A turizmus és a természetvédelem/tájvédelem összekapcsolódását mutatja az 1935-ben az erdőkről és a természetvédelemről szóló törvényben a természetvédelem tárgyának meghatározása: „*olyan tájrészek, sőt egész tájak is, amelyek a tájképi szépségüknél vagy egyéb kedvező természeti tulajdonságaiknál fogva a természetélvezet (turistaság, kilátás és tartózkodás) vagy a testedzés szempontjából, különösen becsesek*” (1935: IV. T.-C., idézi CSIMA 2011, 44.).

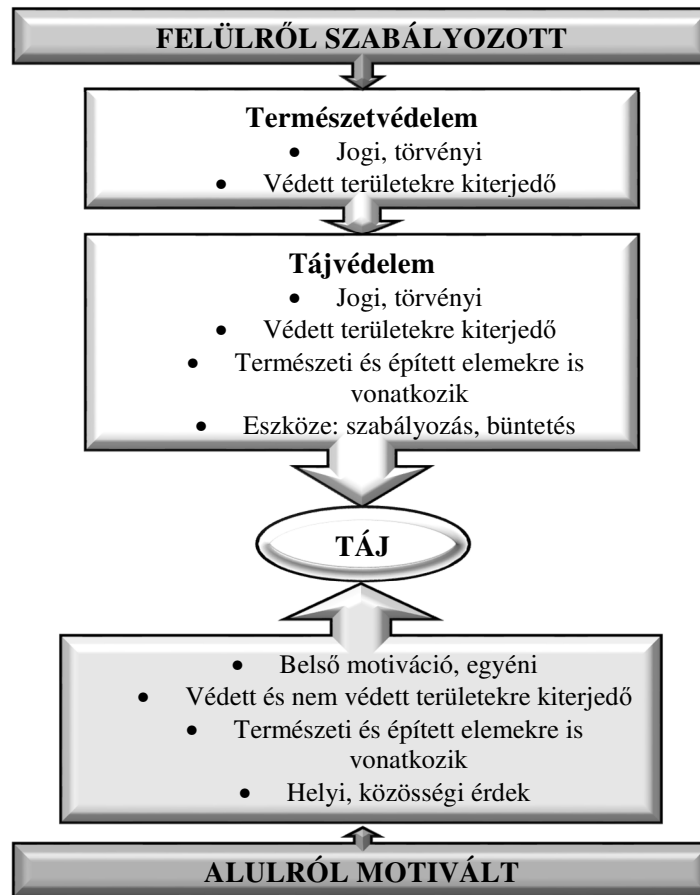
Szándékosan választottam a disszertációban a tájmegőrzés fogalmát. A táj jogi és fizikai védelmével a természetvédelem, a tájvédelem foglalkozik (3. táblázat). A természetvédelem a védelemre érdemes tájak és tájrészek megőrzését szolgálja (KERTÉSZ 2003). Mára a természetvédelmi törvényből fakadó kötelezettséggé vált, hogy nem csak a védett területeken kell megőrizni a magyar táj jellegét, hanem a nem védett területeken is (az 1984-es CSEMEZ és MÖCSÉNYI tájérték anyag is ezt célozta!). A törvény lehetővé tette a táj általános védelmét és azt, hogy a tájatalakító beruházásokba, amelyek érhetik a tájat (tájrombolások stb.) be lehet avatkozni (DUHAY 2002) (14. ábra). A táj sebeinek gyógyítása a tájrehabilitáció feladata. A turizmussal, az ökoturizmussal kapcsolatban ezért ezek a fogalmak nem használhatók, mivel nem tartoznak közvetlenül hozzá.

3. táblázat A tájvédelem meghatározásai (saját szerkesztés)

Európai Táj Egyezmény (I. fejezet 1. Cikk):	„d. A táj védelme a táj jelentős vagy jellemző sajátosságainak megőrzésére és fenntartására vonatkozik. Örökségi értékét a táj természeti adottságai és/vagy az emberi tevékenységek révén kialakult elemeinek jellemző összetétele adja.” Ezt az értelmezést használja a Nemzeti Tájstratégia is.
1996. évi LIII. törvény	„a tájak esztétikai adottságait és jellegét meghatározó természeti értékek, természeti rendszerek és egyedi tájértékek megismerése, megőrzése, helyreállítása, valamint a tájak működőképességének fenntartása. A tájvédelem legfontosabb feladatai a következők: — a tájhasználat lehetőségeinek (tájpotenciál) hosszú távú megőrzése a természeti erőforrások helyre nem hozható pusztításának megakadályozásával, — a tájkarakter megőrzése, ami magában foglalja a tájképvédelmet, valamint — az ún. egyedi tájértékek védelme.”
CSEMEZ (1996, 279.)	„Jogi, szervezési, gazdasági, technológiai, biológiai, felvilágosító és propaganda intézkedések rendszere, amely az alapvető tájhasznosítási módok táji feltételeinek, a társadalmi-gazdasági tevékenység biztosításának, a táji értékeknek a megőrzésére és helyreállítására irányul.”

A védelem célja a tájban lejátszódó természeti folyamatok zavartalanságának biztosítása, a táj erőforrásainak és funkcióinak megőrzése (KERÉNYI et al. 1989). **Az ökoturizmus a táj, a táj értékeinek megőrzéséhez tud hozzájárulni** azáltal, hogy érdekeltté teszi a helyi lakosságot és a turisztikai vállalkozásokat abban, hogy a jelenleg vonzó tájkép és a táji értékek (védelemtől függetlenül is) hosszú távon megőrződjenek és a turisták számára felkereshetők, bemutatathatók legyenek. Szorgalmazza azoknak az (elsősorban védelmi) előírásoknak a betartását, betartatását, melyek a vonzerőt jelentő táj megőrzését segítik elő. **A tájmegőrzés célja az elsődleges/jellemző**

tájszerkezet megőrzése, a megújulásra képes rend fenntartása a helyi lakosság, az érdekeltek és az érintettek belső motivációinak felkeltésével.

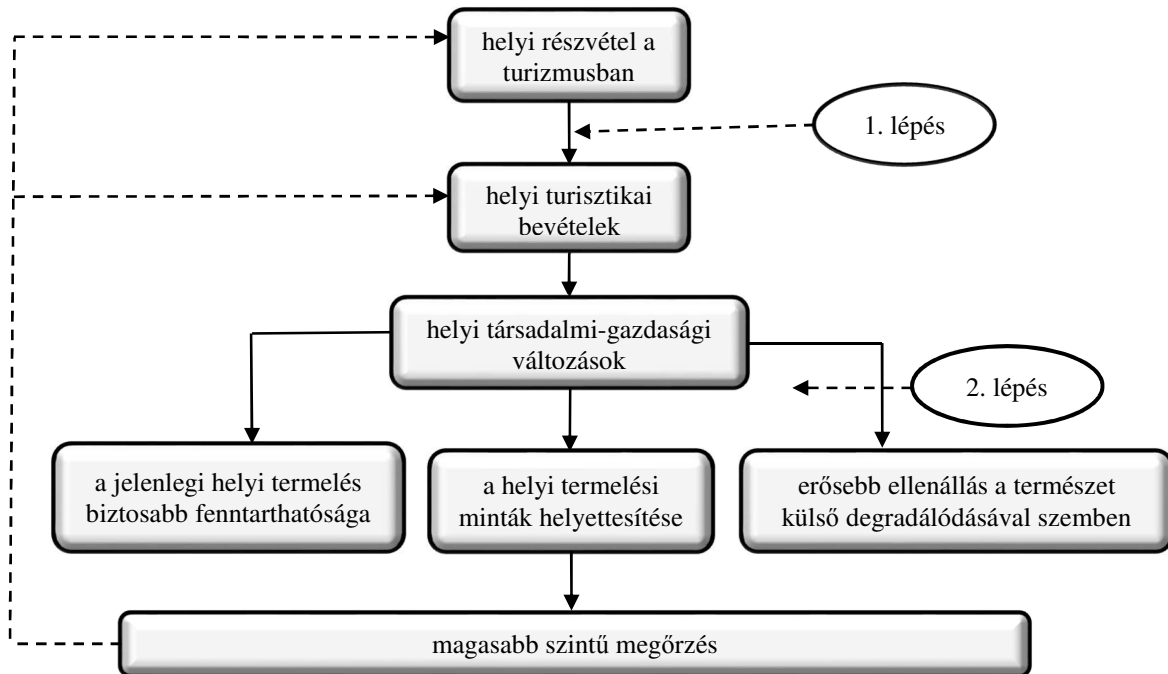
14. ábra A tájvédelem és a tájmegőrzés közötti különbségek (saját szerkesztés)

A táj egy időben változó, dinamikus tényező. Ez jelenti egyrészt az évszakonkénti változást, aminek eredményeként hónapról-hónapra meg tud változni, meg tud újulni és más arcát mutatja a látogatóknak. Másrészt pedig a spontán vagy emberi tevékenység hatására bekövetkező tájfejlődési folyamatokat. Ezért nem lehet célja vagy feladata a megőrzésnek sem egy statikus táj-állapot fenntartása.

Az ökoturizmus a helyi lakosok hozzáállására és érdekeltségére van elsősorban hatással, ami hozzájárul a hagyományos tájhasználat és gazdálkodási mód megőrzéséhez. A turizmus képes a környezet- és a tájvédelmet támogatni abban a formában is, hogy pl. a vidéki térségeknek kiegészítő bevételt generál, hozzájárul a kultúra megőrzéséhez, vagy finanszírozza a védett területeket (TEMPEL 1999). KIPPENDORF (1977, idézi KERÉNYI et al. 1989, 20.) szavaival élve „*a legjobb idegenforgalmi politika az, amelynek célja a tájvédelem.*” Ennek a turizmus indíttatású tájvédelemnek eszköze az ökoturizmus.

A helyi részvétel a turizmusban és a táj megőrzése közötti kapcsolat két lépésből áll: (1) a helyi szervezésű turizmus nagyobb jövedelmet jelent a helybelieknek, mint a külső szervezésű, vezetéssel érkező látogatások; (2) a helyi turizusból származó bevétel támogatja a környezet

védelmét, a táj megőrzését (15. ábra). „Ha a természetvédők azt akarják, hogy a közösségek tagjai nemet mondjanak a kedvezőtlen fejleményekre, akkor olyan alternatívákat kell kínálniuk nekik, melyek lehetővé teszik, hogy enni adjanak a családjuknak. Az idegenforgalom ilyen alternatíva lehet. Az idegenforgalom sok helyen a helyi közösség és a természetvédő szervezetek közötti együttműködés alappilléreinek számít” (MANN 2000, 27. idézi BUTCHER 2005, 23.).

15. ábra Turizmus: részvételtől a megőrzésig (saját szerkesztés)

HAROLD GOODWIN, az ökoturizmus egyik fő szószólója „Az idegenforgalom és a természeti örökség szimbiotikus viszonya” c. (Tourism and Natural Heritage: A Symbiotic Relationship, GOODWIN 2000, idézi BUTCHER 2005, 22.) tanulmányában azt állítja, hogy a turizmus bármely más iparágához hasonlóan, nem feltétlenül áll szemben a természeti környezet megóvásával, sőt szerinte különösen fontos szerepet játszik a fejlődésben. Az ökoturizmus révén előteremthető az a pénz, amely a természetvédelmi területek létrehozásához és üzemeltetéséhez szükséges, és az így megtermelt jövedelem arra ösztönözheti a helyi közösséget, hogy aktív szerepet vállaljon az állapotmegőrzésben. A fejlődésnek a közösség közvetlen természeti környezetének megőrzésén kell alapulnia³⁴.

A tájvédelmi feladat minél hatékonyabb megvalósulása a turizmusnak is célja. A tájpotenciál³⁵ védelme például hozzájárul a turisztikai túlhasználat megakadályozásához, ezáltal biztosítva minden látogató számára a turisztikai élményt. Az általános tájvédelem részfeladatai

³⁴ BUTCHER (2005) ezt a nézőpontot vitatja, szerinte erősen korlátozza a lehetőségeket, hiszen szigorúan behatárolja, hogy milyen keretek között képzelhető el a fejlődés.

³⁵ A tájpotenciál „a táj teljesítőképessége, alkotói az adott tájegység egymással kölcsönhatásban álló ökológiai, ökonómiai és tájképi potenciáljai. Kifejezi a tájhasználat lehetséges mértékét, azt, hogy egy táj milyen mértékben alkalmas a társadalom sokrétű igényeinek kielégítésére.” (MSZ 20370:2003)

között alapvetően fontosnak tartom a tájkarakter-védelmet³⁶. A turizmusban a turisztikai termék egyediségének meghatározó szerepe van. Ezt az egyediséget sokszor nehéz megfogalmazni, viszont a **tájkarakter** elemzés segíthet az egyedi termékjellemzők kialakításában és a tervezés során a térség egyedi táj-jellemzőinek megállapításában. Ezáltal a desztináció könnyen el tudja magát különíteni a környező térségektől, jól beazonosítható lesz és a látogató tudatában is segít az egyedi termékek és a márka felépítésében.

A tájkarakter vizsgálat módszertani fejlesztése tájépítészeti szempontból is szükségszerű, ugyanis a mai tervezési gyakorlatban használt tájvizsgálatok nem azonosíthatók a tájkarakter-vizsgálatokkal. A tájkarakter-vizsgálatoknak is a tájvédelmet kell szolgálniuk (CSIMA 2012, 51.). A jelenleg folyó tájkarakter vizsgálatok turisztikai értelmezése és a turizmus területére való adaptálása egy új és meghatározó kutatási terület lehet a jövőben, melyben a tájépítész és turisztikai szakemberek együttműködése szükséges.

A táj megőrzése és védelme csak akkor valósulhat meg, ha ismerjük, hogy mit is kell védeni pontosan. Az **egyedi tájértékek** sajátos, csak az adott tájra jellemző turisztikai vonzerők. Megőrzésük és fenntartásuk a turizmus számára is kívánatos és szükséges. Gyűjtésük és rendszerezésük a turizmus számára is hasznos, hiszen speciális vonzerőleltárt ad a turizmus tervezői, a települések vezetői és a turisták kezébe. Az értékek csoportjairól³⁷ és felmérésük hivatalos módjáról az MSZ 20381:2009 szabvány rendelkezik. A tájértékek összegyűjtését és adatbázisba rendezését vállaló TÉKA projekt kibővítette a fogalom körét: a tájérték több mint egyedi tájérték. Tájértéknek nevezzük mindazt, ami a helyi lakosok és a térségbe érkezők, valamint a szakmabeliek számára mindenkor meghatározza a táj pozitív jellegét (SALLAY-DREXLER 2009, 218.). A „tájértékek” magukban foglalják:

- az egyedi tájértékeket (szabvány alapján),
- a régészeti értékeket (régészeti felmérésre váró értékeket),
- a műemlékeket (országos és helyi jellegűeket is),
- a védett természeti értékeket (ex lege, országos védettségű, helyi védettségű értékek),
- a tájra jellemző, hagyományosan természetett tájfajtaikat, művelési módokat és
- azokat az objektumokat, területi kiterjedésű és helyhez köthető, de esetenként pontos földrajzi koordinátákkal nem rendelkező (esetleg csak gondolati képződmények – például legendák, mesék, hagyományok) értékeket, amelyek meghatározzák az adott hely egyediségét, karakterét.

³⁶ A tájkarakter fogalma részletes ismertetésre kerül JOMBACH (2012, 2014) munkájában, ahol több szerző álláspontját is megtalálhatjuk.

³⁷ A tájértékek csoportosításáról lásd még CSEMEZ és MÖCSÉNYI 1984, CSEMEZ és MÖCSÉNYI 1997, CSEMEZ 1996.

A nemzeti értékek számbavételéről és gondozásáról a 2015. évi LXXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény módosításáról, valamint a 114/2013. (IV. 16.) Kormány rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról rendelkezik, s ez alapján készültek el a települési/tájegységi és a megyei értéktárak. Jelentősége abban rejlik, hogy azok az értékek kerültek fel a listára, melyeket a helyiek fontosnak, megőrzendőnek tartanak, melyeknek megőrzésében ők maguk is tevékenyen részt vennének. A táji és a táji értékek védelme nem valósulhat meg a helyi lakosság értékmegőrző, értékmentő munkája, életmódja, hagyományápolása nélkül. Viszont a lakosok csak azon értékek (számukra mindennapi használati, vallási, gazdálkodási eszközök, objektumok) megőrzésében érdekeltek, amelyek vagy a hétköznapi életük szerves részét képezik, vagy gazdasági haszonnal kecsegtetnek. Az, hogy mára a turizmus számára a táji értékek fontosak, és egyes térségekben a turizmus alapját jelentik, hozzájárult ezen elemek felértékelődéséhez, így a lakosok érdekeltté váltak megőrzésükben (MIKHÁZI-SZILVÁCSKU 2010).

A táj mellett a településkép megőrzése, védelme is fontos a turizmus szempontjából. A településkép védelméről szóló 2016. évi LXXIV. törvény célként fogalmazza meg a települések sajátos településképének védelmét. A törvény végrehajtási rendelete a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI.8) Kormányrendelet módosítása, amely meghatározza a településkép védelmét biztosító Településképi Arculati Kézikönyv (TAK) és a helyi településképi rendelet tartalmi követelményeit, egyeztetésük módját, és az eljárásrendeket. A TAK meghatározza a település településképi jellemzőit, a településképi szempontból egymástól jól elkülöníthető településrészeket, a településkép minőségi formálására vonatkozó javaslatokat, és a településképhez illeszkedő építészeti elemeket. Az „Örökségünk, értékvizsgálat” fejezet a településképi szempontból meghatározó, építészeti, műemléki, táji- és természeti értékeket és településképi jellemzőket tartalmazza.

II.3. AZ IRODALOMKUTATÁS TAPASZTALATAI, KÖVETKEZTETÉSEK

Az irodalomkutatás során nyert eredményeket és tapasztalatokat a kutatási célokhoz rendezve összesítem. Ezek jelentik a kutatási folyamat alapjait.

1. kutatási cél - az ökoturizmus fogalmának meghatározása: Az ökoturizmus fogalmának összehasonlító elemzése, értelmezése és újradefiniálása a disszertációm kiindulási pontja. A számos meghatározás közül a Ceballos-Lascuráin által készített és az IUCN által megerősített definíciót tekintem elsődlegesnek. Olyan esettanulmányokat dolgoztam fel, melyek az összehasonlító elemzés módszertanában és az eredmények értelmezésében segítenek. A turizmus és területfejlesztés kapcsolatának áttekintéséből a disszertáció szempontjából azt tartom a

legfontosabbnak, hogy a fejlesztési stratégiák is a turizmust kiemelt területként kezelik. Területfejlesztési feladat a táj harmóniájának, az élő és élettelen környezet egyensúlyának megtartása, illetve megteremtése, ami többek között a területrendezési tervezésen, azok tájrendezési javaslatain keresztül érhető el. A fejlesztés kiemelheti vagy elpusztíthatja a műemlékeket, történelmi városrészeket, régészeti lelőhelyeket stb. Hatással van a hely történelmére és az embereknek az arról alkotott emlékeire. Így közvetve és közvetlenül is hatást gyakorol a turizmusra.

2. kutatási cél – az ökoturizmus indikátorainak kiválasztása: Áttekintettem a hazai és nemzetközi irodalomban az ökoturizmussal kapcsolatos indikátorkutatások eredményeit. Számos minősítési rendszer és forma létezik, melyeknek alkalmazásának előnyeit és hátrányait is feltártam. Megállapítottam, hogy nem áll rendelkezésre olyan egységes indikátorkészlet, amely egyrészt a turizmus globális hatásait tudná értékelni, másrészt összehasonlítható lenne a különböző lokális szintekre vonatkozóan is.

3. kutatási cél – a táj szerepe a turizmusban: A témában többértű irodalomkutatást végeztem. Először a táj és a turizmus kapcsolatát tártam fel, melynek során megállapítottam, hogy a táj elsődleges turisztikai vonzerő és ehhez kapcsolódóan bevezetem a turisztikai táj fogalmát. Valamint elemeztem a táj szerepét az utazási döntésben erre vonatkozó kutatások áttekintésével. Másodszor a tájmegőrzés fogalmát vezettem be, mely kifejezi az ökoturizmus azon törekvését, hogy hozzájáruljon a táji értékek fennmaradásához. Az ökoturisták számára ugyanis a hagyományos tájszerkezet, a hagyományos tájgazdálkodás elsődleges attrakció. Ezek a látványosságok jelentik a vonzerőt, valamint az ökoturizmus jellegéből adódóan maguk a turisták is e vonzerők megőrzésére törekednek utazásuk során.

4. kutatási cél – a turizmus/ökoturizmus tervezési elvek megállapítása: A turizmus 10 magyar tervezés-módszertani leírását tekintetem át és hasonlítottam össze azonos szempontok alapján. Az ökoturizmus tervezésére vonatkozóan csak kettő magyar leírást találtam, ezért itt a kutatást kiegészítettem nemzetközi gyakorlatok vizsgálatával. A vizsgált tervek elsősorban a védett területeken folyó ökoturizmusra koncentrálnak. Megállapítottam, hogy olyan tervezési metodika kidolgozására van szükség, amely a nem védett területek esetében is jól használható.

5. kutatási cél – terméktervezés folyamatának meghatározása az ökoturizmusban: A turisztikai termék tekintetében minden meghatározás megegyezik abban, hogy a vonzerőt helyezi a középpontba. Így a turisztikai termék a vonzerő és a hozzá kapcsolódó, igénybe vehető szolgáltatások összessége. Viszont LENGYEL (1997) felhívja a figyelmet arra, hogy a terméktervezés fontos eleme a célcsoport meghatározása és elérésének feltérképezése is. Ezt a szempontot az ökoturisztikai termék tervezés folyamatában én is érvényesítem.

III. ANYAG ÉS MÓDSZER

A téma komplexitása miatt több módszert alkalmaztam, melyek között elsődleges és másodlagos kutatási eljárások is voltak. A kutatási stratégiám deduktív volt, a vonatkozó szakirodalom és tervanyag tanulmányozásán alapszik. A téma feldolgozását ennek megfelelően első lépésként **szekunder kutatással** kezdtem, melynek keretében elvégeztem az ökoturizmus fogalmi összetevőire, jellemzőire vonatkozó nemzetközi és hazai szakirodalom **kritikai, összehasonlító elemzését**. Ehhez hazai és külföldi turizmus elméleti munkákat (cikkeket, szakkönyveket, lexikonokat, tanulmányokat, internetes forrásokat) használtam fel, amelyek segítségével a téma alapfogalmait és a fogalmak összefüggéseit tártam fel. A szekunder elemzés során mindvégig törekedtem arra, hogy egyrészt a legfrissebb és a téma szempontjából legmeghatározóbb szakmai publikációkat, másrészt pedig az eddig magyar nyelven meg nem jelent, fel nem dolgozott eredményeket dolgozzam fel. Mivel hazánkban az ökoturizmusra vonatkozó elméleti kutatások irodalma viszonylag szűk körű, ezért különösen fontosnak tartottam a gazdag, hosszú múltra visszatekintő és gyors ütemben gyarapodó angol nyelvű szakirodalom megismerését, és a témára vonatkozó eredmények közlését. Ebben nagy segítségemre volt a BGE Idegenforgalmi Szakkönyvtárának széleskörű idegennyelvű szakirodalmi gyűjteménye. A feldolgozott szakirodalom alapján megállapítottam, hogy a hazai források kevés figyelmet fordítanak az ökoturizmus fogalmának tartalmi meghatározására, míg a nemzetközi irodalomban ez az egyik „legnépszerűbb” kutatási terület. Az irodalomkutatáson túl **primer kutatást** is végeztem, és az ökoturizmus definíciók **tartalomelemzéssel** való összevetését készítettem el. Az ökoturizmus mutatóinak feltárásakor alapkutatást végeztem **Criteria&Indicators (C&I) módszer** alkalmazásával.

Második lépésként **statisztikai adatok, kérdőívezésen alapuló kutatások** eredményének felhasználásával feltártam a magyar lakosság utazási szokásait, az ökoturizmushoz való attitűdjét és a táj(kép) szerepét az utazási döntésben. A szakirodalmi források feldolgozásával bemutattam a turisztikai vonzerők rendszerét, kiemelten azt vizsgálva, hogy a rendszerben a táj hol helyezkedik el. A témakörben az értekezésemben felhasznált szekunder adatok mellett a primer adatok saját kérdőíves felmérésemből származnak, melyet 2009/2010-ben és 2014/2015-ben 82 és 74 fő megkérdezésével végeztem.

Harmadik lépésként a turisztikai termék és a tervezési módszerek témakörében végeztem szekunderkutatást és **kritikai, összehasonlító elemzések** után meghatároztam milyen elvek és módszerek mentén alakítható ki ökoturisztikai termék és milyen tervezési elveknek kell érvényesülnie az ökoturizmus tervezésében. Ez esetben a hazai forrásokra helyeztem a hangsúlyt,

mert a magyar gyakorlat feltárása volt az elsődleges célom. Csak akkor fordultam a nemzetközi irodalomhoz, ha az adott kérdésben hazai irodalmat, esettanulmányt nem találtam.

Az adatsorok rendszerezése és feldolgozása Microsoft Word és Excel programok segítségével történt. A folyamatábrák és ábrák megjelenítéséhez SmartDraw és PhotoShop programokat használtam.

III. 1. AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMI ELEMEINEK MEGHATÁROZÁSA SORÁN ALKALMAZOTT MÓDSZEREK

A magyar nyelvű definíciók esetében még nem történt a bemutatott esettanulmányokhoz hasonló összehasonlító kutatás. Hazánkban általában a külföldi definíciók és azok fordításai terjedtek el a szakirodalomban, de néhány egyedi, magyar sajátosságokat is felmutató meghatározással is találkozhatunk. Mint korábban említettem sem a külföldi, sem a magyar meghatározások tekintetében sincs egyetemesen elfogadott. Magyarországon az IUCN definícióját javasolja elfogadni a 2005-ös Ökoturizmus fejlesztési stratégia és a természetvédelemi szakma is.

Jelen munka két szempontból is elemzi a definíciókat. Először a fogalom változását vizsgálja (1. kutatás). Héctor Ceballos-Lascuráin definíciója 30 évvel ezelőtt született³⁸. Ez az első, a legtöbbet idézett és a legszélesebb körben elfogadott ökoturizmus definíció. Megszületésekor üdvözölték a szakemberek, mégis számos kritikát kapott a tekintetben, hogy átsiklik a gyakorlati szempontok felett (FENNELL 2001). Aránytalanul arra fókuszál, hogy mit tehetnek a turisták, ahelyett, hogy azt emelné ki, mit kellene tenniük. Az 1980-as évek óta a definícióról szóló vita kiszélesedett. Van, aki amellett érvel, hogy az ökoturizmus egy másik kifejezés a fenntartható fejlődésre. Mások a mellett érvelnek, hogy nagyon erős a kapcsolata a tanulással, tapasztalatszerzéssel, míg megint mások a természeti környezetet emelik ki, ami megkülönbözteti az ökoturizmust más turisztikai ágazatoktól, pl. a tömezturizmustól.

Az eltelt időszak a turizmust és a turizmus környezetét tekintve is nagyon izgalmas volt és sok változást hozott. A fenti példákból is látszik, hogy érdemes megnézni, a definíciók hogyan változtak az alapvető meghatározás óta. Ceballos-Lascuráin megfogalmazását kiindulópontnak tekintve, megvizsgálom, hogy hogyan változtak meg a hazai és a nemzetközi definíciók. Milyen elemek maradtak el, milyen új elemek jelentek meg és hogyan változott meg a hangsúly a definíciókon belül. Ezek fényében meghatározható, hogy az ökoturizmus megítélése, szerepe, jelentősége milyen mértékben változott a vizsgált időszakban.

A második vizsgálatnál (2. kutatás) a Ceballos-Lascuráin definíciót nem kezelem kiemelten, hanem egyenrangúként a többivel. A fő hangsúly ebben az esetben a magyar definíciókon van. **Megvizsgálom, hogy a magyar meghatározásokban melyek a kiemelkedő esetleg sajátos jegyek a nemzetközi meghatározásokhoz viszonyítva.**

³⁸ Az első meghatározás 1983, majd a módosított 1987.

Mind a két vizsgálathoz a **tartalomelemzés módszerét választottam**. A tartalomelemzés olyan módszer, amely leginkább a megszámlálható szövegek (szöveg elemek) gyakoriságának értelmezésére terjed ki, de lehetőséget teremt arra, hogy az adott kor, a vizsgálati célcsoport, a háttéresemények alapos ismerete alapján mélyebb tartalmakat (MAJOROS 2004, LÁSZLÓ et al. 2011, PIETILÄ 1979), rejtett üzeneteket (MÓRÉ 2010), összefüggéseket tárjon fel. Így a kvalitatív és a kvantitatív vizsgálati módszerek együttes alkalmazását eredményezheti (ANTAL 1976, MÓRÉ 2010). TOMCSÁNYI (2000, pp. 114.) megfogalmazásában a tartalomelemzés a szavak (=fogalmak) gyakoriságának, együttes előfordulásának vizsgálata.

III.1.1. A KUTATÁS CÉLJA

Számtalan ökoturizmus definíciót ismerünk, s ez a sokaság nem teszi lehetővé, hogy egységes képet kapjunk az ökoturizmus jelentését illetően (BJÖRK 2007). A fogalommal kapcsolatban a legfontosabb feladat tehát, hogy lefordítsuk jelentését használható elvekre (irányelvekre) és ismertetőjegyekre. Ami azért is nehéz feladat, mert az ökoturizmus célterületei, régiói rendkívül különbözőek, és a karakterjegyek sokszor a területi sajátosságokhoz igazodnak. Az ismertett négy angol nyelvű kutatás tapasztalatainak felhasználásával **célom meghatározni azokat a központi karakter jegyeket, melyek az ökoturizmus ismérveit jelentik, melyek segítségével új definíciót hozok létre**. A definíciók elemeinek vizsgálata segítséget nyújt a következő négy feladat megoldásában:

1. Megállapíthassam az ökoturizmus területfejlesztésben betöltött szerepét és a területfejlesztéshez fűződő kapcsolatát. A turizmus és a területfejlesztés kapcsolatáról már korábban a II.1.2. fejezetben volt szó. Azonban feltevésem szerint e definíciókban is tetten érhető a kapcsolat.
2. Megállapíthassam az ökoturizmus tájmegőrzésben betöltött szerepét és a természetvédelemhez fűződő kapcsolatát.
3. Felismerjem, hogy miben térnek el egymástól a magyar és a nemzetközi meghatározások. Megállapíthassam, melyek azok a karakterjegyek, amelyek a magyar definíciókban hangsúlyosabban jelennek meg, mint a nemzetköziekben.
4. Meghatározom az ökoturizmus karakterjegyeit, melyekhez indikátorokat rendelve az ökoturizmus beazonosítható. Az így kialakított rendszer az ökoturizmus állapotának egy-egy konkrét helyen történő felmérésére is alkalmazható.

III.1.2. A DEFINÍCIÓK KIVÁLASZTÁSÁNAK MÓDSZERE, SZEMPONTJAI

A tartalomelemzés módszerét követve az első lépés a mintavétel, azaz ki kell választani a vizsgálatba bevont definíciók körét. A vizsgálat eredményessége érdekében olyan mintát választottam, amely elég nagy ahhoz, hogy tartalmazza a lényeges információkat, de elég kicsi

ahhoz, hogy elemezni lehessen. Nem lehet tudni, hogy milyen nagy a teljes minta, amelyet vizsgálnom kell (azaz nem tudom, hogy összesen hány definíció létezik a világon). A mintába kerülés a forrásdokumentumok feltárása nyomán folyamatosan történt 2011-2015 között, a mintavétel így véletlenszerűnek tekinthető. A minta azonban annyiban torzított, hogy az általam elért angol és magyar nyelvű szakirodalomra korlátozódik.

A kutatás elsődleges célja az ökoturizmus karakterjegyeinek meghatározása és magyarországi adaptálása, ezért a magyar meghatározásokra helyeztem a hangsúlyt a definíciók kiválasztása során. A magyar nyelvű minta kiválasztásakor a teljességre törekedtem, azaz az általam fellelt valamennyi meghatározást bevontam a vizsgálatba. A külföldi meghatározások jóval nagyobb számban állnak rendelkezésre (ld. FENNEL 2001 és WEAVER-LAWTON 2007 munkája). A kiválasztás szempontja ez esetben a gyakoriság és az idézettség volt. Az általam kutatott magyar szakirodalomban előforduló, hivatkozott vagy idézett meghatározások kerültek a mintába. A magyar szerzőkre is e meghatározások gyakorolták a legnagyobb hatást. Meg kell jegyezni, hogy számos külföldi szerző által írt munkában lehet találkozni fogalom-gyűjteménnyel az ökoturizmus vonatkozásában. Ezeket az M8 mellékletben gyűjtöttem össze. Mivel esetenként nem is visszakereshetőek és a magyar szakirodalomban sem fordultak elő, ezért nem vontam be őket a kutatásba. Ugyan ezen okból nem szerepel az előzőekben ismertetett esettanulmányok által vizsgált valamennyi meghatározás sem az angol nyelvű minták között. A vizsgált meghatározások köre a következőkre terjed ki:

- A magyar és az angol nyelvű definíciókra és definíció jellegű meghatározásokra. A „definíció jellegű meghatározás” azt jelenti, hogy vannak olyan meghatározások, amelyeket a szerző nem determinál definícióként, csak leíró jelleggel teszi közzé az ökoturizmus általa megfogalmazott értelmezését. (Dm megjelöléssel a magyar nyelvűek, Dn megnevezéssel a nemzetközi.)
- A magyar és az angol nyelvű glosszáriumok, szószedetek meghatározásaira, amelyek lehetnek írott és elektronikus formátumúak. Az internet szerepének növekedésével szükségszerűvé válik azoknak a szószedeteknek a vizsgálata is, amelyek csak a világhálón érhetőek el. (Gm megjelöléssel a magyar nyelvűek és Gn megnevezéssel a nemzetközi, az internetes források esetén Gm-web és Gn-web jelöléssel.)
- Az ökoturizmus karakterjegyeit összegző felsorolásokra. Sok szerző nem definíciót fogalmaz meg az ökoturizmussal kapcsolatban, hanem felsorolja pontokba szedve, hogy szerinte milyen elemekkel bír, milyen részekből tevődik össze az ökoturizmus. (Km megjelöléssel a magyar nyelvűek, Kn megnevezéssel a nemzetközi.)

A nemzetközi meghatározásoknál minden esetben törekedtem az eredeti angol nyelvű definíció visszakeresésére, hogy az elemzéshez az eredeti szöveg álljon rendelkezésemre.

Összesen 66 meghatározást választottam a vizsgálat tárgyául, ebből 22 (a minta 1/3-a) magyar, 44 (a minta 2/3-a) pedig idegen nyelvű. A típus szerinti megoszlás a következő képpen alakult: 35 definíció (17 magyar és 18 angol nyelvű), 17 glosszáriumi megfogalmazás (2 magyar és 5 angol nyelvű, valamint 10 angol nyelvű web-glosszárium) és 14 karakter jegy felsorolás (2 magyar és 11 angol nyelvű).

III.1.3. A VIZSGÁLAT MENETE

A tartalomelemzés elvégzésére a szavakkal történő leíró és a statisztikai leíró mód közül az utóbbit választottam. Először átolvasással tájékoztam a kutatási anyagban, majd kialakítottam az olvasottak alapján azokat a tartalomosztályokat, amelyek segítségével a meghatározások tartalmát osztályozni lehetne. A főbb osztályokat tovább lehetett bontani alcsoportokra. Az osztályozási alapváz kialakítása után rátértem a tulajdonképpeni kutatási anyagra, azaz megvizsgáltam, hogy melyik tárgyi osztályhoz hány meghatározás tartozik. Ha lépésekben akarjuk kifejezni a folyamatot, akkor MAJOROS (2004) és TOMCSÁNYI (2000) nyomán így foglalhatjuk össze a vizsgálat menetét: 1. mintavétel, 2. kategóriák kialakítása, 3. a tartalom elemzési egységének megválasztása, 4. kódolás, 5. eredmények kifejezése.

A mintavétel, azaz a definíciók összesítése és rendszerezése után a következő lépés a kategóriarendszer kialakítása volt. A hazai és külföldi definíciók összevetésénél a nyelvi különbségekből adódó torzítások elkerülése érdekében az angol nyelvű meghatározásoknál angol kategória megnevezéseket használtam, a magyar nyelvűeknél pedig magyart.

A kategorizálást a teljes mintára vonatkoztatva készítettem el. A két vizsgálati cél nem igényel külön kategóriarendszert. Az értékelés során az eltérő szempontú megközelítés alapján alakult ki a feltett kérdésekre a válasz. A kategóriák kialakításában felhasználtam a korábban ismertetett esettanulmányok tapasztalatait is. Kétszintű kategóriarendszer lett a végeredmény, amely 15 fő és 61 alkategóriát tartalmaz. Mivel az *1. kutatás* a Ceballos-Lascuráin definíciót hasonlítja össze a többivel, ezért ezt a meghatározást a táblázatban pirossal kiemeltem³⁹, hogy jobban be lehessen azonosítani. A *2. kutatás* elvégzését a meghatározásokhoz rendelt kódszámok segítik, ugyanis ezek alapján könnyen el lehetett különíteni a magyar és az angol nyelvűeket. A kategóriák kialakítása hordoz némi szubjektivitást, hiszen azok megnevezése és az alkategóriák felosztása a feldolgozott esettanulmányokon és a saját tapasztalataimon alapszik. Az elsőre kialakított rendszert képlékenynek tekintetem. Sok esetben, a kezdetben külön kezelt kategóriák összevonásra, mások felosztásra kerültek még az elemzés folyamán. Így az egész rendszer az elemzés során tovább alakult.

³⁹ Ceballos-Lascuráin definíciót az IUCN 1996-ban fogadta el, de az megegyezik az 1987-es meghatározással, ezért forrásként az IUCN van megjelölve.

A harmadik lépés a tartalom elemzési egységének kiválasztása volt. A leggyakrabban használt kódolási egység a fogalom, és ennek fizikai hordozója a szó vagy szimbólum (ANTAL 1976). Mivel jelen kutatásban az adott definíciók szóhasználatára vagyok kíváncsi, ezért a szavakat választottam szövegegységnek. A minta sajátosságából és a vizsgálat céljából adódóan a tartalom elemzési egysége tehát mind a két kutatás esetében a szó/kifejezés lett. Ennél nagyobb egységet választva nem jutottam volna valódi eredményhez. A kifejezés elsősorban az angol nyelvű kategóriák, a nyelvi különbségek miatt került külön nevesítésre.

A fő kategóriák a következők:

1	Évszám	Nem minden meghatározás esetében ismerjük a keletkezési időt, de azt tudjuk, hogy minden meghatározás 1987 után született. Alapinformáció, nem rangsorolási kategória.
2	A definíció alapja	Azonosítják-e a definíciók a kulturális, a természeti, vagy a természeti-kulturális tényezők együttesét, mint az ökoturizmus vonzerői vagy erőforrásai? Bevonják-e a meghatározásokat a kulturális összetevőket, vagy csak a természet alapúakat tekintik az ökoturizmus részének? Alapinformáció, nem rangsorolási kategória.
3	Mivel azonosítja	Besorolják-e a meghatározások az ökoturizmust a már kialakult turizmustípusok közé vagy nem? Ha igen hová?
4	Milyen tevékenységeket rendel hozzá	Részletezi-e a meghatározás az ökoturizmushoz kapcsolható, a turisták által az utazás során végezhető tevékenységeket?
5	Milyen területen	Milyen jellegű természeti területen valósul meg az ökoturizmus? Csak érintetlen, zavartalan területen, vagy emberi befolyás alatt álló környezetben?
6	Megőrzés típusa	A definíció elsősorban a megőrzés eszközeként gondol az ökoturizmusra? A megőrzés melyik módjával ért egyet, vagy a megőrzés mely módját írja elő az ökoturizmus számára?
7	Természetvédelmi érdek érvényesülése	Milyen mértékben képviseli a definíció a természetvédelem érdekeit? Hangsúlyozza-e, hogy minden nemű turisztikai érdek felett áll a természetvédelmi érdek vagy, hogy az ökoturizmus során a természetvédelemnek prioritást kell élveznie?
8	Oktatás	A meghatározásban meg jeleni-e az oktatás valamilyen formája az ökoturizmus összetevőjeként?
9	Hatás	Kitér-e a meghatározás arra, hogy elvárás az ökoturizmussal szemben, ne terhelje, ne károsítsa azt a környezetet, amely az alapját jelenti.
10	Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok	Mivel általában a gazdasági hasznok kerülnek kiemelésre a definíciókban ezért annak vizsgálatára szükséges külön kategóriát kialakítani. Milyen gazdasági szempontok figyelembevételét javasolja a definíció, hogyan/milyen módon képviseli a helyiek érdekeit, mennyiben segíti elő a helyiek részvételét az ökoturizmusban?
11	Helyiek haszna, közösségi hasznok	A definíció tekintettel van-e helybeliekre, hangsúlyozza-e a befogadó terület társadalmi-gazdasági-környezeti hasznát?
12	Etika	Elsősorban a nemzetközi meghatározások miatt felvett kategória. A definíció kitér-e az ökoturizmus során betartandó erkölcsi, magatartásbeli szabályokra, normákra, és általában az ökoturizmus erkölcsi felelősségére?
13	Érzelem	Elsősorban a nemzetközi meghatározások miatt felvett kategória. Az ökoturizmushoz kapcsolódó érzelmi megnyilvánulások megfigyelésére a meghatározásokban.
14	Fenntarthatóság	A definíció érvel-e amellest, hogy az ökoturizmusnak fenntarthatónak kell lennie, figyelembe kell vennie a fenntarthatóság szempontjait?
15	Kiscsoportos jelleg	Hangsúlyozza-e a meghatározás, hogy kis látogatószámú turizmusról van szó?

Negyedik lépésként következett a kódolási fázis, a tartalom (ez esetben a szavak és kifejezések) kategóriarendszerbe illesztése. A mintában szereplő meghatározások újbóli elolvasásával és a Word szókereső programjával végeztem a kódolást és állapítottam meg a gyakoriságot. Az előfordulásokat megszámlálva a gyakoriságokat táblázatba foglaltam (M9

melléklet). A gyakoriságot több szempontból is vizsgáltam. A táblázatban jeleztem az abszolút gyakoriságot, azaz a teljes mintában az adott szó/kifejezés darabszámát. A relatív gyakoriság megállapításánál külön megnéztem az adott szónak/kifejezésnek a teljes szövegben való előfordulási arányát, valamint azt is, hogy a fő kategórián belül milyen arányban szerepel.

Az ötödik lépés az eredmények kifejezése, melyet táblázatos összesítéssel végeztem el. Részletes leírását és a táblázatok értékelését a IV.1.1. fejezet tartalmazza.

III.2. AZ ÖKOTURIZMUS INDIKÁTORAINAK MEGHATÁROZÁSÁHOZ ALKALMAZOTT MÓDSZER

Az ökoturizmus fogalmát nem könnyű meghatározni, és megvalósítása, valamint mérése sem egyszerű feladat. Hogy valamely ökoturizmusnak titulált program valóban megfelel-e az elvárható kritériumoknak, egy, az ökoturizmus monitoringját lehetővé tevő konzisztens értékelési keretrendszer kidolgozása biztosíthatja (EPLER WOOD 2002b). Ebben számos tényező mellett arra is választ kell kapni, hogy az ökoturizmus, mint sajátos természetvédelmi mechanizmus, gazdaságfejlesztő eszköz és a helyi kulturális, társadalmi szükségleteknek megfelelő fejlesztési folyamat hogyan módosítja a helybeliek jólétét. Sajnos az egymással összefüggő változók nagy száma miatt az ökoturizmus valamennyi vonatkozásának alapos mérése szinte lehetetlen (ROSS-WALL 1999a). Egy ideális ökoturisztikai szituációban a helyi lakosság, a védett (erő)források és a turizmus kölcsönösen, szimbiózisszerűen egymás előnyére válnak.

Az ökoturizmus elméletét sokszor nem sikerül elég hatékonyan átültetni a gyakorlatba. Bár a sikeres megvalósítás elősegítésére már több ajánlás, irányelv is napvilágot látott, az ökoturizmus potenciáljának és fejlődésének mérésére használható szabványosított vagy széles körben alkalmazott módszerekről még ma sincs tudomásom. Ezért a disszertáció egy olyan keretmódszer kidolgozására és ismertetésére vállalkozik, mellyel elsősorban helyi szinten meghatározhatóvá és értékelhetővé válik az ökoturizmus funkciója és státusza, és amely elősegíti és lehetővé teszi az ökoturizmus elé kitűzött gyakorlati célok megvalósítását. A keretmódszer az ökoturizmus állapotának egy-egy konkrét helyen történő felmérésére is alkalmazható. Mivel ez a dolgozaton belül kutatási típusát tekintve alapkutatás, elsődleges célja a meglévő ismeretek/elméletek összegzése egy későbbi továbbfejlesztés érdekében.

A módszer miszerint kritériumokat határozzunk meg, majd indikátorokat rendelünk hozzá (angol nevén: Criteria&Indicators, C&I) a fenntartható fejlődés területén elismert, ajánlott és használt. Alkalmazása elősegítheti, hogy jobban megértsük a védett területeken folytatott ökoturisztikai tevékenységek hatásait. A C&I multidiszciplináris eszközként átfed minden (társadalmi, környezeti, ökológiai, kulturális, gazdasági) szempontot és intézményes tényezőt, melyek a fenntartható ökoturizmusra hatással vannak. A kritérium egy olyan tényező, amely jelentést és tevékenységet rendel az alapelvhez. Minden kritériumhoz egy indikátorkészlet kapcsolódik, majd az indikátorokhoz kapcsolódik egy mérési módszer vagy szempont. A

definícióanalízis során nyert kritériumokhoz rendelttem a forrásdokumentumokból gyűjtött indikátorokat. Végül az indikátorokat a magyarországi turisztikai adatforrások elérhetősége alapján szűkítettem.

III.3. TÁJ PREFERENCIA A TURIZMUSBAN – KÉRDŐÍVES KUTATÁS MÓDSZERTANA

Kérdőíves kutatást végeztem 2009–2010-ben és 2014–2015-ben azzal a szándékkal, hogy felmérjem, a magyar utazóknak milyen elvárásaik vannak a kiválasztott desztinációval kapcsolatban. A két körös kérdőívezésre azért volt szükség, mert a kutatás időben nagyon elhúzódott, valamint azért, hogy minél több választ elemezhessek. A két időszakban kapott válaszok közötti változásokat most nem vizsgáltam, ahhoz nem tartottam elégségesnek a válaszadók számát. Így összesítve, egy adatbázisba került az összesen 156 válasz.

Az volt a célom, hogy felmérjem, a táj milyen mértékben játszik szerepet az utazási döntésben, valamint az utazások során a táj mely elemei keltik fel leginkább a látogatók érdeklődését. Ezen kívül arra is rákérdeztem, hogy mely tényezők és milyen mértékben zavarják a turistákat utazásaik során a természeti és a városi környezetben.

A kérdőív papír alapon (M17. melléklet) és elektronikus formában is kitöltésre került. A digitálisan kitölthető kérdőív az interneten volt elérhető bárki számára a www.kerdoivem.hu oldalon. A kutatásban a mintavétel véletlenszerű volt. A célom, hogy minél változatosabb korosztályú és érdeklődésű ember kitöltse, hogy általános képet kapjak a táj és a tájlemek szerepéről az utazási döntéseikben. A kutatásban a mintavétel egy szempont szerint torzított: csak olyan személyek vettek részt a kitöltésben akik (az anyagi javak és a szabadidő függvényében) önálló utazási döntést hozhatnak.

A kérdőív fő kérdéseket és kiegészítő kérdéseket tartalmaz. A kérdések gerincét a kutatási témára közvetlenül irányuló fő kérdések alkotják. A kiegészítő kérdések az információszerzés megbízhatóságát növelik. Ezek a demográfiai- és a kontroll kérdések. A demográfiai kérdések a nem, az életkor, az iskolai végzettség stb. felderítésére alkalmasak. A kontroll kérdések tervszerűen beépített ellenőrző kérdések a válaszok hitelesítése érdekében.

A kérdőíven nyílt, félig zárt és zárt kérdések is szerepelnek. A zárt kérdéseknél a válaszadóknak az előre felkínált lehetőségek közül kell megjelölniük egyet, vagy numerikus skálán kell értékelniük az állításokat. A félig zárt kérdésekben a felkínált lehetőségek mellett szerepel az „egyéb” kategória, ami lehetővé teszi, hogy ha a válaszadók nem találnak megfelelő előre megfogalmazott választ, maguk egészítsék ki a listát. A nyílt kérdéseknél a kitöltőknek lehetőségük van saját szavaikkal megfogalmazni véleményüket, észrevételeiket, szabadon válaszolhatnak. Így a kérdezett spontán módon felel, saját szókincsét használja. A kérdéssor összeállítása során figyelembe vettem a korábbi, a témában vizsgált felmérések (II.2.1.2. Táj preferencia a turizmusban) módszereit, kérdéseit és eredményeit.

A kérdések három kérdéscsoportra különülnek el. Az első egységet az általános kérdéseken belül az „a-i” kérdések jelentik. Ezek főleg demográfiai kérdéseket tartalmaznak, de itt találhatóak az utazási szokásokkal, lehetőségekkel kapcsolatos kérdések is. A második szakaszt a „j-o” kérdéssor jelenti. Ezek a kérdések részben az utolsó kérdéskör kontrollkérdései. Több nyílt és félig zárt kérdés ad lehetőséget arra, hogy a válaszadó kifejtse, milyen turizmusformát szeret és miért, valamint mely táj kelti fel az érdeklődését. A harmadik egységben találhatóak a fő kérdések. Itt kellett minősíteni az egyes tájelemek szerepét az utazási döntésben és a turisztikai kínálat jelentőségének és minőségének kritériumait.

III.4. TURISZTIKAI TERVEK ÖSSZEHASONLÍTÓ ELEMZÉSÉNEK MÓDSZERTANA

A turisztikai tervezés-módszertan gyakorlati megvalósulásának vizsgálatához véletlenszerűen kiválasztottam 31 turisztikai fejlesztési koncepciót, melyek tartalmi felépítését, struktúráját egymással és a korábban felvázolt tervezési módszerekkel is összehasonlítottam. A tervek kiválasztásának szempontjai:

1. A terv készítésének éve ne előzze meg a vizsgált módszereket, így 1991 előtti terv nem került a csoportba. Törekedtem az elmúlt évekből, a legfrissebb tervek közül válogatni.
2. Csak területi szintű tervek lehetnek – mivel csak a területi szintű tervezés módszertanát vizsgáltam korábban.
3. Minden terület nagyság képviseltetve legyen: kerület, településrész, kistelepülés, város, megyeszékhely, település és környéke, kistérség, megye. (Az országos és a régiós tervek a vizsgálatban nem relevánsak.)

A vizsgálat szempontjai alapvetően megegyeznek az útmutatók összehasonlító vizsgálatánál alkalmazottakkal, de három új elemmel kibővítettem. Elsőként a tervek általános adatait rögzítettem: település/térség neve, készítés éve, a terv időintervalluma, terjedelem. Az adatok első sorban a tervek azonosítását szolgálják, de a terjedelmi adatokból például a tervek mélységére és a kidolgozottságára is lehet következtetni. A második kiegészítő szempont, hogy tartalmaz-e a tervdokumentáció vonzerőleltárt vagy vonzerő katasztert? Az alapos és részletes vonzerőkataszter a turisztikai tervezés alapja. A tervdokumentációnak nem feltétlenül kell tartalmaznia ezt teljes terjedelmében. A vonzerőleltár külön is dokumentálásra kerülhet a koncepció mellékleteként. Ilyenkor a koncepcióban csak összefoglalóan, egy-két oldalban összegzik annak tartalmát. A harmadik, hogy a tervezők kitérnek-e a táji értékekre, vagy megelégednek a „hagyományos” természeti értékek/elemek összegzésével? Az elemzés eredményét tartalmazó táblázatot az M18. melléklet tartalmazza.

IV. EREDMÉNYEK

A kutatás során elért eredményeket a disszertáció elején ismertetett célkitűzések tükrében foglaltam össze. Így láthatóvá válik a kitűzött cél, az elvégzett feladat és az eredmények összefüggése. A fejezet második részében kiemeltem az új és újszerű tudományos eredményeket, majd az eredmények gyakorlati alkalmazhatóságát összegeztem.

IV.1. A KUTATÁSI CÉLOKHOZ KAPCSOLÓDÓ EREDMÉNYEK

Öt célt fogalmaztam meg a kutatás kezdetén (pp. 9-11.), melyek eredményeit az irodalomkutatás és az alkalmazott primer kutatási módszerek segítségével nyertem.

IV.1.1. AZ ÖKOTURIZMUS FOGALMÁNAK ÉRTELMEZÉSE

Először általában és a fő kategóriák szerint vonom le a következtetéseket az M9 és M10. melléklet táblázatait követve. A vizsgált 66 meghatározás alapján elmondhatjuk, hogy a szerzők számára az ökoturizmus vonatkozásában kiemelkedő szerepe van az oktatásnak, az ökoturizmus ismeretátadó és szemléletformáló szerepének. A meghatározásokban 85%-os az előfordulási gyakorisága, ez a legkiemelkedőbb kategória.

A következő négy kategória között nagyon kicsi az eltérés az előfordulásokban. A meghatározásokban 53%-os az előfordulása a megőrzésnek és a megőrzés valamely formájának, mint ökoturisztikai célnak. 48,5%-ban utolérhető, hogy az ökoturizmus csak minimális hatást gyakorolhat a környezetre, és 44%-os a megjelenése annak, hogy milyen jellegű területen valósul meg az ökoturizmus. A rangsort tekintve ötödik helyen szerepel 39,4%-al a „Helyiek haszna, közösségi hasznok” kategória.

Jelen kutatásból kitűnik, hogy az alkategóriák nagy száma miatt nincs egyértelműen vagy toronymagasan kiemelkedő tényező. Valószínűleg kevesebb alkategóriával nagyobb szóródást mutató eredményt kaphattam volna. A top 5 kategória az alábbiak szerint alakult az alkategóriák tekintetében (4. táblázat):

4. táblázat A leggyakrabban előforduló elemek a definíciókban (saját szerkesztés)

Rangsor	Alkategória	Előfordulás (DB*)	Előfordulás (%)
1	Megőrzés	23	34,8%
2	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	21	31,7%
3	Alacsony/minimális hatás	20	30,3%
4	Szemléletformálás / környezeti nevelés / környezeti tudatosság növelése	14	21,2%
4	Természeti terület	14	21,2%
5	Fenntarthatóság	11	16,7%

(*Mgj. A darabszámok az említések számát jelenti, ami a definíciók számával azonos.)

Nagyon hasonló eredményt mutat a két rangsor. A legnagyobb és szembetűnő különbség az, hogy az utóbbi rangsor ötödik helyére feljött a fenntarthatóság. Ez egy olyan főkategória volt

a vizsgálatban, amelyhez nem rendeltem alkategóriákat. Az esettanulmányok esetében is meglepő eredményként láthattuk, hogy a fenntarthatóság nem fordul elő meghatározóan a definíciókban. Egyedül GARROD (2003) kutatásában jelenik meg a harmadik helyen, míg a többi esetben az első ötben nincs benne. A tartalomelemzés módszere szerint fontos tartalmi mutatóvá válhat valaminek a hiánya is (jelen esetben a fenntarthatóság). Ugyanis MAJOROS (2004) szerint abból, hogy egy dokumentumban nem szerepel egy olyan szimbólum, amely ott elvárható, már következtetéseket lehet levonni. Külön kutatást érdemelne, hogy megvizsgáljuk milyen mértékben jelennek meg a fenntarthatóság elemei az ökoturizmus definíciókban. Ezzel mintegy alátámasztva, hogy a fenntartható turizmus nem egyenlő az ökoturizmussal, ugyanakkor az ökoturizmusban a fenntarthatóság alapvető szempont.

1. kutatás eredménye

A vizsgálat alapját a Ceballos-Lascuráin-i definíció jelenti, ehhez viszonyítom a többi meghatározást. Az IUCN általi 1996-os hivatalos definíciót idéztem, mivel a magyar források Ceballos-Lascuráin-ra hivatkozva kivétel nélkül ezt használják. Azonban e meghatározás 1987-ben született meg. Így annak ellenére, hogy a listában szerepel számos 1996 előtti meghatározás, ezt tekintem a legidősebb definíciónak és mivel ez a viszonyítási alap, nem is került a lehatárolt időszakokba besorolásra. A vizsgált definíciók közül a legrégebbi 1992-es (Kn-9), a legújabb 2011-es (Dm-17).

A meghatározások évszáma nem minden esetben kereshető vissza, a 66 meghatározásból 12-nek egyáltalán nem ismert a születési dátuma, négy esetében pedig csak az tudható, hogy 2000 előtti. Az évszám szerinti összehasonlítás így nem lehet teljes értékű, mivel összesen csak 53 meghatározás, azaz a teljes minta 80%-a vizsgálható ebben az összefüggésben. FENNELL (2001) ez irányú tapasztalatait is felhasználva három kategóriában vizsgáltam a meghatározásokat: 2000 előtti (25 definíció), 2000–2005 közöttiek (17 definíció) és 2006-tól napjainkig (11 definíció). A megoszlásból látszik, hogy a definícióalkotási láz nagyjából az ezredfordulóig tartott, azt követően folyamatosan csökken az új definíciók száma.

A Ceballos-Lascuráin-i definícióból kiindulva első körben az e definícióban megjelenő fő- és alkategóriák megjelenését vizsgáltam (5. táblázat). Második körben azt vizsgáltam, hogy melyek azok az új elemek, amelyek hangsúlyosan megjelennek az egyes időszakokban a definíciókban. Kiemeltem azokat a fő- és alkategóriákat, amelyek a Ceballos-Lascuráin-i definícióban szerepelnek és megvizsgáltam, hogy a többi definíció tartalmazza-e ezeket. Minden esetben az említések számát rögzíttem, ami nem feltétlenül azonos a definíciók számával. Ugyanis egy főkategórián belül több alkategóriát is tartalmazhat egy-egy definíció. Például a Ceballos-Lascuráin-i definícióban is a „Helyiek haszna, közösségi hasznok” főkategórián belül két alkategória (Helyiek gazdasági előnyhöz jutása, Társadalmi haszon) is szerepel. Ez két említés,

azaz kettő egy definíción belül. Száz százaléknak azt tekintetem, ha az említések száma és a definíciók száma megegyezik. Azonban a fentebb ismertettek alapján az említések száma lehet nagyobb a definíciók számánál, ezért előfordulhat száz százaléknál nagyobb arány is. A százalékos megoszlást csak azért tüntettem fel a táblázatokban, mert ezzel jobban érzékeltethető a növekvő vagy csökkenő tendencia.

5. táblázat A Ceballos-Lascuráin-i definíció elemeinek időbeli összehasonlítása (saját szerkesztés)

		2000 előtt (25 definíció)		2000-2005 (17 definíció)		2006- (11 definíció)	
		DB	%	DB	%	DB	%
Fő kategóriák*	A definíció alapja	15	60	11	65	8	73
	Milyen területen	13	52	6	35	3	27
	Hatás	11	44	8	47	5	45
	Helyiek haszna, közösségi hasznok	11	44	5	29	6	55
	Etika	7	28	6	35	1	9
	Érzelem	8	32	5	29		
Alkategóriák	Természeti és kulturális értékek	10	40	5	29	4	36
	Zavartalan vagy érintetlen terület	5	20	2	12		
	Hatások mérséklése, minimalizálása	3	12	3	18	1	9
	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	11	44	4	23	3	37
	Társadalmi hasznok			1	6	2	18
	Felelősség	1	4	5	29		
	Élvez	3	12	3	18		
	Értékel			1	6		

(*Mgj. A darabszámok nem a definíciókra, hanem az említésekre vonatkoznak. Így egy definíción belül egy főkategóriához tartozóan több alkategóriára vonatkozó említés is lehet)

Az 1. periódus időszaka van a legközelebb a Ceballos-Lascuráin-i definíció megszületéséhez és számban is e korszakban született a legtöbb meghatározás. Az is látszik, hogy a definíciók megalkotói erősen kötődnek az első meghatározáshoz, hiszen annak elemeit jórészt felhasználják. A fő kategóriákat tekintve az etikai és az érzelmi aspektuson kívül a másik négy jelentősen képviselteti magát az új meghatározásokban. Az etika 2000–2005 között még erőteljesebben is megjelenik, mint korábban, azonban mind az etika, mind az érzelem eltűnik a legújabb definíciókban.

A **természeti és a kulturális értékek együttes említése** is egy igen fontos eleme ennek a definíciónak. Adott terület megismerése csakis annak komplex érzékelése útján lehetséges, melyben a környezeti, természeti értékek nem választhatók el az emberi jelenlét nyomán létrejött értékektől, a kultúrától, a hagyományok által közvetített ismeretanyagtól. A szerzők is egyre fontosabbnak tartják, hogy meghatározzák a definíció alapját, azon belül is a természeti és kulturális értékek együttesét. Jelentőségét az is mutatja, hogy 2000 előtt a meghatározások többsége foglalkozott ezzel a kérdéssel és 40%-a a természeti és kulturális értékek együttesében fogalmazta meg, 20% pedig csak a természeti értékekben. 2000–2005 között ez az arány csökkent,

de mára közel olyan mértékben (36%) a természeti és kulturális értékek együttesét határozzák meg a definíció és az ökoturizmus alapjaként, mint 2000 előtt.

Ceballos-Lascuráin meghatározta az ökoturizmus célterületét, ez mára egyre kevésbé fontos szempont (52%-ról 27%-ra csökkent az említések száma). A Ceballos-Lascuráin-i definícióban szereplő „**viszonylag zavartalan természeti területek**” nem jelentik kizárólagosan a legmagasabb törvényi védettséget élvező természeti területeket (nemzeti parkok, tájvédelmi körzetek, természetvédelmi területek), de éppen a védettség okán sorolják ezeket az ökoturizmus potenciális célterületei közé. A nem védett területeken is folyhat (és folyik) ökoturisztikai tevékenység, pl. egyes települési önkormányzatok, társadalmi szervezetek stb. koordinálásával. Ezért a definíciók többsége inkább a „természeti területek” megfogalmazást használja.

A „**látogatás hatásainak mérséklése**” akkor valósul meg, ha a turizmus e formája tervezett, szervezett és ellenőrzött keretek között működik. A hatás minimalizálás tekintetében jelentős változás nem történt, jelentősége gyakorlatilag változatlanul kiemelkedő (44% – 47% – 45%) a definíciókban. Bár a megfogalmazás sok esetben átalakult a szándék továbbra is az, hogy minél kisebb hatást gyakoroljon az ökoturizmus a környezetre. Ehhez kapcsolódóan szinte magától értetődik az a fontos alapelv is, hogy az ökoturizmusból származó bevételek egy részének visszaforgatás útján a speciális vonzerő kezeléséhez, fenntartásához, ideális esetben minőségi fejlesztéshez kell hozzájárulnia.

A korábbi turizmusformákhoz képest új elemként jelent meg a Ceballos-Lascuráin definícióban az az igény, hogy a helyi lakosság számára előnyöket, társadalmi-gazdasági-környezeti hasznokat kell, hogy hozzon az ökoturizmus. A **helyi lakosság gazdasági és társadalmi előnyökhöz való juttatása** elv az első időszakban erős támogatásra talált (44%), majd a második periódus átmeneti csökkenése után (29%) újra a figyelem középpontjába került (55%) és az egyik legfontosabb kritériummá vált. Igaz elsősorban a gazdasági előnyök tekintetében volt erős a kategória támogatottsága, a társadalmi aspektus csak az elmúlt években erősödött meg (0% – 6% – 18%). A gyakorlat mára bebizonyította ugyanis, hogy a természetvédelem csak akkor hatékony, ha bírja a helyi lakosság támogatását is. A helyi kezdeményezések támogatása a bevételek kiáramlását megakadályozza, és később alapjául szolgálhatnak a természetvédelem érdekeit szem előtt tartó fejlesztéseknek.

Új elem a definíciókban az oktatás (először 1992, Kn-4), a megőrzés (először 1994, Kn-2), a fenntarthatóság (először 1992, Dn-7), a természetvédelmi (először 1992, Dn-7) és a gazdasági (először 1996, Gn-3) szempontok megjelenése valamint a kiscsoportos jelleg (először 1999, Kn-7) hangsúlyozása. Az új definíciós elemek gyakoriságát az 6. táblázat mutatja.

Míg eleinte a megőrzés és a megőrzés formáinak hangsúlyozása 72%-os megjelenést mutatott a definíciókban, ez később 47, majd 27%-ra csökkent. Mindemellett a természetvédelmi

érdek érvényesülése gyakorlatilag változatlan mértékben (36% – 41% – 36%) van jelen a meghatározásokban. Mind a kettő a tájmegőrzéssel jelentős összefüggésben van. Az oktatás, már az első megjelenésétől kezdve jelentős kategória, azon belül is a szemléletformálásnak van kiemelkedő szerepe és gyakorisága a meghatározásokban. A területfejlesztési célok a „Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok” kategóriában kerültek érvényesítésre a definíciók megalkotói által. A szempont megjelenése óta kiegyensúlyozott mértékben (36% – 47% – 45%) szerepel.

6. táblázat Az új definíciós elemek gyakorisága (saját szerkesztés)

Fő kategóriák	Megőrzés típusa	2000 előtt (25 definíció)		2000-2005 (17 definíció)		2006- (11 definíció)	
		DB*	%	DB*	%	DB*	%
		Természetvédelmi érdek érvényesülése	9	36	7	41	4
Oktatás	17	68	19@	111@	10	91	
Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok	9	36	8	47	5	45	
Fenntarthatóság	8	32	2	12	1	9	
Kiscsoportos	1	4	7	41			

(Mgj. *A darabszámok nem a definíciókra, hanem az említésekre vonatkoznak. Így egy definíción belül egy főkategóriához tartozóan több alkategóriára vonatkozó említés is lehet. @A 17 definícióból 7 tartalmaz oktatással kapcsolatos alkategória elemet, de egy-egy definíció több alkategória elemet is tartalmaz. Ezért alakult ki az a helyzet, hogy magasabb az említések száma, mint a definícióké.)

A fenntarthatóság és a kiscsoportos jelleg kevésbé meghatározóak az ökoturizmus szempontjából a definíciók alapján, mint ahogy azt a kutatás kezdetén gondoltam. Már az esettanulmányok nagyjából előre jelezték, hogy a „fenntarthatóság” kifejezés viszonylag alacsony mértékben jelenik meg a definíciókban. Azonban attól még, hogy nincs nevesítve a fenntarthatóság elemei és feltételei azonosíthatóak a meghatározásokban.

Már 1999-ben feltűnt a „kiscsoportos jelleg”, mint az ökoturizmus meghatározó eleme, és 2000–2005 között a definíciók 41%-a használja ezt a kritériumot. Azonban a legújabb definíciók már nem tulajdonítanak neki nagy jelentőséget, pedig a tömegturizmustól való elkülönítésben fontos szempont.

Összességében láthatjuk, hogy a Ceballos-Lascuráin-i definíció alapvető elemei még ma is jelentős szerepet kapnak az ökoturizmus definíciókban. Azonban számos új aspektus került azóta előtérbe az ökoturizmus kapcsán, így az oktatás/szemléletformálás, a természetvédelmi érdekek érvényesülésének elsődlegessége és a gazdaságfejlesztési (tágabb értelemben vett területfejlesztési) szempontok figyelembe vétele. Ha nem is sűrítjük az összes tényezőt egyetlen definícióba (ahogy FENNELL 2001 is ajánlja) akkor is az ökoturizmus meghatározó elemeiként alkalmazhatjuk azokat az ökoturizmus meghatározására vagy megvalósult projektek értékelésére.

2. kutatás eredménye

Azt vizsgáltam, hogy a magyar és a nemzetközi meghatározások eltérnek-e egymástól, és ha igen, akkor miben. Az M10 mellékletben összesítettem a fő és az alkategóriák szerinti előfordulási gyakoriságot.

Mind az összesített vizsgálat során, mind a magyar definíciók elemzésekor azt láthatjuk, hogy az oktatás említése kiugróan magas, azon belül is a „Szemléletformálás/környezeti nevelés/környezeti tudatosság növelése” a legtöbbször említett elem. Az alkategória a definíciók 36,5%-ában fordul elő. A következő négy főkategória között elég kicsi az eltérés az előfordulásokban. A meghatározásokban 54,5%-os az előfordulása a „Természetvédelmi érdek érvényesülésének”, mint ökoturisztikai célnak. 48,5%-ban utolérhetők a „Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok”, ezzel is erősítve az ökoturizmusnak a területfejlesztésben betöltött szerepét, és 44%-os a megjelenése annak, hogy milyen jellegű területen valósul meg az ökoturizmus valamint, hogy milyen módon valósuljon meg („Hatás” kategória). E rangsort tekintve ötödik helyen szerepel 41%-al a „Mivel azonosítja” kategória.

Az alkategóriák összehasonlítása kicsit árnyaltabb képet mutat (7. táblázat), bár jórészt megegyezik az előző rangsorral. Az oktatási kategóriának három alkategóriája is szerepel az első ötben és az egyik („Szemléletformálás/környezeti nevelés/környezeti tudatosság növelése”) a rangsor élén áll (a definíciók 36,5%-ában szerepel). A megismerés a második (27%-os említés), a bemutatás pedig az ötödik (14%-os említés) helyen szerepel. A magyar szerzők számára a fontos, hogy az ökoturizmus természeti területen és alacsony/minimális káros hatást okozva valósuljon meg. Szintén megjelenik még a kiscsoportos jelleg, ami az összesített elemzésnél nem volt lényegesen meghatározó elem és főkategóriaként most sem fért bele az első ötbe.

7. táblázat A leggyakrabban előforduló elemek a magyar definíciókban (saját szerkesztés)

Rangsor	Alkategória	Előfordulás* (%)
1	Szemléletformálás/környezeti nevelés/környezeti tudatosság növelése (Oktatáson belül)	36,5%
2	Kiscsoportos jelleg Alacsony/minimális hatás Megismerés (Oktatáson belül) Természeti terület (Milyen területen)	27%
3	Megőrzés	23%
4	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása Az ökoturizmus bevételeinek természetvédelemre való fordítása	18%
5	A turizmus különböző formáival azonosított Tudatos fejlesztés és menedzsment Bemutatás (Oktatáson belül) Fenntarthatóság	14%

(*Mgj. Az előfordulás az említések arányát jelenti, ami a definíciók arányával azonos.)

A harmadik helyen áll a megőrzés, a definíciók 23%-ában szerepel, főkategória tekintetében csak a hatodik helyen volt (nem került be az első ötbe). A negyedik helyen szereplő

tényezők az ökoturizmussal kapcsolatos társadalmi-gazdasági-környezeti elvárásokat fogalmazzák meg. Az ötödik helyen szerepel most is a fenntarthatóság, úgy mint az összesített elemzés során. Főkategóriaként viszont most sem került be az első ötbe. A gazdasági szempontok közül a tudatos fejlesztést és menedzsmentet emelték ki a szerzők. Érdekes, hogy a magyar definíciók milyen mértékben törekednek már valamilyen meglévő turizmusformával azonosítani az ökoturizmust, hiszen ez a szempont is az ötödik helyen szerepel (a főkategóriák között is).

A definíció megközelítési módját mutatja az, ahogy a szerzők az ökoturizmus alapját meghatározzák, ezért nem tekintetem rangsorolható elemnek. Ennek ellenére érdemes megfigyelni, hogy a definíciók 81% tesz rá utalást. Ezen belül pedig nagyobb arányban a természeti és kulturális értékek együttesén alapuló turizmusként határozzák meg az ökoturizmust és kisebb százalékban csak a természeti értékeket tartják meghatározónak. Igaz a két tábor között nincs túl nagy különbség. A nemzetközi definíciók esetében viszont pontosan fordított az arány. Összesen a megfogalmazások 59,1%-a tesz rá utalást és többségük a természeti értékek szerepét hangsúlyozza, kisebb százalékuk pedig a természeti és kulturális értékek együttesét. De itt is nagyon kicsi a különbség a két csoport között.

A nemzetközi meghatározásokban is az oktatás a leggyakrabban említett elem (72,7%-os előfordulással). Ezt követi második helyen a „Megőrzés típusa” 61,4%-al, majd a „Hatás” 50%-al. A negyedik és ötödik hely között nagyon kicsi a különbség: 47,7% a „Helyiek haszna, közösségi hasznok” és 43,1% „Milyen területen” valósul meg az ökoturizmus. A magyar definíciókkal ellentétben az „Etika” (31,8%, hatodik hely) és az „Érzelem” (29,5%, hetedik hely, megosztva a „Természetvédelmi érdek érvényesülése” kategóriával) nagyon előkelő helyen szerepelnek. A magyar meghatározásokban ez a két szempont utolsóként zárta a listát. E tekintetben a nemzetközi meghatározások jobban igazodnak a Ceballos-Lascuráin definícióhoz. Ugyanakkor, amíg a magyar értékelésben a harmadik helyen szerepelt, a nemzetköziben csak a nyolcadik a „Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok” kategória 27,3%-os előfordulási aránnyal.

Az alkategóriák elemzése és összehasonlítása (8. táblázat) ebben az esetben is árnyalja az összképet. Míg a főkategóriák között első helyen állt az oktatás, az alkategóriák tekintetében már csak az ötödik helyen jelenik meg a fenntarthatósággal együtt. A fenntarthatóság alkategóriaként a magyar definíciók elemzésében is az ötödik helyen szerepel. Ettől eltekintve azt lehet mondani, hogy a nemzetközi meghatározások esetében a fő és alkategóriák prioritásában csak kis eltérés mutatkozik, jóval kisebb, mint a magyar meghatározások esetében. Alkategóriák tekintetében a „Megőrzés” került az első helyre, míg főkategóriaként a második helyen szerepelt. „Helyiek gazdasági előnyhöz jutása” a második helyen szerepel, míg főkategóriaként a negyedik helyen volt. A „Hatás” a fő és az alkategória csoportosítás vizsgálatakor is a harmadik helyen szerepel.

Alkategóriaként a negyedik, főkategóriaként az ötödik helyen áll az, hogy az ökoturizmus milyen területen valósuljon meg. E tekintetben azt mondhatjuk, hogy a nemzetközi definíciók sokkal egységesebb képet mutatnak.

8. táblázat A leggyakrabban előforduló elemek a nemzetközi definíciókban (saját szerkesztés)

Rangsor	Alkategória	Előfordulás* (%)
1	Megőrzés	40,9%
2	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	38,6%
3	Alacsony/minimális (Hatás)	31,8%
4	Természeti terület (Milyen területen)	22,7%
5	Oktatás, Fenntarthatóság	18,2%

(*Mgj. Az előfordulás az említések arányát jelenti, ami a definíciók arányával azonos.)

Elkészítettem a három kiértékelés (összesített, magyar, nemzetközi) összevetését a fő és az al kategóriák tekintetében is, hogy az azonosságok és különbségek jobban kitűnjenek. A fő kategóriák esetében mind a három kiértékelésnél az első ötben szerepelt tényezők a következőképpen alakultak (az összesített elemzés eredményeit véve alapul):

	Összesített	Magyar	Nemzetközi	
Oktatás	1. hely	1. hely	1. hely	A magyar meghatározásokban szerepel még: 2. helyen: Természetvédelmi érdek érvényesülésének 3. helyen: Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok 5. helyen: Mivel azonosítja
Megőrzés típusa	2. hely	nem szerepel	2. hely	
Hatás	3. hely	4. hely	3. hely	
Milyen területen	4. hely	4. hely	5. hely	
Helyiek haszna, közösségi hasznok	5. hely	nem szerepel	4. hely	

Az al kategóriák tekintetében mind a három kiértékelésnél az első ötben szerepelt tényezők a következőképpen alakultak (az összesített elemzés eredményeit véve alapul):

	Összesített	Magyar	Nemzetközi	
Megőrzés	1. hely	3. hely	1. hely	A magyar meghatározásokban szerepel még: 2. helyen: Kiscsoportos jelleg, Megismerés (Oktatáson belül) 4. helyen: Az ökoturizmus bevételének természetvédelemre való fordítása 5. helyen: A turizmus különböző formáival azonosított, Tudatos fejlesztés és menedzsment, Bemutatás (Oktatáson belül) A nemzetközi definíciókban pedig: 5. helyen Oktatás (Oktatáson belül).
Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	2. hely	4. hely	2. hely	
Alacsony/minimális hatás	3. hely	2. hely	3. hely	
Szemléletformálás/környezeti nevelés/környezeti tudatosság növelése	4. hely	1. hely	nem szerepel	
Természeti terület	4. hely	2. hely	4. hely	
Fenntarthatóság	5. hely	5. hely	5. hely	

Egyedül az Oktatás főkategóriának szerepel több al kategóriája is ebben a listában, ami mutatja meghatározó szerepét az ökoturizmusban. A magyar meghatározások is az oktatás szerepének megítélésében térnek el legjobban a nemzetköziektől. Alkategóriák tekintetében a „Szemléletformálás/környezeti nevelés/környezeti tudatosság növelése” a nemzetközi meghatározásokban nem is szerepel, míg a magyarokban az első. Fontos különbség még, hogy a

főkategóriák tekintetében a magyar meghatározások a „Megőrzés típusa” helyett a „Természetvédelmi érdek érvényesülése”-t tartják fontosnak.

Az elemzés és az adatok értékelése alapján az alábbiakban összegzem tapasztalataimat és levonom az eredményekből a következtetéseket:

1. A legtöbb definíció természet-alapú szemléletet tükröz. Azonban a természeti szépségek önmagukban csak egészen különleges természeti értékek megléte esetén képeznek piacképes terméket (HORVÁTH et al. 2012). A definíciók többsége kiegészítő, vagy másodlagos vonzerőként azonosítja a kulturális erőforrásokat. Azoknál a szerzőknél, akik a fenntarthatóság környezeti szempontjai helyett a szociális aspektusra helyezik a hangsúlyt, az emberi tényező nagyobb szerepet kap. A természeti és a művi adottságok mellett ezen emberi tényezők adhatják egy-egy térség legfontosabb turisztikai attrakcióit:
 - a népművészet, népviselet, szokások, tradíciók jelentős idegenforgalmi kínálatot biztosíthatnak,
 - a regionális kötődés, identitás kibontakoztatásával jelentős fejlesztő erő mozgósítható. Ez a felismerés gyakorlatilag azt jelenti, hogy az ökoturizmust nem kell viszonylag zavartalan természetes környezetekre korlátozni, ahogy néhány definíció teszi, hanem az meg tud valósulni az ember által használt és módosított tájban.
2. Szintén sok definícióban szerepel, hogy az ökoturizmusnak kell valamilyen oktatási, szemléletformálási jelleggel bírnia. Egyrészt a látogatóknak új ismeretekkel kell gazdagodniuk, másrészt befolyást kell gyakorolni a viselkedésükre, ezáltal is csökkentve a turizmus és a látogatás káros hatásait. Ez az ismeretátadási tényező különbözteti meg az ökoturizmust a többi természet alapú turizmus fajtától, ahol a természeti környezet „csak” a kellemes háttérrel nyújtja a tevékenységhez.
3. A megőrzéshez való hozzájárulást csak a „legszigorúbb” ökoturizmus definíciók tartalmazzák és számukra a megőrzés egy kritikus tényező. Míg más definíciókból hiányzik, vagy figyelmen kívül hagyják ezt a komponenst. Jelentős az eltérés abban is, hogy hogyan értelmezik ezt az ismertetőjegyet. Például egyszerűen a látogatók által fizetett belépődíjakban határozzák meg, vagy komplex támogatási rendszert feltételeznek.
4. Az ökoturizmus definíciójának néhány megközelítése a helyi lakosság támogatására, hasznára helyezi a hangsúlyt. Egy részük a társadalmi hasznot olyan valós célként kezelik, amely teljesen független a környezeti tényezőtől, más részük pedig csak a biológiai sokféleség megőrzésében való jelentősége miatt tekintik fontosnak azt.
5. A kutatás elején feltételeztem, hogy mind a területfejlesztés, mind a tájmegőrzés alapvető elemként jelenik meg a definíciókban. Ezért megvizsgáltam, hogy mely kategóriák támasztják ezt alá. A „Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok” (23 említés,

34%⁴⁰) és a „Helyiek haszna, közösségi hasznok” (26 említés, 39,4%) témakörök ölelik fel **területfejlesztés** összetevőit. A 66-ból 36 meghatározásban szerepel a területfejlesztéshez kapcsolódó kategóriák egyike, ez azt jelenti, hogy a megvizsgált meghatározások több mint fele (54,5%-a) tartalmaz területfejlesztési jellemzőt. Ebből a 36-ból 15 csak a „Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok”-at, 16 csak a „Helyiek haszna, közösségi hasznok”-at, 5 pedig mind a két elemet.

6. A **tájmegőrzés** a „Megőrzés típusa” (35 említés, 53%), a „Természetvédelmi érdek érvényesülése” (25 említés, 38%), a „Hatás” (32 említés, 48,5%) és az „Etika” (16 említés, 24%) kategóriákon belül érhető tetten. A 66-ból 55 meghatározásban szerepel a tájmegőrzéshez kapcsolódó kategóriák egyike, ez azt jelenti, hogy a megvizsgált meghatározások 83,3%-a tartalmaz tájmegőrzési jellemzőt. Ebből az 55-ből 28 db csak egy, 17 db kettő, 8 db három, 2 db pedig mind a négy elemét tartalmazza a tájmegőrzés ismertetőjegyeinek. A „Megőrzés típusa” 30 (az összes meghatározás 45,4%-ában), a „Természetvédelmi érdek érvényesülése” 18 (az összes meghatározás 27,3%-ában), a „Hatás” 31 (az összes meghatározás 47%-ában) és az „Etika” 14 (az összes meghatározás 21,2%-ában) értelmezésben szerepel. Azokban a meghatározásokban, amelyek csak egy elemet tartalmaznak a legtöbb esetben a „Hatás” (14 alkalommal a 28-ból/50%) és a „Megőrzés típusa” (9 alkalommal a 28-ból/32%) szerepel. Az „Etika” önmagában egyszer sem fordult elő, mindig csak más elemekkel együtt. A leggyakoribb páros a „Megőrzés típusa”-nak és a „Természetvédelmi érdek érvényesülésé” -nek együttes említése (6 alkalommal a 17-ből/35%). A legtöbbször alkalmazott hármas kombinációt pedig a „Megőrzés típusa”, a „Hatás” és az „Etika” kategóriák alkotják.
7. Összesen 33 meghatározásban jelenik meg a **területfejlesztés és a tájmegőrzés közösen**, ez a meghatározások 50%-a. Azaz az értelmezések felében szerepel mind a tájmegőrzés, mind a területfejlesztés kategória. **Kijelenthetjük, hogy az ökoturizmusban a megvizsgált meghatározások alapján a tájmegőrzésnek és a területfejlesztésnek is meghatározó szerepe van.** Az is jól látszik, hogy elsősorban a kritérium meghatározásokban szerepelnek közösen ezek a jellemzők (a magyar nyelvűek közül mindben, a nemzetköziak közül pedig a 11-ből 10-ben). Közülük is kiemelkedik a Km-1, amely a tájmegőrzés mind a négy elemét és a területfejlesztés egyik elemét tartalmazza, valamint a Kn-6 és Kn7, melyek a tájmegőrzés három elemét és a területfejlesztés mind a két elemét tartalmazzák. Legkevésbé pedig a glosszáriumok tartalmazzák a két tényezőt együttesen (Gm: 2/0, Gn: 5/3). A Gn-web meghatározások egyikében sem szerepel együtt

⁴⁰ A teljes (66 db) mintára vonatkoztatva.

a területfejlesztés és a tájmegőrzés. Érdekes, hogy míg a tájmegőrzés szinte mindegyikben, a területfejlesztés csak egy meghatározásban található meg. A nemzetközi definíciók magasabb arányban (Dn: 18/10, 55,5%) ölelik fel a kritériumpárost, mint a magyarok (Dm: 17/7, 41,2%). Érdekes különbség, hogy amíg a magyar meghatározásokban 2000 után jelentek meg együtt, addig a nemzetközi meghatározásokban a 2000 előtti időszakra volt ez jellemző.

8. A fentiek figyelembe vételével összegeztem az ökoturizmus jellemzőit és megfogalmaztam kritériumait:

Világszerte, így hazánkban is egyre inkább felismert gazdasági, társadalmi és politikai érdek az ökológiai gondolkodás és szemlélet. Az ökoturizmus azonban több, mint a környezetvédelmi és természetvédelmi szempontok szigorú és következetes érvényesítése a turizmusban. Több, és más mint a természetvédelmi vagy tájvédelmi területek felkeresése. **Az ökoturizmus a hangsúlyt a turizmus és a (természeti és épített) környezet kiegyensúlyozott viszonyára, s annak alakulására helyezi. Egyidejűleg koncentrálna egy adott táj természeti környezetére és annak megőrzésére, valamint az abban élő emberre, emberi közösségre.** Mindez olyan vonzerőkben nyilvánul meg, amelyekben a táj és az emberi tevékenység egyszerre van jelen, például:

- a népi természet- és tájismeret,
- környezetkímélő haszonvétel formái (gyűjtögetés, halászat, vadászat),
- a tájvédő/tájkímélő termelőtevékenység módjai (állattartás, növénytermesztés),
- természetes alapanyagokra épülő felhasználás gyakorlata (élelmiszer/táplálkozás, háztartási szerek), környezeti ártalmakat nem okozó feldolgozás eljárásai,
- energiakímélő életmód megoldásai,
- lokális identitás, kötődés, helyi népszokások, folklór.

Az ökoturizmus abban is úttörő, hogy nem feltétlenül messzi tájakat vagy érintetlen területeket céloz meg, hanem sokak számára elérhető és szerényebb anyagiakkal is megvalósítható, változatos, a turistát aktivizáló, az ismereteit bővítő programokat, kikapcsolódást kínál. Csak olyan területen lehet/kell fejleszteni, ahol a helybelieknek valóban szüksége van a turizmusra és széleskörűen részesedik a térség és a lakosság a haszonból. Az ökoturizmus fejlesztésének kulcs komponensei:

- legyen vonzerő, melyet a helyi lakosság ismer, szeret és fenntartásra érdemesnek tart,
- legyen turisták fogadására nyitott közösség, mely büszke értékeire és azokat szívesen be is mutatja.

IV.1.2. AZ ÖKOTURIZMUS INDIKÁTORAI

Az ökoturizmussal foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése, valamint az 1. és a 2. kutatás eredményei alapján meghatároztam azoknak a kritériumoknak a körét, melyek mentén az ökoturizmust és az ökoturisztikai termékeket tervezni és megvalósítani kell, valamint a megvalósult projekteket és termékeket minősíteni lehet. A tartalomelemzés során alkalmazott főkategóriákat vettem alapul az indikátorok meghatározásában is. Közülük is azokat, amelyek az összesítésben az első ötben szerepeltek és kiegészítettem a magyar értelmezésekben megjelenő, de a nemzetköziekben nem szereplő, ám szintén az első öt helyen végzett kategóriákkal. Így összesen hét kategóriát kaptam, amelyek az ökoturizmus megfogalmazások során a legtöbbször előfordulnak, így a legmeghatározóbbak és tartalmazzák a magyar sajátosságokat is. A kiválasztott kategóriák: oktatás, megőrzés típusa, hatás, milyen területen, helyiek haszna és közösségi hasznok, természetvédelmi érdek érvényesülése, gazdasági előnyök és gazdaságfejlesztési szempontok. A kategóriákhoz rendelt indikátorok lehatárolását BHATTACHARYA és KUMARI (2004), DONOHOE és NEEDHAM (2006), ROSS és WALL (1999a), SIRAKAYA et al. (2001), EPLER WOOD (2002b), KIPER 2013, INSKEEP 2000 valamint BARZEKAR et al. (2011) munkáját és szakirodalmi anyagainak tapasztalatait felhasználva, a turisztikai régiók fejlesztési koncepciójának és a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 ismeretében valamint a JÓNÁS-BERKI (2011) által összeállított ökoturisztikai indikátorkészlet alapján, a magyar adatforrási lehetőségek (M22 melléklet - Adatbázisok) figyelembevételével tettem meg.

Látni fogjuk, hogy a kritériumok szorosan kapcsolódnak egymáshoz, esetenként egymásra is épülnek, ezért nem lehet éles határvonalat húzni köztük. Mindez megmutatkozik abban is, hogy egyes indikátorok több kritérium megvalósulásában is szerepet játszanak.

1. Kritérium: oktatás

Az ökoturizmus sikere jórészt a környezetvédelmi oktatáson és a természet szépségeinek élvezetét lehetővé tevő egyéb programok elterjedésén múlik. Az ökoturizmusban részt vevők jelentős részének kifejezett célja, hogy a természettel kapcsolatos élményeket szerezzon, függetlenül attól, hogy erre konkrétan milyen tevékenységek útján kerül sor. A természeti környezetet élő laboratóriumként, szabadtéri múzeumként és iskolaként is felfoghatjuk. Az oktatás passzív (nyomtatott anyagok, információs táblák, feliratok) és aktív (vezetett túrák, előadások) módon történhet. Hozzájárulnak a látogatók által szerzett élményekhez és elősegítik a látogatók helyes viselkedési kultúrájának kialakulását.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
Oktatási szolgáltatások biztosítása. A látogatók és a helybeliek fokozott környezetvédelmi tudatossága és a természeti szépségek iránti fogékonysága.	Passzív és aktív tanulás oktató szolgáltatások útján a védett területen vagy az ökoturisztikai helyszínen.	Ismertető kiadványok száma, fogyásuk száma (db). Vezetett, szervezett programokon való részvétel (fő). Vetélkedőkön való részvétel. Rejtvények, feladatok visszaküldött feladatlapjai (db és eredménye).
Oktatási szolgáltatások biztosítása. A látogatók és a helybeliek fokozott környezetvédelmi tudatossága és a természeti szépségek iránti fogékonysága.	Helyi közösségek, szervezetek, iskolák bevonása és részvétele a környezetvédelmi oktatásba vagy oktató szolgáltatásokban és programokban: — Az iskola és a természetvédelmi szervezetek közös programjai. — A helyi lakosságnak szóló környezetvédelmi, szemléletformáló programok.	Az iskola pedagógiai programjában megjelenik-e a környezeti nevelés? A gyerekek részt vettek-e iskolán kívüli környezeti nevelési programon? Programok és résztvevők száma, eredménye. Programok és résztvevők száma, eredménye.

2. Kritérium: megőrzés típusa

Az ökoturizmus a legtöbb esetben természeti környezetben valósul meg, s a kiegészítő tevékenységek kapcsolódnak az épített környezethez. Bár az épített környezet ugyanolyan súlyú vonzerőt is képviselhet. A definíciók hangsúlyozzák, hogy az ökoturizmusnak kiemelten kell figyelnie annak a környezetnek a megővésére, amelyben megvalósul. Ezért a „megőrzés típusa” kritérium azokat a jellemzőket foglalja össze, melyeket figyelembe kell venni az erőforrások védelme érdekében. A helyi lakosság megértése és együttműködése nélkül a védelem nem valósulhat meg, ezért e kritérium korrelációt mutat az 5. (helyiek haszna és közösségi hasznok) és a 6. (természetvédelmi érdek érvényesülése) kritériummal

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
A terület erőforrásainak ismerete és védelme.	Törvényi védelem (természet és műemlékvédelem, világörökség) megléte, szabályok betartása és betartatása: — Védett értékek ismerete — Irányelvek, szabályok elérhetősége — Korlátozások ismerete — Együttműködés a fenntartókkal, kezelőkkel. Fenntartásra való törekvés: helyi védelem: — Helyi védelmi szabályozások — Helyi értéktár elkészítése, tájértékek adatbázisba gyűjtése — A helybeliek természetvédelemben való részvételének mértéke — A helybeliek hozzáállása az erőforrások megővéséhez. Minősítési rendszerek alkalmazása	Védelemre fordított humán és anyagi erőforrások mértéke. Interjú, felmérés Interjú, felmérés Interjú, felmérés Tevékenységek megnevezése, száma Megléte, száma Dokumentáció megléte, állapota Létszám és tevékenység típus Interjú, felmérés Szálláshelyek, (ökoporta), vendéglátóhelyek és attrakciók tekintetében megpályázott és megnyert minősítések.

3. Kritérium: hatás

Az egyik leggyakrabban alkalmazott szempont az ökoturizmus definíciókban a hatásmérséklés és a hatások okozásának minimalizálása. A hatások mérésének és mérséklésének elég jelentős módszertani irodalma van, melyek alapján a hatásvizsgálatot el lehet végezni. PÉNZES (2009) összegyűjtött 29 módszert és megvizsgálta, hogy milyen területen (általánosan, az élettelen természeti környezetet, az élő környezetet, komplexen) lehet leginkább alkalmazni azokat. Ugyanakkor meghatározza azokat a lépéseket is, amelyeken végigmenve ki tudjuk választani a területnek és a célnak leginkább megfelelő hatásvizsgálati módszert.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
Az ökoturizmus által okozott hatások felmérése, minimalizálása.	A kiválasztott hatásvizsgálati módszer szerint.	A kiválasztott hatásvizsgálati módszer szerint.

4. Kritérium: milyen területen

A terület jellegét fontos ismernünk, annak védettségi szintjétől függetlenül, hiszen ez jelentős mértékben meghatározza a turisztikai alkalmasságot és terhelhetőséget. A védett területekre szigorú előírások vonatkoznak, melyek jelentős mértékben meghatározzák a látogathatóságot. A nem védett területek esetében is lehetnek olyan ökológiai tényezők, melyek korlátozhatják a vonzerők megközelítését vagy megismerését. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy mennyire támaszkodik a projekt a természeti és mennyiben az urbánus környezetre, valamint az emberi tényezőre. Ugyanis az ökoturizmus egyenlő mértékben épül mind a háromra.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
A terület jellegének és adottságainak megismerése.	Ökoszisztéma érzékenysége Védettségi státusz (ha van) Érint-e Natura 2000 vagy érzékeny természeti terület? Érint-e urbánus területet és emberi tényezőt?	Veszélyeztetett fajok, élőhelyek száma, fajok közötti függőségi viszony, ragadozó-zsákmány viszonyok Ha igen mekkora területet érint. A természeti, művi és emberi tényezők igénybevételének aránya: kiegyenlített mértékben támaszkodik-e a három tényezőre, vagy valamelyik irányban elmozdul.

5. Kritérium: helyiek haszna és közösségi hasznok

A helyi közösségek és az erőforrások közötti viszonyt általában az határozza meg, hogy a helyiek milyen erősen függenek az erőforrások kihasználásától, kiaknázásától. Azok felhasználásának szabályozására vagy korlátozására tett bármilyen kísérlet a helyiek számára elfogadhatatlan, ha nem kínálunk mellé kielégítő alternatívát. Ugyanis ha a helyiek ellenzik az ökoturizmust, akkor el is lehetetleníthetik azt. Viszont az ökoturizmus elősegítheti a társadalmi-gazdasági-környezeti fejlődést, ha erre a helyi közösség igényt tart. Az ökoturizmus egyik

legfontosabb eleme ezért a helybeli közösségek és egyének bevonása, társadalmi-gazdasági-környezeti feltételének javulása. Úgy is mondhatjuk, hogy e kritérium megvalósulása nélkül egy turizmust nem nevezhetünk ökoturizmusnak.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
Helyi szociális és gazdasági előnyök biztosítása: Társadalmi	A helyi értékek miatt érzett büszkeség, helyi identitás erősítése. Javakhoz és szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetősége A település népességmegtartó ereje nő. Jobb megélhetési feltételek Interkulturális képesség erősödése. A helybeliek és a turisták közötti interakció jellege. A helyiek hozzáállása a turistákhoz és az idegenforgalomhoz. Helyiek részvétele a döntéshozatalban, közösségi tevékenységekben. közreműködésének elősegítése. Együttműködési hajlandóság és képesség bővülése. Közbiztonság javulása	Interjú, felmérés Társadalmi juttatások javuló hozzáférhetősége - statisztika Helybenmaradottak száma, népességdinamika Lakosságszám növekedés Előítélet csökkenése, sztereotípiák eltűnése. - Interjú, felmérés. Interjú, felmérés, turista megkérdezések Közösségi önszerveződési csoportok, egyesületek száma, típusa. Fórumokon való részvétel aránya. Turisztikai szereplők közötti együttműködések száma. Bejelentések száma. Polgárőrségi, rendőrségi jelenlét.
Gazdasági	Fokozódó foglalkoztatottság Fiatal munkavállalók viselkedése. Források helybenmaradásának aránya nő A jövedelemképződés emelkedése a régió lakosainál, vállalkozóinál. A turisztikai beruházások hozzájárulása a helyi gazdaság fejlődéséhez Tervezett és megvalósult projektek aránya Turisztikai és megőrzési projektek száma	Statisztika Elvándorlás vagy helyben maradás – statisztika. Statisztika Egy lakosra jutó jövedelmezőség. Javuló infrastruktúra. Statisztika. Statisztika. Statisztika.
Környezeti	Természeti erőforrásoktól való függés mértéke A helybeliek természetvédelemben való részvételének mértéke A helybeliek hozzáállása az erőforrások megóvásához.	Védett terület mérete és aránya a településhez/térséghez viszonyítva. Létszám és tevékenység típus Mind a turisták, mind a helybeliek támogatják a természeti erőforrások megóvását.

6. Kritérium: természetvédelmi érdek érvényesülése

Az ökoturizmust annak tudatában kell üzemeltetni, hogy a természeti erőforrások végesek, ezért értékelésüket, védelmüket hatékony oktatási tevékenységgel kell elősegíteni. Ideális esetben a helyi lakosság saját természeti kincseinek megóvásának legfőbb szószólója lehet, aki büszke az idegeneket is a helyszínre csábító egyedi természeti környezetre. Ezért tevékenységében elsődlegesek a természet- és környezetvédelmi szempontok.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
A természeti és művi/kulturális erőforrások megóvása	Az idegenforgalmi szolgáltatásokból származó pénz hozzájárul az erőforrások fenntartásához, megóvásához és menedzseléséhez.	Az idegenforgalomból származó bevételek védelemre fordított nagysága és aránya.
	A fogékony ökoturisták útján megvalósuló környezetvédelem (adományok vagy aktív részvétel formájában).	Adományok nagysága, önkéntesek száma, tevékenységek
	Beruházások hatásvizsgálata, engedélyezési eljárások, korlátozó határozatok	Száma, eredménye, tartalma
	Ökológiai szemlélet erősödése	Megújuló energiaforrások arányának növekedése az egyes turisztikai szolgáltatóknál (%)

7. Kritérium: gazdasági előnyök és gazdaságfejlesztési szempontok

Minden turisztikai és ökoturisztikai fejlesztés legfőbb mozgatórugója és egyben az eredmények leglátványosabb mutatója a kritérium. Semmiképpen sem szabad ösztönözni, hogy egyes közösségek kizárólag az ökoturizmustól függenek. Az ökoturizmusnak inkább más tevékenységek kiegészítésének kell lennie, hogy a gazdaság minél diverzifikáltabb legyen. Szoros korrelációban áll az 5. (helyiek haszna és közösségi hasznok) kritériummal, hiszen abban is hangsúlyos szerepe van a gazdasági tényezőnek. Az indikátorkészlet részben meg is egyezik az ott felsoroltakkal.

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
A térség gazdasági, pénzügyi megerősítése	Beruházás ösztönzés, fejlesztések	Tervezett és megvalósult beruházások aránya. Turisztikai és más jellegű beruházások aránya. Az idegenforgalomból származó bevétel nagysága. Az idegenforgalmi és más gazdasági ágazatok bevételeinek aránya. A térség GDP-jéből a turisztikai ágazat arányának növekedése. A GDP/fő értéke az országos átlaghoz viszonyított értéke javul. Foglalkoztatottak számának – munkanélküliek számának változása. Statisztika. Az idegenforgalommal kapcsolatos alkalmazott helybeliek száma. Helybeli vállalkozók száma, működő turisztikai vállalkozások száma (db) és ennek változása (%), a desztinációban telephellyel rendelkező turisztikai vállalkozások száma (db) és ennek változása (%), beszedett IFA nagyság (Ft) és ennek változása (%), fejlesztéssel létrejött munkahelyek száma (db) és ennek változása (%). A helybeliek és a
	Bevétel növekedés	
	Növekvő munkalehetőségek	
	Vállalkozói réteg kialakulása	

Cél	Indikátorok	Módszer/alkalmazás
	<p>A térség vonzerejének növekedése:</p> <p>— Szálláshelyekhez és kapcsolódó indikátorok:</p> <p>— Vonzerőkhöz kapcsolódó indikátorok:</p> <p>— Egyéb turisztikai szolgáltatásokhoz kapcsolódó indikátorok:</p>	<p>kívülálló aránya. Helyi termelők, kézművesek száma</p> <p>Szálláshelyek/szállásférőhelyek száma (db) és ennek változása (%), új/felújított szállásférőhelyek száma (db) és ennek változása (%), szálláshelyek bevételeinek alakulása (Ft) és ennek változása (%), szálláshelyek foglaltságának alakulása (%) és ennek változása (%), egy vendégéjszakára jutó szállásdíj-bevétel (Ft) és ennek változása (%)</p> <p>1000 főre eső vonzerőfejlesztés száma (db), támogatással megvalósuló attrakciófejlesztés száma (db)</p> <p>Vendéglátóhelyek száma (db) és ennek változása (%), új vagy felújított vendéglátóegység nagysága (m²), megalakult TDM-ek száma (db), támogatás hatására alakult TDM-ek száma (db)</p>
	Turisztikai kereslet növekedése ⁴¹	Vendégéjszakák száma (éj) és ennek változása (%), vendégek száma (fő) és ennek változása (%), vendégek átlagos tartózkodási ideje (nap) és ennek változása (%).

Hangsúlyozom, hogy ez a keretmódszer és indikátorkészlet nem a turizmus hatását és nem is a fenntarthatóságot, hanem kizárólag az ökoturizmusnak való megfelelést méri. Adott termék, szolgáltatás, egy területen megvalósult ökoturisztikai projekt, program valóban megfelel-e az ökoturizmus kritériumainak és valóban ökoturizmusnak minősíthető-e. A szisztémát és az indikátor készletet rugalmasan, terület-specifikusan kell alkalmazni. A C&I alapú monitoring módszer alapvetően helyi ismeretanyagot használ, a helyismeretre épít. Könnyen áttekinthető, de rendkívül időigényes. A szempontokat már a tervezés folyamatában érvényesíteni kell, ez megkönnyíti később az ellenőrzési folyamatot is.

⁴¹ A látogatók számának meghatározása az egyik legproblematisabb feladat. Azokon a helyszíneken, ahol belépőjegyet kell váltani, ott megoldott, bár nem feltétlenül egyértelmű a pontos szám megállapítása. Az egyik leggyakoribb nehézséget az jelenti, ha egy turisztikai attrakció több helyszínen helyezkedik el és egy belépőjegy több helyszínt érint. A probléma megoldására például az NFU az alábbi módszertant javasolja: a látogatókat bevétel arányosan kell számításba venni. Például két helyszín esetében a bevétel 70-30%, akkor egy jegyváltó látogató az első helyszínen 0,7, míg a második helyszínen 0,3 látogatónak számít. Ugyan így kell arányosítani az ingyen belépőkre. Abban az esetben, ha nem áll rendelkezésre belépőrendszer, akkor piackutatással, megkérdezéssel kell, egyedi felméréssel kell becslés útján kell és lehet meghatározni a látogatószámot. Természetesen ez utóbbi esetben a szezonális ingadozást is figyelembe kell venni (JÓNÁS-BERKI 2011).

IV.1.3. TÁJ PREFERENCIA A TURIZMUSBAN - KÉRDŐÍV ÉRTÉKELÉS

A magyar utazók között 2009/2010 és 2014/2015 években végeztem kérdőíves felmérést a témában, melynek eredményeit összevetem a korábbi kutatások tapasztalataival. Elsőként az általános kérdésekre adott válaszokat összesítettem⁴². A válaszadók életkori megoszlása 23-63 év közötti, a diák, az aktív és a nyugdíjas korosztály is képviseltetve van. A nemek megoszlása alapján a válaszadók 88%-a nő. Területi megoszlást tekintve a válaszadók lakhelye: Bács-Kiskun (9 fő), Borsod-Abaúj-Zemplén (7 fő), Békés (14 fő), Csongrád (8 fő), Fejér (13 fő), Győr–Moson–Sopron (12 fő), Jász–Nagykun–Szolnok (23 fő), Komárom–Esztergom (7 fő), Pest (43 fő), Szabolcs–Szatmár–Bereg (3 fő), Tolna (4 fő), Vas (2 fő), Veszprém (5 fő) és Zala (6 fő) megyék. A beérkezett válaszok (82/74 db) mennyisége és területi megoszlása nem adott lehetőséget a lakóhely és a tájpreferencia közötti összefüggések feltárására, de további felmérésekkel, a kérdőív kérdéseinek módosításával hosszú távon erre a kérdésre is választ lehet majd adni egy újabb kutatás során. A válaszadók többsége (75,60% / 87,83%) éves szinten 21–35 nap szabadsággal rendelkezik és átlagosan 2–3 alkalommal utazik (52,43% / 55,40%) kikapcsolódási céllal. A kutatási években a legnépszerűbb hazai célpont, amit a válaszadók meglátogattak a Balaton és a Balaton-felvidék volt, a legnépszerűbb külföldi desztináció pedig Horvátország. Ezen adatok alapján minden válaszadó megfelelt a mintába kerülés kritériumainak, így valamennyi kitöltött kérdőív részt vehet a további elemzésben.

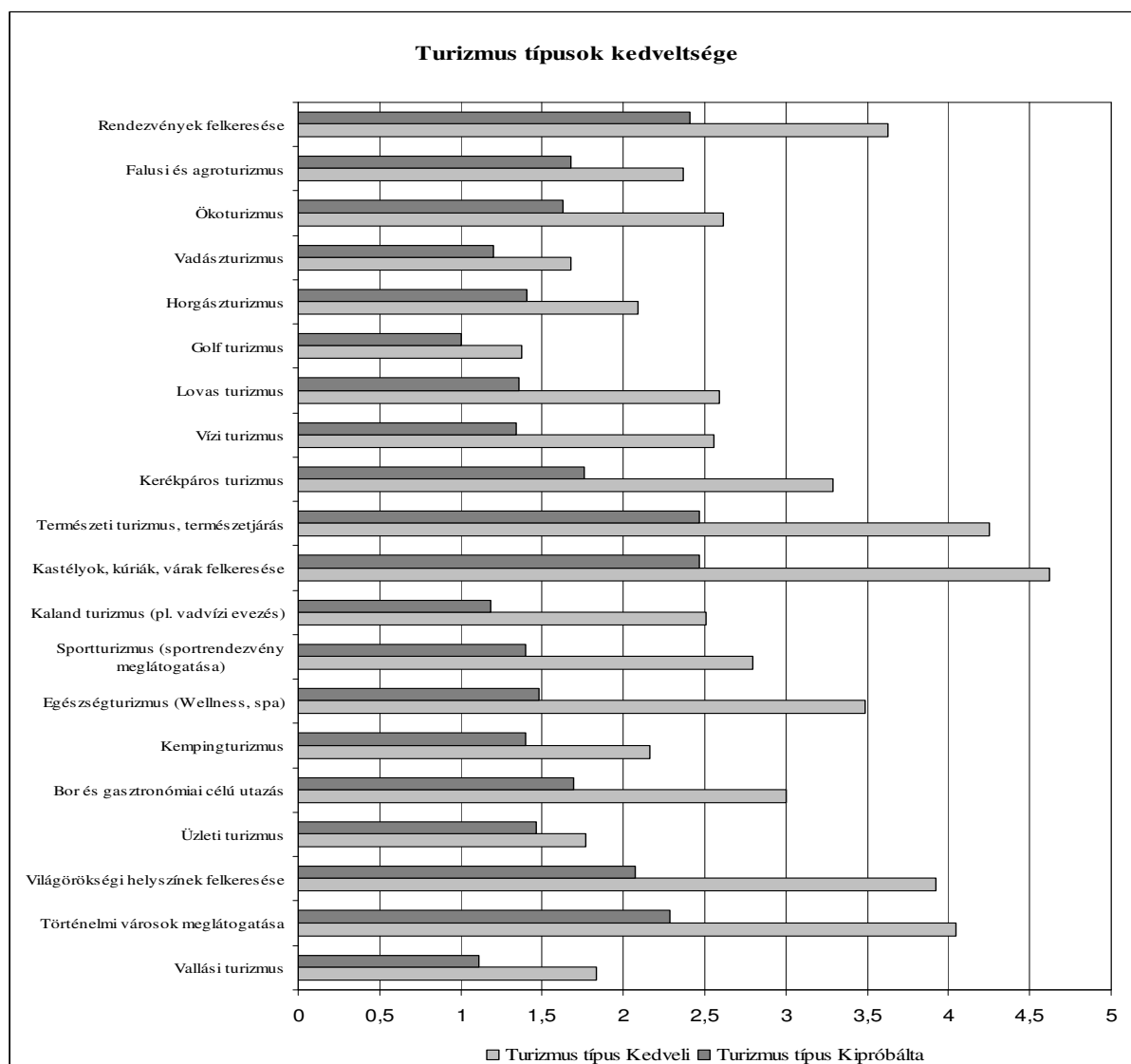
A második kérdéscsoportban elsőként azt mértem, hogy milyen jellegű tájat tartanak vonzónak a válaszadók, majd a turizmusformákhoz fűződő viszonyt elemeztem. A felmérés eredményei alapján a magyar utazók (többszörös választás⁴³ alapján) a hegyvidéki (93,90% / 89,18%), a félig zárt (48,78% / 51,35%) és természeti (52,43% / 54,05%) területeket kedvelik, jelleg szerint pedig a vidéki térségeket és a falusias környezetet (41,46% / 43,24%) részesítik előnyben.

A turizmusfajták közül (kedvelés tekintetében) a kastélyok, kúriák, várak felkeresése, a természeti turizmus és a történelmi városok meglátogatása kapta a legtöbb pontszámot (a maximális 5 pontból 4 fölött teljesítettek), de mellette még kiemelkedően magas az érdeklődés a világörökségi helyszínek felkeresése iránt is. Rákérdeztem arra is, hogy ezek közül melyik turizmusfajtát próbálták már ki az utazásaik során. Itt ugyan az a sorrend alakult ki, mint az előző kérdésnél, de a kastélyok, kúriák, várak felkeresése és a természeti turizmus között csak öt század a különbség. A golf-, a vallási- és a vadászturizmus iránt a legkisebb az érdeklődés, valamint ezeket csak 1–2 válaszadó próbálta ki (16. ábra). A nyaralóhelyek eléréséhez mind belföldön,

⁴² A kérdőív kérdéseire kapott válaszok részletes táblázatait az M18 melléklet tartalmazza.

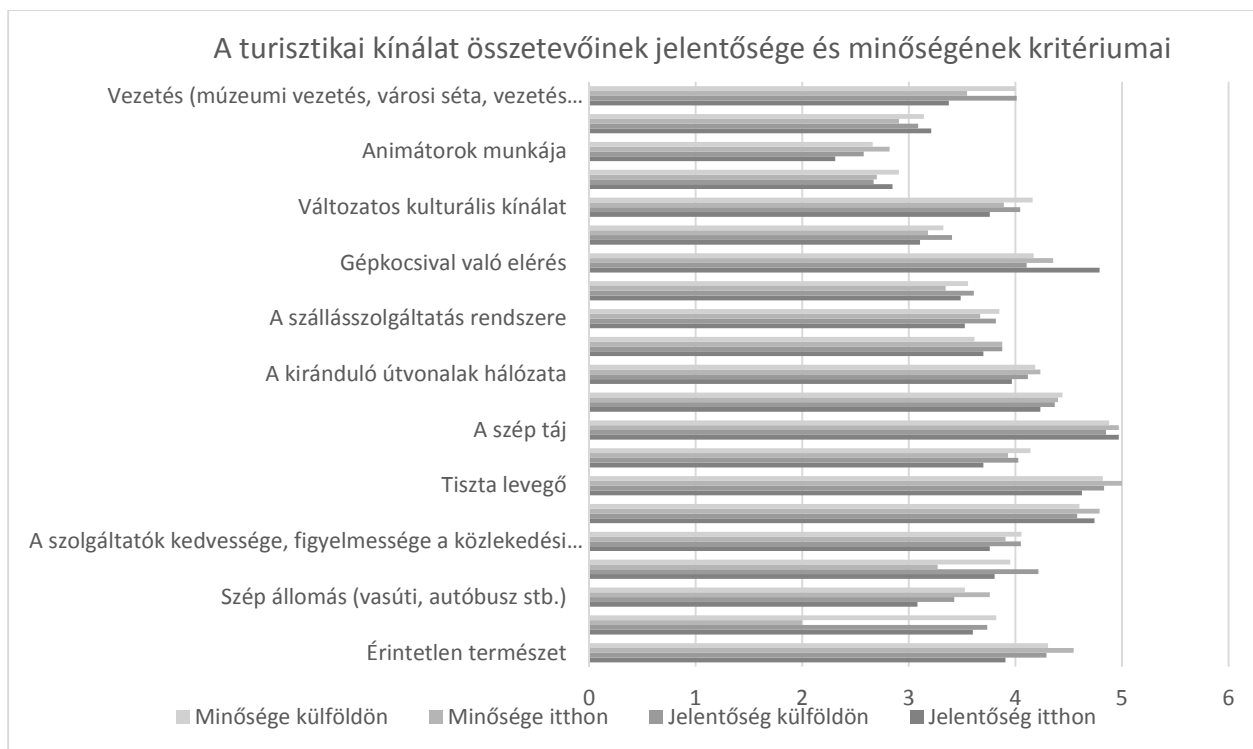
⁴³ Több felkínált válasz közül egyet lehetett választani.

mind külföldön a gépkocsit részesítik előnyben. Ugyanakkor a nyaralóhelyen belül már sokkal szívesebben közlekednek gyalogosan. Magyarországi viszonylatban a Balaton és a Balaton-felvidék, az Északi-középhegység és a Duna-kanyar a legkedveltebb táj. Külföldi viszonylatban a Horvát tengerpart, az Alpok és az erdélyi hegyvidékeket említették a válaszadók többségben. Ez megfelel a kérdéscsoport elején, a vonzó tájjelleg kritériumaira adott válaszoknak is. Az nem meglepő, hogy a válaszadók kevésbé preferálják az alföldi területeket. Sajnos a mai napig él az a sztereotípa, hogy a sík területek kevés vonzerőt rejtenek az utazó számára. Ennek ellenére mégis a Hortobágyi Nemzeti parkot látogatták meg a legtöbben. Kiderült, hogy a válaszadók (hasonlóan a német utazókhoz) rendszeres nemzeti park látogatók. A legnépszerűbb a Hortobágyi (38,46 %), a Balaton-felvidéki (35,89 %), és a Fertő–Hansági (32,05 %) Nemzeti Park, melyeket a táj szépsége (57,69%), konkrét vonzerő (50,64%) vagy az érdekes növény- és állatvilág (41,02%) miatt keresnek fel egyéni kirándulás (50,64%), egyéni tanösvényi séta (49,35%) vagy egyéni bemutatóhely látogatás (41,66%) során.

16. ábra A turizmus típusok kedvelése és kipróbálása a válaszadók között (saját szerkesztés) (Megj.: a kedvelésnél max. 5 pont volt adható, a kipróbálásnál max. 3 pont volt adható.)

Az úti cél kiválasztásában a megkérdezettek nagy szerepet szántak a tájelemeknek, ezen belül is elsősorban a természetes eredetű elemeknek. Mind a hazai, mind a külföldi desztináció megválasztásában fontos szempont (többszörös választás alapján) az adott térség élővilága (47% / 39%), a természeti értékek (53% / 53%) és a természet közeli táj (41% / 51%). A turisztikai kínálat összetevői között mind jelentőségben (mennyire fontos az adott elem megléte) és mind minőségben (mennyire fontos az adott elem minősége) kiemelkedők az adott táj adottságai és háttérbe szorulnak a kiegészítő elemek, szolgáltatások az utazási cél megválasztásakor (17. ábra). Jelentőség tekintetében (többszörös választás alapján) az első a szép táj (94%/95%), ezt követi a tiszta levegő (82% / 84%), a nyugalom (76% / 81%), a gépkocsival való elérés (53% / 62%) és az érintetlen természet (47% / 60%). Minőség tekintetében (többszörös választás alapján) az első a tiszta levegő (100% / 100%), ezt követi a szép táj (94% / 97%), a nyugalom (82% / 76%), az érintetlen természet (65% / 79%), továbbá a gépkocsival való elérés (59% / 74%).

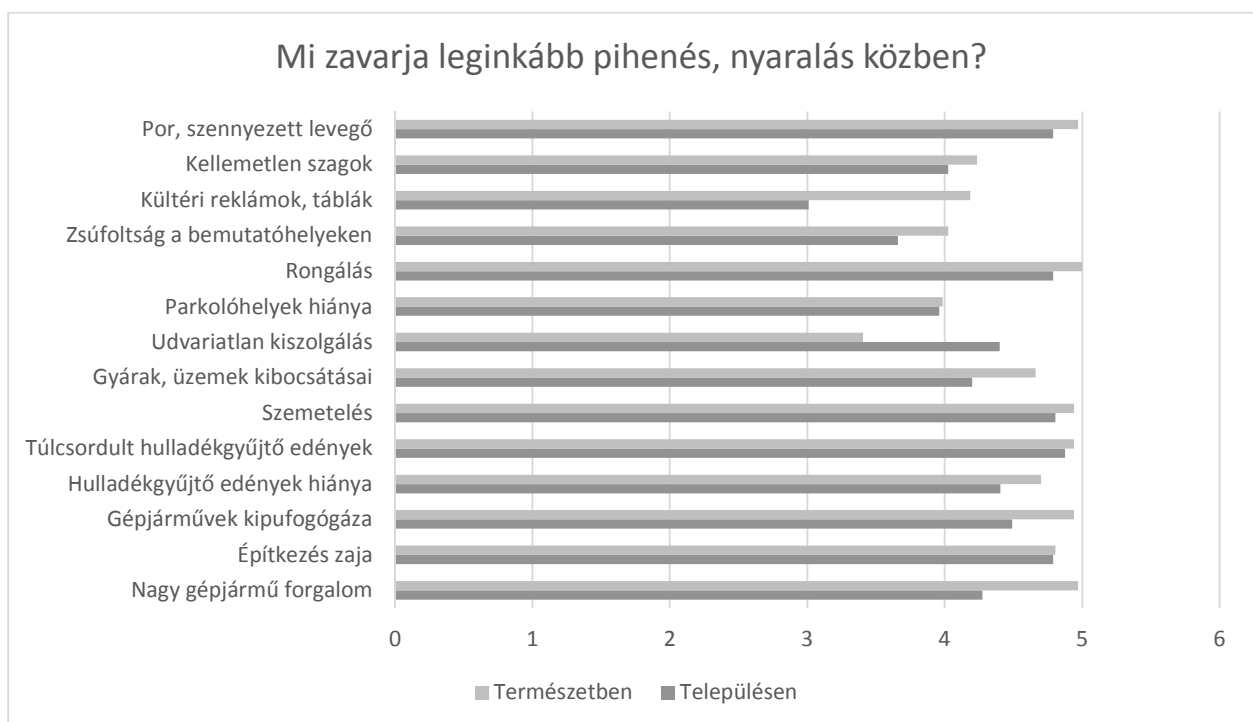

17. ábra A turisztikai kínálat összetevőinek jelentősége és minősége (saját szerkesztés)

Olyan – a turizmusban alapvető – tényezők szorultak a lista végére, mint az információszolgáltatás, vagy a szállás-szolgáltatás rendszere. Látható, hogy bár ez utóbbi feltételek teljesülése nélkül nem lehet turizmusról beszélni, szerepük az utazási döntésben minimális. Ugyanakkor a válaszok alapján azt is észre kell vennünk, hogy az utazási döntés elsődleges tényezői között az adott térség olyan ökoszisztéma szolgáltatásai szerepelnek (tiszta levegő, szép táj, érintetlen természet), melyek a szabad javak fogalomkörébe tartoznak. Az eredményt

összevettem a korábban ismertetett svájci kutatással, ahol szintén a 1. szép táj, 2. tiszta levegő, 3. érintetlen természet volt a legmagasabb pontszámot kapott elem.

Az utolsó kérdéskörben arra a kérdésre kerestem a választ, hogy melyek azok a zavaró tényezők, amelyek a válaszadók utazási élményét befolyásolják/rontják települési vagy természeti környezetben (18. ábra). Látható, hogy a természeti környezetben érzékenyebbek a válaszadók a zavarásra. A települési környezetben sokkal elnézőbbek a városi, mindennapi élettel összefüggő elemekre (pl. reklámtáblák, gépjárműforgalom). Azonban van négy elem, mely mind a természetben, mind a településen magas pontszámot kapott: por, szennyezett levegő, rongálás, szemetelés, túlcsordult hulladékgyűjtő edények. Ez párhuzamba állítható az előző kérdésre adott válaszokkal, ahol kiderült, hogy a szép táj és a tiszta levegő kiemelkedően fontos tényezők az utazások során.

18. ábra Az utazási élményt rontó zavaró tényezők (saját szerkesztés)

A II.2.1.2. fejezetben ismertetett vizsgálatok alapvetően arra irányultak, hogy felmérjék mely tényezők határozzák meg a turisták utazási döntését utazásaik során, valamint a természetben milyen jellegű tevékenységeket végeznek szívesen. Az egyik német felmérés szerint az ideális úti cél meghatározásánál első helyen a táj vonzereje állt, a második német felmérésben szintén a táj vonzása volt a meghatározó. Ugyanakkor a harmadik felmérésben a megkérdezettek 80%-a számára fontos a természeti környezet az utazási cél kiválasztásakor és a negyedik tanulmány szerint az „üdülés érintetlen tájon” a megkérdezettek 91%-át vonzza. A svájci kutatásban jelentőség és minőség szempontjából kellett értékelni a tényezőket. Mind a két esetben a következő rangsor alakult ki: 1. szép táj, 2. tiszta levegő, 3. érintetlen természet. A dél-dunántúli turisták

többségénél (78%) is nagy szerepet játszik a turisztikai célterület kiválasztásánál a természeti környezet, annak minősége, a táj sokszínűsége, zavartalansága. FÓNAGY (2009) Szolnokon végzett hasonló jellegű felmérést. Arra a kérdésre, hogy milyen szerepe van az üdülési döntésben a természeti tájnak 48% választotta, hogy szerepet játszik a természet a döntéshozatalban, és 17%-nak ez a legfontosabb tényező. KOVÁCS (2009) ugyanerre a kérdésre a következő választ kapta: 63% választotta, hogy szerepet játszik a természet a döntéshozatalban, és 16%-nak ez a legfontosabb tényező.

Az ismertetett kutatási eredményeket a kérdőíves felmérésem alátámasztotta. Összegzésként **megállapítottam, hogy a természeti értékek és a táj az utazási döntések meghatározó elemei.**

IV.1.4. TURISZTIKAI ÉS ÖKOTURISZTIKAI TERVEZÉS-MÓDSZERTANI EREDMÉNYEK

Az eredményeket két részre bontottam. Az első alfejezetben a turisztikai tervek összehasonlító elemzésének eredményét összegzem. A második alfejezetben az irodalomkutatás és a saját tapasztalataim alapján alakítom ki az ökoturisztikai tervezés elméleti folyamatát.

IV.1.4.1. A turisztikai tervek összehasonlító elemzése

A vizsgált 31 terv (=turisztikai fejlesztési koncepció) természetesen nem ad lehetőséget arra, hogy általánosító következtetéseket vonjak le az ország valamennyi településére, térségére készülő koncepciók tekintetében. Viszont a szembeötlő hiányosságok, vagy jelentős eltérések alkalmat teremtenek arra, hogy felhívjam a figyelmet néhány, a mai turisztikai tervezési gyakorlatban megjelenő anomáliára. A turisztikai fejlesztési koncepciók tartalmi vizsgálata alapján látható, hogy a koncepciók kidolgozásának minősége, részletezettsége és terjedelme rendkívül változatos képet mutat. Az is megfigyelhető, hogy nem alkalmazkodnak semmilyen sillabuszhoz, minden tervező egyedi, a saját logikájának, szakmai tapasztalatának megfelelő felépítést alkalmaz a kidolgozás során.

Alapvetően mindegyik tartalmaz valamiféle helyzetelemzést, azonban a kidolgozás mélysége igen eltérő (ez az oldalszámokban is nyomon követhető). Olyan tervvel is találkoztam, amely hosszabban ecsetelte a világ és Európa turisztikai adatait és tendenciáit, mint az adott települését. A vizsgált dokumentumok közül csak egy tartalmazott vonzerőleltárt és szintén csak egyben találkoztam a vonzerők valamiféle minősítésével is. A legtöbb esetben ömlesztve vagy épített/természeti bontásban szerepelnek. Minőségüket, turizmusba való bevonásuknak a lehetőségét, mértékét nem mérlegelik a tervezők. Pedig ilyen típusú minősítés nélkül nem lehet fenntartható és a teherbíró képességet meg nem haladó erőforrás-használatról beszélni. A tájértékek teljesen hiányoznak a vonzerők közül. A tervek készítői “csak” természeti értékeket soroltak fel, elsősorban a mindenki által ismert vagy védett területeket ismertették.

Több esetben is tapasztaltam a szintézis hiányát. Előfordult, hogy a helyzetelemzést rögtön a koncepció vagy a termékek kialakítására tett javaslatok követték anélkül, hogy a vizsgálat adatai bármilyen összesítésre kerültek volna. A tervezők legszívesebben a SWOT analízist választják a helyzetértékelés eszközének (gyakrabban, mint a módszertani útmutatókban), azonban beérik a négy táblázat elkészítésével, azok kiértékelésére már nem kerül sor. A stratégiát nem a táblázat kvadránsainak összevetése alapján határozzák meg.

A javaslati munkarész két utat követ (akár csak a módszertani útmutatóknál). Az egyik a termék-javaslatok kidolgozása, azaz konkrét termékek vagy csomagok meghatározása. A másik a koncepció és stratégia alkotás. Ez utóbbi esetben a kidolgozás részletezettsége nagy eltérést mutat, vannak olyan tervek, melyek egészen az intézkedés szintjéig kibontják, mások csak általános stratégiai célokat fogalmazznak meg. Nagyon sok az általánosan elterjedt, „divatos” fejlesztési elképzelés az ismertett koncepciókban. A varázsszavaknak a megjelenése a megrendelők csodavárását tükrözi. Példának okáért az ökoturizmus is kivétel nélkül mindegyikben feltűnik.

Egyedi elemként jelenik meg egyes munkákban a marketing elemzés és tervezés. Három tervben találkozhatunk a TDM szervezet kialakítására tett javaslattal. És ugyancsak elvétve megjelenik a településkép fejlesztés szükségessége is egy-egy munkában, felismerve a vonzó településkép és a turisztikai vonzerő közötti szoros kapcsolatot.

Számos módszertani útmutató létezik, de ezek csak elméleti munkák, kevésbé tükröződnek vissza az elkészült tervekben. E néhány tervanyag összehasonlító elemzése is rámutat arra, hogy a turisztikai tervezésben is **szükség van egységes tartalmi követelményrendszer összeállítására**. Legfőbb célja, hogy minden térség és település hasonló szerkezetű és mélységű tervet kapjon a kezébe. Így például egy TDM szervezet felállításakor a csatlakozó települések turisztikai törekvései könnyen összefésülhetők, összehasonlíthatóak lesznek. Természetesen ez a tartalom-minta – bizonyos keretek között – rugalmasan alakítható kell, hogy legyen a tervezési léptéknek megfelelően. Ezt a hiányt **a majdani turizmus törvény** (és a hozzá kapcsolódó jogszabályok) pótolhatja.

Az elkészülő törvénytől várható, hogy **szabályozza a különböző területi szintű koncepciók egymásra épülésének rendszerét**, ugyanis ma a tervek gyakorlatilag egymástól függetlenül, többé-kevésbé véletlenszerűen születnek meg. A vizsgált koncepciók többsége tesz kitekintést a térséget/települést érintő tervekre, de azok tartalma, iránya általában nem épül be szervesen a készülő munkába. Ugyancsak a törvény feladata lenne a turizmussal kapcsolatos fogalmakat, valamint magyarázatukat megadni. A vizsgált munkák nem nyújtanak **egységes képet a fogalmak használatát illetően**, mást és mást értenek koncepció, program vagy turisztikai termék alatt. Ez összehasonlításukat is nagyban megnehezítette.

Ahogy a településrendezési tervnek kötelezően tartalmaznia kell az egyedi tájértékeket, úgy a turisztikai fejlesztési koncepciónak is része kell, hogy legyen egy részletes vonzerőleltár. Terjedelmi okokból külön dokumentáció-melléklet is lehet, melynek csak összefoglalása jelenik meg a koncepció helyzetfeltáró munkarészeiben. **Szükséges**, egy az egyedi tájértékek kataszterezéséhez hasonló **szabvány vagy útmutató kidolgozása**, hogy egységes metodika alapján történjen minden település és térség turisztikai fejlesztési koncepciójának kidolgozásakor a vonzerők és a turisztikai adottságok felvételezése. Ez az útmutató az adatlap formai és tartalmi meghatározása mellett tartalmazza a használt fogalmak magyarázatát, a felvételezés és az adatrögzítés módjának előírását. Javaslom, hogy a kataszter elkészítésekor kötelező jelleggel kelljen az egyedi tájérték kataszter és a tájérték kataszter adatait – természetesen szakmai felülvizsgálat mellett – a turisztikai vonzerő-leltárba átemelni.

FEKETE (2006) és JANDALA (1994) módszertani útmutatója tartalmaz javaslatot a vonzerő kataszter elkészítésére⁴⁴. Mind a két vizsgálati rendszer nagyon részletes. Azonban a listák módosításra szorulnak azért, hogy a táji értékek minél szélesebb köre bele kerüljön a dokumentációba. Első lépésben összevettem a két vonzerőleltárt és a FEKETE (2006) által javasolt elemek közé illesztettem JANDALA (1994) leírásában szereplőket, majd ezt tekintettem kiindulási alapnak. Továbbá figyelembe vettem az Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia ökoturizmus tervezésére vonatkozó módszertanát, mely vonzerőleltár készítési leírást tartalmaz. A már átalakított felépítést később módosítottam: a vonzerőleltár, a turisztikai infra- és szuprastruktúra és a településkép megfigyelési szempontjai tekintetében, valamint kiegészítettem néhány irodalomkutatási területtel és forrással és egy SWOT analízis mintával. A kiegészítéseket a tájtervezésben használt (korábban már ismertetett) tájvizsgálati szempontok, az egyedi tájértékek felvételezésének módszertana, a TÉKA projektben alkalmazott felmérési kategóriák és a (szintén korábban ismertetett) német kultúrtáj-kataszterezés módszertanának felhasználásával és turisztikai adaptálásával tettem meg. Egy olyan vizsgálati szempontsort kaptam, amely a települések sokkal részletesebb turisztikai elemzését teszi lehetővé, beleértve a táji adottságok nagyobb arányú figyelembe vételét. Az új turisztikai helyzetelemzési szempontsort módomból volt több esetben is tesztelni. Turisztika 1 és Turisztika 2 (osztatlan képzés IV. évfolyam), valamint Turisztika (MSc II. évfolyam) tantárgyak és a hozzájuk kapcsolódó gyakorlatok keretében 2006 és 2016 között 28 településen⁴⁵ alkalmaztuk sikeresen hallgatói feladat keretében. A tapasztalatok tükrében

⁴⁴ TASNÁDI (2006) csak a vonzerő-kataszter készítés szükségességére hívja fel a figyelmet, annak tartalmára, kidolgozására nem tesz javaslatot.

⁴⁵ Visegrád, Kistapolca, Tésa, Kemence, Nagybörzsöny, Bernecebaráti, Peröcsény, Demjén, Tarnaszentmária, Egerszalók, Egerszólát, Verpelét, Feldebrő, Acsa, Csövár, Püspökhatvan, Galgagyörk, Alsómocsolád, Gerényes, Kisvaszar, Köblény, Szalatnak, Szentpéterszeg, Balatoncsicsó, Szentantalfa, Szentjakabfa, Tagyon, Óbudavár

természetesen folyamatosan formálódott, csiszolódott még a kategória rendszer az évek alatt. Az M20. melléklet tartalmazza az általam kialakított vizsgálati adatlapokat.

Az adatlapok használatához, a vizsgálat lefolytatásához a tájvizsgálati módszer alkalmazása és a tájérték kataszterezés lépéseinek betartása szükséges. Tapasztaltam, hogy egy település vagy térség turisztikai adottságainak legteljesebb körű felmérését az adja, ha kellő körültekintéssel végzett tájvizsgálat előzi meg az adatlapok kitöltését. Ami a szükséges forrásdokumentumok feltérképezését és áttanulmányozását, az adatok helyszínen történő ellenőrzését és korrigálását, valamint a helyi lakosság szóbeli adatközlésének rögzítését jelenti.

Az új vizsgálati szempontok olyan tervek elkészítését tették és teszik lehetővé, melyekben a táji adottságok a korábbiaknál jóval nagyobb mértékben kerültek figyelembe vételre. A tervezés során a megfigyelési szempontok kibővítése nyomán párhuzamosan készült a turisztikai fejlesztés és a települési arculat fejlesztés⁴⁶. Ennek az az előnye, hogy olyan turizmusfejlesztési koncepció született, amely a település jellegéhez és adottságaihoz a legteljesebb mértékben alkalmazkodik. Ugyanakkor a turisztikai fejlesztések mellé meg lettek határozva azok a lépések melyek a turisták fogadására alkalmas és a helyi lakosság számára kellemes településkép kialakításához szükségesek. A javaslatok nem korlátozódtak a turisztikai vonzerőkre és környezetükre, hanem a vonzerőket a településképpel együtt, a településkép részeként kezelték. Az eredmények alapján javaslom, hogy a turisztikai tervezés során a településkép fejlesztésével is hangsúlyosabban, tájépítész szakemberek bevonásával foglalkozzanak a tervezők.

A tervezési munka egész folyamatában biztosítani kell az ökológiai szemlélet érvényesülését, amelynek különösen a koncepcióban kell hangsúlyt kapnia. A természet és a művi környezet értékeinek megőrzése és védelme az idegenforgalom alapvető adottságainak védelmét jelenti. A táji és a természeti értékek védelmére, harmóniájának megőrzésére kiemelt figyelmet kell fordítani. Számba kell venni a fejlesztési javaslatok várható környezeti hatását, terhelését. Csak az ökológiai terhelhetőséggel összhangban lévő igénybevétel engedhető meg. Meg kell határozni a területen folyó tevékenységek okozta káros hatások csökkentése és megszüntetése, valamint megelőzése érdekében szükséges környezetvédelmi feladatokat és intézkedéseket. Javaslatot kell tenni a különböző tájhasználók érdekütköztetéseiből és a kedvezőtlen területhasználatból adódó tájhasználati konfliktusok feloldására.

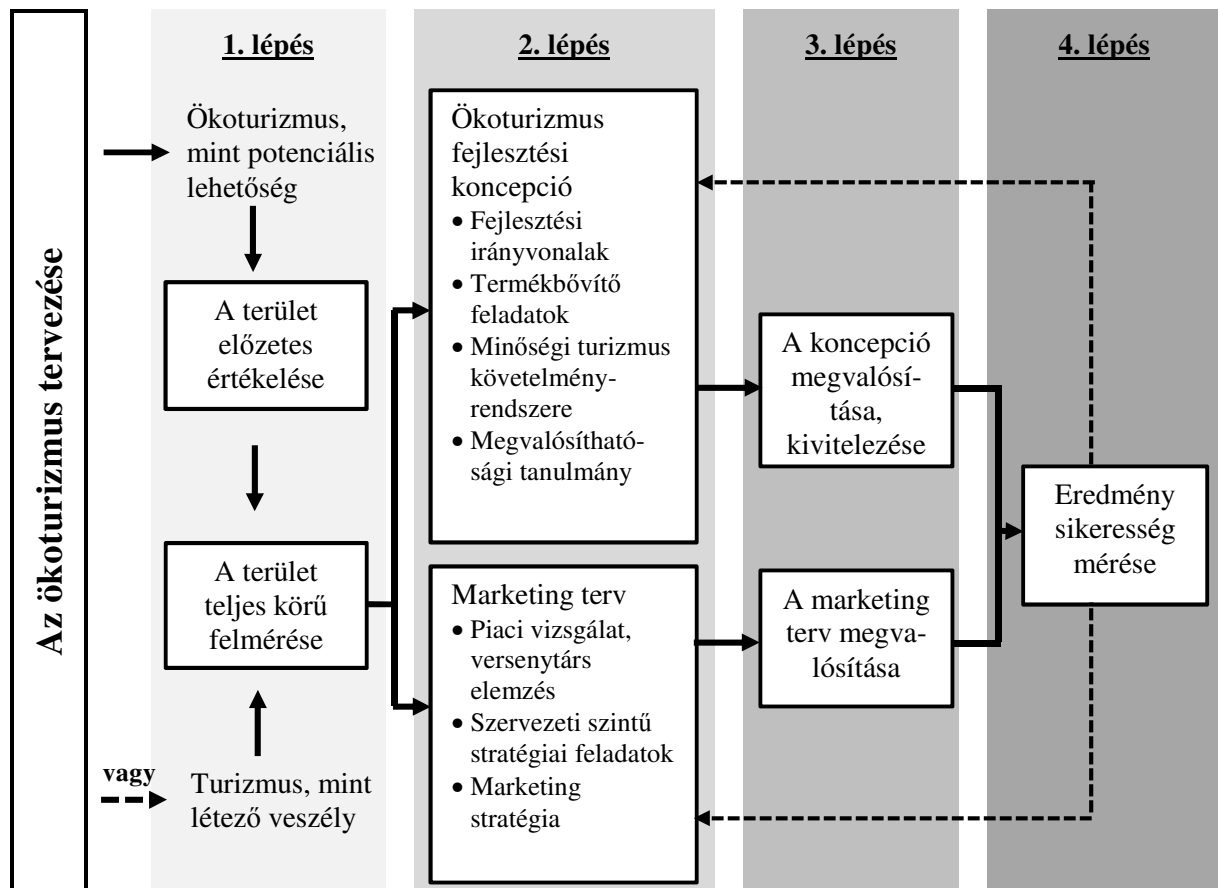
Az ökológiai szemlélet mellett hasonló nagyságrendű marketing szemléletnek is át kell hatnia a tervezési folyamatot. A koncepció megvalósulását nagyban megkönnyíti, ha marketing szemléletű vizsgálatokkal is kiegészítjük munkánkat, ami magában foglalja a külső környezet áttekintését, a versenytárs és a piacelemzést. Javaslati szinten pedig a marketing-mix elemeinek

⁴⁶ A vizsgált 31 koncepcióból 10 tartalmazott a településképre vonatkozó kitélt vagy javaslatot. A tervezők felismerték, hogy a település turisztikai fejlesztésének alapvető követelménye a szép, rendezett és vonzó településkép.

kidolgozását. Mindez elősegíti a későbbi turisztikai termékeinknek a piacra jutását és a fejlesztési célok elérését.

IV.1.4.2. Az ökoturisztikai tervezés elméleti folyamata

KOVÁCS (1997), az ORSZÁGOS ÖKOTURIZMUS FEJLESZTÉSI STRATÉGIA (2008), DRUMM (2005) és EDWARDS et al. (1998a) módszertanát összevetve és átdolgozva, az ETC - UNWTO Handbook on Tourism Product Development című kézikönyv (SULYOK 2013) ajánlásait figyelembe véve, valamint a PETHŐ (2001) által megfogalmazott elveket adaptálva alakítottam ki az ökoturizmus tervezésének négy lépését, amelyet a 19. ábra szemléltet. Az **első lépés**ben attól függően, hogy van-e már a területen ökoturizmus, meg kell határozni annak szerepét: potenciális lehetőséget látunk benne a terület/a település számára vagy meglévő veszélyként azonosítjuk. Más jellegű vizsgálat szükséges akkor, ha a térségben a turizmus nem ütötte fel a fejét és más, ha már a turizmus negatív hatásaival szembesülünk a tervezés elején. A negatív hatások akkor érvényesülnek, ha a növekvő turistaszám mellett nem készülünk fel a növekvő igényekre, nem megfelelő a tervezés. A „szűz” területeken alkalmazott felmérés mellett ebben az esetben a problémákat is azonosítani kell.

19. ábra Az ökoturizmus tervezésének lépései (saját szerkesztés)

A széleskörű felmérés és minősítés után **második lépésként** következik magának a fejlesztési koncepciónak és a marketing tervnek a kidolgozása. A koncepciónak meg kell határoznia a fő fejlesztési irányvonalakat, a termékbővítő feladatokat, a minőségi turizmus követelményrendszerét. A térség egyedi, sajátos arculatának, idegenforgalmi imázsának kialakítására irányuló, célra orientált fejlesztési stratégia szükséges. Ezért a fejlesztési stratégiának fontos része a marketing-stratégia. Magas színvonalú programszervező és propaganda tevékenységgel a forgalom növelése, szerkezetének javítása, területi, időbeli irányítása, ezáltal a fogadóképesség hatékonyabb kihasználása érhető el. A **harmadik lépés** a megvalósítás, a **negyedik** pedig az eredmények értékelése. Az eredmények értékelésénél használjuk a megfogalmazott ökoturisztikai indikátorokat ellenőrző lista keretében.

A tervezés során feltételezzük, hogy a térségre/településre már elkészült a turisztikai fejlesztési koncepció, amely egyrészt tartalmazza a részletes vonzerőleltárt, a településkép fejlesztésére vonatkozó koncepcionális javaslatokat és a marketingtervet, másrészt az adottságok figyelembe vételével javaslatot tett az ökoturizmus fejlesztésére. Az ökoturizmus fejlesztési stratégiának illeszkednie kell a vizsgált terület általános turisztikai elképzeléseihez és terveihez. Ugyanakkor az abban meglévő vizsgálati adatok kiindulási alapját képezik az ökoturisztikai tervnek is. Az ökoturizmus fejlesztésére vonatkozó terv abban tér el a turisztikai fejlesztési koncepciótól, hogy már a konkrét turisztikai termékekre vonatkozó javaslatokat is tartalmazza.

Az ökoturizmussal az a célunk, hogy a vonzerőkön keresztül megismertessük a látogatót a település/térség egyediségével, a természeti adottságok és az ember tájformáló munkájának következtében kialakult unikális egységgel. A javaslatokat úgy kell kidolgozni, hogy az egyedi elemek együttese „kiadja” a komplex képet, de az egyedi elemek önmagukban is az ökoturizmus elvei mentén valósuljanak meg és ökoturisztikai terméként jelenjenek meg a piacon. A vonzerőkataszter alapján meg kell határozni, melyek a térség fő és kiegészítő attrakciói. Egy terület fogadóképessége annál jobbnak tekinthető, minél több vonzástényező érvényesül együttesen. Az a tapasztalat, hogy ha csak egy érvényesül, akkor a szezonális problémája gondot okoz. Ezért a kevésbé domináns elemek fejlesztésére is szükség van. Ilyen kiegészítő profilok lehetnek:

- a meglévő természeti adottságok többoldalú kihasználása,
- a meglévő, valamint új művi elemek bevonása,
- az alapvető vonzerőtől távolabb eső területek hasznosítása.

Mivel az ökoturizmus fejlesztésére vonatkozó terv a turizmusfejlesztési koncepción alapul azokat a sajátos, részben a tájtervezésben is használt elemeket emelem most csak ki, amelyekkel javaslom kiegészíteni a vizsgálati és a javaslati munkarészeket. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a javasolt lépések szükségessé teszik a térképi megjelenítést, mely idáig hiányzott a turisztikai

tervekből. Pedig például a vonzerők egymáshoz való elhelyezkedése, a szállás- és vendéglátóhelyektől való távolsága alapvető információ, amelyhez nélkülözhetetlen a térképen való ábrázolás.

Az ökoturisztikai terv általam kiegészítésre javasolt vizsgálati elemei:

- Tájkarakter vizsgálat: egyediség megállapítására, segíti a marketing munkát és az egyedi turisztikai arculat meghatározását.
- Terhelésvizsgálat a térségre és az egyes turisztikai attrakciókra vonatkozóan: a korlátozó tényezők minél alaposabb felmérése és azonosítása segíti a tervezést és a majdani látogatómenedzsment eszközök kiválasztását.
- Térszerkezeti vizsgálat: Az ökoturizmus erősen támaszkodik az ökológiai rendszerekre és függ az ökológiai rendszerektől. Mivel a rendszerek általában nem település vagy kistérség határosak, az ökoturizmus tervezése során különös jelentősége van a térszerkezeti vizsgálatnak, aminek több szintje is van. (1) A térszerkezeti vizsgálat feltárja, hogy az adott térség hogyan illeszkedik be az ország üdülési-idegenforgalmi térszerkezetébe (pl. idegenforgalmi folyosó menti elhelyezkedés, üdülőkörzethez tartozás) és a térség fejlesztése szempontjából elemzi a nagytérségi kapcsolatok jelentőségét. A vizsgálat alapján a koncepció készítője javaslatot tesz a főbb térszerkezeti arányokra, a nagytérségi külső- és a kistérségi belső térszerkezeti kapcsolatok továbbfejlesztésére, a területi-funkcionális kapcsolatrendszer javításában rejlő fejlesztési lehetőségekre.⁴⁷ (2) A térségalkalmassági vizsgálat alapján a tervező meghatározza a különböző funkciók céljára elsődlegesen (fejleszthető) fejlesztendő területeket (így pl. a hegyvidéki, a vízparti üdülés, a gyógyüdülés, továbbá a szabadidős tevékenységek elsődleges területeit, az üdülő- és zártkert területeket), s ennek alapján, az üdülőkörzeten (nagyobb üdülőtérségen) belüli főbb térszerkezeti elemeket. Kijelöli a különböző üdülési igények kielégítésére szolgáló főbb funkcionális zónákat, így pl. az országos jelentőségű tartós üdülés, a tömegesen megjelenő városkörnyéki, hétvégi üdülési és kiránduló igények kielégítésének területeit. A vizsgálat elősegíti a turisztikai tevékenységek fejlesztésének területi orientációját és lehetővé teszi a különböző üdülési igények kielégítésének (pl. egymást zavaró üdülési formák) területi szétválasztását. A területfelhasználási koncepció célja a racionális és hatékony területfelhasználás kialakítása a fejlesztések területigényének lehetőség szerinti kielégítésével. A területfelhasználás valamennyi elemének áttekintése szükséges, de ezen belül kiemelten kell foglalkozni az üdülési célú területekkel, továbbá a védett, illetve védelmi célú területekkel. A koncepció készítőjének feladata a harmonikus táji kapcsolatok kialakítása és biztosítása, a tájhasználati

⁴⁷ A turisztikai fejlesztési koncepcióban „Regionális kapcsolatok” néven vizsgáljuk a település funkcionális, statisztikai, közigazgatási és más jellegű kapcsolatait.

konfliktusok feloldása. Szükséges a különböző területhasználók közötti érdekütközések kiegyenlítése, a környezet és tájkárosítások megszüntetése, az erdők és a települési belső zöld területek közötti harmonikus kapcsolatot megteremtő komplex zöldterületi rendszer kialakítása. Figyelemmel kell lenni a védett és a tájképileg érzékeny területeken a hagyományos tájhasználat megőrzésére. A környezetvédelmi szempontból érzékeny területeken csak a védelmi céloknak megfelelő területhasználat irányozható elő.

- Ökoturizmus erőforrás leltár adatlap (9. táblázat): Segít, hogy jobban átlássuk a terület adottságait, mely alapján meghatározhatjuk a fejlesztési stratégiát és a kialakítható termékek körét. Kiválaszthatjuk a legerősebb adottságokat, a fő attrakciót, ami köré szervezzük a többi látványosságot.

9. táblázat Ökoturizmus erőforrás leltár adatlap (saját szerkesztés)

Erőforrás:	Leírás: Létezik? Hozzáférhető?	Attraktivitása, vonzereje: NK=nemzetközi, N=nemzeti, R=regionális, H=helyi	Potenciál az ökoturizmus fejlesztésében: M=magas, K=közepes, A=alacsony
Természeti és tudományos attrakciók			
Archeológiai attrakciók			
Kulturális vagy a társadalmi élettel kapcsolatos attrakció			
Szállás lehetőség			
Étkezési lehetőség			
Közlekedési lehetőségek			
Humán erőforrás			
Infrastruktúra (hírközlés, egészségügy stb.)			

Az ökoturisztikai terv általam kiegészítésre javasolt javaslati elemei:

- Területfelhasználás, zónák kialakítása: nem csak a védett területeken, hanem akár egy település esetében is alkalmazható. A térszerkezeti vizsgálat és a terhelésvizsgálat adatainak összevetéséből nem védett területen is kijelölhetők a látogatást valamilyen formában korlátozó zónák. Ezzel egyrészt az adott vonzerőt lehet megvédeni, másrészt a település lakosságát a túlzó, esetleg zavaró turistaáradattól.
- Látogatómenedzsment terv
- Monitoring rendszer kialakítása

Az ökoturizmus fejlesztésének nemcsak a természet- és a környezetvédelmi, valamint a piaci szempontokat kell figyelembe vennie, hanem az ökoturizmus többi alapelveit is, azaz a helyiek bevonását, a helyi gazdaság támogatását, a környezeti nevelés, a bemutatás hatékony megvalósítását. Az ökoturisztikai szolgáltatás vagy termék csak akkor hiteles, ha mindezek megvalósulnak. Mindez megvalósulhat a helyi munkaerő bevonásával, a helyi mezőgazdasági és

kézműves termékek promóciójával és értékesítésével, a helyi szálláshelyekkel való együttműködéssel. A bemutatóhelyeket úgy kell kialakítani, hogy az átadott ismeretek élményszerűek legyenek, ehhez az interpretációs technikák széles spektrumát kell alkalmazni.

A tervezés, a megvalósítás és maga a vendégfogadás során is alkalmazni kell azokat a környezet- és természetvédelmi elveket, melyek hozzájárulnak az értékek fennmaradásához:

- Biztosítani kell a táj gondozásának és védelmének elsőbbségét, a turisztikai fejlesztések során ezt figyelembe véve kell a táj, a helyi lakosok és a turisták igényeit kielégíteni.
- A vizes élőhelyek és az erdők esetében – mivel ezek a turisták fokozott érdeklődésére tartanak számot – különösen oda kell figyelni a tájvédelemre.
- A turizmus tervezésénél figyelembe kell venni a táj, az élővilág és a kultúra eddigi együttes fejlődési irányait.
- Fontos, hogy az új turisztikai létesítmények, beruházások ne veszélyeztessék a táj vonzerejét és ökológiáját.
- Meg kell határozni a táj (turisztikai célú) terhelhetőségét és ki kell alakítani a szükséges korlátozásokat.
- A lakosságot be kell vonni a tervezésbe, igényeiket figyelembe kell venni a fejlesztések során.
- A nem motorizált turizmust kell előtérbe helyezni.
- A szezonális csökkentésére kell törekedni a programok kialakítása során.
- Folyamatos kutatás és monitoring szükséges a turizmus területén, valamint a turizmusban dolgozók környezet- és természetvédelmi témájú képzése.
- A lakosság és a turisták tájékoztatása és informálása folyamatos és rendszeres kell, legyen.

IV.1.5. ÖKOTURISZTIKAI TERMÉK TERVEZÉS

A hazai ökoturisztikai kínálatot színesítheti más turisztikai formákkal való közös, komplex turisztikai csomagok kialakítása is. Egyfelől erre az ökoturizmusnak is szüksége van, hiszen ahogy az a hazai lakosság körében végzett felmérésekből is látható volt, igen kicsi az a réteg, amely a természeti attrakciókat elsődleges úti célnak tekinti. Másrészt az ökoturisztikai kínálat kiegészítheti a régiós kínálatot, a körutazások helyszínei lehetnek, és speciális, kis szegmenseket is vonzó, egyedi programkínálatot is jelent (pl. fotóstúrák, állatmegfigyelések, kalandtúrák).

Az ökoturisztikai termék kialakítása kínálat alapú fejlesztést igényel, mely nem mesterségesen kialakított attrakciókra, hanem helyi adottságokra épül. Ökoturizmus szempontjából a legfontosabb az **egyediség tervezése**, a vonzerők típusát tekintve pedig a **tájalkotó természeti értékek**, fajok sokszínűsége és a kulturális, néprajzi értékek tekinthetőek. Az ökoturisztikai termék kialakításánál fontos szempont, hogy különböző érdeklődési körrel rendelkező embereknek és korosztályoknak megfelelő programokat kínáljon a terület (vagy a

megfelelő érdeklődésű célcsoport jó megválasztása a vonzerőkhöz). Az ökoturisztikai program célja, hogy a turisták a felejthetetlen élmény mellett elkötelezettebbé váljanak a természeti, kulturális és társadalmi értékek megőrzése iránt.

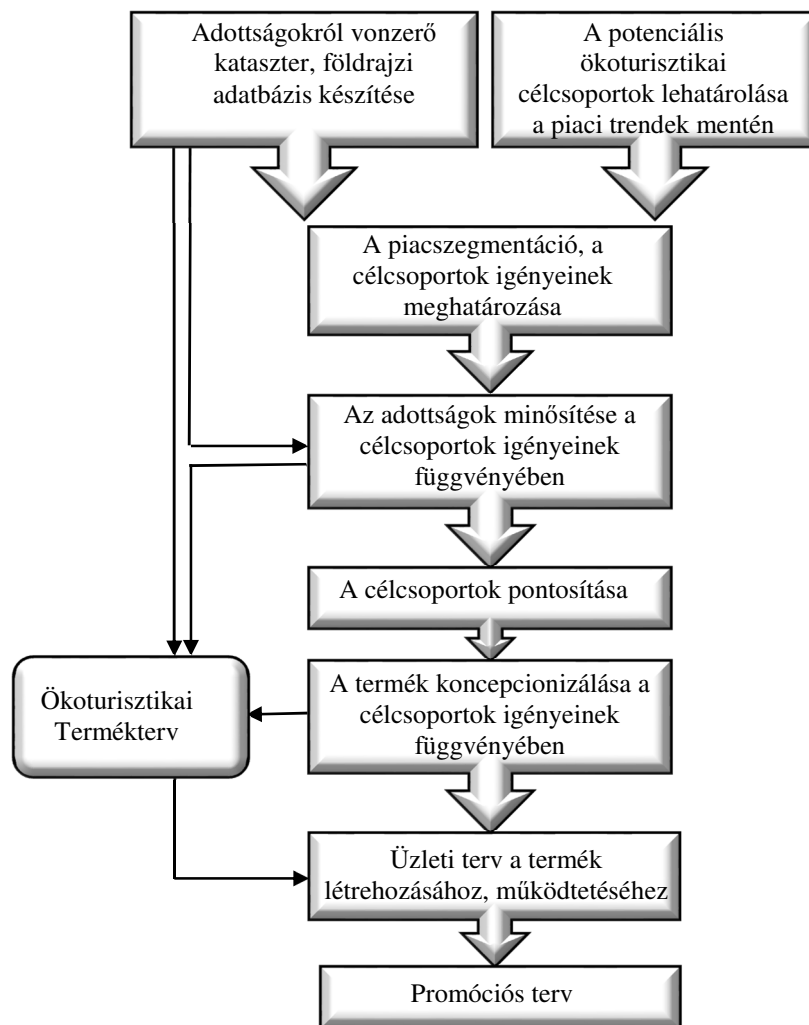
Az ökoturisztikai termék összeállításánál figyelembe kell venni, hogy a turisztikai kínálat egyes elemei is összhangban legyenek az ökoturizmus célkitűzéseivel, vagyis a környezettudatosságnak és az erőforrásokra minimális hatást kifejtő szempontoknak meg kell felelniük. Például a szálláshelyek is lehetőség szerint tájba illő, a környezetet minimálisan terhelő, környezetvédelmi eljárásokat alkalmazó szálláshelyek legyenek, továbbá a vendéglátást a helyi termékekre épülő ételkínálat jellemezze. Az ökoturisztikai termékek elengedhetetlen része az ismeretszerzést és az oktatást segítő szakvezetők és szakértők aktív bevonása a programok tervezésébe és kivitelezésébe. Szakvezetők hiányában megfelelő információs hálózat, infrastruktúra és interpretáció szükséges ahhoz, hogy a látogatók a területet alaposan és élményszerűen ismerjék meg. **Az ökoturisztikai termék sikere abban rejlik, ha helyi erőforrásokra épül és a szolgáltatásokat elsősorban a helyi lakosság nyújtja** (pl. szállás, vendéglátás, esetenként szakvezetés). Az ökoturisták egyik legnagyobb élményforrását adja a helyiekkel való kapcsolatfelvétel, a helyi kultúrák, szokások megismerése, a helyiek hétköznapi életében való részvétel.

Az ökoturizmusnak a tájra, valamint a térség természeti és kulturális értékeire kell építenie. A termék tervezés mindig a turizmusfejlesztési koncepción alapszik. Az ökoturizmus attrakcióinak feltérképezése és a termékek kialakítása a meglévő adottságok kihasználásával inkább összefogás, odafigyelés és ötletek kérdése, melyhez a regionális források részben már ma is rendelkezésre állnak. Az ökoturisztikai termék kialakítását az általam kidolgozott marketing szemléletű terméktervezési folyamat alapozza meg⁴⁸ (20. ábra). A tervezés első lépése a térségre vonatkozó területi tervezési és a potenciális területhasználati konfliktusokhoz, célcsoporti igényfelméréshez kapcsolódó hazai és nemzetközi dokumentumok, szakirodalom feldolgozása, konzultáció, tapasztalatcsere. Ezt követően a szakirodalom és a kataszteri információk felhasználásával megtörténik a célcsoportok lehatárolása. A célcsoportok igényeinek és a vonzerők jellegének/sajátosságainak megfelelően minősítésre kerülnek az adottságok. A különböző célcsoportok számára vonzó attrakciók, adottságok terméké formálása e minősítés alapján történik. Meghatározásra kerülnek a termék fő design elemei is (információs táblák tartalma, kinézete) a célcsoportok igényei mentén. Az üzleti tervezés során a szolgáltató hálózat és elemei kerülnek megtervezésre. A promóciós tervezés során az arculati elemek és a

⁴⁸ A folyamat kialakításához figyelembe vettem az Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia tervezési ajánlásait.

disztribúciós csatornák pontos kijelölése történik meg a termék kedveltségének maximalizálása és az értékesítés hatékonyságának növelése érdekében.

A vizsgálat, az értékelés és a tervezés folyamán mindig a célcsoport igényeit és a vonzerők korlátait kell szem előtt tartani, és ahhoz kell viszonyítani. A turisztikai fejlesztési koncepció készítéséhez kidolgozott és mellékelt vonzerőkataszter a termék tervezésben is használható. A részletes kataszter alapján összesítjük az adottságok jellemzőit a célcsoportok igényeinek függvényében az alábbiak szerint: a vonzerő megnevezése, a fő célcsoport, a promóciós szempontból leginkább megfogható termékjellemzők, és a kihasználást korlátozó tényezők. Majd meghatározzuk a fő és kiegészítő attrakciók körét. Ezt követi a szolgáltatások összesítése szintén célcsoportok szerint: célcsoport neve, szálláshely igény és lehetőség, étkezés igény és lehetőség. Végül a közlekedési infrastruktúra értékelése következik.

20. ábra Az ökoturisztikai termékek kialakításának folyamata (saját szerkesztés)

Turizmus szempontjából a közlekedési infrastruktúra adottságai meghatározóak, hiszen a célterület megfelelő elérhetősége nélkül a termék nem értékesíthető. Az infrastruktúrát az alábbi tényezők vizsgálatával minősítjük: település információ szolgáltatás, elérhetőség közúton (távolság a fővárostól és közlekedési csomópontnak számító településtől), elérhetőség vasúton

(távolság a fővárostól és közlekedési csomópontnak számító településtől, járatsűrűség, legközelebbi állomás), elérhetőség autóbusszal (távolság a fővárostól és közlekedési csomópontnak számító településtől, járatsűrűség, legközelebbi állomás). Végül táblázatba összesítjük az információkat (10. táblázat) és kialakítjuk a termékkínálatot.

10. táblázat Az adottságok összesítése a célcsoport függvényében az ökoturisztikai termékek kialakításához (saját szerkesztés)

Célcsoport neve, rövid leírása	Igényelt ökoturisztikai vonzerők	Elképzelhető kiegészítő vonzerők	Szolgáltatások	Várható tartózkodási idő	Turisztikai termék neve, rövid leírása

Célcsoport neve, rövid leírása											
Vonzerők				Szolgáltatás				Infrastruktúra			
Fő vonzerő		Kiegészítő vonzerő		Szállás		Étkezés		Információ szolgáltatás	Elérhetőség		
Név	Korlátozó tényező	Név	Korlátozó tényező	Igény	Lehetőség	Igény	Lehetőség		Köz-úton	Vas-úton	Autó-busszal

A termékek végső lehatárolása azok versenyképessége alapján történik, mely a következőket veszi figyelembe: megvalósítási költségek, beruházásigény, emberi erőforrás igénye (pl. terület felügyelők, kísérők, szervezők stb.), nemzetközi tapasztalatok, keresleti trendek.

V.2. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK / TÉZISEK

Az ökoturizmus elméletét feltáró kutatásom új és újszerű tudományos eredményeit hét tézisben foglaltam össze.

1. A „turisztikai táj” és a „tájmegőrzés” fogalmak meghatározása és bevezetése.

1. A)

A turisztikai táj egy eredeti fizikai és/vagy társadalmi-gazdasági táj szimbolikus és anyagi átalakítása azért, hogy kiszolgálja a turisták érdeklődését/igényeit és a turisztikai ipart. Jelentősen befolyásolják kialakulását a másoktól hallott élménybeszámolók, az utazási irodák ígéretei által várt élmény és a saját magunk által átélt élmény közötti különbség.

A nemzetközi irodalomban már használt az a kifejezés, hogy „tourist landscape”, azaz turisztikai táj. Bár pontos definíciója nincs, azt a tájat értjük rajta, amely a turisták számára vonzó, őket a felkeresésére sarkallja. A turisztikai táj a tájépítészetben használt üdülőtáj fogalomnál tágabb. Az üdülőtáj elsősorban a fizikai adottságokra helyezi a hangsúlyt, azok megléte alapján határol le területeket. A turisztikai táj kialakulásában a fizikai adottságok mellett nagy szerepe van az emberek által hozzáadott szellemi értéknek és az élménynek.

A turisztikai táj táji adottságokon alapuló turisztikai célterület. Nincs meghatározva, hogy hogyan kell kinéznie, milyen elemeket kell tartalmaznia, hiszen minden turista számára mást jelent a vonzó táj. Bemutattam, hogy a turisztikai táj divatja korszaktól függően változott. Ma a klasszikus turisztikai tájak között a tengerparti és alpesi területek szerepelnek az első helyen, melyek tömegturista-üdülőhelyekké váltak. A vidéki táj fokozatosan a szabadidő eltöltés új helyszínévé alakult át, melyben az ökoturizmusnak is nagy szerepe van.

1. B)

A tájmegőrzés célja és feladata az elsődleges/jellemző tájszerkezet megóvása, a megújulásra képes rend fenntartása a helyi lakosság, az érdekeltek és az érintettek belső motivációinak felkeltésével.

A tájat nem lehet múzeumként tekinteni, mivel az ember és a természet közötti kapcsolat eredménye. A táj saját fejlődési folyamattal rendelkezik, amelyet kontrollálni kell azért, hogy a változások minél lassúbbak legyenek, és minimális értékvesztéssel járjanak. Megvizsgáltam és összehasonlítottam a tájvédelem meghatározásokat, de azokat az ökoturizmus környezet iránti érzékenységének kifejezésére nem találtam alkalmazhatónak. Héctor Ceballos-Lascuráin, az ökoturizmus fogalmának megalkotója is hangsúlyozta, hogy az ökoturizmus a megőrzés egyik nagyon fontos eszközévé válhat. Mivel az ökoturizmus célja a természet és az ember közötti egyensúly megtartása a táj/természet és a helyi közösségek hagyományainak megőrzése révén,

ezért bevezettem és meghatároztam a tájmegőrzés fogalmát. Az ökoturizmus a táj, a táj értékeinek megőrzéséhez azáltal tud hozzájárulni, hogy:

- érdekeltté teszi a helyi lakosságot és a turisztikai vállalkozásokat abban, hogy a jelenleg vonzó tájkép és a táji értékek (védelemtől függetlenül is) hosszú távon megőrződjenek és a turisták számára felkereshetők, bemutatathatók legyenek.
- szorgalmazza azoknak az (elsősorban védelmi) előírásoknak a betartását, betartatását, melyek a vonzerőt jelentő táj megőrzését segítik elő.

2. Szakirodalmi források és az ökoturizmus definíciók tartalomelemzése során az ökoturizmus helyének meghatározása a turisztikai típusok között, az ökoturizmust leíró karakterjegyek meghatározása és segítségükkel az ökoturizmus definiálása, valamint a tájmegőrzés és a területfejlesztés viszonyának meghatározása az ökoturizmussal.

2. A)

A turizmus kategória rendszerén belül az ökoturizmus egy alternatív formát jelent a tömegturizmussal szemben. Az ökoturizmus egyrészt egy elv, amely a turizmus ökológiai szemléletű tervezését és megvalósítását szorgalmazza. Másrészt maga a termék, melyet ezen elvek szerint állítunk elő a turisták számára.

A turizmus tipológia szubjektív, a szerzők, kutatók ismereteinek, tapasztalatainak és érzelmi viszonyulásának függvénye. A különböző percepcióknak és érdekeknek megfelelően eltérő meghatározásaival, besorolásaival találkozunk a hazai és a nemzetközi turisztikai szakirodalomban. A források feldolgozása alapján megállapítottam, hogy a szerzők többsége az ökoturizmust a tömegturizmus ellenpárjaként, a tömegturizmussal szemben alternatív lehetőségként értelmezi. Ugyanakkor turisztikai termék jellemzőit is hangsúlyozzák.

2. B)

Az ökoturizmust – a magyar sajátosságok figyelembe vételével – hét karakterjegynek való megfeleltetéssel azonosíthatjuk. Ezek: oktatás, megőrzés típusa, hatás, milyen területen, helyiek haszna és közösségi hasznok, természetvédelmi érdek érvényesülése, gazdasági előnyök és gazdaságfejlesztési szempontok.

Az ökoturizmussal foglalkozó hazai és nemzetközi szakirodalom áttekintése, valamint a tartalomelemzés eredményei alapján meghatároztam azoknak a kritériumoknak a körét, melyek mentén az ökoturizmust és az ökoturisztikai termékeket tervezni és megvalósítani kell, valamint a megvalósult projekteket és termékeket minősíteni lehet. Azokat a főkategóriákat választottam ki, melyek mind a hazai, mind a nemzetközi meghatározásokban az első öt helyen szerepeltek és azokat, amelyek az összesítésben az első ötben szerepeltek és kiegészítettem a magyar értelmezésekben megjelenő, de a nemzetköziben nem szereplő, ám szintén az első öt helyen végzett kategóriákkal. Összesen hét kategóriát kaptam, amelyek az ökoturizmus megfogalmazások során a legtöbbször előfordulnak, így a legmeghatározóbbak és tartalmazzák a magyar

sajátosságokat is. A kiválasztott kategóriák: oktatás, megőrzés típusa, hatás, milyen területen, helyiek haszna és közösségi hasznok, természetvédelmi érdek érvényesülése, gazdasági előnyök és gazdaságfejlesztési szempontok.

2. C)

Az ökoturizmust azonosító karakterjegyek figyelembevételével definiáltam az ökoturizmust:

Az ökoturizmus a hangsúlyt a turizmus és a táj kiegyensúlyozott viszonyára, s annak alakulására helyezi. Egyidejűleg koncentrálna egy adott táj természeti környezetére és annak megőrzésére, valamint az abban élő emberre, emberi közösségekre. Nem feltétlenül messzi tájakat vagy érintetlen területeket céloz meg, hanem sokak számára elérhető és szerényebb anyagiakkal is megvalósítható, változatos, a turistát aktivizáló, az ismereteit bővítő programokat, kikapcsolódást kínál. Ezért csak olyan területen lehet/kell fejleszteni, ahol a helybelieknek valóban szüksége van a turizmusra és széleskörűen részesedik a térség és a lakosság a haszonból.

Sok más fogalomhoz hasonlóan az ökoturizmus esetében is terminológiai nehézségekbe ütközünk, mivel nincs egységes meghatározása. A definíciók tartalomelemzésével lehatároltam azokat a tényezőket, melyeket a (magyar és nemzetközi) meghatározások többsége tartalmaz és kiegészítettem a magyar specifikumokkal. A tartalomelemzésem eredményeként kapott hét fő karakterjegyet kiindulópontként használva fogalmaztam meg az ökoturizmus meghatározását. Az új értelmezésben szerepelnek azok a tényezők, melyek az ökoturizmus alapvető kritériumai.

2. D)

Az ökoturizmus definíciók tartalomelemzése során kutatásommal igazoltam, hogy az ökoturizmusban a tájmegőrzésnek és a területfejlesztésnek is meghatározó szerepe van.

Az áttekintett szakirodalom alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a területfejlesztés, a tájmegőrzés és az ökoturizmus szoros kölcsönös viszonyban áll egymással. Azt feltételeztem, hogy ez a kapcsolat a definíciókban is tetten érhető. A tartalomelemzés után megvizsgáltam, hogy mely kategóriák támasztják ezt alá és mennyire hangsúlyosak, ezek a kategóriák a meghatározásokban. A vizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a meghatározások több mint fele (54,5%-a) tartalmaz területfejlesztési jellemzőt és 83,3%-a tartalmaz tájmegőrzési jellemzőt. Összesen 33 meghatározásban jelent meg a területfejlesztés és a tájmegőrzés közösen, ez a minta 50%-a. Kirajzolódott, hogy elsősorban a kritérium meghatározásokban szerepelnek közösen ezek a jellemzők. A nemzetközi definíciók magasabb arányban (Dn: 18/10, 55,5%) ölelik fel a kritériumpárost, mint a magyarok (Dm: 17/7, 41,2%).

3. A táj szerepének meghatározása az (öko)turizmusban.

A táj a turizmus szempontjából nem csak a természeti erőforrások egy összetevője, hanem a vonzerők területi integrációja. A táj a turizmus alapvető eleme, s mint ilyen az utazási döntésekben meghatározó szerepe van.

A táj definíciókból kiolvasható, hogy a táj kialakulásában, fejlődésében az emberi hatás meghatározó. A kutatási eredmények alapján egyértelmű, hogy a táj magába foglalja a természeti erőforrásokat és az erőforrásokat évszázadok óta használó, formáló társadalom kultúrájának minden elemét: építészetét, hagyományait, tájhasználatát. A táj magába sűríti egy adott terület turisztikailag hasznosítható természeti és kulturális adottságait.

Nyolc (négy német, egy svájci és három magyar) kutatás eredményeit összehasonlítva és elemezve megállapítottam, hogy a táj és a táji értékek elsődleges szerepet töltenek be az utazási döntésben és az úti cél kiválasztásában. Primer kérdőíves kutatásom eredményeivel alátámasztottam, hogy a magyar utazók utazási döntésében is elsődleges szerepe van a tájnak.

4. A turisztikai tervezési gyakorlat hiányosságainak feltárása.

Megállapítottam, hogy a jelenlegi turisztikai tervezési gyakorlatban számos anomália van:

- tervek egymástól függetlenül, többé-kevésbé véletlenszerűen születnek meg, hiányzik a tervek rendszerezett egymásra épülése,
- bár léteznek tervezési útmutatók, azok a tervekben nem tükröződnek vissza,
- a fogalmak használata rendkívül eltérő a tervekben és tervenként változó,
- a vonzerők azonosítása sok esetben csak felszínesen történik meg,
- a táji erőforrások a tervekből szinte teljesen hiányoznak.

Megvizsgáltam tíz módszertani útmutatót és 31 turisztikai fejlesztési koncepciót. Megállapítottam, hogy a módszertani útmutatók kevésbé tükröződnek vissza az elkészült tervekben. Elemzésemmel igazoltam, hogy a turisztikai tervezésben szükség van egységes tartalmi követelményrendszer összeállítására. Ennek legfőbb célja, hogy minden térség és település hasonló szerkezetű és mélységű tervet kapjon a kezébe, amit valóban használni tud. Ezt a hiányt a majdani turizmus törvény (és a hozzá kapcsolódó jogszabályok) pótolhatja. Szintén az elkészülő törvénytől várható, hogy szabályozza a különböző területi szintű koncepciók egymásra épülésének rendszerét. A vizsgált munkák nem nyújtanak egységes képet a fogalmak használatát illetően, mást és mást értenek koncepció, program vagy turisztikai termék alatt.

Eredményeim alapján javasolom, hogy a turisztikai fejlesztési koncepció kötelezően tartalmazzon részletes vonzerőleltárt, amelyben a táji értékeket is fel kell tüntetni. Szükséges egy szabvány vagy útmutató kidolgozása, hogy egységes metodika alapján történjen a vonzerők és a turisztikai adottságok felvételezése. A tervezési munka egész folyamatában biztosítani kell az ökológiai szemlélet érvényesülését, amelynek különösen a koncepcióban kell hangsúlyt kapnia. Számba kell venni a fejlesztési javaslatok várható környezeti hatását, terhelését. Csak az ökológiai

terhelhetőséggel összhangban lévő igénybevétel engedhető meg. Az ökológiai szemlélet mellett hasonló nagyságrendű marketing szemléletnek is át kell hatnia a tervezési folyamatot.

5. A turisztikai vonzerők felmérési adatlapjának kidolgozása.

A turisztikai tervezési gyakorlat módszertani fejlesztéséhez kidolgoztam (és 28 településen sikeresen alkalmaztam) a vonzerőleltár, a turisztikai infra- és szuprastruktúra és a településkép megfigyelésére szolgáló szempontrendszert, melyhez egy SWOT analízis mintát is készítettem. Az adatlapok kidolgozása során a tájépítészeti aspektusokat maximálisan érvényesítettem.

A feltárt és elemzett módszertani útmutatókat és javaslatokat alapul véve dolgoztam ki a vonzerőleltár, a turisztikai infra- és szuprastruktúra és a településkép megfigyelési szempontjait. A módosításokat a tájvizsgálati szempontok, az egyedi tájértékek felvételezésének módszertana, a TÉKA projektben alkalmazott felmérési kategóriák és a német kultúrtáj-kataszterezés módszertanának felhasználásával és turisztikai adaptálásával tettem meg. Egy olyan vizsgálati szempontsört állítottam össze, amely a települések sokkal részletesebb turisztikai elemzését teszi lehetővé, beleértve a táji adottságok nagyobb arányú figyelembe vételét. Az új turisztikai helyzetelemzési szempontsört tíz éves kutatómunkám során 28 településen teszteltem és a tapasztalatok tükrében folyamatosan pontosítottam. Az M20. melléklet tartalmazza az általam kialakított vizsgálati adatlapokat. Az új vizsgálati szempontok olyan tervek elkészítését tették lehetővé, melyekben a táji adottságok a korábbiaknál jóval nagyobb mértékben kerültek figyelembe vételre.

6. Az ökoturizmus tervezésének tartalmi kidolgozása.

Amennyiben egy település turisztikai fejlesztési koncepcióban javaslatként szerepel az ökoturizmus fejlesztése, akkor ökoturisztikai fejlesztési tervet kell készíteni. Az ökoturizmus tervezését négy lépésben határoztam meg:

1. **Meg kell határozni az ökoturizmus szerepét és ennek megfelelően el kell végezni a vizsgálatot és az eredmények értékelését.**
2. **A fejlesztési koncepció és a marketing terv elkészítése.**
3. **Megvalósítás.**
4. **Az eredmények mérése.**

Az ökoturizmus tervezésekor feltételezzük, hogy a térségre/településre már elkészült a turisztikai fejlesztési koncepció, amely egyrészt tartalmazza a részletes vonzerőleltárt, a településkép fejlesztésére vonatkozó koncepcionális javaslatokat és a marketingtervet, másrészt az adottságok figyelembe vételével javaslatot tett az ökoturizmus fejlesztésére. Az ökoturizmus fejlesztési stratégiának illeszkednie kell a vizsgált terület általános turisztikai elképzeléseihez és terveihez. Ugyanakkor az abban meglévő vizsgálati adatok kiindulási alapját képezik az ökoturisztikai

tervnek is. Az ökoturizmus fejlesztésére vonatkozó terv abban tér el a turisztikai fejlesztési koncepciótól, hogy már a konkrét turisztikai termékekre vonatkozó javaslatokat is tartalmazza.

A hazai és nemzetközi tervezési gyakorlat és módszertani útmutatók alapján dolgoztam ki az ökoturizmus tervezésének négy lépését. Az ökoturisztikai terv sajátos vizsgálati elemei között a következőket jelöltem meg: tájkarakter vizsgálat, terhelésvizsgálat a térségre és az egyes turisztikai attrakciókra vonatkozóan, térszerkezeti vizsgálat és az ökoturizmus erőforrás leltár adatlap. Az ökoturisztikai terv sajátos javaslati elemeiként a terület-felhasználás és zónák kialakítását, a látogatómenedzsment terv elkészítését, és a monitoring rendszer kialakítását határoztam meg. Az eredmények értékelésénél javasoltam alkalmazni a megfogalmazott ökoturisztikai indikátorokat ellenőrző lista keretében.

7. Az ökoturisztikai termék jellemzőinek és az ökoturisztikai termék tervezés-módszertanának kidolgozása.

Kutatásaim alapján az ökoturisztikai termék sajátosságait az alábbi pontokban foglaltam össze:

- **Az ökoturisztikai termék alapjai a táj, a térség természeti és kulturális értékei.**
- **Az ökoturisztikai termék sikere abban rejlik, hogy elsősorban helyi erőforrásokra épül és a szolgáltatásokat a helyi lakosság nyújtja.**
- **Egyedi, máshol meg nem található, mással nem összetéveszthető, csak az adott területre jellemző.**

Az ökoturisztikai sajátosságok figyelembe vételével az ökoturisztikai termék tervezésének fő lépéseit a következőkben határoztam meg:

- 1. Adottságok felmérése, az adatok rendszerezése.**
- 2. Célcsoportok lehatárolása, igényeik meghatározása.**
- 3. Adatok minősítése a célcsoportok igényeinek figyelembevételével.**
- 4. Adottságok termék formálása a célcsoport igényei függvényében.**
- 5. Üzleti és promóciós terv készítése.**

Megállapítottam, hogy az ökoturisztikai termékek kontinensenként, országonként, régióként is jelentősen eltérő jellemzőkkel bírnak – az adottságok (táj, kultúra) eltérő összetétele miatt. Az ökoturisztikai termék kialakítása kínálat alapú fejlesztést igényel, mely a helyi adottságokra épül. Az ökoturisztikai termék kialakításánál fontos szempont, hogy különböző érdeklődési körrel rendelkező embereknek és korosztályoknak megfelelő programokat kínáljon a terület (vagy a megfelelő érdeklődésű célcsoport jó megválasztása a vonzerőkhöz). Az ökoturisztikai termék összeállításánál figyelembe kell venni, hogy a turisztikai kínálat egyes elemei is összhangban legyenek az ökoturizmus célkitűzéseivel, vagyis a környezettudatosságnak és az erőforrásokra minimális hatást kifejtő szempontoknak meg kell felelniük.

V. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS AJÁNLÁSOK

Kutatási eredményeim tükrében megvizsgálom, hogy a kitűzött célokat milyen mértékben sikerült elérnem, minden kutatási kérdésre választ kaptam-e, valamint melyek azok a kérdések, amelyek nyitottak maradtak és további kutatási feladatokat jelentenek (V.1 fejezet). Valamint összegzem eredményeim gyakorlati alkalmazhatóságát (V.2. fejezet).

V.1. A KITŰZÖTT CÉLOK ELÉRÉSÉNEK FELÜLVIZSGÁLATA, KUTATÁSI JAVASLATOK

A dolgozat elején megfogalmazott sorrendben megvizsgálom, hogy a kapott eredmények milyen mértékben fedik le a kutatási céljaimat, ellenőrzöm, hogy minden kutatási kérdést sikerült-e megválaszolnom és javaslatot teszek a további kutatásokra a témában. Mindezt a 11. táblázatban röviden összegeztem.

11. táblázat A kutatási célok megvalósulása (saját szerkesztés)

	Kutatási cél	A cél megvalósulása	További feladatok
1.	Az ökoturizmus fogalma	A célt elértem.	További kutatási feladatokat, kérdéseket és javaslatokat fogalmaztam meg a témában.
2.	Az ökoturizmus indikátorai	A célt elértem, de önmagában az eredmény még nem hasznosítható a gyakorlatban.	Szükséges a kapott indikátorok mintaterületi ellenőrzése és számszerűsített mutatók kidolgozása.
3.	Táj szerepe a turizmusban	A célt elértem.	További kutatási feladatokat, kérdéseket és javaslatokat fogalmaztam meg a témában.
4.	Turizmus/ökoturizmus tervezési elvek	A célt elértem, de önmagában az eredmény még nem hasznosítható a gyakorlatban.	További tapasztalatok, minták gyűjtése és egységes tervezési rendszer szükséges a gyakorlati alkalmazhatósághoz.
5.	Terméktervezés az ökoturizmusban	A célt részben elértem. Nem táj specifikus, hanem általános módszertant dolgoztam ki az ökoturisztikai termékek tervezésére vonatkozóan.	

1. Céлом volt az ökoturizmus fogalmának elemzése és értelmezése, a területfejlesztéssel és a tájmegőrzéssel kapcsolatos összefüggéseinek feltárása. Ennek keretében meghatároztam az ökoturizmus központi karakter jegyeit és hazai sajátosságait, melyek alapján új ökoturizmus definíciót fogalmaztam meg. A kutatási eredmények alapján egyértelművé vált a területfejlesztés és a tájmegőrzés kapcsolata az ökoturizmussal.

Az eredmények pontosíthatók további definíciók bevonásával a tartalomelemzésbe. A jelen kutatásba be nem vont definíciók között (M7, M9 melléklet) számos olyan van, amelyek eredeti forrását nem tudtam visszakeresni vagy nem volt elérhető. Ezek további kutatási bázist jelenthetnek a tartalomelemzés kibővítésére. Mivel én elsősorban az angol nyelvű meghatározásokra terjesztettem ki a mintát további kutatási feladatnak tekintem a más nyelvterületeken (pl. francia) megjelent definíciók gyűjtését, elemzését és összehasonlítását.

2. Céлом volt az ökoturizmus lehetséges mutatóinak összegyűjtése, rendszerezése. Egy elfogadott ökoturizmus meghatározáshoz kapcsolódó indikátor készlet felállítása a tervezés és a minőség-ellenőrzés záloga. A kutatás keretében az általam azonosított karakterjegyekhez rendeltem – az irodalmi források feldolgozása alapján – az indikátor csomagokat. Ezek terepi ellenőrzése és számszerűsített mutatóinak kidolgozása alap kutatás jellegű disszertációmon túl mutat, de a mutatók valódiságának és alkalmazhatóságának ellenőrzése miatt feltétlenül fontosnak tartom.
3. Céлом volt a táj, mint turisztikai erőforrás szerepének és helyének meghatározása a turizmusban és az ökoturizmusban. A témában feldolgozott hazai és nemzetközi turizmustörténeti, turizmusföldrajzi, turizmuselméleti tanulmányok elemzésével és kérdőíves kutatás segítségével meghatároztam a táj vezető szerepét a vonzerők között és az utazási döntésben, valamint meghatároztam a turisztikai táj fogalmát. A „turisztikai táj” fogalmának további turizmus szakirodalmi vizsgálatát lényegesnek tartom, annak időbeli változásáról készített összefoglaló munka hiánypótló lenne mind a turizmus irodalomban, mind az oktatásban. Fontos a turisztikai táj kapcsán annak szociológiai aspektusaira is kitérni, mivel a témában már folytak szociológiai kutatások, azok eredményeit a turizmusban hasznosítani kell.
4. Céлом az ökoturisztikai tervezési elvek és módszerek meghatározása. Szükségesnek tartottam a tervezési módszerek áttekintését, elemzését. Feltártam a hiányosságokat és az anomáliákat. Javaslatokat fogalmaztam meg ezek feloldására és kidolgoztam egy elméleti metódust az ökoturizmus tervezési lépéseire. Az általam kidolgozott módszert azonban tovább lehet fejleszteni igazodva egy jövőbeli egységes turizmus fejlesztési koncepció metodikához.
5. Céлом volt az ökoturisztikai termék fogalmának értelmezése annak megállapítására, hogy milyen típusú szolgáltatások és attrakciók tartoznak az ökoturizmusba. Kidolgoztam egy az ökoturisztikai termékek tervezéséhez használható termék-tervezési folyamatot és két adatösszesítő táblát. Ezek segítségével a célcsoportnak és a terület adottságainak megfelelő, egyedi, sajátos ökoturisztikai termékek tervezhetők. Bár az adottságok nagy hangsúlyt kaptak a tervezési metodikában, mégsem jelenthetem ki, hogy kizárólagosan „táj alapú termékek” kialakítására szolgál.

V.2. EREDMÉNYEK GYAKORLATI ALKALMAZHATÓSÁGA

Kutatásom tudományos és gyakorlati szempontból is jelentős. Tudományos jelentősége, hogy az ökoturizmus definíciók összegyűjtése, a fogalom értelmezése és az ökoturizmus hazai sajátosságainak feltérképezése hiánypótló a turizmus irodalomban. A kutatás elméleti eredményei egyrészt lehetővé teszik az egyetem oktatási programjának bővítését az ökoturizmus és annak marketingje iránt érdeklődő hallgatók számára. Másrészt, az elméleti munka felhasználása a turizmus fejlesztésében konkrét hazai eredmények elérését segítheti elő.

A termék-tervezés témájának további kutatását és a tervezésmódszertannak a gyakorlatban való elterjesztését azért tartom fontosnak, mert a napról-napra gyarapodó attrakciók (pl. tanösvények) csak akkor válnak az ökoturizmus aktív részévé, ha termékké fejlesztik azokat. Hazai és nemzetközi példák, útmutatók összegyűjtésével, mindenki számára érthető és elérhető gyakorlati útmutató kidolgozásával ez elősegíthető lenne. Mindehhez kutatásom és eredményeim kiindulási alapként szolgálnak.

A kutatásban bemutatott és alkalmazott módszerek más tájépítészeti kutatási területeken is kipróbálásra kerülhetnek, ezáltal további újszerű eredmények születéséhez járul hozzá. A fogalmak értelmezése és a tervezési módszertan megreformálására tett javaslatok lehetőséget teremtenek arra, hogy a turisztikai tervezés mind elméleti, mind gyakorlati szempontból megújuljon, abban a tájépítész szakemberek nagyobb hangsúllyal vehessenek részt. A kutatási eredmények ismeretében turisztikai és tájépítész szakemberek közös munkájával a gyakorlatban is a táji szempontokat is teljes mértékben figyelembe vevő és a táji értékekre alapuló ökoturizmus válik tervezhetővé.

ÖSSZEGZÉS

Az ökoturizmussal kapcsolatos hazai és nemzetközi ismeretanyag – a fogalom összetettségénél és sokirányú összefüggéseinél fogva – nehezen áttekinthető. Az egyes fejezetekben azokról a kérdésekről volt szó, melyek a valódi ökoturizmus megjelenésének és megvalósulásának alapját jelentik. Terjedelmi és időbeli korlátok miatt a legnagyobb hangsúlyt az ökoturizmus fogalom tisztázására és a tervezés-módszertan kidolgozására, valamint az ökoturizmus alapját jelentő táj és a turizmus kapcsolatának elemzésére fektettem. Mivel hiányzik a megfelelő alap ahhoz, hogy az ökoturizmus tervezett és szervezett legyen, kidolgozása sürgető feladat, melynek első lépéseként összeállítottam az ökoturizmus indikátorkészletét és javaslatot dolgoztam ki a tervezésre vonatkozóan is.

Kutatásom **alapkutatás az ökoturizmus területén**. Célom volt az ökoturizmus ismeretanyagának szintetizálása egy átfogó ív mentén haladva a definíciótól a terméktervezésig. Ehhez illeszkedően öt kutatási célt fogalmaztam meg. Módszertanilag deduktív kutatási stratégiát alkalmaztam és ennek megfelelően az irodalomkutatás került túlsúlyba minden tématerület esetén. A szekunder kutatást primer kutatásokkal is kiegészítettem: tartalomelemzéssel és kérdőíves kutatással. Számos olyan forrásra és eredményre támaszkodtam, melyek ez idáig nem kerültek feldolgozásra. A dolgozatban megtalálható ökoturizmus definíció-gyűjtemény 66 elemzett és ezen kívül 56 az elemzésbe be nem vont definíciót tartalmaz, mely minden további ökoturisztikai kutatás kiindulópontja lehet. A definíció elemzés tapasztalatai alapján saját ökoturizmus definíciót is megfogalmaztam. Miután összegeztem a kutatási eredményeket összevettem őket a kutatási célokkal és ajánlásokat, javaslatokat fogalmaztam meg a további kutatási lehetőségekre, feladatokra vonatkozóan. A disszertációban dokumentált új kutatási eredményeimet hét tézisben foglaltam össze.

Meggyőződésem, hogy sikerült a disszertációval

- felhívni a figyelmet az ökoturisztikai fejlesztések indokoltságára, összetettségére, interszektorális jellegére,
- rámutatni az ökoturizmus megértéséhez szükséges ismeretanyag integrált alkalmazásának fontosságára,
- továbbgondolkodásra és a jövőben az ajánlásban megfogalmazott kutatási kérdésekben közös munkára ösztönözni mind a turisztikai, mind a tájépítész szakembereket,
- hozzájárulni ahhoz, hogy a turizmus fejlesztésével összefüggésben, annak területi vonatkozásait is átlátva, a természeti folyamatoktól nem elszakadó (öko)turisztikai szemlélet erősödjék.

SUMMARY

Due to how complex the term is and the manifold connections it has, the Hungarian and international sources on eco-tourism can be quite opaque. Each chapter covers issues forming the basis of the appearance and realization of true eco-tourism. Because of the limited time and scope, I put the greatest emphasis on clarifying the term eco-tourism, creating a design methodology, and analyzing the relationship between landscape and tourism that serves as the basis of eco-tourism. As the required foundation does not exist for planned and organized eco-tourism, its creation is an urgent task, towards which my first step was to assemble a collection of indicators for eco-tourism and to come up with a proposal regarding planning.

My research is a fundamental research on the subject of eco-tourism. My goal was to synthesize the knowledge on eco-tourism, drawing a straight line from definition to product design. In accordance with this, I defined five goals for my research. I used deductive methodology in my research strategy, which made the search for literature on the subjects a significant part of all five points. I supplemented the secondary research with primary research as well: I conducted content analysis and surveys. I based my research on several sources and results that had not been examined before. The collection of definitions for eco-tourism in the paper contains 66 ones that have been analyzed and further 56 that were excluded from the analysis, on which further research could be based. I also created my own definition for eco-tourism based on my analysis. After having summarized my results, I compared them to the goals set for the research and I proposed recommendations for potential further research. The new results of my research are summarized in seven theses in my dissertation.

I believe that my dissertation succeeded at

- drawing attention to the importance, complexity, and intersectoral nature of eco-tourism developments,
- point out the importance of applying the knowledge base required for understanding eco-tourism,
- inspiring professionals in the fields of tourism and landscape architecture to work together on the subjects mentioned in the list of recommendations,
- strengthening the approach to tourism development of considering the aspects related to regional planning, keeping in mind the natural processes.

MELLÉKLETEK

M1. IRODALOMJEGYZÉK**Nyomtatott irodalom jegyzéke**

1. ALLEN ET AL. 1988 ALLEN, LAWRENCE R. - LONG, PATRICK T. - PERDUE, RICHARD R. - KIESELBACH, SCOTT (1988): The Impact Of Tourism Development On Residents' Perceptions Of Community Life. *Journal of Travel Research* 27 (1) p. 16-21.
2. ANTAL 1976 ANTAL LÁSZLÓ (1976): A tartalomelemzés alapjai. (Gyorsuló idő sorozat) Budapest: Magvető Kiadó, 151 p.
3. ANUP 2016 ANUP, K. C. (2016): Ecotourism and Its Role in Sustainable Development of Nepal. (DOI: 10.5772/62308) In: BUTOWSKI, LESZEK (ed.): *Tourism - From Empirical Research Towards Practical Application*. University of Lodz, Poland. InTechOpen (May 4, 2016) 190 p. ISBN: 978-953-51-2281-4
4. ARNBERGER – EDER 2008 ARNBERGER, ARNE - EDER, RENATE (2008) Tourism potentials and strategies for the terraced landscapes of the Alpine Arc. Előadás a „Living Terraced Landscapes - Perspectives and strategies to revitalize abandoned regions” nemzetközi konferencián. Ljubljana, Slovenia, 2008. február 15, http://www.alpter.net/IMG/pdf/2_Austria_Alpter_Final_Conference_01.pdf
Keresőprogram: Google. Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
5. ARONSSON – SANDELL 1999 ARONSSON, LARS - SANDELL, KLAS (1999): Hely, turizmus, fenntarthatóság. Helyhez kötöttség és helyhez nem kötöttség, mint a fenntartható turizmus irányelvei - Svédország példáján. (ford.: Horváth Anita). In: *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2001/2, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 53-60. (eredeti cikk: *Tourismus Journal* (Lucius & Lucius, Stuttgart) 3. Jg. (1999) Heft 3, S. 357-378.)
6. AUBERT – LÁSZLÓ 1995 AUBERT ANTAL - LÁSZLÓ MÁRIA (Szerk.) (1995): Turizmus tervezés, turizmus marketing. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Természettudományi Kar Regionális Társadalomföldrajzi Tanszék, 240 p.
7. AUBERT 1999 AUBERT ANTAL (1999): Az ökoturisztikai területfejlesztés szükségessége és modellje Magyarországon. p. 74-81. In: TÓTH JÓZSEF - WILHELM ZOLTÁN (Szerk.): *Változó környezetünk: tiszteletkötet Fodor István professzor úr 60. születésnapjára*. Pécs: Janus Pannonius Tudományegyetem Természettudományi Kar Földrajzi Intézet, Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja Dunántúli Tudományos Intézet, 351 p.
8. AUBERT 2001 AUBERT ANTAL (2001): A turizmus és a területfejlesztés stratégiai kapcsolata Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 5 (1) p. 44-49.
9. AUBERT 2011 AUBERT ANTAL (2011): Turizmus trendek és térszerkezet Magyarországon. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, Publikon Kiadó, 143 p.
10. AUBERT – SZABÓ 2011 AUBERT ANTAL - SZABÓ GÉZA (2011): A különböző területi szintek javasolt módszertani vizsgálata. p. 90-114. In: KÓRÓDI MÁRTA (vezető szerző) - AUBERT ANTAL - BRAUNNÉ FÜLÖP KATALIN - FORMÁDI KATALIN - JANCSIK ANDRÁS - JÓNÁS-BERKI MÓNICA - LÁSZLÓ ÉVA - MAYER PÉTER - MELLÁR TAMÁS - PÉNZES IBOLYA - RAFFAY ZOLTÁN - RÁTZ TAMARA - SZABÓ GÉZA - TÚRÓCZI IMRE - VERES LAJOS: *Turizmus kutatások módszertana*. (digitális tankönyv) Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 206 p.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0051_Turizmus_kutatasok_modszertana/ch08.html Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
11. BAKÓ ET AL. 2001 BAKÓ LEVENTE - KELEMEN ZOLTÁN - SÓLYOM PÉTER (2001): A Dunakanyar és az Alsó Ipoly mente kerékpáros- és vízitúra kalauza. Ipoly Unió Környezetvédelmi és Kulturális Egyesület és a „Két Kerékkal Kevesebb” A Dunakanyar Kerékpárosainak Egyesülete, Balassagyarmat: Hír-Ász Kft., 35 p.
12. BANDY 1996 BANDY, JOE (1996): Managing the other of nature: sustainability, spectacle and global regimes of capital in ecotourism. *Public Culture*, 8 (3) p. 539-566.

13. BARZEKAR ET AL. 2011 BARZEKAR, GODRATOLLAH - AZIZ, AZLIZAM - MARIAPAN, MANOHAR - ISMAIL, MOHD HASMADI - HOSSANI, SYED MOHSEN (2011): Delphi technique for generating criteria and indicators in monitoring ecotourism sustainability in Northern forests of Iran: Case study on Dohezar and Sehezar Watersheds. *Folia Forestalia Polonica series A*, 53 (2) p. 130-141.
14. BENKHARD 2005 BENKHARD BORBÁLA (2005): Földtudományi Természeti Felmérés. A Földtudományi Értékek ökoturisztikai szempontú felmérése. p. 47-53. In: DOBOS ANNA - ILYÉS ZOLTÁN (Szerk.): *Földtani és felszínalaktani értékek védelme: a 2002. október 4-5-én az Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszéke szervezésében megrendezett Geomorfológus Találkozó előadásai*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola Földrajzi Tanszék, Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék, 382 p.
15. BEREZC ET AL. 2008 BEREZC BÉLA - BODÓ ESZTER - PUCZKÓ LÁSZLÓ - TOLNAY ZSUZSA (2008): Mi is az ökoturizmus? Az ökoturizmus irányelvei helyi szereplők számára Gömör és Torna vidékén. Aggteleki Nemzeti Park Igazgatóság, 36 p.
16. BERÉNYI 2001 BERÉNYI ISTVÁN (2001): Kultúrtáj-kutatás európai dimenzióban. In: DORMÁNY GÁBOR - KOVÁCS FERENC - PÉTI MÁRTON - RAKONCZAI JÁNOS (Szerk.): *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén*. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged: SZTE TTK Természetföldrajzi Tanszék, CD kiadvány, <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Berenyi.pdf> Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
17. BHATTACHARYA – KUMARI 2004 BHATTACHARYA, PRODYUT - KUMARI, SMRITI (2004): Application of Criteria and Indicator for Sustainable Ecotourism: Scenario under Globalization. Abstract and Paper Submitted for the IASCP Bi-Annual Conference on “ The Commons in an Age of Global Transition: Challenges, Risk and Opportunities” at Oaxaca, Mexico from 9-14 August, 2004. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/1992/Bhattacharya_Application_040511_Paper258.pdf?sequence=1&isAllowed=y Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
18. BJÖRK 1997 BJÖRK, PETER (1997): Marketing of Finnish eco-resorts. *Journal of Vacation Marketing*, 3 (4) p. 303-313.
19. BJÖRK 2007 BJÖRK, PETER (2007): Definition paradoxes: from concept to definition. p. 23-46. In: JAMES HIGHAM (ed.) *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Elsevier LTd, 439 p.
20. BODNÁR 2000 BODNÁR LÁSZLÓ (2000): A turizmus földrajzi alapjai. Budapest, Pécs: Dialóg Campus, 321 p.
21. BOERS – BOSCH 1994 BOERS, HAN - BOSCH, MARTIN (1994): A Föld mint üdülőhely. Bevezetés a turizmus és a környezet kapcsolatrendszerébe. Budapest: Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskola, 186 p.
22. BOLEY ÉS GREEN 2015 BOLEY, B. BYNUM és GREEN, GARY T. (2015): Ecotourism and natural resource conservation: the ‘potential’ for a sustainable symbiotic relationship. *Journal of Ecotourism* 15:1, 36-50, DOI: [10.1080/14724049.2015.1094080](https://doi.org/10.1080/14724049.2015.1094080)
23. BOROS ET AL. 2011 BOROS SZILVIA - CSAPÓ JÁNOS - HAPP ÉVA - HORVÁTH PÁL - HUSZ ANIKÓ - JÓNÁS-BERKI MÓNICA - LŐRINC KATALIN - MÁTÉ ANDREA - MICHALKÓ GÁBOR - PRINTZ-MARKÓ ERZSÉBET - PRISZINGER KRISZTINA - RÁTZ TAMARA - REMENYIK BULCSÚ - SZABÓ GÉZA - KALMÁRNÉ RIMÓCZI CSILLA (2011): Turisztikai terméktervezés és fejlesztés. (digitális tankönyv) Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 212 p. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0051_Turisztikai_termektervezes_es_fejlesztas/bi07.html látogatva 2013. szeptember 24.

24. BRAUNNÉ FÜLÖP – MELLÁR 2011
BRAUNNÉ FÜLÖP KATALIN - MELLÁR TAMÁS (2011): A területi és települési statisztikák. p. 2-21. In: KÓRÓDI MÁRTA (VEZETŐ SZERZŐ) - AUBERT ANTAL - BRAUNNÉ FÜLÖP KATALIN - FORMÁDI KATALIN - JANCSIK ANDRÁS - JÓNÁS-BERKI MÓNICA - LÁSZLÓ ÉVA - MAYER PÉTER - MELLÁR TAMÁS - PÉNZES IBOLYA - RAFFAY ZOLTÁN - RÁTZ TAMARA - SZABÓ GÉZA - TÚRÓCZI IMRE - VERES LAJOS: *Turizmus kutatások módszertana*. (digitális tankönyv) Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 206.p.
http26://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0051_Turizmus_kutatasok_modszertana/ch08.html Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
25. BRINKHUIJSEN ET AL. 2007
BRINKHUIJSEN, M. - DE JONG, H. - SCHRÖDER, R. (2007): Leisure and landscape: trends and impacts, facts and figures. A „Landscape and Leisure: European inventory of the relationship between leisure patterns and landscapes” projekt jelentése. 46 p. <http://www.recreatieenruimte.nl/wp-content/uploads/rapportagefactsandfigures.pdf> Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
26. BUCKLEY 2009
BUCKLEY, RALF (2009): *Ecotourism. Principles and Practices*. Cambridge: CAB International, Cambridge University Press, 368 p.
27. BUSHELL – STAIFF 2004
BUSHELL, ROBYN - STAIFF, RUSSELL (ed.) (2004): *Using Tourism as a Tool for the Conservation of Protected Areas*. Proceedings and papers presented at the 2004 World Conservation Congress p. 45.
28. BUTCHER 2005
BUTCHER, JIM (2005): Az ökoturizmus erkölcsi fölénye. Kritikai elemzés. *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2006/1, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 21-25. (eredeti cikk: The moral authority of ecotourism: A critique Current Issues in Tourism. Vol. 8, No. 2-3, p. 114-123.)
29. CATER – LOWMAN 1994
CATER, ERLET - LOWMAN, GWEN (eds.) (1994): *Ecotourism. A sustainable option?* Chichester - New York - Brisbane - Toronto - Singapore: John Wiley & Sons, 218 p.
30. CEBALLOS-LASCURÁIN 1996
CEBALLOS-LASCURÁIN, HÉCTOR (ed.) (1996): *Tourism, Ecotourism and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development*. IUCN Protected Areas Programme series. World Congress on National Parks and Protected Areas, 4th, Caracas, VE, 10-21 February 1992. Island Press, 301 p.
31. CERON – DUBOIS 2003
CERON, JEAN-PAUL - DUBOIS, GHISIAIN (2003): Az idegenforgalom és a fenntartható fejlődés mutatói, avagy az elméleti igények és a gyakorlati eredmények közötti különbség. *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2004/3, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 66-73. (eredeti cikk: Current Issues in Tourism. Vol. 6, No. 1, p. 54-75.)
32. CHEIA 2013
CHEIA, GHEORGHE (2013): Ecotourism: definition and concepts. *Revista de turism - studii si cercetari in turism. Journal of tourism - studies and research in tourism*, 15 (15) p. 56-60. www.revistadetourism.ro/rdt/article/download/44/97 Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
33. CHEN ET AL. 2009
CHEN, NENGWANG - LI, HUANCHENG - WANG, LIHONG (2009): A GIS-based approach for mapping direct use value of ecosystem services at a county scale: Management implications. *Ecological Economics*, 68 (11) p. 2768-2776.
34. CHIROZVA 2015
CHIROZVA, CHAKA (2015): Community agency and entrepreneurship in ecotourism planning and development in the Great Limpopo Transfrontier Conservation Area. *Journal of Ecotourism* 14:2-3, 185-203, DOI: [10.1080/14724049.2015.1041967](https://doi.org/10.1080/14724049.2015.1041967)
35. CLIVAZ 2008
CLIVAZ, CHRISTOPHE (2008): Tourism and Landscape: between conflict and common interests. Előadás a „Living Terraced Landscapes - Perspectives and strategies to revitalize abandoned regions” nemzetközi konferencián. Ljubljana, Slovenia, 2008. február 15. http://www.alpter.net/IMG/pdf/1_Clivaz_C_15February08.pdf, Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
36. CONWAY ÉS CAWLEY 2016
CONWAY, THÉRÈSE és CAWLEY, MARY (2016): Defining ecotourism: evidence of provider perspectives from an emerging area. *Journal of Ecotourism* 15:2, 122-138, DOI: [10.1080/14724049.2016.1153105](https://doi.org/10.1080/14724049.2016.1153105)

37. COSTANZA ET AL. 1997 COSTANZA, ROBERT -D'ARGE, RALPH - DEGROOT, RUDOLF - FARBER, STEPHEN - GRASSO, MONICA - HANNON, BRUCE - LIMBURG, KARIN - NAEEM, SHAHID - O'NEILL, ROBERT V. - PARUELO, JOSE - RASKIN, ROBERT G. - SUTTON, PAUL - VAN DEN BELT, MARJAN (1997): The value of the world's ecosystem services and nature capital. *Nature*, Volume 387, p. 253–260. doi:10.1038/387253a0
38. CROMBÉ - LUCCHESI 2000 CROMBÉ, ODILE - LUCCHESI, JEAN-LAURENT (2000): Az ökoturizmus fejlesztése Camargue területén. *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2001/1, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 51-55. (eredeti cikk: *Espaces* 169, Mars 2000, pp. 28-33.)
39. CSÁK 2002 CSÁK PÉTER (2002): A fenntartható turizmus vizsgálata az Ópusztaszeri Nemzeti Történeti Emlékparkban *Turizmus Bulletin* 6 (2) p. 44-53.
40. CSEMEZ – MÖCSÉNYI 1983 CSEMEZ ATTILA - MÖCSÉNYI MIHÁLY (1983): Az általános tájvédelem alapjául szolgáló tájértékelési módszer kidolgozása. Készült a Kertészeti Egyetem Tájrendezési Tanszékén az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatal Környezetvédelmi Főosztálya megbízásából, Budapest, 134 p.
41. CSEMEZ 1996 CSEMEZ ATTILA (1996): Tájtervezés-tájrendezés. Budapest: Mezőgazda Kiadó, 296 p.
42. CSEMEZ – MÖCSÉNYI 1997 CSEMEZ ATTILA - MÖCSÉNYI MIHÁLY (1997): Egyedi tájértékek jelentősége a rurál táj fejlesztésében. *Zöld belépő* 17. tanulmány, 44 p.
43. CSEMEZ 2009 CSEMEZ ATTILA (2009): Az egyedi tájértékektől a táji értékek kataszterezéséig. p. 53-66. In: FATSAR KRISTÓF (Szerk.) *4D Könyvek I. kötet – Tanulmányok és esszék a 90 éves Mőcsényi Mihály tiszteletére*. Budapest: BCE Tájépítészeti Kar, 285 p.
44. CSIMA 2011 CSIMA PÉTER (2011): Gondolatok a tájvédelemről, az egyedi tájértékekről és a tájkarakterről. p. 43-49. In. SALLAY ÁGNES (Szerk.): *Tájakadémia – I.: Tájértékek szerepe a tájkarakter meghatározásában (elsősorban a budapesti agglomeráció településeinek példáján)*. Tudományos Konferencia 2010. november 19. Budapest, BCE TK. 162 p.
45. CSIMA 2012 CSIMA PÉTER (2012): Tájvédelmi célú tájkarakter-elemzések rurális tájban. p. 51-61. In. FARSANG ANDREA - MUCSI LÁSZLÓ - KEVEINÉ BÁRÁNY ILONA (Szerk.): *Táj-érték, lépték, változás*. Szeged: GeoLitera, 221 p.
46. CSORBA 1999 CSORBA PÉTER (1999): Tájökológia. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 113 p.
47. CSORBA ÉS BODNÁR 2007 PÉTER, CSORBA - RÉKA KATA BODNÁR (2007): The European Landscape Convention and tourism. *Acta Geographica Debrecina Landscape and Environment* 1 (1) p. 75-84
48. DÁVID ET AL. 2007 DÁVID LÓRÁNT (Szerk.) - JANCSIK ANDRÁS - RÁTZ TAMARA (2007): Tursztikai erőforrások. A természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása. Budapest: Perkekt Gazdasági Tanácsadó, Oktató és Kiadó Zrt. p. 289.
49. DEMIR ET AL 2016 DEMIR, SARA - ESBAH, HAYRIYE - AKGÜN, ALIYE AHU (2016): Quantitative SWOT analysis for prioritizing ecotourism-planning decisions in protected areas: Igneada case. *International Journal of Sustainable Development & World Ecology* 23:5, 456-468, DOI: [10.1080/13504509.2015.1136709](https://doi.org/10.1080/13504509.2015.1136709)
50. DOMBAY ET AL. 2008 DOMBAY ISTVÁN - MAGYARI-SÁSKA ZSOLT - LÁSZLÓ PÉTER SÁNDOR (2008): Ökoturizmus. Elmélet és gyakorlat. Kolozsvár: Kolozsvári Egyetemi Kiadó, 157 p.
51. DONKA-GYURICZA 2005 DONKA ATTILA - GYURICZA LÁSZLÓ (2005): Geomorfológiai értékek a turizmusban. pp. 223-237. In: DOBOS ANNA - ILYÉS ZOLTÁN (Szerk.) *Földtani és felszínalaktani értékek védelme: a 2002. október 4-5-én az Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszéke szervezésében megrendezett Geomorfológus Találkozó előadásai*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola Földrajzi Tanszék, Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék, 382 p.

52. DONKA-SZTRUNGA 2008 DONKA ATTILA - SZTRUNGA ERZSÉBET (2008): Turizmus alapismeretek. Budapest, Kereskedelmi és Idegenforgalmi Továbbképző Kft., 136 p.
53. DONOHOE – NEEDHAM 2006 DONOHOE, HOLLY M. - NEEDHAM, ROGER D. (2006): Ecotourism: the evolving contemporary definition. *Journal of Ecotourism*, 5 (3) p. 192-211. DOI: [10.2167/joe152.0](https://doi.org/10.2167/joe152.0)
54. DONOHOE – NEEDHAM 2005 DONOHOE, HOLLY M. - NEEDHAM, ROGER D. (2005): Conceptual congruity? A comparative study of theoretical and applied ecotourism definitions. Canadian Association of Geographers, Ontario Division Annual Meeting, Ottawa, Ontario, 2005.
55. DOWLING – FENNELL 2003 DOWLING, ROSS K. - FENNELL, DAVID A. (2003): The context of ecotourism policy and planning. p. 1-20. In. DOWLING, ROSS K. - FENNELL, DAVID A. (eds.) *Ecotourism policy and planning* Oxon: CABI Publishing 371 p.
56. DRUMM – MOORE 2005 DRUMM, ANDY - MOORE, ALAN (2005): Ecotourism Development - A Manual for Conservation Planners and Managers. Volume 1: An Introduction to Ecotourism Planning, second edition. (First edition 2002) Arlington (Virginia, USA): The Nature Conservancy, 96 p.
57. DRUMM ET AL. 2004 DRUMM, ANDY - MOORE, ALAN - SOLES, ANDREW - PATTERSON, CAROL - TERBORGH, JOHN E. (2004): Ecotourism Development - A Manual for Conservation Planners and Managers. Volume II: The Business of Ecotourism Management and Development. Arlington (Virginia, USA): The Nature Conservancy, 111 p.
58. DUHAY 2002 DUHAY GÁBOR (2002): Természetvédelem az évezred küszöbén. p. 12-14. In. KOZMA BOGLÁRKA (Szerk.): *Ökoturizmus a Kárpát-Medencében Konferencia*, Tiszaroff 2002. június 13-15. Budapest: Magyar Turizmus Rt., BGF-KVIFK Idegenforgalmi Intézet, 132 p.
59. DUHAY 2006 DUHAY GÁBOR (Szerk.) (2006): Ökoturizmus védett természeti területeken. Budapest: KvVM Természetvédelmi hivatal, 317 p.
60. EDWARDS ET AL. 1998A EDWARDS, STEPHEN N. - MCLAUGHLIN, WILLIAM J. - HAM, SAM H. (1998 a): Comparative Study of Ecotourism Policy in the Americas - 1998. Volume I. Executive Summary The Definitions-based Ecotourism Model Ecotourism Policy Comparison. Washington, DC: University of Idaho and the Organization of America States, 171 p. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?jsessionid=68E0AB4D5B2C20252708DA391E18FAB4?doi=10.1.1.198.5399&rep=rep1&type=pdf> Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
61. EDWARDS ET AL. 1998B EDWARDS, STEPHEN N. - MCLAUGHLIN, WILLIAM J. - HAM, SAM H. (1998 b): Comparative Study of Ecotourism Policy in the Americas - 1998. Volume II. Latin America and the Caribbean. Washington, DC: University of Idaho and the Organization of America States, 157 p. <https://library.conservancy.org/Published%20Documents/2009/Vol.II-LatinAmericaAndTheCaribbean.PDF> Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
62. EDWARDS ET AL. 1998C EDWARDS, STEPHEN N. - MCLAUGHLIN, WILLIAM J. - HAM, SAM H. (1998 c): Comparative Study of Ecotourism Policy in the Americas - 1998. Volume III. USA and Canada. Washington, DC: University of Idaho and the Organization of America States, 176 p. <http://idahodocs.cdmhost.com/cdm/singleitem/collection/p15100coll7/id/245290/rec/12> Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.
63. EPLER WOOD 2002A EPLER WOOD, MEGAN (2002a): Ecotourism: principles, practices & policies for sustainability. Párizs: UNEP, 32 p. http://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/9045/-Ecotourism_%20%20Principles,%20Practices%20and%20Policies%20for%20Sustainability-2002518.pdf?sequence=2 Lekérdezés időpontja: 2018. március 16.

64. EPLER WOOD 2002B EPLER WOOD, MEGAN (2002b): Értékelési keretek kidolgozása annak megállapítása céljából, hogy mennyire használható az ökoturizmus a természetvédelem és a fenntartható fejlődés eszközeként. In: *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2003/1, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 75-90. (Eredeti cikk: Az Ökoturizmus és természetvédelem Észak-, Közép- és Dél-Amerikában c. konferencián 2002. május 3-án, a Stanford Egyetemen elhangzott előadás szövege)
65. FEKETE 2002 FEKETE MÁTYÁS (2002): Üdülőhely-tervezés. Távoktatási tankönyv. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola Kereskedelmi, Vendéglátóipari és Idegenforgalmi Főiskolai Kar, 204 p.
66. FEKETE 2006 FEKETE MÁTYÁS (2006): Hétköznapi turizmus. A turizmuselmélettől a gyakorlatig. Doktori (PhD) értekezés. Sopron: Nyugat Magyarországi Egyetem, 176 p.
67. FENNELL 1999 FENNELL, DAVID A. (1999): *Ecotourism: An introduction*. New York: Routledge, 315 p.
68. FENNELL 2001 FENNELL, DAVID A. (2001): A content analysis of ecotourism definitions. *Current Issues in Tourism*, 4 (5) p. 403-421.
69. FILEPNÉ KOVÁCS 2013 FILEPNÉ KOVÁCS KRISZTINA (2013): Tájhasználati szempontok vidéki térségek versenyképességének értelmezéséhez. Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest
70. FILEPNÉ KOVÁCS 2011 FILEPNÉ KOVÁCS KRISZTINA (2011): A területfejlesztés alapfogalmai és intézményrendszere. pp. 207-220. In: FILEPNÉ KOVÁCS KRISZTINA – JOMBACH SÁNDOR – MIKHÁZI ZSUZSANNA – MOLNÁR JÓZSEF LÁSZLÓ – SALLAY ÁGNES (2011): *Tájtervezés és területfejlesztés* (egyetemi jegyzet) Budapest, BCE TK TTT, 267 p.
71. FÓNAGY 2009 FÓNAGY ANETT (2009): Ökoturizmus és a Szolnoki Ökoturisztikai Parkerdő. Szolnok, Szolnoki Főiskola Idegenforgalom-szálloda Szak, szakdolgozat
72. GARROD 2003 GARROD, BRIAN (2003): Defining marine ecotourism. p. 17-36. In: GARROD, BRIAN - WILSON, JULIE C. (ed.) (2003): *Marine Ecotourism: Issues and Experiences*. Channel View, 267 p.
73. GEZON 2013 GEZON, LISA L. (2013): Who wins and who loses? Unpacking the “local people” concept in ecotourism: a longitudinal study of community equity in Ankarana, Madagascar. *Journal of Sustainable Tourism* 22:5, 821-838, DOI: [10.1080/09669582.2013.847942](https://doi.org/10.1080/09669582.2013.847942)
74. GOELDNER ET AL. 2000 GOELDNER, CHARLES R. - RICHIE, J. R. BRENT - MCINTOSH, ROBERT W. (2000): *Tourism. Principles, Practices, Philosophies*. New York: John Wiley & Sons Inc. 734 p.
75. GÖSSLING ET AL. 2002 GÖSSLING, STEFAN - HANSSON, CARINA BORGSTRÖM - HÖRSTMEIER, OLIVER - SABELL, STEFAN (2002): Ecological footprint analysis as a tool to assess tourism sustainability. *Ecological Economics*, 43 (2-3) p. 199-211.
76. GÖSSLING 1999 GÖSSLING, STEFAN (1999): Ecotourism: means to safeguard biodiversity and ecosystem functions? *Ecological Economics*, 29 (2) p. 303-320.
77. GRÁFIK 2000 GRÁFIK IMRE (2000): Ökoturizmus. p. 96-111. In: FEJŐS ZOLTÁN - SZÍJÁRTÓ ZSOLT (Szerk.): *Turizmus és kommunikáció*. Tanulmányok. Tabula Könyvek 1. Budapest-Pécs, Néprajzi Múzeum - PTE Kommunikációs Tanszék, Osiris Kiadó, 252 p.
78. GYEREGYALOG.HU EGYESÜLET - DÉL-DUNÁNTÚLI ÖKOTURISZTIKAI KLASZTER (2013) Az ökoturizmus fejlesztési lehetősége a Dél-dunántúli turisztikai Régióban 24 p. http://www.gyeregyalog.hu/dox/az_%C3%B6koturizmus_fejleszt%C3%A9si_lehet%C5%91s%C3%A9ge_a_d%C3%A9l-dun%C3%A1nt%C3%A1nt%C3%BAli_r%C3%A9gi%C3%B3ban.pdf látogatva 2018. január 29.
79. GYÖMREI 1934 GYÖMREI SÁNDOR (1934): *Az utazási kedv története*. Budapest: Gergey R. Könyvkereskedés, 192 p.

80. HANNEMANN - JOB 2003 HANNEMANN, TOBIAS - JOB, HUBERT (2003): A „Német Nemzeti Parkok” védjegy - mint turisztikai márka (ford.: Jurasits Jánosné) In: *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2004/2, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, pp. 63-71. (eredeti cikk: *Tourismus Rewiev*, Vol. 58. No. 2. 2003, p. 6-16.)
81. HANUSZ 2004 HANUSZ ÁRPÁD (2004): Az Európai Unió turizmus politikája. (Kapcsolódási pontok a falusi és ökoturizmus területén az európai csatlakozás után.) pp. 163-174. In: HANUSZ ÁRPÁD (Szerk.): *Földrajzi környezet – történeti folyamatok*. Tanulmánykötet Dr. Frisnyák Sándor 70. születésnapja tiszteletére. Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola Természettudományi Főiskolai Kar Földrajzi Tanszék, 286 p.
82. HEINZ-BERWERT ET AL. 2001 HEINZ-BERWERT, ADRIAN - RÜTTER-FISCHBACHER, URSULA - LANDOLT, MICHAEL (2001): Der Tourismus im Kanton Wallis – Wertschöpfungsstudie. 143 p. https://rw-oberwallis.ch/data/Ressources/1342593539-T_12_001_Wertschoepfungsstudie.pdf látogatva 2014. január 23.
83. HIGHAM 2007 HIGHAM, JAMES (2007): Ecotourism: completing and conflicting schools of thought. pp. 1-20. In: HIGHAM, JAMES (ed.) *Critical Issues in Ecotourism: Understanding a complex tourism phenomenon*. Oxford: Elsevier LTd, 439 p.
84. HONEY 2008 HONEY, MARTHA (2008): *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* (second edition) Washington D.C.: Island Press. 552 p.
85. HORKAY – BOROS 2012 HORKAY NÁNDOR - BOROS SZILÁRD (2012): A VÁTI Területi Tervezési és Értékelési Igazgatóság a turizmus szolgálatában. p. 249-251. In: MICHALKÓ GÁBOR (2012): *Turizmológia. Elméleti alapok*. Budapest: Akadémia Kiadó, 266 p.
86. HORVÁTH 1997 HORVÁTH ENDRE (1997): Ökoturizmus Amerikában. *Turizmus Bulletin*, 1 (3) p. 16-21.
87. HORVÁTH ET AL. 2012 HORVÁTH GERGELY - CSÜLLÖG GÁBOR - KARANCSI ZOLTÁN (2012): Az ökoturizmus lehetőségei korábbi bányavidékek leromlott tájainak helyreállításában. p. 211-220. In: FARSANG ANDREA - MUCSI LÁSZLÓ - KEVEINÉ BÁRÁNY ILONA (Szerk.): *Táj-érték, lépték, változás*. Szeged: GeoLitera, 221 p.
88. HORVÁTH – KALMÁRNÉ RIMÓCZI 2011 HORVÁTH PÁL - KALMÁRNÉ RIMÓCZI CSILLA (2011): Ökoturizmus. pp. 111-132. In: BOROS SZILVIA - CSAPÓ JÁNOS - HAPP ÉVA - HORVÁTH PÁL - HUSZ ANIKÓ - JÓNÁS-BERKI MÓNICA - LŐRINC KATALIN - MÁTÉ ANDREA - MICHALKÓ GÁBOR - PRINTZ-MARKÓ ERZSÉBET - PRISZINGER KRISZTINA - RÁTZ TAMARA - REMENYIK BULCSÚ - SZABÓ GÉZA - KALMÁRNÉ RIMÓCZI CSILLA (2011): *Turisztikai terméktervezés és fejlesztés*. (digitális tankönyv) Pécs: Pécsi Tudományegyetem. 212 p. http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0051_Turisztikai_termektervezes_es_fejlesztes/bi07.html látogatva 2013. szeptember 24.
89. IDEGENFORGALMI PROPAGANDA ÉS KIADÓ VÁLLALAT 1985 IDEGENFORGALMI PROPAGANDA ÉS KIADÓ VÁLLALAT (1985): *Idegenforgalmi értelmező szótár. Idegenforgalmi közlemények 1985*. No. 1. Budapest: Globus Nyomda, 155 p.
90. ILYÉS 2001 ILYÉS ZOLTÁN (2001): Történeti földrajz - tájvédelem - tájtervezés (Alkalmazott történeti földrajzi megközelítés). In: DORMÁNY GÁBOR - KOVÁCS FERENC - PÉTI MÁRTON - RAKONCZAI JÁNOS (Szerk.): *A földrajz eredményei az új évezred küszöbén*. Magyar Földrajzi Konferencia. Szeged: SZTE TTK Természetföldrajzi Tanszék, CD kiadvány, http://www.hefop.u-szeged.hu/hefop_kk/documents/Tananyag/EKF/Torteneti_kulturfoldrajz.pdf látogatva 2013. október 19.
91. INSKEEP 2000 INSKEEP, EDWARD (2000): *A fenntartható turizmus fejlesztése - Irányelvek a turizmus tervezőinek és szervezőinek*. Geomédia Szakkönyvek Budapest: Geomédia Kiadó, 185 p.

92. IVÁNYI 2006 IVÁNYI ANNA (2006): Hitek és tévhitek a turizmusfejlesztésben. Előadás „Tisza-tó turizmusa és természetvédelme” szemináriumon 2006, Tiszafüred, 2006. november 30.
93. JANCSIK 2003 JANCSIK ANDRÁS (2003): Ökoturizmus (kézirat) 72 p.
94. JANDALA 1994 JANDALA CSILLA (1994): A turizmus integrált tervezése. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 117 p.
95. JOMBACH 2012 JOMBACH SÁNDOR (2012): Távérzékelési és térinformatikai feldolgozás szerepe a tájkarakter-elemzésben. pp. 29-41. In: SALLAY ÁGNES (Szerk.): *Tájakadémia II. – Tájmetria/tájértékelés*. Tudományos konferencia 2011. november 25. Budapest, BCE TK, 97. p.
96. JOMBACH 2014 JOMBACH SÁNDOR (2014): Passzív képkalkuló távérzékelés a tájkarakter-elemzésben. Doktori értekezés, Budapest
97. JÓNÁS-BERKI 2011 JÓNÁS-BERKI MÓNICA (2011): A turisztikai termékekhez kapcsolódó indikátorok. pp. 129-141. In: KÓRÓDI MÁRTA (vezető szerző) - AUBERT ANTAL - BRAUNNÉ FÜLÖP KATALIN - FORMÁDI KATALIN - JANCSIK ANDRÁS - JÓNÁS-BERKI MÓNICA - LÁSZLÓ ÉVA - MAYER PÉTER - MELLÁR TAMÁS - PÉNZES IBOLYA - RAFFAY ZOLTÁN - RÁTZ TAMARA - SZABÓ GÉZA - TÚRÓCZI IMRE - VERES LAJOS (2011): *Turizmus kutatások módszertana*. (digitális tankönyv) Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 206 p.
http://www.tankonyvtar.hu/en/tartalom/tamop425/0051_Turizmus_kutatasok_modszertana/ch08.html, látogatva 2014. február 26.
98. KARDOS 2011 KARDOS ZOLTÁNNÉ (Szerk.) (2011): Turisztikai ismeretek. Egyetemi tankönyv. Keszthely, 117 p.
https://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0034_turisztikai_ismeretek/adatok.html, látogatva 2014. január 25.
99. KARANCSI ET AL. 2005 KARANCSI ZOLTÁN - HORVÁTH GERGELY - OLÁH FERENC (2005): Tájéztető vizsgálatok egy határ menti védett területen. p. 459-465. In: SZÓNOKY NÉ ANCSIN GABRIELLA (Szerk.): *Határok és az Eurorégiók. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia*. Szeged: Jatepress, 581 p.
100. KELEMEN 2006 KELEMEN ZOLTÁN (2006): Ökoturizmus - természet, kultúra, harmónia. Vác: Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány, 109 p.
101. KERÉNYI ET AL. 1989 KERÉNYI ATTILA - SZABÓ GYÖRGY - MARTONNÉ DR. ERDŐS KATALIN - KISS GÁBOR - SZEGEDI SÁNDOR - LÓKI JÓZSEF (1989): Térségi turizmus fejlesztés. Távoktatás. III. Modul: Turizmus és környezet. Debrecen, Kossuth Lajos Tudomány Egyetem. 181 p.
102. KERTÉSZ 2003 KERTÉSZ ÁDÁM (2003): Tájökológia. Budapest, Holnap Kiadó, 166 p.
103. KINCSES – KISS 2013 KINCSES KRISZTINA - KISS GÁBOR (Szerk.) (2013): Táj örökségünk megőrzéséért. Az Európai Táj Egyezmény hazai megvalósítása. Budapest: Vidékfejlesztési Minisztérium, Környezet- és Természetvédelmi Helyettes Államtitkárság, 28 p.
104. KIPER 2013 KIPER, TUĞBA (2013): Role of Ecotourism in Sustainable Development (Chapter 31, p. 773-802, <http://www.intechopen.com/books/advances-in-landscape-architecture/role-of-ecotourism-in-sustainable-development>). In: ÖZYAVUZ, MURAT (ed.): *Advances in Landscape Architecture*. Publisher: InTech, Chapters published July 01, 2013 under CC BY 3.0 license, 924 p.
105. KIS – TÓTH 2016 KIS KRISZTIÁN - TÓTH ANDREA (2016): Az ökoturizmus helyi rendszerének vizsgálata Poroszlón, különös tekintettel a Tisza-tavi Ökocentrum helyi gazdaságfejlesztési szerepének értékelésére. *Észak-magyarországi Stratégiai Füzetek*, 13:(1), p. 73–91.
106. KISS 2015 KISS GÁBOR (2015): Élmény? Természetesen! A Magyar Nemzeti Parkok bemutatási infrastruktúrájának fejlesztése (2014-2020). A Magyar Nemzeti Parkok Hete 2015 központi rendezvényének szakmai napján, 2015. június 12-én Új irányok, fejlesztési lehetőségek az ökoturisztikai létesítmények kialakításánál címmel megrendezett konferencián elhangzott előadás.
[http://www.termeszetvedelem.hu/user/browser/File/Okoturizmus/MNPH_2015/Dr_%20Kiss%20Gabor%20\(FM-NPTF\).pdf](http://www.termeszetvedelem.hu/user/browser/File/Okoturizmus/MNPH_2015/Dr_%20Kiss%20Gabor%20(FM-NPTF).pdf) látogatva 2016. július 21.

125. LINDBERG – MCKERCHER 1997 Lindberg, Kreg – McKercher, Bob (1997): Ecotourism: a critical overview. *Pacific Tourism Review* 1 (1) p. 65-79.
126. LINGAUER 2002 LINGAUER JÁNOS (2002): Az ökoturizmus fejlesztése Magyarország nemzeti parkjaiban. p. 35-42. In: KOZMA BOGLÁRKA (Szerk.): *Ökoturizmus a Kárpát-Medencében Konferencia*, Tiszaroff 2002. június 13-15. Budapest: Magyar Turizmus Rt., BGF-KVIFK Idegenforgalmi Intézet, 132 p.
127. LIPP 2004 LIPP SZILVIA (2004): Az utazási motivációk változásának vizsgálata a történelem tükrében. *Turizmus Bulletin*, 8 (2) p. 48-53.
128. LOOMIS ET AL. 2000 LOOMIS, JOHN - KENT, PAULA - STRANGE, LIZ - FAUSCH, KURT - COVICH, ALAN (2000): Measuring the total economic value of restoring ecosystem services in an impaired river basin: results from a contingent valuation survey. *Ecological Economics*, 33 (1) p. 103-117.
129. MAGDA 2001 MAGDA RÓBERT (Szerk.) (2001): A magyarországi természeti erőforrások gazdaságtana és hasznosítása. Budapest: Mezőgazda Kiadó, 167 p.
130. MAGYAR TURIZMUS RT. KUTATSI IGAZGATÓSÁG 2002 MAGYAR TURIZMUS RT. KUTATÁSI IGAZGATÓSÁG (2002): Québec-i nyilatkozat az ökoturizmusról, 2002. *Turizmus Bulletin*, 6 (4) p. 13-17.
131. MAGYAR TURIZMUS ZRT 2006 MAGYAR TURIZMUS ZRT. (2006): A nemzeti parkok ismertsége és imázsa a magyar lakosság körében. Tanulmány 2006. Budapest: Magyar Turizmus Zrt., 6 p.
132. MAGYAR TURIZMUS ZRT 2013 MAGYAR TURIZMUS ZRT. (2013): Marketingterv 2014 - stratégia. Budapest: Magyar Turizmus Zrt., 77 p.
133. MAJOROS 2004 MAJOROS PÁL (2004): A kutatómódszertan alapjai. Budapest: Perfekt, 250. p.
134. MARTINEZ 2001 MARTINEZ, JOSÉ LUIS (2001): A turizmus területi erőforrásai. - kézirat, Gyöngyös 298 p.
135. MBAIWA – STONZA 2009 MBAIWA, JOSEPH E. - STONZA, AMANDA L. (2009): The challenges and prospects for sustainable tourism in developing countries. p. 333-353. In: JAMAL, TAZIM - ROBINSON, MIKE (eds.): *The SAGE Handbook of Tourism Studies*. London: SAGE Publications Ltd, p. 716.
136. MEATCALF – THOMPSON 2003 MEATCALF, JONATAN - THOMPSON, DARLA (chief ed.) (2003): *Illustrated Oxford Dictionary*. Oxford-New York: Oxford University Press - Dorling Kindersley, 1008 p.
137. MEDLIK 2003 MEDLIK, SLAVOJ (2003): *Dictionary of travel, tourism and hospitality*. (3th. edition) Oxford: Butterworth-Heinemann, 273 p.
138. MICHALKÓ 2003 MICHALKÓ GÁBOR (2003): A fenntartható fejlődés ökoturisztikai aspektusai Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 5 (4) p.13-21.
139. MICHALKÓ 2005 MICHALKÓ GÁBOR (2005): A Tisza-tó turisztikai potenciálja. *Földrajzi Értesítő*, 54 (1-2), p. 129-147.
140. MICHALKÓ 2012 MICHALKÓ GÁBOR (2012): *Turizmológia. Elméleti alapok*. Budapest: Akadémia Kiadó, 266 p.
141. MIKHÁZI – SZILVÁCSKU 2010 MIKHÁZI ZSUZSANNA - SZILVÁCSKU ZSOLT (2010): Országos tájérték adatbázis - A magyarországi vonzerők gyűjteménye. *Turizmus Bulletin* 14 (3) p. 12-16.
142. MIKHÁZI 2006A MIKHÁZI ZSUZSANNA (2006a): A környezeti nevelés és a turizmus kapcsolata Magyarországon. In: *III. Magyar Földrajzi Konferencia tudományos közleményei CD kiadvány* (8 oldalnyi terjedelemben) és az Absztrakt kötet 2006. szeptember 6-7. Budapest Magyar Tudományos Akadémia, MTA Földrajztudományi Kutatóintézete, Budapest, http://geography.hu/mfk2006/pdf/Mikh%E1zi%20Zsuzsanna_k%F6rnyezeti%20nevel%E9s.pdf látogatva 2018. május 10.

143. MIKHÁZI 2006B MIKHÁZI ZSUZSANNA (2006b): Environmental education and regional development = ecotourism? In: KRIZSÁN, J. (Szerk.): *XII. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencia előadásainak és posztereinek összefoglalói*, Mezőtúr, p. 60.
144. MIKHÁZI 2007 MIKHÁZI ZSUZSANNA (2007): Environmental education as an instrument in the development of rural areas. p. 171-176. In: LEHOCZKY, L. – KALMÁR, L. (ed.): *6th International Conference of PhD Students*. University of Miskolc, Hungary, Section Agriculture
145. MIKHÁZI 2009 MIKHÁZI ZSUZSANNA (2009): Erdei iskolák szerepe az ökoturizmusban. p. 188-202. In: MICHALKÓ GÁBOR - RÁTZ TAMARA (Szerk): *A tér vonzásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai* című szakkönyv, Turizmus Akadémia sorozat 4. kötete, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár-Budapest, 304 p., ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786 2310
146. MIKHÁZI 2010 MIKHÁZI ZSUZSANNA (2010): A táj szerepe a turizmusban. p. 167-177. In: Sallay Ágnes (Szerk): *Ormos Imre Tudományos Ülésszak. LOV 2009. Tájépítészeti Tanulmányok. 4D könyvek*. Budapest, Budapesti Corvinus Egyetem Tájépítészeti Kar, 299 p.
147. MIKHÁZI 2011 MIKHÁZI ZSUZSANNA (2011): Ökológia és/vagy ökonómia? p. 139-150. In: MICHALKÓ GÁBOR - RÁTZ TAMARA (Szerk): *A turizmus dimenziói: humánium, ökonómikum, politikum* című szakkönyv, Turizmus Akadémia sorozat 5. kötete. Székesfehérvár, Kodolányi János Főiskola
148. MÓRÉ 2010 MÓRÉ Mariann (2010): A tartalomlelemzés, mint a szakdolgozatírásban alkalmazható kutatási módszer p. 47-64. In: KOVÁCSNÉ BAKOSI ÉVA (Szerk.): *Társadalomtudományi tanulmányok III.* Debrecen: Debreceni Egyetem Gyermekevelési és Felnőttképzési Kar (DEGYFK)
149. MÖCSÉNYI 1999 MÖCSÉNYI Mihály (1999): Ember és táj. Agrártörténeti füzetek 3. Szarvas: Debreceni Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Víz és Környezetgazdálkodási Főiskolai Kar, 94 p.
150. MTÜ 2017 Magyar Turisztikai Ügynökség (2017): *Riport a rekordévről. Turizmus Magyarországon 2016*. Budapest: Magyar Turisztikai Ügynökség, 23 p.
151. MTÜ 2016 Magyar Turisztikai Ügynökség (2016): *Turizmus Magyarországon 2016.* - végleges adatokkal. Budapest: Magyar Turisztikai Ügynökség, 16 p.
152. NAGY 2009 NAGY KATALIN (2009): Hogyan állítsunk össze turisztikai csomagokat? Termékek, tematikus utak és csomagok. Kézikönyv. Miskolc: „Tours without borders” Közös turisztikai termékfejlesztési promóció (HUSK 0801/012), 51 p.
153. O’HARE 1997 O’HARE, DANIEL (1997): Interpreting the Cultural Landscape for Tourism Development. *Urban Design International*, 2 (1) p. 33-54. Idézi KAYA, LATIF GÜRKAN (2002): Cultural landscape for tourism. ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi, Yıl: 2002 Cilt:4 Sayı:4, p. 54-60.
154. OLÁH 2004 OLÁH JÁNOS (2004): A nemzeti parkok jövője. *Valóság XLVII.* (8) <http://valosagonline.hu/index.php?oldal=cikk&cazon=142&lap=0> látogatva 2007. november 30.
155. PAGE – DOWLING 2002 PAGE, STEPHEN J. - DOWLING, ROSS K. (2002): *Ecotourism*. Harlow: Pearson Education Limited, 338 p.
156. PALANCSA 2004 PalanCSA Attila (2004): A turizmus fejlesztése, a turizmus jelentősége a területfejlesztésben. Sopron: Lóvér-Print Nyomda, 222 p.
157. PANNON EGYETEM TURIZMUS TANSZÉK 2009 PANNON EGYETEM TURIZMUS TANSZÉK (2009): Útmutató látogató- és családbarát ökoturisztikai bemutatóhelyek tervezéséhez, kialakításához, Veszprém, 107 p.
158. PAP 2007 PAP NORBERT (Szerk) (2007): A területfejlesztés földrajzi alapjai. A terület- és településfejlesztés oktatása - 2. Pécs: Lomart Kiadó, 182 p.
159. PETHŐ 2001 PETHŐ MÁRIA (2001): Környezet- és természetvédelem a turizmusban. Szolnok: Szolnoki Főiskola, 99 p.
160. PÉNZES 2009 PÉNZES ERZSÉBET (2009): A turizmus környezeti hatásait vizsgáló módszerek alkalmazási lehetősége. *Tájökológiai Lapok* 7 (2), p. 361-373.

161. PÉTERI 2001 PÉTERI LÁSZLÓ (2001): A turizmus területi irányításának fontosabb történelmi előzményei és hatályos jogszabályai. *Turizmus Bulletin* 5 (3) p. 54-55.
162. PÉTERI 2003A PÉTERI LÁSZLÓ (2003a): A turizmus és a területi tervezés kapcsolata Magyarországon. *Turizmus Bulletin* 7 (1) p. 28-35.
164. PÉTERI 2003B PÉTERI LÁSZLÓ (2003b): A turizmus és a területi tervezés, területfejlesztés, területrendezés kapcsolata Magyarországon. *Falu Város Régió* 2003/6. szám, p. 13-23.
165. PÉTI 2005 PÉTI MÁRTON (2005): A területfejlesztés és tájvédelem kapcsolata p. 17-23. In: DOBOS ANNA - ILYÉS ZOLTÁN (Szerk.): *Földtani és felszínalaktani értékek védelme: a 2002. október 4-5-én az Eszterházy Károly Főiskola Földrajz Tanszéke szervezésében megrendezett Geomorfológus Találkozó előadásai*. Eger, Eszterházy Károly Főiskola Földrajzi Tanszék, Eszterházy Károly Főiskola Környezettudományi Tanszék, 382 p.
166. PIETILÄ 1979 PIETILÄ, VEIKKO (1979): Tartalomelemzés. Budapest: Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 305 p.
167. PUCZKÓ 1999 PUCZKÓ LÁSZLÓ (1999): Turizmus és környezet. Turizmus vagy környezet? Doktori (PhD) értekezés. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, Külgazdaságtan Tanszék, Turizmus Kutatócsoport, Gazdálkodási Ph.D. Program, 348 p.
168. PUCZKÓ – RÁTZ 2003 PUCZKÓ LÁSZLÓ - RÁTZ TAMARA (2003): A turizmus hatásai. (3. átdolgozott kiadás) Budapest: AULA Kiadó, 490 p.
169. PUSZTAI 2009 PUSZTAI BERTALAN (2009): Tér tudat és tudatturizmus: vázlat a tájjal kapcsolatos értelmező folyamatok turisztikai szerepéről. p. 17-29. In: MICHALKÓ GÁBOR - RÁTZ TAMARA (Szerk.) *A tér vonzásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai* (Turizmus akadémia 4.), Székesfehérvár-Budapest Kodolányi János Főiskola - MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 303 p.
170. QUAMMEN 2003 QUAMMEN, DAVID (2003): Az éden megmentése. *National Geographic Magyarország* 1 (7) p. 66-89.
171. REICHART 1927 REICHART GÉZA (Szerk.) (1927): A turistaság kézikönyve. A M. Kir. Testnevelési Főiskola tankönyve. Budapest: A Turistaság és Alpinizmus Lap-, Könyv- és Térképkiadó R.-T., 224 p.
172. REMENYIK 2011 REMENYIK BULCSÚ (2011): Látogató és attrakció menedzsment (tematikus parkok, tematikus utak, múzeumok, látogatóközpontok) Magyarországon. Gödöllő: Szent István Egyetemi Kiadó, 154 p.
173. ROE ET AL. 1997 ROE, DILYS - LEADER, NIGEL - DALAL-CLAYTON, WILLIAMS - DALAL-CLAYTON, BARRY (1997): Take only photograph, leave only footprints: the environmental impacts of wildlife tourism. *IIED Wildlife and Development Series* No.10, October 1997, 86 p.
174. ROMÁN 2009 ROMÁN RÓBERT (2009): A turizmus intézményrendszere és jogi szabályozása. Eger: EKF Líceum Kiadó, 255 p.
175. ROSS – WALL 1999A ROSS, SHERYL - WALL, GEOFFREY (1999a): Ecotourism: towards congruence between theory and practice. *Tourism Management* 20 (1) (1999. február), p. 123-132.
176. ROSS – WALL 1999B ROSS, SHERYL - WALL, GEOFFREY (1999b): Evaluating ecotourism: The case of North Sulawesi, Indonesia. *Tourism Management* (20) 6 (1999. december), p. 673-682.
177. SALLAI 2003 SALLAI R. BENEDEK (2003): Turizmus és természetvédelem (Általában és a Tisza-tavon) Nimfea füzetek 8. Túrkeve: Nimfea Természetvédelmi Egyesület, 18 p.
178. SALLAY – DREXLER 2009 SALLAY ÁGNES - DREXLER DÓRA (2009): Tájértékek szerepe a Firtos kistérség turizmusában. p. 215-234. In: MICHALKÓ GÁBOR - RÁTZ TAMARA (Szerk.): *A tér vonzásában: a turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai* (Turizmus akadémia 4.), Székesfehérvár-Budapest Kodolányi János Főiskola - MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, 303 p.

179. SIRKAYA ET AL. 1999 SIRAKAYA, ERCAN - SASIDHARAN, VINOD - SÖNMEZ, SEVIL (1999): Redefining ecotourism: The need for a supply-side view. *Journal of Travel Research*, 38 (2) p.168-172.
180. SIRKAYA ET AL. 2001 SIRAKAYA, ERCAN - JAMAL, T. B. - CHOI, HWAN-SUK (2001): Developing indicators for destination sustainability. Chapter 26. p. 411– 432. In: WEAVER, DAVID B. (ed.): *The Encyclopedia of Ecotourism*. Oxon-New York: CABI, 668 p.
181. SONAK 2004 SONAK, SANGEETA (2004): Ecological Footprint of Production: A tool to assess environmental impacts of tourism activity. *The Journal of Tourism Studies* 15 (2) p 2-12.
182. SOPRON VÁROSI GYERMEK ÉS IFJÚSÁGI ALAPÍTVÁNY 2007 SOPRON VÁROSI GYERMEK ÉS IFJÚSÁGI ALAPÍTVÁNY (2007): Erdei iskolai, ökológiai központok, az ifjúsági ökoturizmus fő színhelyei. Sopron, 26 p.
183. SPROULE 1996 SPROULE, KEITH W. (1996): Community-based ecotourism development: identifying partners in the process. *The Ecotourism Equation: Measuring the Impacts. Bulletin Series Yale School of Forestry and Environmental Studies*, New Haven CT: Yale University, No. 99. p. 233-255.
184. STANNERS – BOURDEAU 1995 STANNERS, DAVID - BOURDEAU, PHILIPPE (1995): Europe's environment. The Dobříš Assessment. Copenhagen: EEA, 676 p.
185. STONE 2015 STONE, MOREN TIBABO (2015): Community-based ecotourism: a collaborative partnerships perspective, *Journal of Ecotourism* 14:2-3, 166-184, DOI: [10.1080/14724049.2015.1023309](https://doi.org/10.1080/14724049.2015.1023309)
186. SULYOK 2001 SULYOK JUDIT (2001): Ökoturizmus. *Turizmus Bulletin*. 5 (4) p. 17-20.
187. SULYOK 2002 SULYOK JUDIT (2002): Ökoturizmus Németországban. *Turizmus Bulletin*, 6 (2) p. 25–28.
188. SULYOK 2013 SULYOK JUDIT (2013): Turisztikai termékfejlesztés. *Turizmus Bulletin*, 15 (1) p. 41-44.
189. SZÉCHENYI 1963 SZÉCHENYI ZSIGMOND (1963): Afrikai tábortüzek. Vadásznapló kivonatok 1932-1934., Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 281 p.
190. SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI – PONÁ CZ 2005 SZÖRÉNYINÉ KUKORELLI IRÉN - PONÁ CZ GYÖRGY MÁRK (Szerk.) (2005): A route to sustainable rural development through ecotourism labelling. (Út a fenntartható vidékfejlesztéshez az ökoturisztikai minősítési rendszereken keresztül: gyakorlati kézikönyv.) Athén: PRISMA - Centre for Development Studies, 58 p.
191. TASNÁDI 2002 TASNÁDI JÓZSEF (2002): A turizmus rendszere. (2. bővített kiadás) Budapest: Aula Kiadó, 280 p.
192. TEMPEL 1999 TEMPEL, KARL G. (1999): Fenntartható turizmus. Egy téma, amely a globális környezet- és fejlesztéspolitikai színpadán jelentős szerephez jutott. (ford.: Boros Eszter) In: *Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból*, 2001/2, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 48-52. (eredeti cikk: *Tourismus Journal* (Lucius & Lucius, Stuttgart) 3. Jg. (1999) Heft 4, S. 471-479.)
193. TICKELL 1994 TICKELL, CRISPIN (1994): Foreword. In: CATER, ERLET - LOWMAN, GWEN (eds.): *Ecotourism. A sustainable option?* Chichester - New York - Brisbane - Toronto - Singapore: John Wiley & Sons, 218 p.
194. TOMCSÁNYI 2000 TOMCSÁNYI PÁL (2000): Általános kutatómódszertan. Szent István Egyetem, Gödöllő, Országos Mezőgazdasági Minősítő Intézet, Budapest, 473p.
195. TÓTH 2001 TÓTH ZOLTÁN (2001): Bevezetés a területfejlesztés és a turizmus kapcsolatrendszerébe. Távoktatási tankönyv. Budapest: BGF, 188 p.

196. UUSITALO 2007 UUSITALO, MARJA (2007): Landscape analysis - The first step in managing sustainable land use at tourist destinations. p. 42-51. In: JOKIMÄKI, JUKKA - KAISANLAHTI-JOKIMÄKI, MARJA-LIISA - TUULENTIE, SEIJA - LAINE, KARI - UUSITALO, MARJA (ed.): *Environment, local society and sustainable tourism*. Painatuskeskus Finland, Rovaniemi, LandscapeLab, EU LIFE Environment-project, Arctic Centre, University of Lapland, 124 p.
197. VARGÁNÉ CSOBÁN 2005 VARGÁNÉ CSOBÁN KATALIN (2005): A turizmus fenntarthatóságának értékelése. *Agrártudományi Közlemények* 2005/16. Különszám, p. 414-421.
198. VARGÁNÉ CSOBÁN 2010 VARGÁNÉ CSOBÁN KATALIN (2010): A fenntartható turizmus vidékfejlesztési összefüggései az Észak-Alföldi régió példáján. Doktori (PhD) értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem, Agrár- és Gazdálkodástudományok Centruma, Gazdaságelméleti Intézet Ihrig Károly Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola, 154 p.
199. VÁRHELYI 2009 VÁRHELYI TAMÁS (2009): A turizmus fejlesztése. Eger: EKF Líceum Kiadó, 170 p.
200. VERECZI 2007 VERECZI GÁBOR (2007): Sustainable tourism in protected areas: Tourism as a Tool for Nature Conservation and Rural Development. Előadás a „Sustainable Development of Tourism in Central and Eastern Europe” nemzetközi szemináriumon, 2007. február 28 - március 1., Vilnius, Lithuania,
201. VÍZÜGYI ÉS KÖRNYEZETVÉDELMI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG 2008 VÍZÜGYI ÉS KÖRNYEZETVÉDELMI KÖZPONTI IGAZGATÓSÁG (2008): Ökoturizmus és Vízi turizmus. Vásárhelyi Terv Továbbfejlesztése (I. ütem), Tájgazdálkodási Kézikönyvsorozat, 55. p
202. WEARING – NEIL 2000 WEARING, STEPHEN - NEIL, JOHN (2000): Ecotourism. Impacts, Potentials and Possibilities. Oxford: Butterworth-Heinemann, 163 p.
203. WEAVER 2001A WEAVER, DAVID B. (2001a): Ecotourism. Milton: John Wiley & Sons Australia Ltd., 408 p.
204. WEAVER 2001B WEAVER, DAVID B. (ed.) (2001b): The Encyclopedia of Ecotourism. Oxon-New York: CABI, 668 p.
205. WEAVER – LAWTON 2007 WEAVER, DAVID B. - LAWTON, LAURA J. (2007): Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research. *Tourism Management* 28 (5) p. 1168-1179.
206. WŁODARCZYK 2009 WŁODARCZYK, BOGDAN (2009): The landscapes of tourism space. *Tourism* 19/1–2. pp. 83-90. DOI 10.2478/V10106-009-0011-z
207. WTO 2002 WORLD TOURISM ORGANIZATION (2002): World Ecotourism Summit (Québec, Canada, 19 - 22 May 2002) - Final Report. Madrid: World Tourism Organization and the United Nations Environment Programme, 137 p. <http://www.unep.fr/shared/publications/pdf/WEBx0078xPA-EcotourismSummitEN.pdf> látogatva 2013. december 2.
208. WTO 2003 WORLD TOURISM ORGANIZATION (2003): Advances in the study on sustainability indicators of tourism development.
209. WUNDER 2000 WUNDER, SVEN (2000): Ecotourism and economic incentives – an empirical approach. *Ecological Economics*, (32) 3 p. 465-479.
210. ZALA – HUSZÁR 1991 ZALA GYÖRGY - HUSZÁR MÁRIA (1991): Az üdülés-idegenforgalom területi tervezésének újszerű szempontjai és követelményrendszere. Módszertani tanulmány. Budapest: VÁTI, 65 p.
211. ZONGOR 2000 ZONGOR GÁBOR (2000): Területfejlesztési alapismeretek kezdőknek és haladóknak. Európa Füzetek V. Veszprém: Veszprémi Egyetemi Kiadó, 210 p.
212. ZUBRECZKI 2005 ZUBRECZKI DÁVID (2005): Ökoturizmus. Budapest: ELGOSCAR-2000 Környezettechnológiai és Vízgazdálkodási Kft, 37 p.

Internetes források, weblapok

Az ökoturizmus definíciókhoz használt internet címek:

1. Ecotourism definition of TIES <https://www.ecotourism.org/book/ecotourism-definition>
látogatva 2014. január 14.
2. Ecotourism definition of Martha Honey: http://geography.about.com/od/locateplacesworldwide/a/ecotourism_2.htm látogatva 2014. január 14.
3. Ecotourism definition of Ecoclub: <http://ecoclub.com/canon.html>
látogatva 2013. október 8.
4. Ökoturizmus: Életmód és Utazás Definíció - Szuper Glosszárium <http://hu.superglossary.com/Glossz%C3%A1rium/%C3%89letm%C3%B3d/Utaz%C3%A1s/%C3%96koturizmus.html> látogatva 2014. január 15.
5. American Museum of Natural History's Center for Biodiversity and Conservation (Spring Symposium 2002 – Glossary) <http://symposia.cbc.amnh.org/archives/seascapes/glossary.html>,
látogatva 2010. január 24.
6. Primate Factsheets Glossary <http://pin.primate.wisc.edu/factsheets/glossary#E>
látogatva 2010. január 24.
7. Jean-Michel Cousteau - ocean adventures glossary <http://www.pbs.org/kqed/oceanadventures/glossary/>
látogatva 2010. január 24.
8. University of Michigan Museum of Zoology – Animal diversity web – glossary <http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/glossary/page/e.html>
látogatva 2010. január 24.
9. European Commission - Research - Biosociety http://ec.europa.eu/research/biosociety/library/glossarylist_en.cfm?InIt=E, látogatva 2010. január 24.
10. Macmillan Dictionary <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/ecotourism>
látogatva 2010. január 24.
11. Oxford Dictionaries <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/ecotourism>
látogatva 2010. január 24.
12. The Free Dictionary <http://www.thefreedictionary.com/ecotourism>,
látogatva 2010. január 24.
13. Sustainable Tourism Info-Sheets Tourism Glossary <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/t-glossary.html>,
látogatva 2010. január 24.
14. Dictionary.com <http://dictionary.reference.com/browse/ecotourism>,
látogatva 2010. január 24.
15. KvVM honlapján az ökoturizmus főbb jellemzői: www.kvvm.hu/index.php?hid=255&pid=11&sid=11,
látogatva 2013. október 1.
16. Martha Honey, az ökoturizmus karakterjegyei: <http://en.wikipedia.org/wiki/Ecotourism>,
látogatva 2014. január 15.
17. Ceballos-Lascuráin kritikáinak megállapításai: <http://www.pubplan.nau.edu/courses/alew/pl376/Readings/ecotourismdef.html> látogatva 2010. január 24.

Az elemzett turisztikai fejlesztési koncepciók forrása (mindegyik 2018. február 7-én látogatva):

18. Budapest III. kerület, Óbuda-Békásmegyér http://obuda.hu/wp-content/uploads/2013/01/Obuda-Bekasmegyér_turisztikai_koncepcio.pdf
19. Budapest XIII. kerület https://www.budapest13.hu/wp-content/uploads/2017/07/turisztikai_koncepcio.pdf
20. Budapest XXII. Kerület, Budafok-Tétény <http://budafokteteny.hu/uploads/files/1464882300.pdf>
21. Miskolctapolca http://www.boon.hu/2008/07/Tapolca_fejleszt_si_koncepci_ja.pdf
22. Algyő nagyközség <http://www.algyo.hu/adat-strategiak/turizmusfejlesztési.pdf>
23. Fábiansébestyén község fabiansebestyen.hu/onkormanyzat/.../Fabiansebestyen_idegenforgalmi_koncepcioja.d.
24. Gyomaendrőd www.gyomaendrod.hu/file/170428/VWP6g93DBc2o83fE
25. Pápa http://papa.hu/sites/default/files/fajlok/turizmus_koncepcio.pdf
26. Fertőd http://www.fertod.hu/turizmus/dload/fertod_varos_turizmusfejlesztési_akcioterve_2015.pdf

27. Veresegyház http://www.veresegyhaz.hu/upload/editor/Onkormanyzat/Tervek_koncepcio_konceptio_programok/turizmusfejlesztes.pdf
28. Újszász <https://ujasz.hu/letoltesek/.../7-tajekoztatok-beszamolok?...ujasz...turizmusfejlesztes...>
29. Újkígyós http://ujkigyos.hu/sites/default/files/userfiles/turizmusfejlesztesi_strategia_2016_ujkigyos_vegleges_0.pdf
30. Parád <http://www.parad.hu/documents/2017/parad-turisztikai-fejlesztesi-terv-2017.pdf>
31. Pannonhalma <http://pannonhalma.hu/images/menupontok/idegenforgalom/pannonhalma-turizmusfejlesztesi-koncepcioja-es-operativ-programjai.pdf>
32. Gyula http://www.gyula.hu/download.fcgi/4293_0_1_278_2015_11_19_MELL_KLETE_Desztin_csi_fejleszt_si_Strategia.pdf
33. Gyöngyös http://www.gyongyos.hu/doc/elkeszult-gyongyos-turisztikai-koncepcioja0_0.pdf
34. Kaposvár <https://kph.kaposvar.hu/data/dl/turisztikaikonceptio.pdf>
35. Debrecen <http://portal.debrecen.hu/upload/File/Egyeb/idegenfogalmikonceptio.pdf>
36. Békéscsaba http://www.bekescsaba.hu/download.fcgi/26819_0_0_B%E9k%E9scsaba_v%E1ros_turizmusfejleszt%E9si_strat%E9gi%E1ja_20140321.pdf
37. Dunaújváros http://www.dunaujvaros.hu/sites/all/files/dokumentumok/koncepcio/dm_jv_turisztikai_koncepcioja_2010-2015.pdf
38. Kaposvár és környéke <https://www.kaposvar.hu/data/dl/turisztikaikonceptio.pdf>
39. Várpalotai kistérség http://www.varpalotakisterseg.hu/up/document/turizmusfejl_konc_vegleges.pdf
40. Sárvíz-völgye kistérség www.aba.hu/?module=news&action=getfile&fid=160387
41. Gödöllői Kistérség http://www.gkrte.hu/user/magazin2/593/GODOLLOI_KISTERSEG_TURISZTIKAI_KONCEPCIOJA.pdf
42. Derecske- Létavértesi Kistérség http://derecske-letavertes.hu/data/turisztikaifejlesztesikonceptio_20070704-175010.pdf
43. Sárospataki kistérség http://www.spatakikisterseg.hu/Fejlesztesi%20strategia/ST-30-02-TURFEJ-01_SpTurizmusfejl.Strat.pdf
44. Téli Kistérség Sokoróaljai Önkormányzatainak Területfejlesztési Társulása https://www.tet.hu/modulok/turizmus/turizmusfejlesztesi_koncepcio/turizmusfejlesztesi_koncepcio.pdf
45. Pannónia Szíve http://www.etyekjovoje.hu/userfiles/dokumentum/11/spa_pszt_k_tanulmany_elmelet.pdf
46. Ország Középe Önkormányzati Társulás <http://www.ujhartyan.hu/dynamic/nyitoldal//Fejlesztesi%20dokumentumok/kistersegi%20turizmusfejlesztes.pdf>
47. Jász-Nagykun-Szolnok megye http://www.jnszm.hu/feltolt/File/tfi/turisztikaistrategia2007_2013.pdf
48. Vas megye http://www.ezerarcuvasmegye.hu/contents/vas_turisztika_dokumentumai/vas-megyei-turisztikai-koncepcio.pdf
49. A turisztikai régiókra készült fejlesztési koncepciók (mindegyik az MTDMSZ oldaláról letöltve, 2018. február 7-én látogatva) http://www.mythologic.hu/digitalcity/projects/tm/tm_documents.jsp?dom=AAABEAVS&dok=BAAEBOXU&fmn=BAADDYXD&prt=AAABEAXK&bem=BAAEBPIX&men=BAADDYXE&cntlng=hu
- Egyéb:
50. Interjú Héctor Ceballos-Lascuráin-nal <http://www.ecoclub.com/news/085/interview.html>, látogatva 2010. január 24.
51. KVVM Természetvédelem – publikációk: Ökoturizmus www.kvvm.hu/index.php?hid=255&pid=11&sid=11, látogatva 2013. október 1
52. A természeti és társadalmi erőforrások definíciója <http://turizmuslev.atw.hu>, látogatva 2009. szeptember 5.
53. Utazási prospektus <http://www.5kontinens.hu/?s=stc&c=pdf> látogatva 2009. szeptember 5.
54. EBSCO Sustainability Watch – Ecotourism 2009 <http://ebscosustainability.files.wordpress.com/2010/07/ecotourism.pdf>, látogatva 2014. január 17.

Felhasznált és hivatkozott jogszabályok, programok, stratégiák

1. 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről [Módosítása: 1999. évi XCII. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény módosításáról, majd 2011. évi CXCVIII. törvény a területfejlesztéssel és a területrendezéssel összefüggő egyes törvények módosításáról (hatályos:2012. I. 1-től).]
2. 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről
3. 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól [Módosítása: 4/2000. (II.2.) GM rendelet a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet módosításáról, 13/2001. (V. 25.) GM rendelet A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V. 13.) IKIM rendelet módosításáról, valamint 57/2003. (IX.12.) GKM rendelet A Regionális Idegenforgalmi Bizottságok, valamint a Regionális Idegenforgalmi Bizottságok munkaszervezeteinek feladatairól szóló 28/1998. (V.13.) IKIM rendelet módosításáról]
4. 1007/1998 (I. 23.) Kormány határozat az idegenforgalom területi irányításának korszerűsítéséről
5. 35/1998. (III. 20.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról,
6. 97/2005. (XII. 25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról
7. 1100/2005 (X. 7.) Korm. határozat a Nemzeti turizmusfejlesztési stratégiáról és az azzal kapcsolatos intézkedésekről.
8. 2012. évi XXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról [Módosítása: 2015. évi LXXX. törvény a magyar nemzeti értékekről és a hungarikumokról szóló 2012. évi XXX. törvény módosításáról]
9. 134/2013. (XII. 29.) VM rendelet a nemzeti parkok területének övezetekbe való besorolásáról és az egyes övezetekre vonatkozó általános természetvédelmi előírásokról
10. 114/2013. (IV. 16.) Kormány rendelet a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok gondozásáról
11. 1/2014. (I. 3.) OGY határozat a Nemzeti Fejlesztés 2030 – Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióról (OFTK)
12. 2016. évi LXXIV. törvény a településkép védelméről. [A törvény végrehajtási rendelete a településfejlesztési koncepcióról, az integrált településfejlesztési stratégiáról és a településrendezési eszközökről, valamint egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI.8) Kormányrendelet módosítása.]
13. 2016 évi CLVI. törvény A turisztikai térségek fejlesztésének állami feladatairól
14. 1861/2016. (XII. 27.) Korm. határozat a Balaton kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról
15. 1862/2016. (XII. 27.) Korm. határozat a Sopron-Fertő kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról
16. 1092/2017. (II. 21.) Korm. határozat a Tokaj, Felső-Tisza és Nyírség kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes fejlesztések megvalósításához szükséges források biztosításáról
17. 1522/2017. (VIII. 14.) Korm. határozat a Debrecen, Hajdúszoboszló, Hortobágy és Tisza-tó kiemelt turisztikai fejlesztési térség meghatározásáról és a térségben megvalósítandó egyes beruházásokról

18. 1550/2017. (VIII. 18.) a Dunakanyar kiemelt turisztikai fejlesztési térség Korm. határozat meghatározásáról, valamint a térségben megvalósítandó egyes fejlesztésekről
19. Földművelésügyi Minisztérium, Nemzeti Parki és Tájvédelmi Főosztály Nemzeti Tájstratégia (2017-2026)
20. Magyar Turisztikai Ügynökség Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030
21. MSZ 20370:2003 Természetvédelem. Általános tájvédelem. Fogalommeghatározások. Budapest, Magyar Szabványügyi Testület, 9 p.
22. MSZ 20392:2007 Ökoturizmus. A természetvédelmi tanösvények kialakításának szempontjai. Budapest, Magyar Szabványügyi Testület, 3 p.
23. MSZ 20391:2007 Ökoturizmus. Turizmus a védett természeti területeken, 6 p.
24. MSZ 20381:2009 Természetvédelem. Egyedi tájértékek kataszterezése. Budapest, Magyar Szabványügyi Testület, 17 p.
25. Nemzetgazdaság Minisztérium, Nemzetgazdasági Tervezési Hivatal NEMZETI TURIZMUSFEJLESZTÉSI KONCEPCIÓ 2014-2024
26. Pannon Egyetem Turizmus Tanszék – Aquaprofit Zrt. 2008 Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia (ÖTS)
27. Vidékfejlesztési Minisztérium Nemzeti Vidékstratégia 2012–2020

Hivatkozott és idézett nemzetközi egyezmények, deklarációk

1. Council of Europe (2000) European Landscape Convention. ETS No. 176 Council of Europe Publishing Division, Strasbourg
2. WTO (1980) Manilai Nyilatkozat (Manila declaration on world tourism)
3. WTO (1989) The Hague Declaration on Tourism

M2. ÁBRÁK JEGYZÉKE

1. ábra A disszertáció felépítése (saját szerkesztés)
2. ábra Az ökoturizmus szó szabad asszociációs mezője a turisták tudatában (Forrás: Gyeregyalog.hu Egyesület - Dél-Dunántúli Ökoturisztikai Klaszter 2013, pp 13.)
3. ábra A turizmus kapcsolatrendszere - elméleti modell (Forrás: BODNÁR 2000, 42. felhasználásával saját szerkesztés)
4. ábra A turizmus tervezésének folyamata (Forrás: Jandala 1994, pp. 37.)
5. ábra Az ökoturizmus tervezésének folyamata (Forrás: Drumm 2005, pp. 65.)
6. ábra Az ökoturizmus definíció alapú modellje (Forrás: Edwards et al. 1998a, pp. 3.)
7. ábra Közös vonások az erdei iskolában és az ökoturizmusban (Forrás: Mikházi 2009, saját szerkesztés)
8. ábra A táj „összetevői”, melyek potenciális források a turizmus számára (saját szerkesztés)
9. ábra Korfu és Costa del Sol – reklámanyag, 5kontinens Utazási Iroda (Forrás: <http://www.5kontinens.hu/?s=stc&c=pdf>)
10. ábra A legnépszerűbb turisztikai tájak Európában (Forrás: Brinkhuijsen et al. 2007. pp. 17.)
11. ábra A megkérdezett turisták utazással kapcsolatban elvárt szempontjainak fontossági sorrendje (1=legkevésbé fontos, 7=legfontosabb szempont) (Forrás: Gyeregyalog.hu Egyesület és a Dél-Dunántúli Ökoturisztikai Klaszter 2013, pp. 14)
12. ábra A legvonzóbb táj (Forrás: Arnberger - Eder 2008)
13. ábra A tájkutatás interdiszciplináris vonatkozásai (Forrás: Ilyés 2001, pp. 4.)
14. ábra A tájvédelem és a tájmegőrzés közötti különbségek (saját szerkesztés)
15. ábra Turizmus: résztvételtől a megőrzésig (saját szerkesztés)
16. ábra A turizmus típusok kedvelése és kipróbálása a válaszadók között. (Megj.: a kedvelésnél max. 5 pont volt adható, a kipróbálásnál max. 3 pont volt adható.) (saját szerkesztés)
17. ábra A turisztikai kínálat összetevőinek jelentősége és minősége (saját szerkesztés)
18. ábra Az utazási élményt rontó zavaró tényezők (saját szerkesztés)
19. ábra Az ökoturizmus tervezésének lépései (saját szerkesztés)
20. ábra Az ökoturisztikai termékek kialakításának folyamata (saját szerkesztés)

M3. TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

1. táblázat	A turizmus tervezés módszereinek összehasonlítása (saját szerkesztés)
2. táblázat	A nemzeti parkokat felkeresők motivációi (Forrás: ÖTS 2008, pp. 28.)
3. táblázat	A tájvédelem meghatározásai
4. táblázat	A leggyakrabban előforduló elemek a definíciókban (saját szerkesztés)
5. táblázat	A Ceballos-Lascaráin-i definíció elemeinek időbeli összehasonlítása (saját szerkesztés)
6. táblázat	Az új definíciós elemek gyakorisága (saját szerkesztés)
7. táblázat	A leggyakrabban előforduló elemek a magyar definíciókban (saját szerkesztés)
8. táblázat	A leggyakrabban előforduló elemek a nemzetközi definíciókban (saját szerkesztés)
9. táblázat	Ökoturizmus erőforrás leltár adatlap (saját szerkesztés)
10. táblázat	Az adottságok összesítése a célcsoport függvényében az ökoturisztikai termékek kialakításához (saját szerkesztés)

M4. A TURIZMUSHOZ KAPCSOLÓDÓ FOGALMAK

A fogalomtár azzal a céllal készült, hogy a tanulmányban használt kifejezések tartalmát egyértelművé tegyék, ezáltal megkönnyítve értelmezésüket a szövegben. Az összeállítás Kerényi et al. (1989), Bodnár (2000), Puczko-Rátz (2003), a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia (2005), Donka és Sztrunga (2008), T/5655 törvényjavaslat a turizmusról (in. Román 2009), Vásárhelyi (2009), KSH (2010), Michalkó (2012) felhasználásával készült.

Turista

Az a természetes személy, aki a meglátogatott helyen legalább 24 órát tartózkodik, és az utazásuk célja a szabadidő eltöltése, üzlet, család vagy barátok meglátogatása, szakma kiküldetés, konferencia. (NTS 2005, Bodnár 2000, T/5655 törvényjavaslat)

Látogató

Minden olyan személy, aki idegenforgalmi célból a lakhelyétől különböző helységbe (országba) utazik. (KSH 2010)

Kereslet

A turisztikai kereslet megtestesítője a turista. (Michalkó 2012, Donka-Sztrunga 2008)

Kínálat

Nem konkrét kategória, hiszen magában foglal minden olyan tényezőt, amelyeket a fogadóterületen a turisták igénybe vesznek. A kínálat központi eleme a turisztikai termék, amely komplex módon, egységbe foglalva tartalmazza a turista szükségleteinek kielégítéséhez szükséges szolgáltatásokat.

Turisztikai infrastruktúra

Turisztikai infrastruktúra alatt azokat a létesítményeket értjük, melyek a vonzerő feltárását, értékesítését, piacképesé tételét biztosítják. Az alpinfrastruktúrára épülő tárgyasult és szellemi turisztikai szolgáltatások, amelyek a turista szempontjából a motivációtól az utazás befejezéséig igénybe vehetők, ugyanakkor a helyi lakosság által is használhatók. (NTS, Michalkó 2012)

Turisztikai szuprastruktúra

A turisztikai szuprastruktúrába a szállás- és a vendéglátóhelyek valamint ellátó kereskedelem tartoznak. Ezek mind a turista ott-tartózkodását szolgálják, a turisták tartózkodását színesítő szolgáltatások összessége. (Michalkó 2012)

Kereskedelmi szálláshely

Minden, engedélyben feljogosított, erre a célra épített vagy átalakított és használt létesítmény (szálloda, panzió, turistaszállás, ifjúsági szálló, üdülőház, kemping), ha a hasznosított szobák száma az ötöt, az ágyak száma a tizet, kempingek esetében a hasznosított terület egységek száma az ötöt meghaladja, továbbá a létesítmény egész éven át vagy idényjelleggel, folyamatosan napi üzemeltetéssel, megszakítás nélkül szállásszolgáltatást nyújt. Az adatok tartalmazzák az egyéni vállalkozók által üzemeltetett szálláshelyek adatait is. A 45/1998. (VI. 24.) IKIM-rendelet, illetve az ezt módosító 54/2003 (VIII. 29.) GKM-rendelet szerint: apartmanszálloda, garniszálloda, gyógyszálloda, kemping lakóegysége, wellness-szálloda. 2009. október 20-tól a 239/2009 (x. 20.) kormányrendelet életbelépésével a kereskedelmi szálláshelyi kategóriákra vonatkozó megnevezések, előírások megváltoztak. Az új rendelet értelmében az üzleti céllal üzemeltetett szálláshelyi kategóriák: szálloda, panzió, kemping, üdülőház, közösségi szálláshely. (KSH 2010)

Magánszálláshely

A magánszállásadói tevékenység a magánszemély lakásának vagy üdülőjének, valamint a gazdálkodó szervezet lakásának, illetve azok egy részének és a hozzájuk tartozó helyiségeknek és területeknek idegenforgalmi célú, üzletszerű hasznosítása a vendég részére. 2009. október 20-tól a 239/2009 (x. 20.) kormányrendelet életbelépésével ez a szállástípus megszűnt. Helyette az új szálláshelyrendelet bevezette az egyéb szálláshely szálláshelytípust. (KSH 2010)

Vendéglátás

Kész vagy helyben készített ételek, italok jellemzően helyben fogyasztás céljából történő eladása, az azzal összefüggő szórakoztató- és egyéb szolgáltatótevékenység, továbbá a munkahelyen, intézményben bármely formában üzletszerűen történő étkeztetés. (KSH 2010)

Vendéglátóhely

Rendszeresen (állandó vagy ideiglenes jelleggel) nyitva tartó, működési engedéllyel rendelkező szolgáltatóhely, ahol a vendégek részére étel- és/vagy italszolgáltatást biztosítanak. Ide tartozik a munkahelyi, illetve a közétkeztetés, valamint az étel házhozszállítása is. (KSH 2010)

Kereskedelmi vendéglátóhely

Meleg- és nem melegkonyhás vendéglátóhelyek, cukrászdák, valamint a szeszes és szeszmentes italokat értékesítő vendéglátóegységek és zenés szórakozóhelyek. (KSH 2010)

Egyéb vendéglátóhely

Hideg ételek, melegített kész-, illetve félkész ételek, frissen sült (grillezett) húsok, halak, nyers saláták és zöldségfélék, lángos, édesipari termékek, cukrászati készítmények, kávé, szeszes és szeszmentes italok stb. értékesítését végző kereskedelmi vendéglátóhelyek. Ide tartozik: pl. ételbár, tejbár, bisztró, pecsenyesütő, büfé, falatozó, fagyraltozó, valamint a bármilyen intézményben működő nyílt árusítású vendéglátóhely. (KSH 2010)

Turisztikai desztináció

Fogadó (cél)terület. Olyan összefüggő, turisztikai szempontból értelmezett és lehatárolható terület, amely vonzerői és létesítményei révén összességében az utazás motivációját jelenti. (NTS, Várhelyi 2009)

Üdülőkörzet

Hagyományos területi egység a turizmusban. A kedvező természeti és társadalmi adottságok, az ebből következő jelentős számú vonzerő és a vonzerők következtében létrejövő szolgáltatások egy-egy térségben az átlagosnál nagyobb turisztikai forgalmat hoznak létre. Ezeket a területeket a turisztikai szakma és a jogalkotás üdülőkörzethez tartja számon. Az üdülőkörzetek eleinte szinte kizárólag rekreációs célokat szolgáltak, az érkező vendégek elsősorban természet közeli helyeket kerestek fel. Ezért a hazai üdülőkörzetek elsősorban természeti attrakciókon alapuló területek. Napjainkban egyre nagyobb szerepet kapnak azonban a kulturális adottságokon alapuló ember alkotta vonzerők. (Donka-Sztrunga 2008)

Kiemelt üdülőkörzet

A legjelentősebb és legváltozatosabb vonzerőkkel és ennél fogva legelsőként fellendült vendégforgalommal jellemezhető üdülőkörzeteket kiemelt üdülőkörzetté nyilvánították. A kiemelés nem csak a meglévő adottságok elismerését jelentette, hanem azt is, hogy e területek központi forrásból hajthatják végre infrastrukturális fejlesztéseiket. (Donka-Sztrunga 2008) Kiemelt üdülőkörzetek: Budapest, Balaton kiemelt üdülőkörzetbe tartozó part közeli települések, Balaton kiemelt üdülőkörzetbe tartozó további települések, Dunakanyar, Mátra-Bükk, Mecsek és Villány, Sopron-Kőszeghegysége, Tisza-tó, Velencei-tó-Vértes.) A Balaton kiemelt üdülőkörzet esetén a besorolás a Balaton kiemelt üdülőkörzet területrendezési tervének elfogadásáról, és a Balaton területrendezési szabályzat megállapításáról szóló 2000. évi CXII. törvény alapján történt. A többi kiemelt üdülőkörzet esetében az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériummal történt egyeztetés alapján a „Területi számjelrendszer besorolása az irányadó. (KSH 2010)

Vonzerő

Természeti és ember alkotta (épített és szellemi) adottságok, amelyek turisztikai céllal hasznosíthatók, ami a kereslet érdeklődését kiváltja. Mindaz, ami a turistát arra ösztönzi, hogy az adott helyre látogasson. (NTS, Vásárhelyi 2009, Michalkó 2012)

Turisztikai attrakció

Turisztikai céllal hasznosított vonzerő (NTS). Mindazon állandóan ellenőrzött és menedzselte erőforrások, amelyek az odalátogatók számára élvezetet, szórakozást, illetve ismeretszerzési lehetőséget jelentenek.

Az attrakciók a következő tulajdonságokkal rendelkeznek:

- Adottságaikkal és menedzsmentjük segítségével látogatókat vonzanak mind a helyi lakosság, mind pedig a turisták köréből.
- Kikapcsolódási és szórakozási lehetőségeket kínálnak a látogatóknak szabadidejük élvezetes eltöltésére.
- Adottságaik kihasználása érdekében fejlesztették ki őket.
- Attrakcióként menedzselik őket a látogatók igényeinek kielégítése érdekében.
- A látogatók elvárásainak, szükségleteinek kielégítésére megfelelő szintű és színvonalú szolgáltatáscsomagot kínálnak.
- Ingyenesen, avagy belépőjegy ellenében megtekinthetők. (Puczkó-Rátz 2003)

A turisztikai attrakcióhoz kötődik még az interpretáció, a garantált programok és a látogató központ fogalma.

Interpretáció

Az interpretáció olyan kommunikációs folyamat, amely a látogatók számára feltárja és bemutatja a természeti és kulturális örökségek tartalmát és jelentőségét- eszközök, tárgyak-, tájak és helyek segítségével. Az interpretáció nem korlátozódik egy vagy több bemutatási eszközre, hanem folyamatként kezelendő.

Az interpretáció feladata, hogy:

- ismereteket adjon át, oktasson,
- szórakoztasson,
- bemutasson, kiállítson,
- informáljon,
- élményekkel gazdagítson. (Puczkó-Rátz 2003)

Garantált programok

A bemutató helyeken, programhelyszíneken, illetve látogató központokban napi, heti rendszerességgel ismétlődő programok, (pl. előadás, vetítés, állatsimogatás, etetés, stb.) amelyek mindig ugyanazokban az időpontokban ismétlődnek és a látogatóknak szóló információs anyagokban jelzettek.

Látogató központ

Turisztikai desztináció, illetve attrakció központi elhelyezkedésű, komplex szolgáltatást nyújtó fogadólétesítménye. (NTS) A látogató központ olyan építmény, amely valamely meghatározott terület látogatóforgalmát látja el megfelelő mennyiségű és színvonalú információval, irányítja a vendégeket az attrakciók, bemutatóhelyek felé, szolgáltatásaival kielégíti a látogatók alapvető szükségleteit és igényeit. A látogató központok turisztikailag meghatározó közlekedési csomópontok közelében helyezkednek el. A központ által kínált szolgáltatások és a felvállalt bemutatás mennyisége és mélysége függ a helyszín üzemeltetőjétől és az üzemeltetés koncepciójától. (Remenyik 2011)

Tematikus park

Egy olyan szórakoztató (turisztikai) komplexum, mely egy vagy több termékcsoporthoz épülve, biztosítja különböző piaci szegmensek egy időben történő és hosszabb idejű tartózkodás melletti élményszerű kikapcsolódását. (Puczkó-Rátz 2003, Remenyik 2011)

Témaútvonal/témaösvény /tematikus ösvény

Olyan saját irányítási rendszerrel rendelkező gyalogos, lovas, kerékpáros vagy autós útvonal, amely egy meghatározott témakört dolgoz fel bemutatási rendszere segítségével. A témaösvény célja lehet az ismeretterjesztés, az oktatás, a kalandnyújtás, az élményszerzés. (Puczkó-Rátz 2003, Remenyik 2011)

Egy közös témához kapcsolódó, különböző helyszínen található látványosságok, turisztikai szolgáltatások, programok összekapcsolása egységes megjelenésű turisztikai terméké. A tematikus útvonalak létesítésének célja, hogy az önmagukban jelentős vonzerőt nem jelentő látványosságokat összeköti, ezáltal növekszik az együttes vonzerő értéke. (NTS)

Látogatómenedzsment

A látogatómenedzsment feladatának tekinthető:

- a látogatók igényeinek megfelelő szolgáltatáscsomag összeállítása,
- a látogatók számára nyújtott élmény tökéletesebbé tétele,
- az attrakció ismertségének és elismertségének növelése,
- a turisták által okozott társadalmi és környezeti hatások csökkentése,
- a turizmus pozitív gazdasági-társadalmi-környezeti hatásainak maximalizálása,
- a szezonális csökkentése. (Puczkó-Rátz 2003)

Turisztikai kiépítettség

A turisztikai attrakció környezetének ember által történő átalakítása annak érdekében, hogy az attrakció megközelítése, megtekintése és megismerése biztosított legyen. A kiépítés módja illeszkedik a táj adottságaihoz, a látogatók mozgását irányítja, hozzájárul az alapvető szükségletek ellátásához, és ezáltal csökkenti az attrakció környezetében a látogatók által okozott terhelést.

Elérhetőség

A turisztikai vonzerők, attrakciók megközelítésének lehetősége.

Élmény, élménylánc

Az utazási folyamat során a turistát ért pozitív benyomások, érzések együttese.

Turisztikai termék

A fogyasztó elvárásainak és szükségleteinek megfelelő fizikai és a szolgáltatási jellemzők összessége. A termék részeit képezik: attrakció (Attraction), szállás-vendéglátás (Accommodation) szállítás-informálás (Access) hozzáállás- a lakosság, az önkormányzatok, szakmai szervezetek, vállalkozások részéről (Attitude)= 4A-modell. (NTS)

Komplex turisztikai termék

Optimális esetben az attrakciókra épülő, a turista által igénybe vehető turisztikai szolgáltatások (közlekedés, szállás, ellátás, programok, promóciós eszközök) összessége. (NTS)

Turisztikai csomag (package)

Az értékesítés során kialakított, az attrakciókra épülő, a turista által igénybe vehető turisztikai szolgáltatások (közlekedés, szállás, ellátás, programok, promóciós eszközök) összessége.

Klaszterek

Olyan hálózatok, melyek a turizmus azonos területein működő szereplők közötti ésszerű, kölcsönös előnyökön nyugvó együttműködései.

Turizmus marketing

„A turizmus marketing egy vezetési filozófia, amely a turisztikai kereslet igényeinek a kielégítését célozza oly módon, hogy a kutatás, az előrejelzés és a kiválasztás segítségével úgy juttatja el a turisztikai terméket a piacra, hogy az számára a lehető legnagyobb hasznot eredményezze.” (WTO)

Teherbíró képesség

A turisztikai használatnak/terhelésnek az a mértéke, amely által okozott negatív hatások még nem érik el azt a szintet, hogy a környezetben jelentős és visszafordíthatatlan károsodások következzenek be (Kerényi et al. 1989).

Turizmus típusok

Horgász turizmus

Tavak, tározók, holtágak, folyók és patakok mentén a kultúrált hobbi-, valamint sporthorgászat a megfelelő kiépítettség (minőségi halállomány, stégek, szállások és szervezett halátvétel) megléte esetén turizmus fogalmat teremt.

Kerékpáros turizmus

A tájképi látvány turizmusa. Olyan termékcsomag, amely megtekintésre méltó természeti és épített vonzerőket fűz fel közútvonaltól biztonságosan elkülönülő kerékpáros út által, lehetőséget nyújtva az egészséges levegőben való kerékpározás élményének. Elengedhetetlen termékfeltétel a programok és a szolgáltatások közvetlen elérhetősége. Így szükséges a megfelelő útvezetés, információs rendszer, programválaszték, szállás- és étkezés, szerviz kínálat jelenléte.

Lovas turizmus

Olyan aktív kikapcsolódást célzó turizmusforma, amely iránti kereslet fő motivációja a ló, és az ahhoz köthető összes szabadidős tevékenység. (NTS) Termékcsoporthoz, amelyben az oktatás-, a túralovaglás, fogathajtás található, megfelelő lovas oktató és gondozó szakember gárdával, felkészített lovakkal és megfelelő nagy, lovaglásra alkalmas szabad területtel. Kiegészítik olyan elemek, mint a díjlovaglás, lovas harcművészet, vadászlovaglás és bértartás, gyógy- és gyermeklovaglás.

Vadászturizmus

Meglévő, jó vadállománnyal rendelkező, érintetlen környezetű területek szolgáltatáscsomagja, amelyben a vad elejtése mellett a vadászházak szolgáltatásai, a kísérők, trófeabírálat és egyéb szolgáltatások találhatóak.

Sportturizmus

Sporttevékenységgel kapcsolatos vonzerőkre épülő turizmus. A turisták részvétele alapján lehet aktív (maga a vendég sportol), vagy passzív (a sporteseményt nézőként látogatja meg). (Donka-Sztrunga 2008)

Műemlék- és kastélyturizmus

A termék az épített emlékek és kastélyok építészeti, természeti adottságaira alapozva, sajátos hangulatú pihenést szolgáló, kulturális élményt nyújtó szolgáltatás csomag.

Kulturális turizmus

Olyan piacépes turisztikai termék, üzleti célú turisztikai szolgáltatás, amely iránti kereslet fő motivációja a tárgyi és szellemi értékek megismerése. (NTS, T/5655 törvényjavaslat)

Városi turizmus

Adott városok meglátogatása, ahol vonzerők sokasága található, vagyis a város komplex turisztikai termékkel rendelkezik. (Donka-Sztrunga 2008)

Vallási turizmus

Részben vagy egészben hitéleti célú utazások: egyházi központok, kegyhelyek meglátogatása, zarándoklatok. (Donka-Sztrunga 2008)

Falusi turizmus

Községben, vagy más települések falusias településrészében történő vendégfogadás (jellemzően szállás-, étkezés-, és programszolgáltatás) a vidék jellegzetes életformájának, hagyományainak megismerésével, illetve a turisták aktív részvételével. (NTS, T/5655 törvényjavaslat)

Agroturizmus

A mezőgazdasági területekhez kapcsolódó falusi turizmus. (T/5655 törvényjavaslat)

Vízparti üdülés

A klasszikus 3 S-el jellemzett termékcsoporthoz (sun, sea and sand) a vízparti szórakozás, pihenés, fürdés élményét nyújtja. A természetes élővizek sportolási, rekreációs célú igénybe vétele. (T/5655 törvényjavaslat)

Vízi turizmus

Olyan elsődlegesen kikapcsolódást célzó turizmusforma, amelynek során a turista a kézzel hajtott csónakokat, a vitorlás jachtokat, illetve a gépi meghajtású járműveket közlekedési eszközként használja. Folyó és álló vízi fajtája két eltérő infrastruktúrát feltételez: az előbbi váltott szállású, az utóbbi csillagtúra jellegű szolgáltatásokkal függ össze. (NTS)

Természetjárás

A természetjárás a természetben gyakorolt, tervszerű gyaloglással egybekötött testedzés, szórakozás, pihenés. Ez a legrégebbi turisztikai tevékenység. (Bodnár 2000, T/5655 törvényjavaslat)

Egészségturizmus

Az egészségturizmusban a látogatók alapvető motivációja az egészségi állapot megőrzése, a betegségek megelőzése (wellness turizmus), illetve annak javítása, gyógyítása (gyógyturizmus). (NTS)

Családi üdülés

A gyermekek és szüleik, nagyszüleik szabadidőben, lakóhelyen kívül megvalósuló turisztikai, honismereti, illetve rekreációs célú tevékenységei, ideértve az animációval, gyermekfelügyelettel kiegészített, gyermekbarát szolgáltatásokat, programokat tartalmazó több napos üdülést. (NTS)

Hivatásturizmus (MICE)

A hivatásturizmus (MICE - Meetings, Incentives, Conferences and Exhibitions) a munkával összefüggő utazások gyűjtőneve. Ezen belül a következőket különböztetjük meg:

Üzleti turizmus: Az üzletemberek piackeresés és –felmérés, üzletkötés, kapcsolatápolás és –felvétel, szerződés-kötés és számtalan egyéb ok miatti utazása partnereik felkeresése érdekében.

Konferenciaturizmus: Azon ülések gyűjtőfogalma, mely magába foglalja a konferenciákat, kongresszusokat, szimpóziumokat, workshopokat stb.

Incentive turizmus: A dolgozók ösztönzésének modern vezetői eszköze, nem jutalmazás, hanem elnyert díj. Mindig különleges, egyedi, meg nem ismételt és marketing célú.

Kiállítások, vásárok: Egy találkozási hely, egy térben és időben szimulált piac, ahol a vásárlók (fogyasztók), az eladók és az áruk (szolgáltatások, információk) egyszerre vannak jelen. (NTS)

Szabadidő-turizmus

Az állandó lakáson kívül szabadidőben végzett tevékenységek összessége, amelyet az ember változatosságigénye motivál. (Donka-Sztrunga 2008)

Gasztroturizmus

Egy-egy terület jellemző, hagyományos étkezési kultúrájának, egyes ételeinek és italainak megismerésére irányuló turizmus. (Donka-Sztrunga 2008)

M5. ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓ ANALÍZIS - ESETTANULMÁNYOK

Forrás:saját szerkesztés

	A kutatás célja	Definíciók kiválasztásának módszere, szempontjai	A vizsgálat módszere és menete	A vizsgálat eredménye
A. Fennell (1999) Ecotourism. An introduction. London-New York, Routledge, pp. 30-47.	Azonosítani, hogy miben tér el egymástól az ökoturizmus (ecotourism) és a természeti turizmus (nature-based tourism/nature-oriented tourism). Önálló turizmusfajtaként azonosítani az ökoturizmust.	Időrendi sorrendben mutatja be az ökoturizmus definíciójának fejlődését. Ismerteti az egyes szerzők álláspontját, összehasonlítja őket és saját megjegyzéseivel egészíti ki azokat. 15 definíciót használ (M7 melléklet). (A lista érdekessége, hogy Fennell a definíciók történeti áttekintése után és alapján megalkotta saját definícióját is és azt is bevonta a vizsgált körbe.)	Tartalomelemzés. 13 speciális változót különített el, amelyek reprezentálják a teljes fogalmat, majd megvizsgálta előfordulási gyakoriságukat a meghatározásokban.	A top 5 kategória a következőképpen alakult: Interest in nature/Természet iránti érdeklődés, Contributes to conservation/Hozzájárulás a megőrzéshez, Reliance on parks and protected areas/Parkokra és a védett területekre támaszkodik, Benefits local people/long-terme benefits/Helyi lakosság haszna/hosszú távú hasznok, Education and study/Oktatás és tanulás.
Fennell, David A. (2001) A content analysis of ecotourism definitions. Current Issues in Tourism, Volume 4, No. 5, pp. 403-421	Szeretné jobban megérteni az ökoturizmus lényegét.	85 definíciót választ ki a számára elérhető irodalmi forrásokból (M7 melléklet).	A tartalomelemzés módszerét választotta. A kategóriákat korábbi kutatási munkák (Edwards et al. 1998 és Fennell 1999) alapján alakította ki. Három független változót határozott meg a definíciók összehasonlítására: (1) az év, amikor a definíciót megalkották, (2) a régió, ahonnan a definíció származik, (3) a személy/szervezet, aki/ami felelős a megalkotásáért.	A változók: (1) a terület ahol az ökoturizmus zajlik, (2) a megőrzés, (3) a kultúra, (4) a haszon a helybeliek számára, (5) az oktatás, (6) a fenntarthatóság és (7) a hatások. A legtöbb definíciót 1991-1993 között írták, amit az 1994-1996 évek között születettek követnek. A legkevesebb definíció az 1991 előtti időszakból származott. A legtöbb esetben személyek (általában kutatók) fogalmazzák meg a definíciókat.

	A kutatás célja	Definíciók kiválasztásának módszere, szempontjai	A vizsgálat módszere és menete	A vizsgálat eredménye
Garrod, Brian (2003) Defining marine ecotourism, In.: Garrod, Brian - Wilson, Julie C. (ed.) (2003) Marine Ecotourism: Issues and Experiences. Channel View, 267 p., pp. 17-36.	Meghatározni az ökoturizmus fogalmát tengerparti területekre vonatkozóan. Milyen sajátosságoknak kell szerepelni a definícióban, ha azt part menti területekre ⁴⁹ határozzuk meg.	A tudományos (szak)irodalomból választotta ki a definíciókat (M7 melléklet).	Delphi kutatás és tartalomelemzés.	A három körös Delphi kutatás nem adott konkrét meghatározást arra vonatkozóan hogyan értelmezzük az ökoturizmust a partvidéki területek esetében, de a definíciókban megfigyelhető karakterjegyek elemzésével annak főbb elemeit összegezte. A tartalomelemzés eredménye, hogy a kulcs komponensei az ökoturizmusnak (az oktatás és az interpretáció) széles körben elfogadottak és ismertek, míg mások kevésbé.
Donohoe, Holly M. - Needham, Roger D. (2006) Ecotourism: the evolving contemporary definition. Journal of Ecotourism. Volume 5, No. 3, pp. 192-211	A definíciók elemzésével és a kritériumok meghatározásával keretet biztosítani az ökoturizmus fejlesztői számára. A kutatók is kanadaiak és érdeklődnek a kanadai ökoturizmuskutatás iránt: a kanadai összehasonlítás rávilágíthat a definíciókban rejlő területi különbségekből adódó eltérésekre.	30, angol és francia nyelvű, 1990 után publikált tudományos definíciót vizsgál (M7 melléklet). Azokat vonták be a mintában, amelyek a leggyakrabban kerülnek hivatkozásra a kortárs irodalomban. Egy második minta kört is elemeznek: 12 definíció a Kanadában levő kormányzati és privát szektorokból.	Tartalomelemzés. A korábbi tapasztalatok alapján a leggyakoribb kritériumok: (1) természet alapú, (2) megóvás/megőrzés, (3) oktatás, (4) fenntarthatóság, (5) a hasznok elosztása, és (6) etika/felelősség/tudatosság. A vizsgálat elvégzéséhez egy korábbi munkájukból ⁵⁰ , amit pilot tanulmányként azonosítottak ebben a kutatásban, vették át az alkalmazott kategória rendszert.	Az eredmények visszatükrözik a korábbi kutatásokban azonosított témákat: (1) természet alapú, (2) megóvás/megőrzés, (3) oktatás, (4) fenntarthatóság, (5) a hasznok elosztása, (6) etika/felelősség/tudatosság. A kanadai minta elemzése: (1) természet alapú (91,7%), (2) megóvás/megőrzés (75%), (3) etika/felelősség/tudatosság (75%), (4) oktatás (75%), (5) a hasznok elosztása (58,3%), (6) hatások minimalizálása (50%), és (7) élvezet/tapasztalat (50%). Összehasonlító elemzés: A top 3 ismertetőjel mindkét listáról ugyanaz: (1) természet alapú, (2) megóvás/megőrzés, (3) oktatás.

⁴⁹ Európa Atlanti óceán parti területeire vonatkoztatva.

⁵⁰ Donohoe, Holly M. – Needham, Roger D. (2005) Conceptual congruity? A comparative study of theoretical and applied ecotourism definitions. Canadian Association of Geographers, Ontario Division Annual Meeting, Ottawa, Ontario, 2005.

M6. AZ ESETTANULMÁNYOKBAN FELHASZNÁLT ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK

David A. Fennell által a kutatásba bevont ökoturizmus definíciók (1999, p. 34-43.)

1	Caballos-Lascuráin 1987
2	„For example, Laarman and Durst, in their early reference to ecotourism, defined it as a nature tourism in which the 'traveler is drawn to a destination because of his or her interest in one of more features of that destination's natural history. The visit combines education, recreation, and often adventure' (Laarman and Durst 1987:5)” (Fennell 1999, 34.)
3	Halbertsma 1988 - Nature tourism definition
4	Kutay 1989
5	„a form of tourism inspired primarily by the natural history of an area, including its indigenous cultures. The ecotourist visits relatively undeveloped areas in the spirit of appreciation, participation and sensitivity. The ecotourist practices a non-consumptive use of wildlife and natural resources and contributes to the visited area through labor or financial means aimed at directly benefiting the conservation of the site and the economic well-being of the local residents. The visit should strengthen the ecotourist's appreciation and dedication to conservation issues in general, and to the specific needs of the locale. Ecotourism also implies a managed approach by the host country or region which commits itself to establishing and maintaining the sites with the participation of local residents, marketing them appropriately, enforcing regulations, and using the proceeds of the enterprise to fund the area's land management as well as community development (Ziffer 1989).” (Fennell 1999, 38-39)
6	Fennell and Eagles 1990
7	CEAC 1992
8	Valentine 1993
9	The Ecotourism Society: <i>By comparison, the Ecotourism Society advocates a much more general definition of the term, one that advocates a 'middle-of-the road' or passive position (see Orams 1995), and one which is more easily articulated. This organization defines ecotourism as 'responsible travel to natural areas which conserves the environment, and improves the welfare of local people' (Westwern 1993:8). (Fennell 1999, 40)</i>
10	Western
11	Australian National Ecotourism Strategy: „Preece at al. (1995) used the Australian National Ecotourism Strategy definition of ecotourism in their overview of biodiversity and ecotourism, which is also one that is quite general in nature. The strategy defines ecotourism as natural-based tourism that involves education and interpretation of the natural environment and is managed to be ecologically sustainable.” (Fennell 1999, 40)
12	Brandon 1996, 13.
13	„low impact nature tourism which contributes to the maintenance of species and habitats either directly through a contribution to conservation and/or indirectly by providing revenue to the local community sufficient for local people to value, and therefore protect, their wildlife heritage area as a source income (Goodwin 1996)” (Fennell 1999, 35-36)
14	„travel to relatively undisturbed natural areas for study, enjoyment, or volunteer assistance. It is travel that concerns itself with the flora, fauna, geology, and ecosystems of an area, as well as the people (caretakers) who live nearby, their needs, their culture, and their relationship to the land. it [sic.] views natural areas but has 'home to all of us' in a global sense ('eco' meaning home) but 'home to nearby residents' specifically. It is envisioned as a tool for both conservation and sustainable development – especially in areas where local people are asked to forgo the consumptive use of resources for others. (Wallace and Pierce 1996)” (Fennell 1999, 39)
15	The present study: „Ecotourism is a sustainable form of natural resource-based tourism that focuses primarily on experiencing and learning about nature, and which is ethically managed to be low-impact, non-consumptive, and locally oriented (control, benefits, and scale). It typically occurs in natural areas, and should contribute to the conservation or preservation of such areas.” (Fennell 1999, 43)

David A. Fennell kutatásában (2001, p. 419-420.) felhasznált definíciók listája:

- Achana (no date)
Florida Ecotourism/ Heritage Tourism Advisory Committee 1997
Anderson 1994
Anderson 1996
Brause in Sirakaya et al. 1999
- Bolivia National Tourism Strategy in Edwards et al. 1998
- Buckley 1994
Cotelco in Edwards et al. 1998 (Columbia)
Instituto Guatemalteco de Turismo in Edwards et al. 1998
Fennell 1999
Ministerio de Turismo, Honduras in Edwards et al. 1998
Drumm, cited in Wesche 1995
- Ewert and Shuilts 1997
Farrell and Runyan in Scace et al. 1992
Goodwin 1996
Harrison 1990
Holing 1991
Kusler 1990
Oregon Tourism Division in Edwards et al. 1998
The Ecotourism Society in Western 1993
Republic of Guyana 1997
United States Government in Edwards et al. 1998
Steele 1993
Tisdell 1996
Wallace and Pierce 1996
Weaver 1999
Wheat 1994
Weizsman in Edwards et al. 1998
- Alder in Backman et al (1994)
Alaska Wilderness Recreation and Tourism Association web site, in Edwards et al. 1998
Barros 1991
Bahamas in Edwards et al. 1998
Arkansas Tour Guide in Edwards et al. 1998
Banff/Row Valley Network for Responsible Tourism in Scace et al. 1992
Cater in Mowforth 1993
Ceballos-Lascuráin in van der Merwe 1996
Costa Rica Instituto Costarricense de turismo in Edwards et al. 1998
Davis in Backman et al. 1994
Dominican Republic Secretario de Estado de Turismo in Edwards et al. 1998
Ecotourism Association of Australia 1992
Escobar in Edwards et al. 1998
HaySmith and Barborak (no date)
- Gamarra in Edwards et al. 1998
Government of Hawaii 1994
Hunt 1992
Kutay 1989
Luisiana Office of Tourism 1997
- Saba Conservation Foundation in Edwards et al. 1998
Ruiz in Edwards et al. 1998
South Carolina Nature Based Tourism Association 1997
State of Montana 1992
Tourism Saskatchewan 1999
Warner in Backman et al. 1994
Western 1993
Williams in Sirakaya et al. 1999
Utah Division of Travel Development in Edwards et al. 1998
- Barkin 1996
Corporation de Turismo de Venezuela in Edwards et al. 1998
- Boo 1992
Brandon 1996
Canadian Tourism Commission 1997
Caribbean Tourism Organisation in Edwards et al. 1998
- Choegyel in Scace et al. 1992
Commonwealth Department of Tourism 1994 (Australia)
Grupo de Trabalho Interministerial MICTIMMA 1994 (Brazil)
Figgis 1992
Ministerio de Turismo, Uruguay in Edwards et al. 1998
- El Salvador in Edwards et al. 1998
- Hetzer 1970
Kinnaird and O'Brien in Sirakaya et al. 1999
Giannecchini 1993
Hall in Blamey 1995
Keszi 1997
Laarman and Durst 1987
Laarman and Durst 1993
- Rainforest Action Network 1996
- Scace et al 1992
Texas Park and Wildlife Department 1995
Tisdell 1995
Valentine 1992
Ziffer 1989
WTTERC 1994
Young 1992

Garrod kutatásában a kiválasztott meghatározások (2003, p. 23)

1	Any form of tourism which is based on the natural ecological attention of a country, ranging from snorkeling off coral reefs to game viewing in savanna grasslands. (Carter, 1992)
2	Nature-based tourism that involves education and interpretation of the natural environment and is managed to be ecologically sustainable. (Commonwealth Department of Tourism, 1992)
3	Tourism that consists of travelling to relatively undisturbed or uncontaminated natural areas with the specific objective of studying, admiring and enjoying the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural manifestations. (Ceballos-Lascuráin 1987)
4	Purposeful travel to natural areas to understand the culture and natural history of the environment, taking care not to alter the integrity of the ecosystem, while producing opportunities that make the conservation of natural resources beneficial to local people. (Ecotourism Society, 1994)
5	A sustainable form of natural resource-based tourism that focuses primarily on experiencing and learning about nature, and which is ethically managed to be low-impact, non-consumptive, and locally oriented (control, benefits, and scale). It typically occurs in natural areas, and should contribute to the conservation or preservation of such areas. (Fennell 1999)
6	Ecotourism can contribute to both conservation and development and involves, as a minimum, positive synergistic relationships between tourism, biodiversity and local people, facilitated by appropriate management. (Ross & Wall, 1999)
7	That kind of tourism which is: (a) based on relatively undisturbed natural areas, (b) non-damaging, non-degrading, (c) a direct contributor to the continued protection and management of the natural areas used, (d) subject to an adequate and appropriate management regime. (Valentine, 1993)
8	Ecotourism consist of three core criteria: the primary attraction is nature-based (such as flora and fauna, geological features), with cultural features constituting a secondary component; the emphasis is on the study and/or appreciation of the resource in its own right; and the activities of the tourists and other participants are benign with respect to their impact upon the physical and cultural environment of the destination. Ecotourism should be coherent with the notion of sustainable tourism by adhering to the carrying capacities of the destination and being acceptable to, and supportive of host communities. (Weaver, 1999)
9	The planned practice of tourism in which the enjoyment of nature and learning about living beings and their relationship with the environment are brought together; it is an activity which does not result in a deterioration of the environment and which promotes and supports the conservation of natural resources, thereby producing economic benefits which reach most social strata of the population in such a way that a sustainable horizontal development is achieved. Moreover, real ecotourism promotes justice for people and for nature. (Evans-Prichard & Salazar, 1992)
10	Where an individual travels to what he or she considers to be relatively undisturbed natural area that is more than 40 km from home. The primary intention being to study, admire, or appreciate the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural manifestations (both past and present) found in these areas. (Blamey, 1997)

Donohoe - Needham (2006) kutatásában felhasznált definíciók listája:

<u>Tudományos irodalom:</u>			<u>Kanadai meghatározások:</u>		
1	Caballos-Lascaráin 1987:14	16	Wallace and Pierce 1996	1	Canadian Environmental Advisory Council 1991:5
2	Richardson 1991:244	17	Lawrence et al. 1997:308	2	Alberta Tourism 1992
3	Young 1992	18	Ross and Wall 1999:124	3	Scace et al. 1992
4	Lindberg and Hawkins 1993:8	19	Bjork 2000: 196-197	4	Environment Canada 1993 as cited in the Sustainable Tourism Association of Canada 2002:5
5	Valentine 1993	20	Weaver 2002:15		
6	Western, D. 1993	21	Lequin 2001		
7	Wight 1993a	22	World Ecotourism Summit 2002	5	The Ecotourism Society of Saskatchewan 1998
8	Hall and Kinnaird 1994	23	Honey 2002:381	6	Manitoba Ministry of Culture Heritage and Tourism 2001
9	Hvenegaard 1994	24	Newsome et al. 2002:15		
10	Allock et al. 1995:15	25	Weaver 2002:15 ⁵¹		
11	IUCN (Now World Conservation Union) 1996 as cited in Epler Wood 2002:9	26	Epler Wood 2002:9	7	British Columbia Ministry of Small Business Tourism and Culture 2001 as cited in the Sustainable Tourism Association of Canada 2002:5
12	Steel 1995	27	Fennell 2003		
13	Goodwin 1996	28	Fennell and Dowling 2003:41	8	Tourism Industry Association Canada, September 2003
14	MacGregor 1996	29	International Ecotourism Society 2004	9	L'Association D'Aventure Ecotourisme Quebec 2002 cited in the Sustainable Tourism Association of Canada 2002:5
15	Wearing and Neil 1999:140	30	Ecotourism Australia 2005	10	Kingsmill 2002:3
				11	Sustainable Tourism Association of Canada 2002:5
				12	Tourisme Quebec 2002:8-9

⁵¹ Az eredeti listában is így, duplán szerepel.

M7. A TARTALOMELEMZÉSHEZ KIVÁLASZTOTT DEFINÍCIÓIM

Magyar nyelvű definíciók

A magyar szabvány (MSZ 20391:2007 Ökoturizmus. Turizmus a védett természeti területeken.) (Dm-1⁵²) megfogalmazása szerint: „az ökoturizmus célja a környezetvédelmi, természetvédelmi szemléletformálás, a természeti táj bemutatása, megismertetése, a káros környezeti és társadalmi hatások minimalizálása, ugyanakkor a hosszú távú gazdasági előnyök maximalizálása”.

A magyar szerzőktől származó definíciók közül elsőként kell kiemelni az **1996. évi budapesti NATUREXPO Ökoturizmus szekciójának**⁵³ **jelentését (Dm-2)**. E szerint „az ökoturizmus egyaránt jelent egy gyűjtőfogalmat és egy szemléletet. Mint gyűjtőfogalom a turizmus olyan különböző formáit jelenti, amelyek a természeti biológiai erőforrások fenntartható használatán alapulnak, az adott ökoszisztéma teherbíró képességén belül, mint pl. a nemzeti parkok látogatása, a madár-les, a horgászás, a vadászat, a lovaglás, a kempingezés, a természetjárás, a nem motorizált vízi sportok, a kerékpározás, a síelés, az agroturizmus, a falusi turizmus, az alternatív turizmus stb. Az ökoturizmus egyúttal egy szemléletet is jelent, amely a turizmus valamennyi formájának fenntarthatóvá tételét célozza, hogy hozzájáruljon az ökoszisztéma megőrzéséhez vagy helyreállításához és elkerülje negatív hatások gyakorlását a természeti és kulturális erőforrásokra. Emellett a turizmus valamennyi formájának tiszteletben kell tartania az 1992-es Rio-i csúcsertekezleten a Turizmus Világszervezete által ajánlott három alapelvet, nevezetesen:

- legyen környezet tudatos,
- legyen a környezetbe integrált
- legyen magas minőségű környezetre alapozott.” (Lengyel, 1997, 17-18.)

Már viszonylag korán megjelenik a fogalom a felsőoktatásban, például **(Dm-3) László Péter Ökoturizmus című főiskolai jegyzetében**: „Az ökoturisztika tudatos menedzsment által kialakított egyféle együttműködés (szimbiózis), amely egymást kölcsönösen kiegészítő, támogató együttélést feltételez. Az együttélés fennáll az ott lakó őslakosság és mindenekelőtt a természet fenntartandó, gazdagítandó értékei között oly módon, hogy eközben az értéknövelés közben a tudatos turista is részesülhessen a természeti adottságok csodálatának lelkiállapotában, esetleg aktív fenntarthatóságának egyedi, mással nem pótolható élményében.” (László, 1998, 33.)

2005-ben már az **Országos Területfejlesztési Koncepció (Dm-4)** is tartalmazza az ökoturizmus fogalmát. „Ökoturizmus: a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népességet társadalmi, gazdasági előnyökhöz juttatja. Komplex megoldási lehetőséget kínál a védett természeti területek kezelői számára a természetvédelmi értékek fenntartásával, a turizmus és a helyi erőforrások megújításával, a vendégforgalom ellenőrzött keretek között. Főbb jellemzői a kiscsoportos jelleg, a helyi társadalomnál jelentkező haszon. Az ökoturizmus gyűjtőfogalom alá sorolható turizmustípusok a falusi-, vízi és vízparti-, aktív- egyes válfajai, valamint a természeti turizmus. Utóbbi a természeti környezetben található flóráról/faunáról, természetes és kultúrtájról szereszhető élmények összességét, informális tanulás lehetőségét a védett természeti és kulturális adottságok védelme mellett biztosító sajátos turisztikai programok köréként értelmezhető.”

Az OGY határozat az ökoturisztikai infrastruktúrát is meghatározza: „a tágabb értelemben vett ökoturizmushoz, mint turizmus típus-csoporthoz kapcsolódó, a turisztikai programok és szolgáltatások igénybevételét lehetővé tévő vonalas és pontszerű infrastruktúra-rendszerek összessége, például kerékpárutak és kapcsolódó szolgáltatások, gyalogtúra útvonalak, pihenőhelyek és turistaházak, falusi turizmus szálláshelyei stb.” (97/2005 (XII.25.) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról, 92.)

⁵² A meghatározások előtti kódok a 9. mellékletben található táblázatban való azonosítást szolgálják.

⁵³ A szekció elnöke dr. Lengyel Márton volt.

Az Országos Területfejlesztési Konceptió (97/2005 (XII.25.) OGY határozat) felülvizsgálataként elkészült **Nemzeti Fejlesztés 2030 - Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió** új kitörési pontként határozza meg az ökoturizmust, amely „... magában foglalja az idegenforgalom mindazon formáit, amelyek a kimondottan üdülési célú tömegturizmustól eltérően elsősorban természeti területekre, a környezet értékeire irányulnak. Hazánk ökoturisztikai potenciálja lehetőséget ad arra, hogy általa a helyi értékek megőrzése, a vidéken élő emberek gazdasági előnyökhöz jutása mellett váljon biztosítottá” (Nemzeti Fejlesztés 2020, 37.). A 294-295. oldalon olvasható ökoturizmus és ökoturisztikai infrastruktúra meghatározás megegyezik a 2005-ös OTK-ban megfogalmazottal.

(Dm-5) A természetvédelem ökoturisztikai koncepciója (KvVM 2005. 11.) elsősorban a védett területeken folytatott turizmusra koncentrált meghatározásában: „*Ökoturizmus (természeti turizmus) a természet közeli területek, tájak, illetve élővilágának bemutatására irányuló különleges turizmus, amelynél a természetvédelem és a turizmus ötvözése folytán a látogatóknak a természet közeli állapotú területek legszebb leglátványosabb részeit mutatják be elsősorban látványként olyan módon, hogy valójában a kezelt területrészekre korlátozódjon a tartózkodásuk, biztosítva ezzel a természet-közeliterületek zavartalan fennmaradását. Az ökoturizmusból származó bevételek jelentős részét természeti-természet közeli területek megőrzésére, fenntartására kell fordítani.*”

(Dm-6) A NTS - Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2005-2013 definíciója: „*Az ökoturizmus a természeti értékek, természeti területek megismerésére (tudatos ismeretszerzés, tanulás) irányuló olyan turizmusforma, amely természetkímélő módon, a természetvédelmi prioritások biztosításával valósul meg az arra alkalmas területeken. Az ökoturizmus tartalmazhat kulturális elemeket, a hagyományos kultúra megismerését is, azonban a fő motivációt a természeti értékek alkotják.*”(NTS 2005, 161.) A **2014-2024** időszakra szóló **Nemzeti Turizmusfejlesztési Konceptióban** (NTK 2024) többször is szerepel az ökoturizmus, de a fogalom meghatározására külön nem került sor.

(Dm-7) A T/5655 törvényjavaslat a turizmusról (In. Román 2009, 246.) tartalmazza: „*ökoturizmus: a természeti értékek, természeti területek megismerésére irányuló olyan turizmus, amely természetkímélő módon, a természetvédelmi prioritások biztosításával valósul meg az arra alkalmas területeken.*”

(Dm-8) Duhay Gábor (2002, 14.) meghatározása: „*(...) felfogásom szerint az ökoturizmus elsősorban a természeti értékek, természeti területek megismerését szolgálja, a természeti szemléletformáláshoz, az oktatáshoz kapcsolható, de olyan módon, hogy a természetnek, a természet védelmének prioritást biztosítson, hogy a megtermelődött bevételből legyen visszaforgatva a természet megőrzéséhez is.*”

(Dm-9) Duhay Gábor (2006,7.) egy másik megfogalmazásában: „*A turizmus speciális formájára, az ökoturizmusra az a jellemző, hogy a természet megőrzése mellett mutatja be annak értékeit, oly módon, hogy a látogató megismerje, megszeresse a természetet az adott terület látogatható részein keresztül.*”

(Dm-10) Berecz et al (2008, 9.) leírásában: „*Az ökoturizmus a nemzeti parkok, illetve más védett területek felkeresése mellett általánosságban arra vonatkozik, hogy a látogatók természeti környezetben végeznek olyan tevékenységeket, amelyek a tudatos marketingmunka folytán nem károsak arra a területre, ahová a turisták érkeznek, gondolva a terület társadalmi, kulturális vagy gazdasági elemeire. ... az ökoturizmus főként a felkeresett természeti környezet vonzerőire épít, míg az azzal szoros kapcsolatban lévő más formák, mint pl. a falusi-, geo-, örökség-, gasztronómiai-, bizonyos aktív, természeti, esemény- vagy kulturális turizmus, amelyek a helyi közösségek kulturális, társadalmi adottságaira, hagyományaira, vagy a természeti környezet adta aktív tevékenységek végzésére.*”

(Dm-11) Kóródi Ferencné (In. Köves et al. 1998, 141.) meghatározása: *„Ökoturizmusnak azon réteg helyváltoztatását és tartózkodását értjük, akiknél a legfőbb vonzerő az érintetlen természet, az eredetiség, az idegen hatásoktól mentes kultúra és életmód.”*

(Dm-12) Sallai R. Benedek (2003, 7-8.) véleménye szerint: *„... az ökoturizmus egy filozófia, egy viselkedéstan, egy etikai norma a turizmuson belül, s nem azonos az általánosan ismert fogalommal, a természetjárással. Azonban mint sok egyértelműen definiálható fogalom egy idő után átveszi a köznyelvben használatos jelentését, és erre a sorsra jutott az ökoturizmus is... Az ökoturizmus tehát elvileg egy ellenőrzött, 'csökkentett terhelésű' turizmus, amely célja a természeti értékek, jelenségek bemutatása, megismertetése, azon keresztül a környezet- és természetvédelmi szemlélet formálása.”*

(Dm-13) Bakó-Kelemen-Sólyom (2001., 4.) megfogalmazásában: *„Az ökoturizmus célja a területet oly módon megismertetni a vendéggel, hogy a turistaforgalom se mennyiségével, se minőségével ne zavarja meg a helyben élők mindennapjait és ne tegyen kárt a természeti és kulturális értékekben. Ezért az ökoturisták kis csoportokban, lehetőleg környezetkímélő közlekedési eszközöket igénybe véve érkeznek utazásuk célterületére. A látnivalók bemutatásán túl a program az élet helyi sajátosságaira, aktuális problémáira is ráirányítja a látogatók figyelmét, akik ezáltal valóságosabb és árnyaltabb képet kapnak utazásuk célterületéről, mint a tömegturizmuson keresztül.*

A program-összeállításban megjelennek a természetjárás különböző formái, mint a gyalogos, a kerékpáros, vagy a vízi túrázás, és rendszerint természetjárással kitöltött félnapokat követi a kulturális látnivalók megtekintése. Fontos szempont a kulturális látnivalók teljes keresztmetszete, mert a vendég a falusi-városi és egyházi-világi emlékekről egyaránt benyomásokat szerezve több szemszögből ismerkedik meg a térség kultúrájával. A terület hagyományos életformáinak bemutatása mellett a program tartalmaz olyan társadalmi akciókat is, melyek a jelen feladataira irányítják a figyelmet.

A Nyugat-Európában kialakult gyakorlat szerint az ökoturisták látogatásuk során nemcsak kapni, hanem adni is szeretnének, ezért hangsúlyosan helyi tulajdonú kisebb szálláshelyeket és éttermeket vesznek igénybe, helyi termékeket fogyasztanak, költsüikkel tudatosan is hozzájárulva a térség fejlődéséhez. Így az ökoturizmus a magas fajlagos költsű és kiemelten jövedelmező turisztikai ágazatok közé sorolható. (...)

Az ökoturizmus további célja a szemléletformálás. A térség életének sokoldalú megismerésén keresztül a látogató tanulságokat fogalmazhat meg, melyeket saját élethelyzeteire alkalmazhat. Ez a szemléletformálás tekinthető az ökoturizmus hosszabb távon is érvényesülő pozitív hozadékának.”

(Dm-14) A Magosfa Környezeti Nevelési és Ökoturisztikai Alapítvány álláspontja: *„Ha pár szóban kell összefoglalnunk, akkor az ökoturizmus a természeti, környezeti és kulturális látnivalók felkeresését és élvezetét, a turista környezeti nevelését jelenti a legkevesebb kár okozásával és úgy, hogy a helyi közösségek, a gazdaság, valamint a környezet a lehető legtöbb hasznot húzzák a látogatásból.”* (Kelemen 2006, 7.)

(Dm-15) A Vízügyi és Környezetvédelmi Központi Igazgatóság gondozásában megjelent Ökoturizmus és Vízi turizmus kötet (2008, 10.) az alábbi módon fogalmaz: *„Az ökoturizmus elsődleges motivációja a természet megfigyelése és értékelése, a természetes területeken megjelenő hagyományos kultúrák iránti érdeklődés. A táj és a természet szépségében gyönyörködni az elsődleges szempont, de egyre fontosabb az új élmények szerzése, új helyek megismerése, az állatvilág megfigyelése, kulturális vonzerők megtapasztalása, valamint a természet és egyes kultúrák megismerése is. Az ökoturizmus a környezettudatos szemlélet átadásának egyik eszköze is, amely ösztönzi az aktív mozgással járó tevékenységeket, és ily módon egészségmegőrző hatása révén jelentősen hozzájárul az életminőség javításához. „*

(Dm-16) Dombay - Magyarai-Sáska - László (2008) munkájában összegyűjtötte az ökoturizmussal kapcsolatos fogalmakat, és az ökoturizmus mellett számos, gyakran használt fogalom (például ökotúra, ecolodge, eco-camp stb.) is meghatározásra került. Az itt olvasható ökoturizmus definíció a következő: „Az ökoturizmus tehát a turizmusnak az a szakágazata, amelyik kibontakoztató, előmozdító, vagyis jó értelemben vett aktív és koncentrált hatással van a természetes és a mesterséges (főleg antropikus) elemekre, vagyis javítja állapotukat, miközben nevel, szórakoztat és rekreációs - sport, valamint egészségvédő jellege is kiemelkedőnek bizonyul.” (Dombay - Magyarai-Sáska - László 2008, 10.)

(Dm-17) Kardos (2011, 79-80.) szerint az ökoturizmus esetében egy „Olyan turisztikai termékről van szó, amely, ha céltudatosan fejlesztik, kielégíti a környezet- és természetmegóvás követelményeit, hozzájárul a természetbarát személet formálásához a társadalomban, és megfelel a turisták elvárásainak. A fokozódó turisztikai keresletből olyan bevételek származhatnak, amelyekkel adott terület fejlesztési forrásaiként lehet számolni.”

Nemzetközi fogalom meghatározások

(Dn-1) Az USA-beli **The International Ecotourism Society (TIES)**⁵⁴ szerint az ökoturizmus „felelősségteljes utazás természeti területre, mely védi a helyi természeti és kulturális értékeket, valamint hozzájárul a helyi lakosok életminőségének javításához és az értékek megőrzéséhez”. („Responsible travel to natural areas that conserves the environment and improves the well-being of local people.” -

http://www.ecotourism.org/site/c.orLQKXPCLmF/b.4835303/k.BEB9/What_is_Ecotourism_The_International_Ecotourism_Society.htm látogatva 2014. január 14.)⁵⁵

(Dn-2) Magyarországon az ökoturizmus fejlesztése terén meghatározó szerepet betöltő állami természetvédelmi intézményrendszer az **IUCN**⁵⁶ definícióját fogadta el és terjesztette. Az Országos ökoturizmus fejlesztési stratégia is javasolja ennek használatát, illetve „hivatalos megerősítését”. **Az IUCN Ökoturizmus Programjának megfogalmazása szerint** „az ökoturizmus a környezetért felelősséget vállaló utazás és látogatás a viszonylag zavartalan természeti területeken, azok természeti, valamint jelen és múltbeli kulturális értékeinek élvezete és értékelése céljából, úgy, hogy kíméli azokat a látogatás káros hatásainak mérséklésével, valamint a helyi népesség társadalmi, gazdasági előnyökhöz juttatásával”. („Ecotourism is environmentally responsible travel and visitation to relatively undisturbed natural areas, in order to enjoy and appreciate nature (and any accompanying cultural features - both past and present) that promotes conservation, has low negative visitor impact, and provides for beneficially active socio-economic involvement of local populations.” - Caballos 1996, 17.)

(Dn-3) ATEC - Asociación Talamaneña de Ecoturismo y Conservación, Costa Rica⁵⁷ megfogalmazásában: „Az ökoturizmus több mint madárhatározók, távcsövek, több mint bennszülött műalkotások a szálloda falán, vagy etnikai ételek az étterem étlapján. Az ökoturizmus nem zöld álarcba öltözött tömegturizmus. Az ökoturizmus folyamatos küzdelem a Föld

⁵⁴ TIES: The International Ecotourism Society – 1990-ben jött létre, a legrégebbi és legnagyobb nemzetközi ökoturisztikai társaság, a világ számos pontjáról rendelkezik tagokkal.

⁵⁵ 2015-ben a Nemzetközi Ökoturisztikai Társaság új elemmel, illetve pillérrel bővítette az ökoturizmus definícióját; a korábbi, 1990-ben megalkotott fogalom két pillére (a természetvédelem és a helyi közösségek) mellett helyet kapott a jelenségek és az élmény értelmezése, az interpretáció is. Ennek megfelelően a felülvizsgált fogalom a következőképpen írja le az ökoturizmust: „természeti területekre irányuló felelős utazás, ami megőrzi a környezetet, hozzájárul a helyiek jólétéhez, és ami magába foglalja az interpretációt és az oktatást” (*TIES Announces Ecotourism Principles Revision*. <https://www.ecotourism.org/news/ties-announces-ecotourism-principles-revision>) látogatva 2018. április 11.

⁵⁶ IUCN: International Union for Conservation of Nature and Natural Resources – a világ hivatalos természetvédelmi szervezete, tagjai között kormányzati és nem kormányzati szervezetek is vannak, 1948-ban jött létre, hazánk 1975 óta tagja.

⁵⁷ ATEC: Talamancan Association of Ecotourism and Conservation

megvédésére, a hagyományos közösségek megóvására és megőrzésére. Az ökoturizmus együttműködés a nem vagyonos helyi közösségek és az őszinte, nyitott turista között, aki jól akarja érezni magát...” (idézi Kelemen 2006, 10.) („*Ecotourism is more than books and albums about wildlife, binoculars, more than folk art that is displayed on hotels` walls and restaurants but in fact is a constant struggle to protect landscapes, with supporting peoples` cultural heritage.*” - Cheia 2013, 57.)

(Dn-4) Az **Ecoclub**⁵⁸ úgy határozza meg az ökoturizmust, mint ökológikus turizmus. Az Ecoclub az ökoturizmusra nem úgy tekint, mint a turisztikai ipar egy szegmensére, hanem mint egy folyamatra, amely megváltoztatja az egész turizmust. Az ökoturizmus az a turizmus, amely: minimalizálja a saját környezeti hatásait, pénzügyi alapot hoz létre a környezet megőrzésére, csökkenti a szegénységet a helyi közösségekben, növeli a környezetvédelmi és kulturális tudást, valamint a kultúrák közötti megértést, tiszteli az emberi jogokat.

(„*Ecoclub defines Ecotourism as Ecological Tourism. Ecoclub does not see Ecotourism as a tourism segment but rather as a movement for a better Tourism that: minimizes its own environmental impact, funds environmental conservation, reduces poverty, respects human rights, promotes knowledge & understanding.*” - <http://ecoclub.com/canon.html>, Kelemen 2006, 10.)

(Dn-5) A **WWF** (World Wide Found for Nature, Világ Természetvédelmi Alapítvány) szerint az ökoturizmus „*a természeti környezet megóvását célzó idegenforgalom, mely a természeti erőforrások megőrzése útján hoz létre gazdasági előnyöket.*” - idézi Butcher 2005, 21.)

(Dn-6) **Dianne Brouse** felelős utazásként határozza meg az ökoturizmust, melynek során a látogató körültekintő, és számításba veszi tevékenységének a vendéglátó kultúrára és a környezetre gyakorolt hatásait. („*Dianne Brouse defines ecotourism as responsible travel in which the visitor is aware of and takes into account the effects of his or her actions on both the host culture and the environment.*” - In. Goeldner-Richie-McIntosh 2000, 556.)

(Dn-7) **Cater-Lowman** (1994, idézi: Gráfik 2000, 98.): „*Az ökoturizmus – összhangban a fenntartható turizmus koncepciójával – a turizmusnak az a szakága, mely tudomásul véve a turizmus és a természeti környezet összefonódását, meghatározóan a természeti és a környezetvédelmi szempontokat kívánja érvényesíteni a társadalom életében mind fontosabb szerepet betöltő turizmusban.*”

(Dn-8) **Martha Honey**⁵⁹ meghatározása alapján az ökoturizmus olyan utazás érzékeny, érintetlen és általában védett területekre, mely igyekszik alacsony hatást gyakorolni arra. Segíti az utazót az ismertek megszerzésben, forrásokat nyújt a megőrzéshez, közvetlenül hozzájárul a helyi gazdaság fejlesztéséhez és támogatja a helyi közösséget, tiszteli a különböző kultúrákat és az emberi jogokat. („*Ecotourism is travel to fragile, pristine, and usually protected areas that strive to be low impact and (usually) small scale. It helps educate the traveler; provides funds for conservation; directly benefits the economic development and political empowerment of local communities; and fosters respect for different cultures and for human rights.*” - http://geography.about.com/od/locateplacesworldwide/a/ecotourism_2.htm)

(Dn-9) **David Fennell** meghatározása (Fennell 1999, 43.) szerint az ökoturizmus egy olyan fenntartható formája a természeti erőforrásokra alapuló turizmusnak, amely elsősorban arra koncentrál, hogy az utazó tapasztaljon, a természetről szerezzen ismereteket, valamint arra, hogy alacsony környezeti hatást gyakoroljon, ne romboljon, helyi orientáltságú legyen (az irányítás, a bevételek és lépték tekintetében). Elsősorban természeti területeken zajlik és hozzá kell járulnia a megőrzéshez és e területek megóvásához. („*Ecotourism is a sustainable form of natural resource-based tourism that focuses primarily on experiencing and learning about nature, and which is*

⁵⁸ Ecoclub: 1999-ben alapították, athéni székhelyű, világszerte hatvan taggal rendelkezik.

⁵⁹ Martha Honey 2003-2006 között a The International Ecotourism Society (TIES) vezetője. Az elmúlt 20 évben számos könyve és cikke jelent meg ökoturizmus témában.

ethically managed to be low-impact, non-consumptive, and locally oriented (control, benefits, and scale). It typically occurs in natural areas, and should contribute to the conservation or preservation of such areas.”)

(Dn-10) Weaver (2001a, 15.) a következőket írja az ökoturizmusról: Az ökoturizmus egy olyan formája a turizmusnak, amely elősegíti a tanulást, a tapasztalatszerzést, értékeli a természeti környezetet, és néhány összetevőjének kulturális összefüggései vannak. Megjelenésében (a legjobb gyakorlattal összhangban) környezetileg és társadalmi-kulturális értelemben is fenntartható, megőrzi a desztináció alapját jelentő természeti és kulturális erőforrásokat, elősegíti a tevékenység életképességét. (*„Ecotourism is a form of tourism that fosters learning experiences and appreciation of the natural environment, or some component thereof, within its associated cultural context. It has the appearance (in concert with best practice) of being environmentally and socio-culturally sustainable, preferably in a way that enhances the natural and cultural resource base of the destination and promotes the viability of the operation.”)*)

(Dn-11) Mbaiwa és Stonza (2009, 336.) kicsit leegyszerűsített megfogalmazásában az ökoturizmus egy olyan turizmus, ami megpróbálja minimalizálni a hagyományos turizmus negatív hatásait, és helyette pozitív hozzájárulásokat teremt a környezeti és társadalmi kihívások megoldásához. (*„In summary, ecotourism is a tourism that attempts to minimize the negative impacts of conventional tourism, and instead make instead positive contributions to environmental and social challenges.”)*

(Dn-12) Sirakaya et al. (1999, 171.) megfigyelte, hogy az ökoturizmus egy új fajta, nem-fogyasztás orientált, oktatás-nevelés központú, romantikus turizmus, viszonylag érintetlen és kevésbé látogatott területre, melynek kiemelkedőek a természeti szépségei és kulturális-történelmi jelentősége azzal a céllal, hogy megértsük és megbecsüljük a természeti, szocio-kulturális múltját a fogadó desztinációnak. (*„Ecotourism is a new form of non-consumptive, educational, and romantic tourism to relatively undisturbed and under-visited areas of immense natural beauty, and cultural and historical importance for the purposes of understanding and appreciating the natural and socio-cultural history of the host destination.”)*

(Dn-13) Björk (1997, 305.) egy tevékenységként határozta meg az ökoturizmust ahol a hatóságok, a turizmus ipar, a turisták és a helyi lakosok együttműködnek, hogy lehetővé tegyék a turisták számára az utazást érintetlen/eredeti területekre azért, hogy csodálják, tanulmányozzák és élvezzék a természetet és a kultúrát egy olyan út során, amely nem használja el az erőforrásokat, de hozzájárul a fenntartható fejlődéshez. (*„An activity where the authorities, the tourism industry, tourists and local people cooperate to make it possible for tourists to travel to genuine areas in order to admire, study, and enjoy the nature and culture in a way that does not exploit the resources, but contributes to sustainable development.”)*

(Dn-14) A Ross-Wall (1999a, 124.) szerzőpáros szerint az ökoturizmus a bevételek, a környezetvédelmi oktatás és a helyi lakosságnak a döntéshozásban, a megvalósításban való részvétele és a keletkező haszomból való részesedése útján segít megóvni a természeti környezetet. Ily módon mind a két cél, vagyis a megóvás és a fejlesztés is fenntartható módon valósítható meg. Az ökoturizmus védi a környezetet, ugyanakkor hozzájárul a társadalmi-gazdasági fejlődéshez, így megvalósítja saját fenntarthatóságát. Az ökoturizmus mibenlétének definícióját ki kell egészíteni azzal is, hogy mit kellene elérni, megvalósítani az ökoturizmus által. (*„Ecotourism is viewed as a means of protecting natural areas through the generation of revenues, environmental education and the involvement of local people (in both decisions regarding appropriate developments and associated benefits). In such ways, both conservation and development will be promoted in a sustainable forms (all malleable and contested concepts!). (...) Ecotourism protects the environment while contributing to socio-economic development, and thus strives for sustainability. (...) In addition to a definition of what ecotourism is, there should be consideration of what is to be achieved through ecotourism.”)*

(Dn-15) Gráfik (2000) szerint **Bandy** (1996, 544., idézi Gráfik 2000, 97.) megfogalmazása a legkomplexebb: „Célszerű utazás, mely a kultúra és a történelem megértésére épít, miközben azt az ökörendszerbe integrálja és gazdasági hasznot hoz, ami ösztökéli a megőrzést... Az ilyen típusú utazás hosszú távú fennmaradása összekapcsolódik a természetes források létezésével.” („purposeful travel that creates an understanding of cultural and natural history, while safeguarding the integrity of the ecosystem and producing economic benefits that encourage conservation. ... The long-term survival of this special type of travel is inextricably linked to the existence of the natural resources that support it.”)

(Dn-16) Gössling (1999, 305., idézi Zubreczki 2005, 1.) a következőt írja: „Az ökoturizmus a természeti turizmusnak csak egy kis szelete. Lényege, hogy a turizmus céljainak illeszkednie kell a természetvédelem céljaihoz, és a legkevésbé szabad befolyásolnia a helyi társadalmat, kultúrát. Az abból származó bevételnek és az ahhoz kapcsolódó oktatási tevékenységnek az élővilág védelmét kell szolgálnia.” („Ecotourism represents a small segment of nature-tourism. (...) There is a broad consensus that such tourism should be fully compatible with conservation goals, while at the same time posing the minimum threat to the continuation of local culture and society. Moreover, it should contribute by means of income and education to the conservation of ecosystems.”)

(Dn-17) Wunder (2000, 465.) megfogalmazásában az ökoturizmus igényli, a környezeti felelősség és a helyi gazdasági előnyökhöz juttatásának együttes érvénysülését, miáltal tapasztalható lesz a fejlesztés hatása és a megőrzés ösztönzésére is szolgál. („... ecotourism claims to combine environmental responsibility with the generation of local economic benefits that will have both a development impact and serve as conservation incentives.”)

(Dn-18) Tickell (1994, pp. ix.) meghatározásában kihangsúlyozza a kulturális érzékenységet, az emberi kíváncsiságot és tiszteletet a természetes környezet iránt. „Nézetemben, ennek az utazásnak azt kell jelentenie, hogy élvezzük a világ bámulatos természeti és kulturális sokféleségét anélkül, hogy bármelyikben kárt okoznánk.” („In my view it should mean travel to enjoy the world's amazing diversity of natural life and human culture without causing damage to either.”)

Glossary – szószeret (magyar és külföldi):

A magyar lexikonok és enciklopédiák közül kettőben található ökoturizmus szócikk:

(Gm-1) Ökológia tényről tényre. Enciklopédia és értelmező szótár (Lányi 1998, 165.): „ökoturizmus: (ökológia + turisztika szavakból összevont kifejezés) általában a 'falusi turizmus' szinonimájával azonosítják, valójában a természetjáró túrák és kivált a természetben való táborozások szervezésével, e mozgalom szélesítésével jellemezhető.”

(Gm-2) Környezetvédelmi lexikon (Láng 2002, 186.): „Ökoturizmus, fenntartható turizmus, felelős turizmus: 1. a turizmus környezetbarát változata. Igyekszik csökkenteni a pihenési célú utazások okozta környezeti károkat. Az UNEP ide sorolja a természeti erőforrásokra nehezedő nyomást (utak, sípályák, szállodák, strandok) a fajok és élőhelyek veszélyeztetését, a szemetelést és a szennyezést, a társadalmi és kulturális nyomást. Az ~ ugyanakkor hozzájárulhat a környezet megóvásához jövedelemteremtő hatásánál v. a turisták tudatosításánál fogva. Az ~ kezdeményezései közé tartoznak a környezettudatosan kialakított szállodák, az önkéntes magatartási kódexek és a környezeti címkék. 2. Az ~ kifejezést tévesen használják az érintetlen természetbe szervezett túrákra, a falusi turizmusra, a lovas turizmusra stb. Bár ezekben és a valódi ~ban vannak közös elemek, a kiemelten környezetkímélő jelleg az ~ szükséges feltétele marad.”

Nemzetközi tekintetben az alábbi szócikkeket vontam be a kutatásba:

(Gn-1) Dictionary of travel, tourism and hospitality (Medlik 2003, 70.): Ökoturizmus: Sok eltérés van az értelmezésében, de általában ökológiailag fenntartható utazásokat jelent, a látogató élvezze és megbecsülje a természetet, ugyanakkor előtérbe helyezi a megőrzést, alacsony

környezeti terheléssel jár, magában foglalja a helyi lakosság bevonását. Általában a helyben előállított termékekre, helyi kereskedelemre fókuszál, gyakran valamilyen védelem alatt álló területen, és a helyi hagyományos gazdaság fenntartója, mint legjelentősebb munkaadó. („*Ecotourism: Open to differences in interpretation but commonly denoting ecologically sustainable trips and visits to enjoy and appreciate nature, which promote conservation, have low visitor impact, and include involvement of local populations. It generally focuses on small-scale activities in well-defined areas, often under some designated form of protection, and on retention of the local traditional economy as a major employer.*”)

(Gn-2) Illustrated Oxford Dictionary (Meatcalf-Thompson 2003, 257): Ökoturizmus: egzotikus természeti környezet felé irányuló turizmus, melynek kifejezetten szándéka támogatni a megőrzési törekvéseket. („*ecotourism: tourism directed towards exotic natural environments, esp. intended to support conservation efforts.*”)

(Gn-3) Dictionary of Travel, Tourism and Hospitality Terms (Harris-Howard 1996, 90., idézi Gráfik 2000, 97):

1. „Ökológiailag fenntartott turizmus olyan természeti környezetben, mely a helyi környezetet és kultúrát képviseli, számít a turista megértő érdeklődésére, elősegíti az értékek fennmaradását, hozzájárul a helyi közösség jólétéhez.”
2. „Célszerű utazás, mely megértően beépíti, felhasználja a kulturális és természeti forrásokat, ugyanakkor biztosítja annak az ökoszisztémának az egységét, melyben megvalósul, miközben gazdasági hasznot hoz, támogatva a megmaradást, megőrzést.”
3. „Ökológiailag meghatározott/fenntartható turizmus, mely magában foglalja a környezet és kultúra megértését, megbecsülését és megőrzését.”

(Gn-4) The Encyclopedia of Ecotourism (Weaver 2001b, 658.): Ökoturizmus: egy fajta turizmus, amely egyre inkább közismert: (i) elsősorban természet-alapú attrakciókon alapszik; (ii) tudásközpontú, és (iii) környezetileg, szocio-kulturálisan és gazdaságilag fenntartható. („*Ecotourism: a form of tourism that is increasingly understood to be: (i) based primarily on nature-based attractions; (ii) learning-centred, and (iii) conducted in a way that every reasonable attempt to be environmentally, socio-culturally and economically sustainable.*”)

(Gn-5) Wearing-Neil (2000, 140.) Ecotourism. Impacts, Potentials and Possibilities című könyvének végén található „Select glossary”: Ökoturizmus. Nincs általánosan elfogadott definíció, de a legtöbb koncepció szerint tartalmaznia kell, hogy ez egy tanulási célú utazás viszonylag zavartalan és szennyezettségtől mentes területre, tiszteli és élvezi a terület természeti környezetét. Lényeges, hogy az ökoturizmust gyakorló személynek legyen alkalma az utazás során oly mértékben elmélyülni a természetben és élvezni azt, amire a hétköznapi városi lét során nincs lehetősége. Mivel nincs egységes konszenzus az ökoturizmus definícióját illetően, hozzá kell még tenni, hogy ez egy felelős/felelősség teljes utazás, amely megőrzi a természeti környezetet és fenntartja a helyi emberek jólétét. („*Ecotourism. There is no general definition currently in circulation but any conception of it must involve travel to relatively undisturbed or uncontaminated natural areas with objective of studying, admiring and enjoying the natural environment of that area. An important point is that the person who practices ecotourism has the opportunity of immersing him or herself in nature in a way that most people cannot enjoy in their routine, urban existences. As there is no strict consensus on a specific definition of ecotourism it had been suggested it also is responsible travel that conserves natural environments and sustains the well-being of local people.*”)

Web glossary – szószeret (magyar és külföldi):

A nyomtatott irodalom mellett nem szabad megfedkezni az elektronikus úton elérhető forrásokról sem, melyek az elérés egyszerűsége és gyorsasága miatt ma már a felhasználók

számára elsődleges forrást jelentenek. Ezért mind a magyar, mind a nemzetközi viszonylatban az internetes forrásokra alapoztam a további keresést. A Google kereső motor segítségével az „ecotourism definition”, „ecotourism definition glossary”, valamint az „ökoturizmus definíció” és „ökoturizmus definíció glosszárium” kifejezésekre. (A kutatást több keresőszóval is elvégeztem, de ez a négy bizonyult a legsikeresebbnek. Az így kapott találatok szinte teljes mértékben tartalmazzák a más keresőszóra kapott találatokat is.) Mind a négy keresőszó esetében (a találatok nagy száma miatt) csak az első oldalon megjelenő eredményeket vizsgáltam. A felhasználók is a legtöbb esetben csak az első 10-15 találatot nézik meg.

A magyar nyelvű keresés eredménytelennek mondható. A kapott találatok közül csak egy tartalmazott valódi szócikket, de ez is valószínűleg egy angol nyelvű oldal magyarítása lehet a megfogalmazás „magyartalanságából” ítélve: „*Ökoturizmus: A fajta turizmus, ahol nyaraló utazik szokatlan helyeken megfigyelni az ökológiai rendszerek és a veszélyeztetett vadon élő fajok természetes élőhelyükön.*” (Ökoturizmus: Életmód és Utazás Definíció - Szuper Glosszárium <http://hu.superglossary.com/Glossz%C3%A1rium/%C3%89letm%C3%B3d/Utaz%C3%A1s/%C3%96koturizmus.html>, látogatva 2014. január 15.) Ezt a találatot nem minősítettem valódi eredménynek, ezért a későbbi elemzésbe nem is vontam be. A magyar oldalakon a legtöbb esetben az IUCN és a TIES definíciója köszön vissza.

A nemzetközi keresés sokkal eredményesebb volt. Számtalan új meghatározást lehet így találni. A források elsősorban web felületen működő lexikonok és környezet- és természetvédelemmel foglalkozó szervezetek oldalai voltak. A találatok rendezése, egyeztetése után következő tíz meghatározás került be a kutatásba:

(Gn-web-1) American Museum of Natural History's Center for Biodiversity and Conservation (Spring Symposium 2002 – Glossary): Ökoturizmus: Egy terület természeti erőforrásain alapuló idegenforgalom, amely törekszik a turizmus ökológiai hatásainak minimalizálására. („*Ecotourism: A tourism market based on an area's natural resources that attempts to minimize the ecological impact of the tourism.*” - <http://symposia.cbc.amnh.org/archives/seascapes/glossary.html>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn- web-2) Primate Factsheets Glossary: Ökoturizmus: olyan formája a turizmusnak, mely zavartalan és gazdag természeti szépségű vagy biodiverzitású területekre irányul és arra törekszik, hogy minimalizálja az utazással járó környezeti hatásokat vagy károkat. („*Ecotourism: a form of tourism to undisturbed areas high in natural beauty or biodiversity that strives to minimize ecological impact or damage.*” - <http://pin.primate.wisc.edu/factsheets/glossary#E>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-3) Jean-Michel Cousteau - ocean adventures glossary: Ökoturizmus: turizmus, amelynek alapja, hogy tiszteli a környezetet és olyan kis mértékű hatást gyakorol rá, amelyet csak lehetséges. („*ecotourism: tourism rooted in the notion of honoring the environment and impacting it as little as possible*” - <http://www.pbs.org/kqed/oceanadventures/glossary/>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-4) University of Michigan Museum of Zoology – Animal diversity web – glossary: Ökoturizmus: az emberek gazdasági haszna, amely abból a turizmusból származik, amely a természeti területek vagy az állatok tiszteletére fókuszál. Az ökoturizmus magában foglalja, hogy vannak olyan programok, melyek profitálnak a természeti területek vagy az állatok elismeréséből.

(„*Ecotourism: humans benefit economically by promoting tourism that focuses on the appreciation of natural areas or animals. Ecotourism implies that there are existing programs that profit from the appreciation of natural areas or animals.*” - <http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/glossary/page/e.html>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-5) European Commission - Research - Biosociety: Ökoturizmus: utazás, ami elkötelezi magát területek vagy régiók egyedi természeti és ökológiai értékeinek megóvására mellett, vagy szolgáltatások biztosítása az ilyen utazások elősegítésére. („*Ecotourism: Travel undertaken to witness sites or regions of unique natural or ecologic quality, or the provision of services to facilitate such travel.*” - http://ec.europa.eu/research/biosociety/library/glossarylist_en.cfm?Init=E, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-6) Macmillan Dictionary: Ökoturizmus: A szabadidős programok tartalmassza összeállításának és eladásának üzlete, mely lehetőséget ad az embereknek hogy a természeti környezetről tanuljanak, a környezet lehető legkisebb károsításával. („*Ecotourism: the business of creating and selling holidays that give people the chance to learn about a natural environment, and cause as little damage to the environment as possible.*” - <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/ecotourism>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-7) Oxford Dictionaries: Az ökoturizmus angol nyelvű definíciója: egzotikus természeti környezet felé irányuló turizmus, mely támogatja a megőrzési törekvéseket és megfigyeli a vadvilágot. („*Definition of ecotourism in English: tourism directed towards exotic natural environments, intended to support conservation efforts and observe wildlife.*” - <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/ecotourism>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-8) The Free Dictionary: Turizmus, jellemzően természeti vagy ökológiai szempontból érdekes területre történő utazás, általában egy természettudós/természetbarát vezető irányításával, hogy megfigyeljük a vadvilágot és tanuljunk a környezetről. („*Tourism involving travel to areas of natural or ecological interest, typically under the guidance of a naturalist, for the purpose of observing wildlife and learning about the environment.*” - <http://www.thefreedictionary.com/ecotourism>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-9) Sustainable Tourism Info-Sheets Tourism Glossary: Ökoturizmus: Ökológiailag fenntartható turizmus, amely elsősorban a természeti területek személyes megtapasztalására, megismerésére fókuszál, ezáltal elősegíti a környezeti és a kulturális megértést, elismerést és megőrzést. („*Ecotourism: Ecologically sustainable tourism with a primary focus on experiencing natural areas that foster environmental and cultural understanding, appreciation and conservation.*” - <http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/t-glossary.html>, látogatva 2010. január 24.)

(Gn-web-10) Dictionary.com: Ökoturizmus: turizmus romlatlan természeti erőforrásokkal rendelkező helyekre és elsődleges szempont, hogy közben minimális hatást gyakoroljunk a környezetre. („*Ecotourism: tourism to places having unspoiled natural resources, with minimal impact on the environment being a primary concern.*” - <http://dictionary.reference.com/browse/ecotourism>, látogatva 2010. január 24.)

Ökoturizmus karakterjegyek

Az ökoturizmus fogalmának megértésének, értelmezésének egy másik módja (a definíciók olvasása mellett) ha az egyes ökoturizmus összetevőket tárjuk fel (DONOHOE-NEEDHAM 2006). Ezeket az összetevőket többféle kifejezéssel illetik a szakirodalomban: „*principles*” - elvek (FENNELL 1999, HONEY 1999), „*characteristic*” - jellemző (KvVM 2005, UNWTO), „*criteria*” - ismertetőjegyek (BUTLER 1992, idézi HIGHAM 2007, WUNDER 2000), „*themes*” - témák (A

QUÉBECI NYILATKOZAT 2002, SIRKAYA ET AL. 1999), „*fundamental functions*” - alapvető funkciók (ROSS - WALL 1999A, DOMBAY ET AL. 2008), „*components*” - összetevők (EPLER WOOD 2002 A/B) és „*dimensions*” - dimenziók (BUCKLEY 2009).

(Km-1) Berecz et al. (2008, 4.) megfogalmazásában az ökoturizmus tartalmára és értelmezésére vonatkozóan számtalan megközelítés létezik, ezeket áttekintve tartalmaznia kell az alábbiakat:

1. Alapvetően természeti környezetbe történő utazásokat jelent (pl. lakatlan vagy védett területekre);
2. Ugyanakkor komplex fogalom, sokkal több a természetjárásnál, a gyalogos turizmusnál;
3. Minimális szintre csökkenti a látogatások negatív hatásait (pl. gondolva a látogatókra és a számukra szolgáltatásokat nyújtókra egyaránt); ugyanakkor erősíti a pozitív hatásokat;
4. Fejleszti és növeli a környezeti és kulturális tényezők iránti érdeklődést, figyelmet (pl. a lakosok és a látogatók képzése);
5. A megőrzés számára közvetlenül nyújt forrásokat (pl. a turizmus bevételeiből, így a belépődíjakból, turisztikai adókból közvetlenül fordítanak környezetvédelmi, oktatási és kulturális programokra);
6. Hozzájárul a helyi közösség életkörülményeinek javításához (pl. közösségi programok, együttműködések támogatásával);
7. Tiszteletben tartja a helyi közösség kulturális-társadalmi hagyományait (pl. viselkedés, öltözködés).

(Km-2) A KvVM honlapján az ökoturizmus főbb jellemzőiként az alábbiak olvashatók:

1. természeti vonzerőkön alapul,
2. környezet-, természet-, kultúra-orientált,
3. kis csoportlétszámú,
4. résztvevői számára környezeti, természetvédelmi ismeretterjesztést nyújt,
5. tudatosan oktató- és informáló szerepe van,
6. védi a veszélyeztetett természeti környezetet,
7. csökkenti a szezonálisból fakadó hátrányokat,
8. a résztvevők hozzájárulnak a természeti környezet állapotának megőrzéséhez,
9. korlátozza a környezetbe kerülő szennyezést,
10. hasznot hoz a helyi lakosság számára,
11. hasznot hoz a természetvédelmi szervezet számára,
12. elősegíti egy térség potenciális értékeinek komplex hasznosítását.

(www.kvvm.hu/index.php?hid=255&pid=11&sid=11 látogatva 2013. október 1.)

(Km-3) Dombay et al. (2008, 8.) a következőképpen összegzi az ökoturizmus jellemzőit: „Az ökoturizmus funkciói nagyon komplexek, ráadásul az adott desztináción belül összefonódva jelentkeznek. A legfontosabb funkciók a következők:

- a természeti környezet védelme
- jövedelem biztosítása,
- oktatás,
- egy minőségi turizmus kialakítása,
- a helybeli lakosság részvételének biztosítása.”

(Kn-1) Martha Honey a The International Ecotourism Society definícióját vette alapul, és azt kiegészítve alakította ki azt a hét karakterjegyet, melyek álláspontja szerint az ökoturizmus meghatározói:

1. Magában foglalja a természeti értékek felkeresését. (*Involves travel to natural destinations.*)
2. Minimálisra csökkenti a hatást. (*Minimizes impacts.*)
3. Környezettudatosságot épít. (*Builds environmental awareness.*)
4. Közvetlen pénzügyi előnyöket jelent a megőrzésben, a természetvédelem számára. (*Provides direct financial benefits for conservation.*)

5. Pénzügyi előnyöket nyújt a helyi lakosság számára. (*Provides financial benefits and empowerment for local people*).
6. Tiszteletben tartja a helyi kultúrát. (*Respects local culture*).
7. Támogatja az emberi jogokat. (*Supports human rights and democratic movements*.)
(<http://en.wikipedia.org/wiki/Ecotourism>, látogatva 2014. január 15.)

(Kn-2) Buckley (1994) szerint az ökoturizmusnak négy fő dimenziója van:

1. természet alapú (*nature-based product*),
2. minimális környezeti hatással jár (*minimal-impact management*),
3. hozzájárul a védelemhez (*contribution to conservation*)
4. és a környezeti nevelés (*environmental education*) (Buckley 2009, 2.).

(Kn-3) Ceballos-Lascuráin első definíciójának kritikusai szerint az ökoturizmust az alábbi szempontok figyelembevételével kell meghatározni:

1. Turisztikai tevékenység egy viszonylag érintetlen természeti környezetben.
2. Az idegenforgalmi tevékenységből származó negatív hatások a lehető legkisebbek.
3. A természeti és kulturális örökség megóvása.
4. Aktívan bevonja a helyi közösségeket a folyamatba, és pozitív előnyöket/hasznokat nyújt számukra.
5. Hozzájárulnak a fenntartható fejlődéshez a nyereséges vállalkozások.
6. Az oktatás és a bemutatás mind a természeti és kulturális örökség tekintetében kiemelkedően fontos feladat. (<http://www.pubplan.nau.edu/courses/alew/pl376/Readings/ecotourismdef.html> látogatva 2010. január 24.)

(Kn-4) Ross-Wall (1999a, 125.) az ökoturizmus öt alapfunkcióját emeli ki:

1. természeti területek megőrzése (*the protection of natural areas*),
2. oktatás-nevelés (*environmental education*),
3. pénzteremtés (*generation of money*),
4. minőségi turizmus (*quality tourism*),
5. helyi részvétel (*local participation*).

(Kn-5) a québeci nyilatkozatban (2002) megfogalmazottak alapján az ökoturizmus tulajdonságai az alábbiak:

1. aktívan hozzájárul a természeti és a környezeti örökség megőrzéséhez (*Contributes actively to the conservation of natural and cultural heritage*),
2. bevonja a helyi közösséget a tervezésbe, a fejlesztésbe és az operatív tevékenységekbe, ezzel hozzájárul a közösségek fejlődéséhez, jólétéhez (*Includes local and indigenous communities in its planning, development and operation, and contributing to their well-being*),
3. a desztináció természeti és kulturális örökségét mutatja be a látogatóknak (*Interprets the natural and cultural heritage of the destination to visitors*),
4. nagyobb figyelmet szentel az egyéni utazókra és a kis méretű csoportokra (*Lends itself better to independent travelers, as well as to organized tours for small size groups*.) (WTO 2002, Magyar Turizmus Rt. Kutatási Igazgatóság 2002).

(Kn-6) Epler Wood (2002, 10.) tanulmányában az ökoturizmus elemei hét pontban összefoglalva a következők:

1. Hozzájárul a biológiai sokféleség megőrzéséhez. (*Contributes to conservation of biodiversity*.)
2. Fenntartja a helyi lakosság jólétét. (*Sustains the well being of local people*.)
3. Tartalmazza a bemutatást és a tanulási tapasztalatot. (*Includes an interpretation/learning experience*.)
4. Magában foglalja a turisták és a turisztikai ipar felelősségteljes tevékenységét. (*Involves responsible action on the part of tourists and the tourism industry*.)

5. Kis méretű utazásszervező irodák közvetítik elsősorban néhány fős csoportok számára. (*Is delivered primarily to small groups by small-scale businesses.*)
6. Megköveteli a nem megújuló erőforrások legkisebb mértékű fogyasztását. (*Requires lowest possible consumption of non-renewable resources.*)
7. Hangsúlyozza a helyi részvételt, tulajdonjogot és üzleti lehetőségeket teremt kifejezetten a vidék lakosságának. (*Stresses local participation, ownership and business opportunities, particularly for rural people.*)

(Kn-7) Fennell (1999, 41.) 13 alapvető elemet határozott meg a definíció analízisében:

1. Természet iránti érdeklődés (*Interest in nature*),
2. Hozzájárulás a megőrzéshez (*Contributes to conservation*),
3. Parkokra és a védett területekre támaszkodik (*Reliance on parks and protected areas*),
4. Helyi lakosság haszna/hosszú távú hasznok (*Benefits local people/long-term benefits*),
5. Oktatás és tanulás (*Education and study*),
6. Alacsony hatás/nem-fogyasztó (*Low impact/non-consumptive*),
7. Etika/respektálás (*Ethics/responsibility*),
8. Menedzsment (*Management*),
9. Fenntartható (*Sustainable*),
10. Élvezet/elismerés (*Enjoyment and appreciation*),
11. Kultúra (*Culture*),
12. Kaland (*Adventure*),
13. Kis méret (*Small scale*).

(Kn-8) A Turisztikai Világszervezet (UNWTO) az ökoturizmus elemeit a következő jellemzőkkel foglalja össze:

1. A turizmus minden azon, természeti erőforrásokon alapuló formája, ahol a turisták fő motivációja a természet, illetve a természetközeli kultúrák megfigyelése és megóvása.
2. Oktatás és a jelenségek értelmezése is kapcsolódik hozzá.
3. Általában – de nem kizárólagosan – kis csoportok számára szervezett, helyi vállalkozásokra épül.
4. Minimalizálja a természeti és a társadalmi-kulturális környezetre irányuló negatív hatásokat.
5. Támogatja a természet védelmét a következők révén:
 - gazdasági hasznot hajt a természeti környezetet megőrzésével foglalkozó fogadó közösségek, szervezetek és hatóságok számára,
 - a helyi közösségek számára alternatív foglalkoztatási és bevételi lehetőségeket teremt,
 - a természeti és kulturális értékek megőrzésének szükségességét tudatosítja, mind a helyi lakosság, mind pedig a turisták körében. (Sulyok 2001, Horváth-Kalmárné 2011)

(Kn-9) Butler (1992, idézi Higham 2007, 5.), a IVth World Congress on National Parks and Protected Areas rendezvényen tartott előadásával ellentétben egy sokkal szigorúbb és részletesebb listát állított össze. Ezek az ismertetőjegyek lefedik az irodalomban fellelhető sok-sok definíció legtöbb szempontját. Az ökoturizmus jellemzői:

1. Összhangban kell lennie a pozitív környezeti etikával, elősegíti a megfelelő magatartást. (*It must be consistent with a positive environmental ethic, fostering preferred behavior.*)
2. Nem károsítja az erőforrásokat, nincs erózió. (*It does not denigrate the resource. There is no erosion of resource integrity.*)
3. Inkább a belső, mint a külső értékekre összpontosít. (*It concentrates on intrinsic rather than extrinsic values.*)
4. Filozófiáját tekintve inkább biocentrikus, mint homocentrikus. Egy ökoturista elfogadja a természetet a maga valójában, mintsem jelentősen átalakítsa azt a maga kényelmére. (*It is*

- biocentric rather than homocentric in philosophy, in that an ecotourist accepts nature largely on its terms, rather than significantly transforming the environment for personal convenience.)*
5. Az ökoturizmus az erőforrásoknak kedvez. A környezetnek részesülnie kell a tevékenységből származó hasznból, habár ezen kívül még beszélni lehet a társadalmi, gazdasági, politikai vagy tudományos hasznokról is. (*Ecotourism must benefit the resource. The environment must experience a net benefit from the activity, although there are often spin-offs of social, economic, political or scientific benefits.*)
 6. Első kézből való meg tapasztalása a természeti környezetnek. (*It is first-hand experience with the natural environment.*)
 7. Az ökoturizmusban a várható élmény az elismerésben és az oktatásban mérhető, nem az izgalomkeresésben vagy a fizikai teljesítményben. Ezek az utóbbi elemek a kalandturizmushoz tartoznak, egy másik ága a természeti környezeten alapuló turizmusnak. (*There is, in ecotourism, an expectation of gratification measured in appreciation and education, not in thrill-seeking or physical achievement. These latter elements are consistent with adventure tourism, the other division of natural environment (wildland) tourism.*)
 8. Magas a kognitív (információs) és a hatás (érzelmi) dimenzió a tapasztalásban, mind a vezetőtől, mind a résztvevőtől alapos előkészületet igényel. (*There are high cognitive (informational) and effective (emotional) dimensions to the experience, requiring a high level of preparation from both leaders and participants.*)

(Kn-10) Sproule szerint (1996, 233., idézi Zubreczki 2005, 1.) „... az ökoturizmusnak

- *anyagilag támogatnia kell a természetes élőhelyek védelmét és kezelését,*
- *gazdasági hasznot kell eredményeznie a természeti területek közelében élőknek,*
- *az ott élőket ezáltal a természeti területek védelmére kell ösztönöznie.”*

(*„Three of these objectives are: 1) financial support for protection and management of natural areas; 2) economic benefits for residents living near natural areas; and 3) encouragement of conservation among these residents, in part through economic benefits.”*)

(Kn-11) Wunder (2000, 466.) az ökoturizmus jellemzőit a szakirodalom alapján a következő képpen összegezte:

1. A meglátogatott területre minimális fizikai és társadalmi hatást gyakorol. (*Minimal physical and social impacts on the visited area.*)
2. A természeti területen a turista ökológiai oktatása/környezeti nevelése. (*Ecological education of the tourist at the natural site.*)

A helyi lakosok gazdasági részvétele. (*Notable economic participation by local residents.*)

M8. A KUTATÁSBA BE NEM VONT ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK

A) Ecotourism Australia (http://www.ecotourism.org.au/eco_certification.asp, látogatva 2013. november 5.)

Ecotourism Australia is: „Ecotourism is ecologically sustainable tourism with a primary focus on experiencing natural areas that fosters environmental and cultural understanding, appreciation and conservation.”

Ecotourism: Tourism in a natural area that offers interesting ways to learn about the environment with an operator that uses resources wisely, contributes to the conservation of the environment and helps local communities.

B) The World Tourism and Travel Environment Research Centre (WTTRC)

In. Stanners, David - Bourdeau, Philippe (1995) Europe's environment. The Dobříš Assessment. Copenhagen: EEA, 676 p., pp. 487.

„implying a building of environmental considerations into all tourism and travel products and their consumption. This would suggest that sustainable tourism development is a level of activity a tor below the level which will not result in environmental or socio-cultural deterioration or be perceived by tourists as depreciating their enjoyment and appreciation of the area.”

C) Kiper, Tuğba (2013): Role of Ecotourism in Sustainable Development (Chapter 31, pp. 773-802, <http://www.intechopen.com/books/advances-in-landscape-architecture/role-of-ecotourism-in-sustainable-development>). In. Özyavuz, Murat (ed.) Advances in Landscape Architecture. Publisher: InTech, Chapters published July 01, 2013 under CC BY 3.0 license, 924 p. <http://www.intechopen.com/books/advances-in-landscape-architecture> látogatva 2013. október 19.)

Definitions of ecotourism, pp. 775-776.

Conservation International (Ziffer, 1989)

A form of tourism inspired primarily by the natural history of an area, including its indigenous cultures. The ecotourist visits relatively undeveloped areas in the spirit of appreciation, participation and sensitivity. The ecotourist practices a non-consumptive use of wildlife and natural resources and contributes to the visited areas through labor or financial means aimed at directly benefiting the conservation of the site and the economic well-being of the local residents.

The National Ecotourism Strategy (1994) (QuickStart Guide to a Tourism Business, 2006)

Ecotourism is nature based tourism that involves education and interpretation of the natural environment and is managed to be ecologically sustainable. This definition recognises that ‘natural environment’ included cultural components and that ‘ecologically sustainable’ involves an appropriate return to the local community and long term conservation of the resource.

McCormick, 1994

Purposeful travel to natural areas to understand the culture and natural history of the environment, taking care not to alter the integrity of the ecosystem, while producing economic opportunities that make the conservation of natural resources beneficial to local people

World Conservation Union (Brandon, 1996)

Environmentally responsible travel and visitation to relatively undisturbed natural areas, in order to enjoy and appreciate nature that promotes conservation, has low negative visitor impact, and provides for beneficially active socio-economic involvement of local populations.

Weaver, 1999

Interest in ecotourism, now widespread among tourism planners and marketers, is rationalized by a number of popular assumptions regarding the sector's potential economic, environmental, and socio-cultural benefits

Weaver, 2001

Ecotourism is a form of tourism that fosters learning experiences and appreciation of the natural environment, or some component thereof, within its associated cultural context.

C) Edwards, Stephen N. - McLaughlin, William J. - Ham, Sam H. (1998): Comparative Study of Ecotourism Policy in the Americas - 1998. Volume II. Latin America and the Caribbean.

Washington, DC: University of Idaho and the Organization of America States, 157 p.

<https://library.conservacion.org/Published%20Documents/2009/Vol.II-LatinAmericaAndTheCaribbean.PDF>

látogatva 2013. október 19.

Appendix A: Ecotourism Definition List from Literature pp. 133 - 134.

Barkin 1996

Ecotourism, to be successful, must promote sustainable development by establishing a durable productive base that allow local inhabitants and ecotourist service providers to enjoy raising standards of living. An ecotourist project must incorporate the social dimensions of productive organization and environmental conservation.

Boo 1990

Ecotourism is traveling to relatively undisturbed or uncontaminated natural areas with the specific objective of studying, admiring, and enjoying the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural manifestations (both past and present) found in these areas (Ceballos-Lascuráin, quoted in Boo 1990).

Ceballos-Lascuráin 1993

...environmentally responsible travel and visitation to relatively undisturbed natural areas, in order to enjoy and appreciate nature (and any accompanying cultural features - both past and present) that promotes conservation, has low visitor impact, and provides for beneficially active socio-economic involvement of local populations. (Ceballos-Lascuráin, quoted in Ceballos-Lascuráin 1996)

Holing 1991

...ecotourism - ecologically sensitive travel that combines the pleasures of discovering and understanding spectacular flora and fauna with an opportunity to contribute to their protection.

Lindberg & Hawkins 1993

Ecotourism is responsible travel to natural areas which conserves the environment and improves the welfare of local people. - From the Ecotourism Society

Rainforest Action Network 1996

...purposeful travel to natural areas to understand the culture and natural history of the environment, taking care not to alter the integrity of the ecosystem, while producing economic opportunities that make the conservation of natural resources beneficial to local people.

Wesche 1995

“Ecotourism refers to progressive, educational travel which conserves the environment and benefits local communities” (Drumm, quoted in Wesche 1995). Such tourism involves not only observation, but also informed, responsible interaction and participation. True ecotourism should include:

- Promotion of positive environmental ethics
- First-hand experience of nature and wildlife
- Benefits to the environment and local communities

Wheat 1994

...ecotourism...a niche market for environmentally aware tourists who are interested in observing nature

World Tourism Organization, World Travel and Tourism Council, Earth Council 1996

“Sustainable tourism meets the needs of present tourists and host regions while protecting and enhancing opportunity for the future. It is envisaged as leading to management of all resources in such a way that economic, social and aesthetic needs can be fulfilled while maintaining cultural integrity, essential ecological processes, biological diversity, and life support systems.

Sustainable tourism products are those which are operated in harmony with the local environment, community, and cultures, so that these become the permanent beneficiaries and not the victims of tourism development”

Agenda 21 for the Travel & Tourism Industry: Towards Sustainable Development, published by WTTC, WTO and the Earth Council.

Ziffer 1989

Ecotourism: A form of tourism inspired primarily by the natural history of an area, including its indigenous cultures. The ecotourist visits relatively undeveloped areas in the spirit of appreciation, participation and sensitivity. The ecotourist practices a non-consumptive use of wildlife and natural resources and contributes to the visited area through labor or financial means aimed at directly benefiting the conservation of the site and the economic well-being of the local residents. The visit should strengthen the ecotourist's appreciation and dedication to conservation issues in general, and to the specific needs of the locale. Ecotourism also implies a managed approach by the host country or region which commits itself to establishing and maintaining the sites with the participation of local residents, marketing them appropriately, enforcing regulations, and using the proceeds of the enterprise to fund the area's land management as well as community development.

D) Sirakaya, Ercan - Sasidharan, Vinod - Sönmez, Sevil (1999): Redefining ecotourism: The need for a supply-side view. Journal of Travel Research, Volume 38. No. 2. pp.168-172.

TABLE 1
CONCEPT OF ECOTOURISM

Study	Description of the Concept
Ceballos-Lascurain (1987, p. 14)	Traveling to relatively undisturbed areas or uncontaminated natural areas with the specific objective of studying, admiring, and enjoying the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural manifestations (both past and present) found in these areas.
Butler (1989, pp. 9-17)	Ecotourism can be described as the type of tourism that is inherently sensitive to communication, awareness and environmental enhancement. These characteristics of ecotourism make it less likely to create social and environmental problems commonly associated with conventional tourism. Ecotourism attempts to give travelers a greater awareness of environmental systems and contribute positively to the destination's economic social and ecological conditions.
Fennell and Eagles (1989, pp. 23-24)	Ecotourism or nature-oriented travel . . . [is] a viable means to stimulate economy and at the same time to establish and maintain a system of protected areas . . . characterized by a primary desire to study specific elements of nature in sensitive environments . . . fulfilled by activities such as bird watching, whale viewing and wild-flower photography. The ecotourism industry involves the systematic development and marketing of nature-oriented travel packages. . . . Ecotourism thrives on three main components: the attraction of tourists to unique, accessible natural areas; the use of tourism as a tool in nature conservation through the generation of education, profits, changing attitudes, community development, and political priorities; the provision of employment and entrepreneurial opportunities for local people.
Kutay (1989, p. 30)	Ecotourism is a model of development in which natural areas are planned as part of the tourism base and biological resources are clearly linked to social economic sectors.
Ziffer (1989, p. 6)	A form of tourism inspired primarily by the natural history of an area, including its indigenous cultures. The ecotourist visits relatively undeveloped areas in the spirit of appreciation, participation, and sensitivity. The ecotourist practices a non-consumptive use of wildlife and natural resources and contributes to the visited area through labor or financial means aimed at directly benefiting the conservation of the site and the economic well-being of the local residents. Ecotourism also implies a managed approach by the host country or region which commits itself to establishing and maintaining the sites with the participation of local residents, marketing them appropriately, enforcing regulations, and using the proceeds of the enterprise to fund the area's land management as well as community development.
Ziolkowski (1990, p. 16)	Low-impact tourism . . . focuses on experiencing the local culture and what it has to offer on its own unadulterated terms . . . far from the proverbial "beaten track."
Boo (1991, pp. 4-8)	Ecotourism / nature-oriented tourism refers to tourism to relatively undisturbed natural areas with the specific objective of admiring, studying and enjoying the scenery and its flora and fauna.
Farrell and Runyan (1991, p. 34)	Focus on the environment in a special manner in which conservationists and tourist interests see the mutual advantages of working together to preserve environmental quality while mutually protecting tourism . . . nature conservation aided by cooperative strategies . . . a subset of nature tourism taken a step farther, with nature and tourism considered equal partners . . . exclusively purposeful and focused on the enhancement or maintenance of natural systems through tourism.
Place (1991, p. 189)	Gradual small-scale approach, based on local savings and investment . . . local participation may provide the opportunity to integrate conservation and economic development for park-based tourism development.
Hunt (1992, pp. 2-3)	Among the list of "neo-tourism" (new tourism initiatives, new players, new concerns, new approaches, new ideas and new terminology) activities is ecotourism. Eco/nature tourism is the result of a long overdue recognition that tourism, if properly developed and managed, can contribute to the protection and preservation of unique natural and cultural environments, rather than exploit them. Ecotourism advocates believe that there is a "kinder and gentler" tourism that does not necessarily require extensive and intensive development or environmentally or socially degrading activities.
Williams (1992, p. 15)	Ecotourism entails "travel with substance" [and involves] traveling in relatively primitive and rural circumstances, rustic accommodations, muddy trails, basic amenities, the pay-off being a stronger appreciation and closer contact with wildlife, local culture and resource conservation issues.
Brause (1992, p. 29)	Ecotourism suggests travel opportunities designed to help people get more in touch with the beauty, wonder, and value of the environment and then to do something to preserve, protect, or restore what has been destroyed or nearly destroyed by our recent (and, in some cases, distant) ancestors.

TABLE 1 Continued

Study	Description of the Concept
Western (1993, pp. 7-8)	Ecotourism is really an amalgam of interests arising out of environmental, economic and social concerns . . . incorporates both a strong commitment to nature and a sense of social responsibility . . . extends to the sensitivity of the travelers. The term "responsible travel," another aphorism for ecotourism, encapsulates its aims.
Agardy (1993, pp. 224-25)	Viewing wildlife (such as birds, sea turtles, and marine mammals), learning about coastal ecology (especially wetlands ecology), SCUBA diving or snorkeling in undisturbed areas, or to experience nature in its broadest sense.
Miller (1993, pp. 187-88)	Ecotourism has international currency as a concept grounded in preservation-conservation and sustainable development ideals. As the term has come to be employed, it evokes a host of near-synonyms . . . "equality tourism," "ethnic tourism," "cultural tourism," "socio-ecological tourism," "photo-safari tourism," "drive tourism," and "surfing tourism."
Valentine (1993, pp. 108-9)	New form of tourism . . . especially concerned with the appreciation of nature as the primary motive to participate, but with an essential element of zero negative impacts . . . based on relatively undisturbed natural areas, non-damaging, non-degrading, ecologically sustainable, a direct contributor to the continued protection and management of the natural areas used, subject to an adequate and appropriate management regime.
Wallace (1993, p. 40)	Providing assistance such as interpretation, resource inventory and monitoring, and visitor concession management—working effectively with local people who live in or near wildlands and cooperating with non-profits—everyone will benefit from viewing wilderness in the global context.
Wight (1993, p. 5)	An enlightening nature travel experience that contributes to conservation of the ecosystem, while respecting the integrity of host communities.
Andersen (1994, p. 32)	Ecotourism is a tourism experience infused with the spirit of conservation and cultural change that results in a net positive effect for the environment and local economy . . . may be part of an overall economic and environmental plan that includes sustainable agriculture, micro-industries and other activities . . . minimize the human intrusion on the ecosystem, to educate travelers and to enhance the spiritual experience in nature that fosters respect and stewardship.
Backman, Wright, and Backman (1994, p. 23)	In ecotourism . . . potentially peak experiences let us know we truly are alive—reawakening from our everyday lives, reawakening the spirit, allowing for those ever-seeking, enjoying, escaping, relating, discovering, fulfilling and self-discovering feelings—all within the confines of carefully chosen experience.
Buckley (1994, p. 664)	Integration of nature based products and markets, sustainable management to minimize impacts, financial support for conservation, and environmental attitudes and education of individual people.
Lindberg and Johnson (1994, p. 10)	Most concepts of ecotourism include the expectation that ecotourism development will benefit conservation.
Wall (1994, p. 7)	Ecotourism is usually used to refer to tourism which takes place in relatively natural settings or is directed at specific components of such settings including rare or endangered species of plants or animals. These locations are often at considerable distance from the areas of demand, the former often being in countries of the South whereas the ecotourists usually originate in the North . . . "economically viable tourism."
Place (1995, pp. 161-62)	Ecotourism represents a response to phenomena occurring in both center and periphery, deriving from the dominant global economic paradigm based on continuous growth . . . in the center, industrial and urban development caused destruction of natural ecosystems and degradation of the environment in general . . . in the periphery, stagnant or declining commodity prices and growing foreign debts forced governments to seek economic alternatives.
Kinnaird and O'Brien (1996, p. 72)	Ecotourism or nature tourism is implicitly assumed to have little or no impact on the environment . . . appears to be an ideal solution for combining goals of development and conservation.

E) Weaver, David B. (ed) (2001b): The encyclopedia of ecotourism, pp. 6.Ceballos-Lascuráin (1987, 14)

Travelling to relatively undisturbed or uncontaminated natural areas with the specific objective of studying, admiring, and enjoying the scenery and its wild plants and animals, as well as any existing cultural manifestations (both past and present) found in these areas.

The Ecotourism Society (1991 a, b)

Responsible travel to natural areas which conserves the environment and improves the well-being of local people.

Ecotourism Association of Australia (1992)

Ecologically sustainable tourism that fosters environmental and cultural understanding, appreciation and conservation.

National Ecotourism Strategy of Australia (Allcock et al., 1994)

Ecotourism is nature-based tourism that involves education and interpretation of the natural environment and is managed to be ecologically sustainable.

This definition recognizes that 'natural environment' includes cultural components and that 'ecologically sustainable' involves an appropriate return to the local community and long-term conservation of the resource.

Tickell (1994, p. ix)

Travel to enjoy the world's amazing diversity of natural life and human culture without causing damage to either.

F) The Global Development Research Center (<http://www.gdrc.org/uem/eco-tour/etour-define.html>)

Eco-tourism focuses on local cultures, wilderness adventures, volunteering, personal growth and learning new ways to live on our vulnerable planet. It is typically defined as travel to destinations where the flora, fauna, and cultural heritage are the primary attractions. Responsible ecotourism includes programs that minimize the adverse effects of traditional tourism on the natural environment, and enhance the cultural integrity of local people. Therefore, in addition to evaluating environmental and cultural factors, initiatives by hospitality providers to promote recycling, energy efficiency, water re-use, and the creation of economic opportunities for local communities are an integral part of ecotourism.

Historical, biological and cultural conservation, preservation, sustainable development etc. are some of the fields closely related to Eco-Tourism. Many professionals have been involved in formulating and developing eco-tourism policies. They come from the fields of Geographic Information Systems, Wildlife Management, Wildlife Photography, Marine Biology and Oceanography, National and State Park Management, Environmental Sciences, Women in Development, Historians and Archaeologists, etc.

Ecotourism is considered the fastest growing market in the tourism industry, according to the World Tourism Organization with an annual growth rate of 5% worldwide and representing 6% of the world gross domestic product, 11.4% of all consumer spending - not a market to be taken lightly

Some definitions, views, statements and objectives:Eco-Tourism International

Tourism is changing rapidly as nature, heritage, and recreational destinations become more important, and as conventional tourism is forced to meet tougher environmental requirements. This presents a challenge to government and private enterprise to develop new approaches to the tourism market. Successful tourism must benefit local populations economically and culturally to

give them incentives to protect the natural resources which create the attraction. Strategies must be economically feasible if private investors are to support the projects.

Our goal is to enable people to enjoy and learn about the natural, historical and cultural characteristics of unique environments while preserving the integrity of those sites and stimulating the economic development opportunities in local communities.

Specifically, we believe that successful ecotourism projects must:

- effectively promote the preservation of entire local ecosystems, not just individual species, vistas or sites;
- be economically viable in order to attract financing and be sustainable;
- be well planned, financed, managed and marketed in order to meet the stringent environmental and recreational demands of a true ecotourism development.

Western Samoa, National Ecotourism Programme

Ecotourism is cultural tourism (a cross-cultural experience), nature tourism (assisting with conservation programmes), a travel-learn experience (discover how we are coping with modernity), a little bit of soft adventure (just being here is an adventure), and benefiting the well-being of indigenous peoples.

Science and the Environment

Around the globe, eco-tourism is quickly becoming one of the most popular forms of vacationing. In an era of heightened environmental consciousness and accessibility to exotic locales, countries are busily promoting their natural resources as lures for tourists. The trick with ecotourism is to preserve the natural resources while also promoting them and accommodating volumes of tourists. Businesses are creating camps and eco-lodges, and natural resource managers are designing trails and tours. Most of the popular eco-travel destinations have fragile eco-systems, however, so it is important to maintain a careful balance between preservation and promotion – „sustainable development” – in order to ensure the long-term health of both the eco-systems and the tourism economies.

Tourism Concern advocates

1. Tourism that is just, yielding benefits that are fairly distributed.
2. Tourism that is participatory, recognising the rights of residents.
3. Tourism that is sustainable.

Centre for Ecotourism

The term ecotourism was coined by Héctor Ceballos-Lascurfín in 1983, and was initially used to describe nature-based travel to relatively undisturbed areas with an emphasis on education. The concept has, however, developed to a scientifically based approach to the planning, management and development of sustainable tourism products and activities.

It is an enlightening, participatory travel experience to environments, both natural and cultural, that ensures the sustainable use, at an appropriate level, of environmental resources and, whilst producing viable economic opportunities for the tourism industry and host communities, makes the use of these resources through conservation beneficial to all tourism role players.

It is not a marketing ploy, nor is it scenic or nature-based travel

It is an approach that creates a variety of quality tourism products that are:

- environmentally/ ecologically sustainable
- economically viable
- socially and psychologically acceptable

The result of which reflects:

- an integrated and holistic approach to product development
- capacity building in host communities
- a sense and uniqueness of place
- commitment to the greening of the tourism industry

G) Roe et al. (1997): Take only photograph, leave only footprints: the environmental impacts of wildlife tourism, pp.13.

Numerous definitions of the term “ecotourism” are in use. Examples include:

„Visits to national parks and other natural areas with the aim of viewing and enjoying the plants and animals as well as any indigenous culture” (Boo 1990).

„An enlightening nature travel experience that contributes to the conservation of the ecosystem while respecting the integrity of host communities” (Cater and Lowman 1994).

„Responsible travel to natural areas which conserves the environment and improves the welfare of local people” (Lindberg and Hawkins 1993).

„Tourism that involves travelling to relatively undisturbed or uncontaminated natural areas with the specific object of studying, admiring and enjoying the scenery and its wild plants and animals as well as any cultural aspects (both past and present) found in these areas” (Ceballos-Lascurain 1993).

„Tourism which is based upon relatively undisturbed natural environments, is non-degrading, is subject to an adequate management regime and is a direct contributor to the continued protection and management of the protected area used” (Valentine 1991).

„Tourism that is environmentally sensitive” (Muloin 1991).

„Purposeful travel that creates an understanding of cultural and natural history, while safeguarding the integrity of the ecosystem and producing economic benefits that encourage conservation” (Ryel and Grasse 1991).

„Low impact nature tourism which contributes to the maintenance of species and habitats either directly through a contribution to conservation and/or indirectly by providing revenue to the local community sufficient for people to value, and therefore protect, their wildlife heritage area as a source of income” (Goodwin 1996).

H) A definíció analízis elvégzése után feltárt definíciók

A Derecske - Létavértesi Kistérség Többcélú Kistérségi Társulása Turisztikai fejlesztési koncepciójában a tervezők a következő meghatározást használják: „*Ökoturizmus - a turizmus valamennyi formájára érvényes környezetbarát szemlélet, a döntően természeti vonzerőkre alapozott turizmus-formák gyűjtőneve. A turizmus legyen környezetbe integrált, tudatos, gazdaságos, fenntartható*” (Derecske- Létavértesi Kistérség Többcélú Kistérségi Társulása Turisztikai fejlesztési koncepció 2005, 43.).

Donka Attila - Gyuricza László (2005) megfogalmazásában „...*az ökoturizmus, ami nem más, mint természeti turizmus, amely egyidejűleg segíti a védelmet és a fenntartható fejlődést, hiszen egyrészt jövedelmet biztosít a védett területeknek, illetve az ott élőknek, másrészt programokat szervez a turisták és a helyiek környezeti nevelésére.*” (Donka-Gyuricza 2005, 225.)

A WTO megfogalmazásában „*az ökoturizmus a turizmus azon, természeti vonzerőkön alapuló formáit tartalmazza, ahol a fő motiváció a természet megfigyelése és tiszteletben tartása, megóvása. Az ökoturizmus részét képezi a természet mellett az ember, a helyi lakosság és a kultúra is*” (Inskeep 2000).

M10. AZ ÖKOTURIZMUS DEFINÍCIÓK CSOPORTOSÍTOTT TARTALOMELEMZÉSI TÁBLÁZATAI

A definíciók tartalomelemzésének összesített eredménye (saját szerkesztés) $\Sigma=66$ meghatározás

Fő kategória	Alkategória	Előfordulás (DB, % kategóriában, % teljes mintában)			Előfordulás (DB*, % teljes mintában)
		DB	% kategóriában	% teljes mintában	
Mivel azonosítja	A turizmus egyik formája/új fajta turizmus	4	22,2%	6,2%	18 27,3%
	Turisztikai termék	2	11,1%	3%	
	A turizmus különböző formáival azonosított	3	16,7%	4,6%	
	Természeti turizmus	2	11,1%	3%	
	Ökológikus turizmus	1	5,6%	1,5%	
	Fenntartható turizmus	2	11,1%	3%	
	Együtműködésen alapuló	1	5,6%	1,5%	
	Minőségi turizmus	2	11,1%	3%	
Milyen tevékenységeket rendel hozzá	Filozófiai irány a turizmuson belül	1	5,6%	1,5%	5 7,7%
	Rekreáció	2	40%	3%	
	Természtjáró túrák, táborozások	1	20%	1,5%	
A definíció alapja	Vadvilág megfigyelése	2	40%	3%	44 66,6%
	Csak kultúra	0	0	0	
	Csak természet	22	50%	33,3%	
Milyen területen	Természeti és kulturális értékek	22	50%	33,3%	29 44%
	Zavartalan vagy érintetlen terület	8	27,7	12,1%	
	Védett terület	3	10,3%	4,6%	
	Nemzeti parki terület	3	10,3%	4,6%	
	Természeti terület	14	48,3%	21,2%	
Megőrzés típusa	Természet közeli terület	1	3,4%	1,5%	35 53%
	Megőrzés	23	65,7%	34,8%	
	Megóvás	7	20,0%	10,6%	
Természetvédelmi érdek érvényesülése	Védelem	5	14,3%	7,6%	25 38%
	A természetvédelem prioritása	5	20%	7,6%	
	Az ökoturizmus bevételeinek természetvédelemre való fordítása	7	28%	10,6%	
	Ösztönzi, támogatja a megőrzést, hozzájárul a védelemhez	7	28%	10,6%	
	A gazdasági haszon pénzügyi alapot jelent a környezet megőrzésére	4	16%	6,2%	
Oktatás	Természetkímélő módon	2	8%	3%	56 85%
	Oktatás	10	18%	15,1%	
	Nevelés	4	7,1%	6,2%	
	Szemléletformálás / környezeti nevelés / környezeti tudatosság növelése	14	25%	21,2%	
	Bemutató	5	8,9%	7,6%	
	Megismerés	7	12,5%	10,6%	
	Tanulás	6	10,7%	9%	
	Ismeretszerzés és -bővítés	4	7,1%	6,2%	
	Megfigyelés	1	1,8%	1,5%	
	Tapasztalatszerzés	4	7,1%	6,2%	
Hatás	Tudásközpontú	1	1,8%	1,5%	32 48,5%
	Alacsony/minimális	20	62,5%	30,3	
	Nem káros	1	3,1%	1,5%	
	Hatások mérséklése, minimalizálása	8	25%	12,1%	
Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok	Alacsony/csökkentett terhelés	3	9,4%	4,6%	23 34,9%
	Helyiek részvétele	5	21,7%	7,6%	
	Szezonális csökkentése	1	4,3%	1,5%	
	Tudatos fejlesztés és menedzsment	4	17,4%	6,2%	
	Hosszú távú	1	4,3%	1,5%	
	Ellenőrzött	1	4,3%	1,5%	
	Együtműködésen alapuló	3	13,2%	4,6%	
	Tudatos hozzájárulás a térség fejlődéséhez	2	8,7%	3%	
Helyiek haszna, közösségi hasznok	Helyi termékek keresése, helyi kereskedelem fellendítése, helyi gazdaság fejlesztése	6	26,1%	9%	26 39,4%
	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	21	80,8%	31,7%	
	Társadalmi haszon	4	15,4%	6,2%	
Etika	Környezeti haszon	1	3,8%	1,5%	16 24,2%
	Felelősség	7	43,7%	10,6%	
	Tisztelet	6	37,5%	9%	
Érzelem	Emberi jogok	3	18,8%	4,6%	15 22,7%
	Élvez	7	46,7%	10,6%	
	Csodál	2	13,3%	3%	
	Megbecsül	3	20%	4,6%	
	Elismer	1	6,7%	1,5%	
Fenntarthatóság	Értékel	2	13,3%	3%	11 / 16,7%
	Kiscsoportos	10	100%	16,7%	

(*Mgj. A darabszámok nem a definíciókra, hanem az említésekre vonatkoznak. Így egy definíción belül egy főkategóriához tartozóan több alkategóriára vonatkozó említés is lehet.)

A magyar nyelvű meghatározások elemzése (saját szerkesztés), $\Sigma=22$ meghatározás

Fő kategória	Alkategória	Előfordulás (DB, % kategóriában, % teljes mintában)			Előfordulás (DB*, % teljes mintában)
Mivel azonosítja	A turizmus egyik formája/új fajta turizmus	0	0%	0%	9 41%
	Turisztikai termék	1	11,1%	4,5%	
	A turizmus különböző formáival azonosított	3	33,4%	14%	
	Természeti turizmus	2	22,2%	9%	
	Ökológikus turizmus	0	0%	0%	
	Fenntartható turizmus	1	11,1%	4,5%	
	Együttműködésen alapuló	0	0%	0%	
	Minőségi turizmus	1	11,1%	4,5%	
Milyen tevékenységeket rendel hozzá	Filozófiai irány a turizmuson belül	1	11,1%	4,5%	2 9%
	Rekreáció	2	100%	9%	
	Természetjáró túrák, táborozások	0	0%	0%	
A definíció alapja	Vadvilág megfigyelése	0	0%	0%	18 81%
	Csak kultúra	0	0%	0%	
	Csak természet	8	44,4%	36,5%	
Milyen területen	Természeti és kulturális értékek	10	55,6%	45%	10 45%
	Zavartalan vagy érintetlen terület	2	20%	9%	
	Védett terület	1	10%	4,5%	
	Nemzeti parki terület	2	20%	9%	
	Természeti terület	4	40%	18%	
Megőrzés típusa	Természet közeli terület	1	10%	4,5%	8 36,5%
	Megőrzés	5	62,5%	23%	
	Megóvás	2	25%	9%	
Természetvédelmi érdek érvényesülése	Védelem	1	12,5%	4,5%	12 54,5%
	A természetvédelem prioritása	3	25%	14%	
	Az ökoturizmus bevételeinek természetvédelemre való fordítása	4	33,4%	18%	
	Ősztönzi, támogatja a megőrzést, hozzájárul a védelemhez	1	8,4%	4,5%	
	A gazdasági haszon pénzügyi alapot jelent a környezet megőrzésére	2	16,6%	9%	
Oktatás	Természetkímélő módon	2	16,6%	9%	24@ 109%
	Oktatás	2	8,3%	9%	
	Nevelés	2	8,3%	9%	
	Szemléletformálás / környezeti nevelés / környezeti tudatosság növelése	8	33,3%	36,5%	
	Bemutató	3	12,5%	14%	
	Megismerés	6	25%	27%	
	Tanulás	1	4,2%	4,5%	
	Ismeretszerzés és -bővítés	2	8,3%	9%	
	Megfigyelés	0	0%	0%	
	Tapasztalatszerzés	0	0%	0%	
Hatás	Tudásközpontú	0	0%	0%	10 45%
	Alacsony/minimális	6	60%	27%	
	Nem káros	1	10%	4,5%	
	Hatások mérséklése, minimalizálása	2	20%	9%	
Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok	Alacsony/csökkentett terhelés	1	10%	4,5%	11 50%
	Helyiek részvétele	1	9,1%	4,5%	
	Szezonális csökkentése	1	9,1%	4,5%	
	Tudatos fejlesztés és menedzsment	3	27,2%	14%	
	Hosszú távú	1	9,1%	4,5%	
	Ellenőrzött	1	9,1%	4,5%	
	Együttműködésen alapuló	1	9,1%	4,5%	
	Tudatos hozzájárulás a térség fejlődéséhez	2	18,2%	9%	
Helyiek haszna, közösségi hasznok	Helyi termékek keresése, helyi kereskedelem fellendítése, helyi gazdaság fejlesztése	1	9,1%	4,5%	5 23%
	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	4	80%	18%	
	Társadalmi haszon	1	20%	4,5%	
Etika	Környezeti haszon	0	0%	0%	2 9%
	Felelősség	1	50%	4,5%	
	Tisztelet	1	50%	4,5%	
Érzelem	Emberi jogok	0	0%	0%	2 9%
	Élvez	1	50%	4,5%	
	Csodál	1	50%	4,5%	
	Megbecsül	0	0%	0%	
	Elismer	0	0%	0%	
Fenntarthatóság	Értékel	0	0%	0%	3 / 14%
	Kiscsoportos	3	100%	14%	
		6	100%	27%	6 / 27%

(*Mgj. A darabszámok nem a definíciókra, hanem az említésekre vonatkoznak. Így egy definíción belül egy főkategóriához tartozóan több alkategóriára vonatkozó említés is lehet. @ A vizsgált 22 definícióból 13-ban szerepel az oktatás valamely alkategóriája. Egy definíción belül több alkategóriához tartozó elem is előfordul, ezért alakult ki az a helyzet, hogy magasabb az említések száma, mint a definícióké.)

A nemzetközi meghatározások elemzése (saját szerkesztés), $\Sigma=44$ meghatározás

Fő kategória	Alkategória	Előfordulás (DB, % kategóriában, % teljes mintában)			Előfordulás (DB*, % teljes mintában)
Mivel azonosítja	A turizmus egyik formája/új fajta turizmus	4	50%	9,1	8 18,2%
	Turisztikai termék	0	0%	0%	
	A turizmus különböző formáival azonosított	0	0%	0%	
	Természeti turizmus	0	0%	0%	
	Ökológikus turizmus	1	12,5%	2,3%	
	Fenntartható turizmus	1	12,5%	2,3%	
	Együttműködésen alapuló	1	12,5%	2,3%	
	Minőségi turizmus	1	12,5%	2,3%	
Milyen tevékenységeket rendel hozzá	Filozófiai irány a turizmuson belül	0	0%	0%	3 6,8%
	Rekreáció	0	0%	0%	
	Természetjáró túrák, táborozások	1	33,3	2,3%	
A definíció alapja	Vadvilág megfigyelése	2	66,7	4,5%	26 59,1%
	Csak kultúra	0	0%	0%	
	Csak természet	14	53,8%	31,8%	
Milyen területen	Természeti és kulturális értékek	12	46,2%	27,3%	19 43,1%
	Zavartalan vagy érintetlen terület	6	31,6%	13,6%	
	Védett terület	2	10,5%	4,5%	
	Nemzeti parki terület	1	5,3%	2,3%	
	Természeti terület	10	52,6%	22,7%	
Megőrzés típusa	Természet közeli terület	0	0%	0%	27 61,4%
	Megőrzés	18	66,7	40,9%	
	Megóvás	5	18,5%	11,4%	
Természetvédelmi érdek érvényesülése	Védelem	4	14,8%	9,1%	13 29,5%
	A természetvédelem prioritása	2	15,4%	4,5%	
	Az ökoturizmus bevételeinek természetvédelemre való fordítása	3	23	6,8%	
	Ösztönzi, támogatja a megőrzést, hozzájárul a védelemhez	6	46,2%	13,6%	
	A gazdasági haszon pénzügyi alapot jelent a környezet megőrzésére	2	15,4%	4,5%	
Oktatás	Természetkímélő módon	0	0%	0%	32 72,7%
	Oktatás	8	25%	18,2%	
	Nevelés	2	6,25%	4,5%	
	Szemléletformálás / környezeti nevelés / környezeti tudatosság növelése	6	18,75%	13,6%	
	Bemutató	2	6,25%	4,5%	
	Megismerés	1	3,1%	2,3%	
	Tanulás	5	15,7%	11,4%	
	Ismeretszerzés és -bővítés	2	6,25%	4,5%	
	Megfigyelés	1	3,1%	2,3%	
Hatás	Tapasztalatszerzés	4	12,5%	9,1	22 50%
	Tudásközpontú	1	3,1%	2,3%	
	Alacsony/minimális	14	63,6%	31,8%	
	Nem káros	0	0%	0%	
Gazdasági előnyök, gazdaságfejlesztési szempontok	Hatások mérséklése, minimalizálása	6	27,3%	13,6%	12 27,3%
	Alacsony/csökkentett terhelés	2	9,1%	4,5%	
	Helyiek részvétele	4	33,3%	9,1%	
	Szezonális csökkentése	0	0%	0%	
	Tudatos fejlesztés és menedzsment	1	8,3%	2,3%	
	Hosszú távú	0	0%	0%	
	Ellenőrzött	0	0%	0%	
	Együttműködésen alapuló	2	16,7%	4,5%	
Helyiek haszna, közösségi hasznok	Tudatos hozzájárulás a térség fejlődéséhez	0	0%	0%	21 47,7%
	Helyi termékek keresése, helyi kereskedelem fellendítése, helyi gazdaság fejlesztése	5	41,7%	11,4%	
	Helyiek gazdasági előnyhöz jutása	17	81%	38,6%	
Etika	Társadalmi haszon	3	14,3%	6,8%	14 31,8%
	Környezeti haszon	1	4,7%	2,3%	
	Felelősség	6	42,9%	13,6%	
Érzelem	Tisztelet	5	35,7%	11,4%	13 29,5%
	Emberi jogok	3	21,4%	6,8%	
	Élvez	6	46,1%	13,6%	
	Csodál	1	7,7%	2,3%	
	Megbecsül	3	23,1%	6,8%	
Fenntarthatóság	Elismer	1	7,7%	2,3%	8 / 18,2%
	Értékel	2	15,4	4,5%	
Kiscsoportos		4	100%	9,1%	4 / 9,1%

(*Mgj. A darabszámok nem a definíciókra, hanem az említésekre vonatkoznak. Így egy definíción belül egy főkategóriához tartozóan több alkategóriára vonatkozó említés is lehet)

M11. KÉRDŐÍV-MINTA AZ ÖKOTURISZTIKAI ÉRTÉKELÉSI KERETRENDSZERHEZ

Epler Wood, Megan (2002b): Értékelési keretek kidolgozása annak megállapítása céljából, hogy mennyire használható az ökoturizmus a természetvédelem és a fenntartható fejlődés eszközeként. In: Szemelvények a nemzetközi idegenforgalmi szaksajtóból, 2003/1, Budapest: BGF KVIF Idegenforgalmi Szakkönyvtár, p. 75-90

Kérdőív-minta az ökoturisztikai értékelési keretrendszerhez

Epler Wood (2002b, 88-90.)

1. Milyen mértékben járult hozzá az ökoturizmus a vizsgált természetvédelmi terület vagy területek védelmének és kezelésének költségeihez?
 - A természetvédelmi területeknek jutott bevétel teljes összege?
 - A konkrét természetvédelmi terület megőrzésére előirányzott hányad?
 - Az ökoturizmus által a természetvédelmi terület teljes költségvetéséből fedezett rész?
 - Az egyes nemzeti parkok vagy természetvédelmi területek költségvetéséhez nyújtott százalékos jorzájárulás?

2. Milyen biofizikai hatásokkal jár az idegenforgalom a természetvédelmi területeken?
 - Végeznek-e hatásmonitoringot?
 - Összegyűjtik-e a kiindulási adatokat?
 - Milyen kategóriájú biofizikai hatásokat észlelnek?
 - a) vadvilág, b) növényzet, c) vízminőség, d) levegőminőség, e) erózió
 - A természetvédelmi terület hány százaléka érintett?
 - Milyen közvetlen menedzselési technikákat használnak?
 - a) zónákra osztás, b) kötelező idegenvezetés, c) büntetések, d) táborhely-kijelölés, e) látogatás időtartamának korlátozása, f) helyfoglalási rendszer, g) látogatók számának korlátozása
 - Milyen közvetett menedzselési technikákat használnak?
 - a) jelzések, b) parkörök, c) utazásszervezői koncessziók, d) bemutató beszélgetések, e) írásos útmutatók, f) információs táblák/tárlók
 - Reagál-e a vezetőség a biofizikai hatásokra?

3. Történeke-e kezdeményezések a puffer-zónákban vagy az ökoturisztikai beruházások/fejlesztések által érintett zónákban tapasztalható ökoturisztikai hatások kezelésére?
 - Alkalmaznak-e növekedés-menedzselési stratégiákat?
 - a) zónákra osztás, b) teherbíró-képességtől függő korlátozások, c) idegenforgalmi tervezés, d) kialakítás-tervezés
 - Alkalmaznak-e szabályozói mechanizmusokat?
 - a) építési engedély környezetvédelmi szabályokkal, b) környezeti hatásra vonatkozó nyilatkozatok, c) szennyvízkezelési szabványok, d) vízgyűjtő terület védelme
 - Milyen eszközei vannak a helyi hatóságnak a fenti szabályok betartatására?

4. Milyen hatással van az idegenforgalom a biodiverzitásra?
 - Mi a projekt menedzsment-struktúrája?
 - a) közönség alapú, b) nem kormányzati szerv, c) magánszektor, d) vegyesvállalat
 - Mekkora a terület biodiverzitását fenyegető veszély?
 - Milyen projekt-megvalósítási terv hárítja el leghatékonyabban a veszélyeket?

5. Milyen hatással van az ökoturizmus az idegenforgalom fenntartható fejlődést támogató kormányzati irányelvek kidolgozására?
 - Milyen a fenntartható idegenforgalmi fejlesztések megvalósítását ösztönző jogi környezet?
 - Vannak-e olyan tervezési programok, melyekben a vidéki és a bennszülött lakosság is részt vehet?
 - Van-e ökoturisztikai terv?
 - Milyen költségvetési mechanizmusok támogatják az ökoturisztikai tervek megvalósítását?
 - Milyen képzési programok segítik elő a közösségek részvételét?
 - Milyen finanszírozási mechanizmusok támogatják a kisvállalkozások működését?

6. Hozzájárul-e az ökoturizmus a terület/régió környezeti és társadalmi helyzetének megértéséhez?
- Az értelmező jellegű tevékenységeket megbízható információkra alapozzák és kiegyensúlyozott formában tárlják?
 - Együttműködnek-e a természetvédelmi területek és a magánszektor képviselői az értelmező programok kidolgozásában?
 - Van-e a természetvédelmi területeknek értelmezési terve vagy stratégiája?
 - Tartanak-e képzést az értelmezésben részt vevő dolgozók számára?
7. Hozzájárult-e az ökoturizmus a helyi üzleti és jövedelemszerzési lehetőségek bővüléséhez?
- Milyen típusú hitelek állnak közösségi szinten a mikro- és kisvállalkozások rendelkezésére?
 - Milyen képzés áll közösségi szinten a kisvállalkozók rendelkezésére?
 - Hogyan viszonyulnak a közösségi vállalkozásokból származó előnyök és bérek a térségben működő többi vállalkozás előnyeéhez és béreihez?
 - Milyen jövedelemforrásai voltak korábban a helybelieknek és hogyan változott ez meg az ökoturizmus hatására?
8. Az ökoturisztikai vállalkozások a lakosság új szegmenseinek is kínálnak munkalehetőséget?
- Milyen üzleti és munkalehetőségei voltak korábban a marginalizálódott/vidéki embereknek?
 - Több üzleti és jövedelemszerzési lehetősége van-e a bennszülötteknek/szegény vidékieknek/nőknek?
9. Bővült-e a helyi közösségeket érő kollektív előnyök köre?
- Képességek, oktatás, egészségügy.
 - Utak, vízhálózat és egyéb fenntartható infrastruktúra.
 - Hitelek és közösségi szintű bevételi források.
 - Társadalmi tőke és a közösség szervezeti ereje.
 - Kapnak-e tájékoztatást a helyi, regionális és országos adminisztratív folyamatokról?
 - Kapnak-e tájékoztatást a megélhetési alternatívákról?
 - Fennáll-e a kockázatok és a kizsákmányolás veszélye?
10. Melyek az ökoturizmus társadalmi és kulturális hatásai?
- Értékek, jelképek és kulturális kifejezési módok tisztelete.
 - Nyelv, szokások, hagyományok megőrzése.
 - A közösség szerveződési képessége.
 - Regionális és országos szintű képviselet.
 - Hagyományos készségek és ismeretek használata.
 - Érdeklődés az agrárium iránt.
 - Belső viták, konfliktusok.
 - Bűnözés és feketekereskedelem elterjedése.
11. Javította-e az ökoturizmus az információhoz, műszaki ismeretekhez jutás lehetőségét és lehetővé tette-e a társadalmi életbe való bekapcsolódást?
- A magánszektorral, a nem kormányzati szervezetekkel és más közösségekkel kialakított stratégiai szövetségek száma.
 - A műszaki információk beszerzése céljából létrehozott kommunikációs mechanizmusok léte.
 - Milyen módon vesz részt a közösség a helyhatósági és az állami szintű tanácskozásokban?

M12. TURISZTIKAI MINŐSÍTÉSEK - PÉLDÁK

Forrás: Szörényiné Kukorelli és Ponác 2005, Pethő 2001, EBSCO Sustainability Watch - Ecotourism 2009, DOMBAY et al. 2008 alapján saját szerkesztés)

Név	Hatókör	Leírás
Green Globe 21	Több mint 100 ország mintegy 500 vállalatát és helyét díjazta.	Nemzetközi ökoturisztikai szabvány. Azokat a vállalkozásokat jutalmazza, amelyek a társadalmi felelősséget és az Agenda 21 alapelveit beépítik üzleti programjaikba. Nemcsak a minősítést elérő üzleteket jutalmazza, hanem az azt megpályázókat is.
Ecotel	Latin-Amerika, Egyesült Államok, Mexikó, Japán, India	A környezeti elkötelezettséget, hulladékgazdálkodást, energia- és vízmegtakarítást, környezetvédelmi oktatást, valamint a közösségi feladatokat vállaló szállodákat 0-5 földgömbjellel tünteti ki. A szállodákat kétévenként felülbírálják.
International Ecotourism Club		Öko-szálláshelyeket minősít, valamint összegyűjti, és honlapján elérhetővé teszi a szálláshelyeket és az utazásszervezőket. 1-5 csillaggal díjazza a pályázókat
Rainforest Alliance's Eco-Index Sustainable Tourism		Egyrészt a szálláshelyek és turisztikai létesítmények kereshető adatbázisát kezeli, másrészt olyan tanúsítvány-programokat használnak, mint például a CST és ISO14000
Sustainable Tourism International		Globális fenntartható turizmus öko-tanúsítvány program, olyan, mint a luxusszállodáknál használt Luxury Eco Certification Standard (LECS). Sustainable Tourism Eco-Certification Program™ (STEP) logo adományozása
Green Deal	Guatemala	Utazási és turisztikai tanúsítvány. "Green Deal" logo adományozása
Európai Kék Zászló (Blue Flag) Kampany	21 európai országban több mint 2750 helyet fog át; Dél-Afrika és a Karib-tenger térsége is belépett a kampányba.	Egy évre szóló ökomínősítést nyújt a magas környezetvédelmi mércét megütő, valamint egészségügyi és biztonsági berendezésekkel rendelkező tengerparti fürdőhelyeknek és kishajó-kikötőknek. Egy nemzetközi nonprofit szervezet, a Környezetvédelmi Oktatási Alapítvány működteti.
CST (Certification for Sustainable Tourism), Costa Rica	1997 óta mintegy 54 szállodának adott minősítést.	A szállodáknak 1-től 5-ig terjedő minősítést ad, a környezeti és társadalmi kritériumoknak megfelelően. E minősítési rendszernek köszönhetően javult a turisztikai vállalatok és a turisták környezeti tudatossága. A minősítettek között egyre több a nagy szálloda, amely valószínűleg túl nagy ahhoz, hogy valóban megfeleljen a fenntarthatóság követelményeinek.
Okos utazó, Galapagos, Ecuador	1999 óta a térségben közlekedő 80 hajó közül 5 kapott minősítést.	Speciális pecséttel látja el azokat az utazási irodákat és hajókat, amelyek önkéntesen pénzalapot tesznek a hajók és csónakok fenntartására és működtetésére, a kikötők fenntartására, valamint a szennyvíz és a fűtőanyag kezelésére vonatkozó speciális követelményeknek. Az Esőerdő Szövetség és egy helyi környezetvédelmi csoport közös programja.
Ecotourism Kenya's Eco-rating Scheme	Kenya	Szállodákra, öko-szálláshelyekre, táborokra/kempingekre és más szálláshelyekre alkalmazott ellenőrzésrendszer. Három osztályzatba sorolt logót ad: arany, ezüst és bronz.
Green Keys	13 ország, főleg Európából	Nemzetközi öko-címke hotelek, hostelek, táborok/kempingek és más szálláshelyek számára. "The Green Key" logó adományozása
NEAP (Nature and Ecotourism Accreditation Program)	Australia	kirándulások, vonzerők/látnivalók, hajóutak és szálláshelyek által elnyerhető tanúsítvány, mely együttműködik a GreenGlobal-ban. Háromszintű tanúsítványt ad: természeti turizmus, ökoturizmus és kiemelkedő ökoturizmus.
Nature's Best	2002 óta működik, több, mint 200 vállalkozás kapta már meg ezt az ökoturisztikai minősítést.	A Svéd Ökoturizmus Társaság által indított minősítési rendszer. A minősítés az idegenforgalmi termék igen magas színvonalát garantálja, a természetvédelemhez való hozzájárulás, a környezet szempontjából kedvezőbb utazási módok és a célállomás értékeinek megőrzésének együttes figyelembevételével.

Név	Hatókör	Leírás
Forum Anders Reisen, Németország	Kis és közepes méretű utazásszervezők.	Célja, hogy a turizmus környezetileg és társadalmilag is fenntartható legyen.
PAN Park kezdeményezés	Eddig kevés park kapta meg ezt a minősítést.	Alapötlete a természetvédelem és a turizmus összeházasítása összeurópai szinten. Értékké kívánja tenni az európai természetet. Célja: gazdasági ösztönzők kialakítása a természetvédelem számára azért, hogy a turizmust a természet veszélyeztető tényezőiből lehetőséggé formálja át. A minősítéshez egy területnek minimum 20 ezer hektárosnak és természet közeli állapotúnak kell lennie.
Europarc (European Charter for Sustainable Tourism in Protected Areas)	119 védett terület került díjazásra 13 országból	Célja: partnerség kialakítása a védett terület kezelő szerve és a térségben működő, turizmusban érintett szereplők között. Az elismerést bármelyik védett terület megkaphatja méretétől és védettségi státuszától függetlenül.
STEP (Sustainable Tourism Eco-certification Program)	Egyesült Államokon kívüli idegenforgalmi szolgáltatók	A Sustainable Travel International dolgozta ki az Egyesült Államokon kívüli idegenforgalmi szolgáltatók számára. A vállalkozások környezeti, gazdasági és társadalmi-kulturális hatásait méri.
GTBS (Green Tourism Business Scheme) (Együttműködik a VISIT- tel.)	Többnyire szálláshelyek és idegenforgalmi célterületek szereztek meg a minősítést.	A legnagyobb, idegenforgalmi vállalkozásokat tömörítő szervezet, Európában több száz taggal. A tagok elkötelezték magukat tevékenységük környezeti hatásainak csökkentése iránt. A vállalkozásokat két évente vizsgálják meg a környezetvédelmi szakfelügyelők és azokat 120 szempont szerint értékelik.
VISIT (Voluntary Initiative for Sustainability in Tourism)	Luxembourg Ecolabel, Swiss Ecolabel, Dutch Ecolabel, UK Ecolabel, French & Danish Ecolabel, Latvian Ecolabel, Italian Ecolabel	Az EU által finanszírozott LIFE projekt keretén belül hozták létre, az öko-címkék egyesítésére. Célja együttműködés kialakítása a különböző kezdeményezések között, amelyek a turizmus területén működnek és a fenntarthatóság irányába mutatnak. 2004-ben alakult, több mint 2000 turisztikai vállalkozás a tagja. Támogatja és propagálja a különböző minősítési rendszereket. A minősítés során 21 követelménynek kell megfelelni.

M13. A TURISZTIKAI TERVEK FŐBB JELLEMZŐI

Forrás: Lengyel 2002, 18.

A terv megnevezése	Tartalma	Megválaszolandó fő kérdések	Időtáv	Szint	Finanszírozási forrás: a terv elkészítése	Finanszírozási forrás: a terv megvalósítása	Egyéb
Koncepció	A turizmus helye az ország/térség életében. Távlati fejl. célok	Mit (tűzünk ki hosszú távon elérendő célként)?	Hosszú (10 év felett)	Ország, régió, megye, kistérség	Állami	A koncepción alapuló prog-ram rögzíti	Nemzeti szinten: turizmuspolitika vagy -stratégia
Fejlesztési program 1. Stratégia	Középtávú célok + a megvalósítás feltételrendszere	Mikor? Mit? Hogyan? Kivel? Miből?	Közép (4-9 év)	Kistérség, megye, régió, ország	Állami	Állami (közcéllú fejl.) és magán	Alulról-felfele irányuló tervezési folyamat javasolt
2. Operatív fejlesztési program	A stratégián alapuló konkrét projekt javaslatok + források	Mikor? Mit? Hogyan? Kivel? Mennyiért?	Közép (4-9 év)	Kistérség, megye, régió, ország	Állami	Állami és magán	Alulról-felfele irányuló tervezési folyamat javasolt
Projekt	Beruházási/fejlesztési tervjavaslat konkrét termékre, témára vagy létesítményre	Ki? Mit? Hogyan (akar konkrétan beruházni/fejlesztetni)?	Rövid (1-3 év)	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	(Környezeti hatásv., műszaki-gazd.-i tanulm., marketing terv)
Megvalósíthatósági tanulmány (projekt részeként vagy önállóan)	Ktg-haszon elemzések és hatástanulmányok, kiv.-i tervek, eng.-k, beruházó, üzemeltető	Biztosíthatók-e a beruházáshoz/fejlesztéshez a feltételek?	Rövid	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	Minden tervfajtaához megkövetelhető
Üzleti terv (projekt részeként vagy önállóan)	Az üzemeltetés gazd.-i és személyi feltételei, várható működési eredm., marketing terv	Működőképes-e a beruházás?	Rövid és közép	Termék, téma, létesítmény: helyi vagy térségi szinten	Állami + magán	Állami és magán	Nyereségorientált beruházásoknál kötelező

M14. ÖKOTURISZTIKAI TERMÉK KATEGÓRIÁK

Forrás: Jancsik 2003, 59.

Termék	Programok	Piaci szegmens	Fő motiváció	Szabadidőigénye
Természeti értékekre épülő termék (pl. tanösvény)	Állatmegfigyelés (pl. madarak) Botanikai túra Gyógynövénytúra Természetjárás Földtani értékek tanulmányozása	Természet értékek iránt érdeklődők Természetjárók Természetvédő szervezetek tagjai	Természeti értékek megismerése	1 napostól akár több hétig
Kultúrtörténeti értékekre épülő termék	Népi hagyományok, szokások, örökségek Helyi gasztronómia Népi mesterségek Népi kultúrtörténeti emlékek Népi gazdálkodási módok	Kulturális értékek, hagyományok megismerése	Kulturális értékek megismerése	1 napostól akár több hétig
Erdei iskola	Környezettan, környezet oktatás Környezeti nevelés	Általános és középiskolások Környezet, természetvédelmet hallgató főiskolások, egyetemisták Pedagógusok Gyermekek családok	Ismeretszerzés Tanulás Hétköznapi zöld kalauz megismerése Tapasztalatszerzés	1 napostól akár több hétig
Környezetvédelmi tábor	Megőrzési, védelmi programok (work camp) Madárgyűrűző tábor „Csináljuk együtt” – környezetszépítő, építő táborok	Általános és középiskolások Környezet, természetvédelmet hallgató főiskolások, egyetemisták Természet, környezetvédelem, kulturális értékek védelme iránt elhivatottak	Ismeretszerzés Tanulás Hétköznapi zöld kalauz megismerése Tapasztalatszerzés	1-2 hét
Kutatóprogram	Geológiai kutatás (pl. barlangok) Botanikai kutatás (pl. orchidea) Zoológiai kutatás (pl. ornitológia) Régészeti kutatás (pl. népi épületek)	Szakemberek Környezet-, természetvédelmet, népművészetet stb. hallgató főiskolások, egyetemisták	Kutatás, tudományos ismeretek szerzése (pl.faj megfigyelések)	Több naptól több hétig
Ökoaktív turizmus	Lovaglás Kerékpározás Hegymászás, „extrém”sportok	Aktív sportot kedvelők	Természetet kedvelők Sportolást, aktivitás keresők	Egy naptól több napig

A magyarországi ökoturizmus fő formái (Lengyel 1997, 48.)

TERMÉK	JELLEMZŐK	HELYSZINEK	PIACI SZEGMENS
1. GYÓGYTURIZMUS	3-,4- és 5 csillagos gyógyszállók kiegészítő szolgáltatásokkal, animáció	gyógyfürdőhelyek.	biztosított és egyéni betegek (B, K - Skandinávia, Ausztria, Németo., Hollandia)
2. TERMÁLTURIZMUS	fitness központok termálfürdőkkel és sok sportlehetőséggel, animáció	termálforrással rendelkező települések	jó kondíció fenntartására törekvő középosztálybeliek (B*, K - 2, 3*)
3. TERMÉSZETJÁRÁS	ép természet, turistautak és -szállások	erdős és hegyes vidékeink, természeti ritkaságok, természetvédelmi területek	természetbarát társaságok, zöldek, iskolák (B, K - 1*, 2*)
4. NEMZETI PARKOK LÁTOGATÁSA	Zónásított nemzeti parkok, tájékoztatás, ellenőrzés	Nemzeti parkjaink	Szakmai és természet – kultúra iránt érdeklődő rétegek (B, K)
5. KERÉKPÁR TURÁK	kerékpárút és kapcsolódó szolgáltatások	az ország egész területén	(B, K - 1*, 2*)
6. KEMPINGEZÉS	szép természeti környezet, nemzetközi normák szerinti infrastruktúra és felszereltség, animáció	a jelenlegi campingek (felújítás után), ujak bárhol, attrakciók mellett (tavak, folyók, termálfürdők, stb.)	camping klubok tagjai és egyéni kempingezők (B, K - 1, 2)
7. VIZISPORTOK	jól felszerelt kikötők és strandok, üdülőfaluk és más szálláshely, animáció	Balaton, többi tavaink, folyóink	vitórlás klubok, egyéni vitórlázók, szörfözők, evezős sportok kedvelői (B, K -1, 2)
8. HORGÁSZÁS	jó halállomány és stégek, nemzetközi szabályok, horgászfalvak és változatos szálláshelyek, szervezett halátvétel	Balaton, többi tavaink, folyóink, holtágak	horgász klubok, egyéni horgászok (B, K - 1, Németo.)
9. LOVAGLÁS	jó lóállomány, fedett lovardák, versenypályák, túraútvonalak odaillő szálláshelyekkel és szolgáltatásokkal	az ország egész területén	lovas klubok, hobbi lovasok (B, K - 2)
10. VADÁSZAT	jó vadállomány, vadászházak, kísérők, trófea-bírálat, kiegészítő szolgáltatások	a meglévő vadászati területeken	vadász egyesületek, egyéni vadászok (B, K - 2)
11. KULTURÁLIS TURIZMUS	fesztiválok, történelmi játékok, falu-napok, műemlék túrák, folklór túrák,	az ország egész területén	zenebarátok, művészeti iskolák, kulturális egyesületek, klubok, emigráció (B, K - 1, 2, 3, 4)

TERMÉK	JELLEMZŐK	HELYSZINEK	PIACI SZEGMENS
12. BORTÚRÁK	eredet-védett borok, fogadásra felkészült pincék, vegyes szállás, animáció	történelmi borvidékek	borrendek, más borkedvelők (B, K - főleg Ausztria, Németo., 2*)
13. FALUSI TURIZMUS	együttélés felkészült falusi családokkal	falvaink	városi lakosság (B, K - Ausztria, Németo., 1)
14. KONGRESSZUS ÉS INCENTÍV UTAZÁS ÖKOLÓGIAI TÉMÁKBAN	igényes szálláshely és változatos programok, szakmai tájékoztatás	(Városi kongresszusi központok +) természeti értékeket és kuriózumokat kínáló kirándulóhelyek	Kulturális, tudományos és más ökológia iránt érdeklődő partnerek (B, K)
15. CSALÁDI ÜDÜLÉS	vízparti üdülőfalu, szép természeti környezet, gyermek medence, játszóterek és -termek, animáció	Balaton, folyók és belső tavak környéke	kisgyermekes családok (B*, K-szomszédos és észak-európai országok)
16. GYERMEK-ÜDÜLÉS	üdülőközpontok állandó épületekkel és/vagy sáttortáborok, sport- és kulturális programok felügyelettel, animáció	Vízpartok, erdők, falvak és tanyák, gyermek-üdülők	iskolai tanulók (B, K - 1, 2)
17. IFJÚSÁGI TURIZMUS	csoportos, olcsóbb szállás és változatos programok, animáció	Az ország egész területén	15-25 éves korosztály (B, K - 1, 2, 3, 4)
18. 3.KOROSZTÁLY TÚRÁK	szállodai szintű szállás, kulturális animáció	Az ország egész területén	nyugdíjas klubok és egyetemek, szakszervezetek (B, K-1, 2, 3)
19. VALLÁSI TURIZMUS	vallási központok és emlékhelyek, egyházi szolgáltatások	egyházi központok és valamennyi település ahol a fogadásra felkészül az egyház	különböző egyházak tagjai és hívei (B*, K*)
20. MAGYAR MOZAIK	körutazás változatos vonzerők körül	az ország egész területén	körutazók, felfedezők (B*, K*)

(B) = belföldi turisták, (K) = külföldi turisták, ezen belül: (1) = szomszédos országok, (2) = Ny.Európa, (3) = É.Amerika, (4) = Japán, * = hosszabb távon

M15. A TÖRTÉNETI KULTÚRTÁJELEMEK FELMÉRÉSI ÍVE

Forrás: Ilyés (2001)

Hely: (dülő / község / kistérség / járás / megye / régió / ország)	Földhasználati típus: (szántó / kaszáló / legelő / erdő / gyümölcsös / szőlő / kert / nádas / terméktelen / parlag / ugar / település stb.)	Térképi szelvény száma ill. koordináta:	Felmérési év száma:
A terület tulajdonjogi viszonyai:			
Kor / kultúrtájtörténeti korszak: Kr. e. 5000 - 1800: neolitikum Kr. e. 1800 - 1500: rézkor Kr. e. 1500 - 750: bronzkor Kr. e. 750 - 500: vaskor (Hallsatt) Kr. e. 500 - 12: vaskor (La Tène) Kr. e. 12 - Kr. u. 280: római császárkor Kr. u. 280 - 400: késő antik kor 400 - 900: korai középkor 900 - 1300: virágzó középkor 1300 - 1500: késő középkor 1500 - 1800: korai újkor 1800- : legújabb kor	pontszerű elem vonalas elem felületi elem (a megfelelő kategória x jellel jelölve)	Reliktum: recens fosszilis (a megfelelő kategória x jellel jelölve)	
Objektum (pl. épület, kőfejtő, szántóföldi mezsgye, kenderáztató tó)	Objektumcsoport (pl. házcsoportok, gyümölcsösök, szántóföldi reliktumterület, sövénytáj, tetőtáj)	Funkcionális elem-együttes része (pl. egykori tanya épületei, gazdálkodási terei v. azok nyomai; bányarevier, funkcionálisan összefüggő montanogén tájelemek: épületek, aknák, meddőhányók stb.)	
Leírás: (terület / nagyság / forma / az objektum tipikus, a régióra jellemző és speciális tulajdonságai / állapot / jelenlegi funkció / bemutatásra, megismertetésre alkalmas-e (nagyon jól, jól, alig, nem))			
Kultúrtörténeti és/vagy természeti, ökológiai funkció és jelentőség: (műemléki érték a műemléki törvények szerint / védendő természeti érték a természetvédelmi, tájvédelmi stb. törvények alapján)	Jelentősége és hozzájárulása a recens kultúrtáji képhez: (potenciálisan megfelelhet a tudományos kutatás, az ismeretterjesztés, az oktatás, a pihenés és élményszerzés követelményeinek. Hozzájárulhat a táj / régió identitásához: A táj- ill. a településképet meghatározó / régiótipikus ill. - specifikus / a mindennapi élet emléke / egykor a megélhetés szempontjából volt fontos / egyedüli (unikális) / tudományosan informatív, esztétikai-művészi szempontból értékes / különösen alkalmas bemutatásra.)		
Veszélyeztettség/érzékenység: (korábban gyakori kultúrtáji elem fogyatkozóban / ritkává vált vagy egyedi / szétesés vagy vandalizmus veszélyezteteti / biztosítása vagy restaurálása szükséges / a konkuráló területhasználatok miatt potenciálisan vagy jelenleg is veszélyeztetett)			
A védelem/gondozás irányelvei: (a környékén kímélő erdészeti ill. mezőgazdasági hasznosítás / a sövényeknél és facsoportoknál fennmaradást szolgáló szakszerű intézkedések / az épületeknél szakszerű műemlékvédelmi kezelés stb.) A fejlesztés stratégiai: (a védelem és gondozás konkretizálása az érvényes törvények és jogszabályok alapján / elő kell készíteni az objektum rekreációs hasznosítását és az oktatásba/ismeretterjesztésbe való bekapcsolását különösen azokon a területeken ill. településeken, ahol már van turizmus)	Lehetséges törvényes védettségi kategóriák: (az érvényes műemléki, táj- és természetvédelmi kategóriák szerint)		
Dokumentáció: Fotó Helyszínrajz Áttekintő térkép (a dokumentumok megléte esetén x jellel jelölve)			
A felmérést végző intézet és munkatársai:	A felmérés dátuma:		

M16. AZ EGYEDI TÁJÉRTÉK KATASZTEREZÉS ADATLAPJA

Forrás: MSZ 20381:2009

Település neve		Megye	
Jelzet		Előzmény	
Nemzeti park igazgatóság			
Egyedi tájérték megnevezése			
Fő típus			
Típus(ok)			
Alaptípus(ok)			
Fajta (fajták)			
Pontos helyszín			
Helyrajzi szám		EOV-koordináták	X:
			Y:
Főbb jellemzők			
Kor/Keletkezés időpontja			
Állapot			
Veszélyeztetettség			
Szükséges intézkedés			
Tulajdonos			
Kezelő			
Adatfelvevő			
Adatfelvétel időpontja és körülményei			
Adatforrás(ok)			
Önkormányzat állásfoglalása			
Megjegyzés			

M17. TÁJ PREFERENCIA KÉRDŐÍV**Táj preferencia kérdőív – turizmus szempontú**Általános adatok:

- a. Neme: férfi nő (aláhúzással)
- b. Kora: 25 év alatt 25-30 éves 31-40 éves 41-50 éves idősebb (aláhúzással)
- c. Végzettsége:
- d. Foglalkozása:
- e. Lakóhely, megye
- f. Lakóhelye típusa: falu - község - nagyközség - kisváros - város
megyeszékhely - főváros (aláhúzással)
- g. Mennyi szabadidővel, szabadsággal rendelkezik egy évben?
- h. Átlagosan hányszor utazik pihenési, kikapcsolódási céllal egy évben? (aláhúzással)
1 alkalommal - 2-3 alkalommal - 4 vagy több alkalommal
- i. Hol tölti/töltötte nyári/téli szabadságát 2009-ben? (felsorolás)
Magyarországon:.....
Külföldön:.....
- j. Általában milyen jellegű tájat kedvel, tart vonzóknak? (aláhúzással, minden oszlopból egyet)

Hegyvidéki	Erdős, zárt	Természeti terület	Tengerpart, napsütés
Dombvidéki	Félig zárt	Átmeneti, természeti és épített	Vidéki térségek, falvak
Sík	Nyílt	vegyesen	Nagyvárosok, történelmi városok
		Épített környezet	

- k. Melyik turizmusfajta kedveli? Pontozza 1-től 5-ig az alábbi típusokat aszerint, hogy mennyire preferálja (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más turizmusfajtaival is az Egyéb mező kitöltésével.

Turizmus típus	Pontszám	Turizmus típus	Pontszám
Vallási turizmus		Természeti turizmus, természetjárás	
Történelmi városok meglátogatása		Kerékpáros turizmus	
Világörökségi helyszínek felkeresése		Vízi turizmus	
Üzleti turizmus		Lovas turizmus	
Bor és gasztronómiai célú utazás		Golf turizmus	
Kempingturizmus		Horgászturizmus	
Egészségturizmus (Wellness, spa)		Vadászturizmus	
Sportturizmus (sportrendezvény meglátogatása)		Ökoturizmus	
Kaland turizmus (pl. vadvízi evezés)		Falusi és agroturizmus	
Kastélyok, kúriák, várak felkeresése		Rendezvények felkeresése	
Egyéb:		Egyéb:	

- l. Melyik turizmusfajta próbálta már ki az utazásai során? (1 pont: soha, 2 pont: néhányszor, 3 pont: rendszeresen)

Turizmus típus	Pontszám	Turizmus típus	Pontszám
Vallási turizmus		Természeti turizmus, természetjárás	

Történelmi városok meglátogatása		Kerékpáros turizmus	
Világörökségi helyszínek felkeresése		Vízi turizmus	
Üzleti turizmus		Lovas turizmus	
Bor és gasztronómiai célú utazás		Golf turizmus	
Kempingturizmus		Horgászturizmus	
Egészségturizmus (Wellness, spa)		Vadászturizmus	
Sportturizmus (sportrendezvény meglátogatása)		Ökoturizmus	
Kaland turizmus (pl. vadvízi evezés))		Falusi és agroturizmus	
Kastélyok, kúriák, várak felkeresése		Rendezvények felkeresése	
<i>Egyéb:</i>		<i>Egyéb:</i>	

m. Milyen közlekedési eszközt preferál?

A nyaralóhely eléréséhez itthon:

A nyaralóhelyen itthon:

A nyaralóhely eléréséhez külföldön:

A nyaralóhelyen külföldön:

n. Magyarországon melyik tájegységet kedveli a legjobban? (maximum 3 válasz adható)

.....

Melyik a legkedveltebb külföldi tája? (maximum 3 válasz adható) Ha nincs, kérem hagyja üresen!

.....

o. Melyik magyarországi nemzeti parkban járt legutoljára? (megnevezés és a látogatás éve – ha nem emlékszik pontosan mikor volt, akkor a következő formátumot használja: kb. évszám-évszám)

.....

Milyen érték, látványosság vonzotta oda?

.....

Milyen programon vett részt? (aláhúzással, értelem szerűen többet is megjelölhet)

erdei iskola	tanösvényi séta egyénileg	bemutatóhely meglátogatása egyénileg
egyéni kirándulás	tanösvényi séta vezetéssel	bemutatóhely meglátogatása vezetéssel
vezetett program,	vizitúra egyénileg	vizitúra szervezeten, vezetéssel
séta	verseny	csillagászati megfigyelés
állat megfigyelés	kiállítás	madármegfigyelés, madárgyűrés
növény megfigyelés	előadás	jeles napi program

Egyéb:

Az egyes tájelemek szerepe az utazási döntésben.

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan).

Tájértékek és -jellemzők	Magyarországi utazás esetén	Külföldi úti cél választása esetén
1. Élővilág (biológiai) értékei: növények, állatok, emberek		
2. Szabadidős-vizisport-sport tevékenységhez kapcsolódó értékek, létesítmények: strand, fürdőzők, csúszda, vitorlás stb.		
<i>Ha 3 vagy annál több pontot adott, kérem írja le, mely értékek, létesítmények a legfontosabbak az Ön számára:</i>		
3. Természeti értékek, például hegy, folyó, öböl, sziget (Somló-hegy, Tihanyi öböl, Bodrog stb.)		
<i>Ha 3 vagy annál több pontot adott, kérem írja le, mely értékek, a legfontosabbak az Ön számára.</i>		
4. A táj jellege:		
a. „természet-közeli táj” : például: erdő, nádas stb.		
b. mezőgazdasági (művelés alatt álló terület) és kultivált terület:		
i. hagyományos, tájjelegű (tradicionális, területhasználat, tájhasználat) tájjellegbe illő: például: kis-, zártkertek: szőlő, gyümölcsös		
ii. nem tájjelegű:		
• nagyüzemi gazdálkodáshoz kapcsolódó elemek: nagyüzemi táblákban történő gabonatermesztés (búza, rozs, kukorica)		
• művészi-szórakoztatási-szabadidős céllal épült: templomkert, virágoskert, park		
5. Épített táj (település tájképe), egyéb mesterséges (ember által épített) objektumok:		
a. Komplex épített tájkép: teljes településkép, utcatorok, utca részlet, épületek – épített, de tájjelegű		
b. Történeti jelentőségű objektumok		
i. Régi már nem funkcionáló, illetve hagyományos épített, elsősorban esztétikai értékkel bíró objektumok: templom-, palota, romok, mosóház, régi épületek, kápolna, kolostor stb.		
ii. Recens és/vagy történeti jelleggel is bíró, de ma is funkcionáló objektumok:		
- (kultur) történeti jelentőséggel is bíró, de funkcionáló		
• vallási: templom		
• agrár: pince, bor, borászat, présházak		
• közlekedési létesítmények, értékek: móló, kikötő, hajóállomás, hajó		
• épületek: szálloda		
- „ma” épült értékek		
• minden napi funkciót kielégítő objektumok: kultúrház, posta, tájház, étterem, szálloda, ABC stb.		
• turisztikai objektumok: például: kilátó, múzeum, szobor		

A turisztikai kínálat összetevőinek jelentősége és minőségének kritériumai.

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más összetevőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Összetevő	Fontossága: mennyire jelentős tényező?		Minősége: mennyire fontos a minősége?	
	Itthon	Külföldön	Itthon	Külföldön
Érintetlen természet				
Kedvesség az étteremben				
Szép állomás (vasúti, autóbusz stb.)				
A szállodai személyzet figyelmessége				
A szolgáltatók kedvessége, figyelmessége a közlekedési eszközökön és az üzletekben				
Nyugalom				
Tiszta levegő				
A helyi lakosok vendégszeretete				
A szép táj				
Az információ szolgáltatás				
A kiránduló útvonalak hálózata				
Közösségi közlekedés				
A szálláshelyszolgáltatás rendszere				
Különleges közlekedési eszközök: libegő, kisvasút, lovaskocsi - lovasszán stb.				
Gépkocsival való elérés				
Vásárlási lehetőségek				
Változatos kulturális kínálat				
Változatos sportolási kínálat				
Animátorok munkája				
Éjszakai élet				
Vezetés (múzeumi vezetés, városi séta, vezetés természeti területeken)				
<i>Egyéb:</i>				
<i>Egyéb:</i>				
<i>Egyéb:</i>				
<i>Egyéb:</i>				
<i>Egyéb:</i>				

Mi zavarja leginkább pihenés, nyaralás közben? - 1. Településen

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire zavaró az Ön számára a nyaralóhelyen (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más zavaró tényezőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Zavaró tényező	Pontszám	Zavaró tényező	Pontszám
Nagy gépjármű forgalom		Udvariatlan kiszolgálás	
Építkezés zaja		Parkolóhelyek hiánya	
Gépjárművek kipufogógáza		Rongálás	
Hulladékgyűjtő edények hiánya		Zsúfoltság a bemutatóhelyeken	
Túlsordult hulladékgyűjtő edények		Kültéri reklámok, táblák	
Szemetelés		Kellemetlen szagok	
Gyárak, üzemek kibocsátásai		Por, szennyezett levegő	
<i>Egyéb:</i>		<i>Egyéb:</i>	
<i>Egyéb:</i>		<i>Egyéb:</i>	

Mi zavarja leginkább pihenés, nyaralás közben? - 2. Természetben

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire zavaró az Ön számára a nyaralóhelyen.

(1 legkevésbé, 5 meghatározóan)

Zavaró tényező	Pontszám	Zavaró tényező	Pontszám
Nagy gépjármű forgalom		Udvariatlan kiszolgálás	
Építkezés zaja		Parkolóhelyek hiánya	
Gépjárművek kipufogógáza		Rongálás	
Hulladékgyűjtő edények hiánya		Zsúfoltság a bemutatóhelyeken	
Túlsordult hulladékgyűjtő edények		Kültéri reklámok, táblák	
Szemetelés		Kellemetlen szagok	
Gyárak, üzemek kibocsátásai		Por, szennyezett levegő	
<i>Egyéb:</i>		<i>Egyéb:</i>	
<i>Egyéb:</i>		<i>Egyéb:</i>	

Köszönjük együttműködését!

M18. A TÁJ PREFERENCIA KÉRDŐÍV EREDMÉNYEI

Forrás:saját szerkesztés

Általános adatok (a-i kérdések)	2009/2010	2014/2015
Kitöltők száma Σ=156 fő	82 fő	74 fő
Nem	14,6% férfi (12 fő) 85,4 % nő (70 fő)	10,8% férfi (8 fő) 89,2 % nő (66 fő)
Kor	23-59 év Átlag életkor: 40,4	26-63 év Átlag életkor: 45,2
Végzettség	középfokú és felsőfokú	
Foglalkozása		
Lakóhely, megye	Bács-Kiskun (9 fő), Borsod-Abaúj-Zemplén (7 fő), Békés (14 fő), Csongrád (8 fő), Fejér (13 fő), Győr-Moson-Sopron (12 fő), Jász-Nagykun-Szolnok (23 fő), Komárom-Esztergom (7 fő), Pest (43 fő), Szabolcs-Szatmár-Bereg (3 fő), Tolna (4 fő), Vas (2 fő), Veszprém (5 fő) és Zala (6 fő) megyék	
Lakóhelye típusa	Falu: 9 fő, 10,97% Község: 20 fő, 24,39% Nagyközség: 0 Kisváros: 9 fő, 10,97% Város: 39 fő, 47,56% Főváros: 5 fő, 6,09%	Falu: 6 fő, 8,10% Község: 32 fő, 43,24% Nagyközség: 0 Kisváros: 3 fő, 4,05% Város: 24 fő, 32,43% Főváros: 9 fő, 12,16%
Mennyi szabadidővel, szabadsággal rendelkezik egy évben?	21 napnál kevesebb: 8 fő, 9,75% 21-35 nap: 62 fő, 75,60% 35-60 nap: 9 fő, 10,97% 60 napnál több: 3 fő, 3,65%	21 napnál kevesebb: 4 fő, 6,75% 21-35 nap: 65 fő, 87,83% 35-60 nap: 5 fő, 6,75% 60 napnál több: 0 fő
Átlagosan hányszor utazik pihenési, kikapcsolódási céllal egy évben?	1 alkalommal: 26 fő, 31,70% 2-3 alkalommal: 43 fő, 52,43% 4 vagy több alkalommal: 13 fő, 15,85%	1 alkalommal: 22 fő, 26,82% 2-3 alkalommal: 41 fő, 55,40% 4 vagy több alkalommal: 11 fő, 14,86%
Hol tölti/töltötte nyári/téli szabadságát 2009/2014-ben?	Itthon: 1. Balaton, Balaton-felvidék 2. Észak-Magyarország 3. Tisza-tó Külföldön: 1. Horvátország 2. Ausztria 3. Olaszország	Itthon: 1. Balaton, Balaton-felvidék 2. Tisza-tó 3. Észak-Magyarország Külföldön: 1. Horvátország 2. Szlovákia 3. Ausztria

j kérdés : Általában milyen jellegű tájat kedvel, tart vonzónak?

Domborzat szerint:			Befolyásoltság szerint:		
	2009/2010	2014/2015		2009/2010	2014/2015
Hegyvidéki	93,90%	89,18%	Természeti terület	52,43%	54,05%
Dombvidéki	6,09%	10,81%	Átmeneti, természeti és épített vegyesen	40,24%	36,48%
Sík	0	0	Épített környezet	7,31%	9,45%
Borítottság szerint:			Jelleg szerint:		
	2009/2010	2014/2015		2009/2010	2014/2015
Erdős, zárt	41,46%	44,59%	Tengerpart, napsütés	29,26%	37,83%
Félig zárt	48,78%	51,35%	Vidéki térségek, falvak	41,46%	43,24%
Nyílt	9,75%	4,05%	Nagyvárosok, történelmi városok	29,26%	18,91%

k kérdés: Melyik turizmusfajta kedveli? Pontozza 1-től 5-ig az alábbi típusokat aszerint, hogy mennyire preferálja (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más turizmusfajtaival is az Egyéb mező kitöltésével.

Turizmus típus	Pontszám átlag			Turizmus típus	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Vallási turizmus	1,88	1,78	1,83	Természeti turizmus, természetjárás	4,23	4,28	4,255
Történelmi városok meglátogatása	3,94	4,16	4,05	Kerékpáros turizmus	2,94	3,64	3,29
Világörökségi helyszínek felkeresése	3,88	3,97	3,925	Vízi turizmus	2,47	2,64	2,555
Üzleti turizmus	1,82	1,72	1,77	Lovas turizmus	2,70	2,48	2,59
Bor és gasztronómiai célú utazás	2,94	3,07	3,005	Golf turizmus	1,47	1,27	1,37
Kempingturizmus	2,29	2,04	2,165	Horgászturizmus	2,00	2,18	2,09
Egészségturizmus (Wellness, spa)	3,41	3,57	3,49	Vadászturizmus	1,64	1,72	1,68
Sportturizmus (sportrendezvény meglátogatása)	2,47	3,12	2,795	Ökoturizmus	2,52	2,71	2,615
Kaland turizmus (pl. vadvízi evezés)	2,47	2,54	2,505	Falusi és agroturizmus	2,23	2,51	2,37
Kastélyok, kúriák, várak felkeresése	4,52	4,73	4,625	Rendezvények felkeresése	3,64	3,61	3,625
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem kedveli, 2 pont = kevésbé kedveli, 3 pont = átlagosan kedveli, 4 pont = eléggé kedveli, 5 pont = leginkább kedveli.

Σ= a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

l kérdés: Melyik turizmusfajta próbálta már ki az utazásai során? (1 pont: soha, 2 pont: néhányszor, 3 pont: rendszeresen)

Turizmus típus	Pontszám átlag			Turizmus típus	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Vallási turizmus	1,11	1,11	1,11	Természeti turizmus, természetjárás	2,41	2,52	2,465
Történelmi városok meglátogatása	2,23	2,35	2,29	Kerékpáros turizmus	1,70	1,82	1,76
Világörökségi helyszínek felkeresése	2	2,14	2,07	Vízi turizmus	1,29	1,39	1,34
Üzleti turizmus	1,52	1,41	1,465	Lovas turizmus	1,47	1,24	1,355
Bor és gasztronómiai célú utazás	1,64	1,74	1,69	Golf turizmus	1,00	1,00	1,00
Kempingturizmus	1,52	1,28	1,4	Horgászturizmus	1,47	1,35	1,41
Egészségturizmus (Wellness, spa)	1,35	1,61	1,48	Vadászturizmus	1,23	1,17	1,2
Sportturizmus (sportrendezvény meglátogatása)	1,47	1,32	1,395	Ökoturizmus	1,41	1,84	1,625
Kaland turizmus (pl. vadvízi evezés))	1,11	1,26	1,185	Falusi és agroturizmus	1,64	1,72	1,68
Kastélyok, kúriák, várak felkeresése	2,41	2,53	2,47	Rendezvények felkeresése	2,35	2,47	2,41
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-3-ig: 1 pont = soha, 2 pont = néhányszor, 3 pont = rendszeresen.

Σ= a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

m kérdés: Milyen közlekedési eszközt preferál? Több válasz is lehetséges!

	gép- kocsi	autó- busz	vonat	vízi jármű	kerékpár	gyalogos	repülő- gép
A nyaralóhely eléréséhez belföldön	128	45	62	0	5		
A nyaralóhelyen belföldön	72	31	31	9	31	109	
A nyaralóhely eléréséhez külföldön	91	55	36	0	9		55
A nyaralóhelyen külföldön	63	36	9	0	36	82	

(A 156 válaszadó egyesített válaszai. Szürke cella: adott kérdésben nem értelmezhető.)

n kérdés:

Magyarországon melyik tájegységet kedveli a legjobban? (maximum 3 válasz adható)		Melyik a legkedveltebb külföldi tája? (maximum 3 válasz adható) Ha nincs, kérem hagyja üresen!	
Felsorolás	Említések száma	Felsorolás	Említések száma
Balaton, Balaton-felvidék	142	Olaszország, Toscana	31
Északi-középhegység: Mátra, Bükk, Zemplén	124	Lengyelország	8
Bakony	14	Csehország	19
Kisalföld	8	Franciaország	22
Alföld	27	Erdély:erdélyi hegyvidék	39
Hortobágy	42	Ausztria	47
Duna-kanyar, Börzsöny, Pilis	71	Horvát tengerpart	83
Velencei-tó	44	Spanyolország	9
Mecsek	13	Peru	3
Tokaj-hegyalja	11	Egyiptom	7
Órség	7	Görög szigetek	16
Zalai-dombság	3	Alpok (francia, osztrák)	72
Tisza-tó	32	Tátra	21
Budai-hegyek	6	Szlovák Paradicsom	17
Kis-Balaton	4		

o kérdés:

Melyik magyarországi nemzeti parkban járt legutoljára? (megnevezés és a látogatás éve – ha nem emlékszik pontosan mikor volt, akkor a következő formátumot használja: kb. évszám-évszám)				Milyen érték, látványosság vonzotta oda?			
Felsorolás	Említések száma			Felsorolás	Említések száma		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Hortobágyi NP	28	32	60	Konkrét vonzerő	47	32	79
Balaton-felvidéki NP	31	25	56	Jó levegő, természet	34	21	55
Kiskunsági NP	11	23	34	Táj, szép táj	52	38	90
Duna-Ípoly NP	32	15	47	Tágas látóhatár, csend, nyugalom	41	17	58
Fertő-Hansági NP	21	29	50	Erdő	29	24	53
Körös-Maros NP	20	23	43	Növényzet, állatvilág	21	43	64
Órségi NP	13	8	21	Barlang	16	7	23
Aggteleki NP	16	7	23				

Milyen programon vett részt? (aláhúzással, értelem szerűen többet is megjelölhet):

Felsorolás	Említések száma Σ			Felsorolás	Említések száma Σ		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
erdei iskola	11	7	18	kiállítás	15	8	23
egyéni kirándulás	32	47	79	előadás	5	0	5
vezetett program, séta	5	18	23	bemutatóhely meglátogatása egyénileg	39	26	65
állat megfigyelés	36	27	63	bemutatóhely meglátogatása vezetéssel	23	24	47
növény megfigyelés	29	14	43	vizitúra szervezeten, vezetéssel	0	1	1
tanösvényi séta egyénileg	49	28	77	csillagászati megfigyelés	0	0	0
tanösvényi séta vezetéssel	27	16	43	madármegfigyelés, madárgyűrűzés	12	9	21
vizitúra egyénileg	0	0	0	jeles napi program	23	17	40
verseny	0	0	0	egyéb			

Az egyes tájlemek szerepe az utazási döntésben - Magyarországi utazás esetén

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan).

Tájértékek és -jellemzők	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
1. Élővilág (biológiai) értékei: növények, állatok, emberek	3,94	4,05	3,995
2. Szabadidős-vizisport-sport tevékenységhez kapcsolódó értékek, létesítmények: strand, fürdőzők, csúszda, vitorlás stb.	3,47	3,82	3,645
3. Természeti értékek, például hegy, folyó, öböl, sziget (Somló-hegy, Tihanyi öböl, Bodrog stb.)	4,35	4,35	4,35
4. A táj jellege:			
a. „természet-közeli táj” : például: erdő, nádas stb.	3,82	3,94	3,88
b. mezőgazdasági (művelés alatt álló terület) és kultivált terület:			
i. hagyományos, tájjelegű (tradicionális, területhasználat, tájhasználat) tájjellegbe illő: például: kis-, zártkertek: szőlő, gyümölcsös	2,05	2,76	2,405
ii. nem tájjelegű:			
• nagyüzemi gazdálkodáshoz kapcsolódó elemek: nagyüzemi táblákban történő gabonatermesztés (búza, rozs, kukorica)	1,58	1,47	1,525
• művészi-szórakoztatási-szabadidős céllal épült: templomkert, virágoskert, park	2,76	2,76	2,76
5. Épített táj (település tájképe), egyéb mesterséges (ember által épített) objektumok:			
a. Komplex épített tájkép: teljes településkép, utc sorok, utca részlet, épületek – épített, de tájjelegű	3,23	3,82	3,525
b. Történeti jelentőségű objektumok			
i. Régi már nem funkcionáló, illetve hagyományos épített, elsősorban esztétikai értékkel bíró objektumok: templom-, palota, romok, mosóház, régi épületek, kápolna, kolostor stb.	3,88	3,42	3,65
ii. Recens és/vagy történeti jelleggel is bíró, de ma is funkcionáló objektumok:			
- (kultúr) történeti jelentőséggel is bíró, de funkcionáló			
• vallási: templom	3,64	3,23	3,435
• agrár: pince, bor, borászat, présházak	2,64	2,76	2,70
• közlekedési létesítmények, értékek: móló, kikötő, hajóállomás, hajó	3,23	3,82	3,525
• épületek: szálloda	2,41	2,18	2,295
- „ma” épült értékek			
• minden napi funkciót kielégítő objektumok: kultúrház, posta, tájház, étterem, szálloda, ABC stb.	2,41	2,23	2,32
• turisztikai objektumok: például: kilátó, múzeum, szobor	3,52	3,84	3,68

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem fontos, 2 pont = kevésbé fontos, 3 pont = átlagosan fontos, 4 pont = eléggé fontos, 5 pont = meghatározóan fontos.

Σ= a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

Az egyes tájlemek szerepe az utazási döntésben - Külföldi úti cél választása esetén

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan).

Tájértékek és -jellemzők	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
1. Élővilág (biológiai) értékei: növények, állatok, emberek	3,82	4,05	3,935
2. Szabadidős-vizisport-sport tevékenységhez kapcsolódó értékek, létesítmények: strand, fürdőzők, csúszda, vitorlás stb.	3,39	3,41	3,40
3. Természeti értékek, például hegy, folyó, öböl, sziget (Somló-hegy, Tihanyi öböl, Bodrog stb.)	4,35	4,57	4,46
4. A táj jellege:			
a. „természet-közeli táj” : például: erdő, nádas stb.	3,82	4,35	4,085
b. mezőgazdasági (művelés alatt álló terület) és kultivált terület:			
i. hagyományos, tájjelegű (tradicionalis, területhasználat, tájhasználat) tájjellegbe illő: például: kis-, zártkertek: szőlő, gyümölcsös	2,17	2,82	2,595
ii. nem tájjelegű:			
• nagyüzemi gazdálkodáshoz kapcsolódó elemek: nagyüzemi táblákban történő gabonatermesztés (búza, rozs, kukorica)	1,70	1,74	1,72
• művészi-szórakoztatási-szabadidős céllal épült: templomkert, virágoskert, park	3,00	3,14	3,07
5. Épített táj (település tájképe), egyéb mesterséges (ember által épített) objektumok:			
a. Komplex épített tájkép: teljes településkép, utcásorok, utca részlet, épületek – épített, de tájjelegű	3,41	3,57	3,49
b. Történeti jelentőségű objektumok			
i. Régi már nem funkcionáló, illetve hagyományos épített, elsősorban esztétikai értékkel bíró objektumok: templom-, palota, romok, mosóház, régi épületek, kápolna, kolostor stb.	3,76	4,25	4,005
ii. Recens és/vagy történeti jelleggel is bíró, de ma is funkcionáló objektumok:			
- (kultur) történeti jelentőséggel is bíró, de funkcionáló			
• vallási: templom	3,35	3,42	3,385
• agrár: pince, bor, borászat, présházak	3,05	3,64	3,345
• közlekedési létesítmények, értékek: móló, kikötő, hajóállomás, hajó	3,41	3,47	3,44
• épületek: szálloda	2,58	2,17	2,375
- „ma” épült értékek			
• minden napi funkciót kielégítő objektumok: kultúrház, posta, tájház, étterem, szálloda, ABC stb.	2,47	2,64	2,555
• turisztikai objektumok: például: kilátó, múzeum, szobor	3,64	3,87	3,755

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem fontos, 2 pont = kevésbé fontos, 3 pont = átlagosan fontos, 4 pont = eléggé fontos, 5 pont = meghatározóan fontos.

Σ= a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

A turisztikai kínálat összetevőinek jelentősége és minőségének kritériumai.**Fontossága: mennyire jelentős tényező?**

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más összetevőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Összetevő	Itthon – pontszám átlag			Külföldön – pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Érintetlen természet	3,76	4,05	3,905	4,23	4,35	4,29
Kedvesség az étteremben	3,58	3,62	3,6	3,62	3,85	3,735
Szép állomás (vasúti, autóbusz stb.)	3,11	3,05	3,08	3,47	3,38	3,425
A szállodai személyzet figyelmessége	3,85	3,76	3,805	4,11	4,32	4,215
A szolgáltatók kedvessége, figyelmessége a közlekedési eszközökön és az üzletekben	3,70	3,82	3,76	4,05	4,05	4,05
Nyugalom	4,70	4,78	4,74	4,64	4,52	4,58
Tiszta levegő	4,58	4,67	4,625	4,88	4,76	4,83
A helyi lakosok vendégszeretete	3,70	3,70	3,70	4,00	4,05	4,025
A szép táj	4,94	5,00	4,97	4,82	4,88	4,85
Az információ szolgáltatás	4,05	4,42	4,235	4,17	4,57	4,37
A kiránduló útvonalak hálózata	3,88	4,05	3,965	4,00	4,23	4,115
Közösségi közlekedés	3,64	3,76	3,70	3,70	4,05	3,875
A szállásszolgáltatás rendszere	3,47	3,58	3,525	3,58	4,05	3,815
Különleges közlekedési eszközök: libegő, kisvasút, lovaskocsi - lovasszán stb.	3,41	3,56	3,485	3,58	3,64	3,61
Gépkocsival való elérés	4,76	4,82	4,79	4,04	4,17	4,105
Vásárlási lehetőségek	3,05	3,16	3,105	3,23	3,58	3,405
Változatos kulturális kínálat	3,64	3,88	3,76	3,88	4,21	4,045
Változatos sportolási kínálat	2,64	3,05	2,845	2,70	2,64	2,67
Animátorok munkája	2,35	2,27	2,31	2,41	2,74	2,575
Éjszakai élet	3,00	3,42	3,21	3,05	3,12	3,085
Vezetés (múzeumi vezetés, városi séta, vezetés természeti területeken)	3,47	3,28	3,375	3,88	4,14	4,01
<i>Egyéb:</i>						

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem fontos, 2 pont = kevésbé fontos, 3 pont = átlagosan fontos, 4 pont = eléggé fontos, 5 pont = meghatározóan fontos.

Σ = a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

A turisztikai kínálat összetevőinek jelentősége és minőségének kritériumai.**Minősége: mennyire fontos a minősége?**

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire játszik fontos szerepet az Ön számára az úti cél megválasztásában (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más összetevőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Összetevő	Itthon – pontszám átlag			Külföldön – pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Érintetlen természet	4,47	4,62	4,545	4,29	4,32	4,305
Kedvesség az étteremben	1,94	2,05	1,995	3,88	3,76	3,82
Szép állomás (vasúti, autóbusz stb.)	3,64	3,88	3,76	3,41	3,64	3,525
A szállodai személyzet figyelmessége	3,00	3,54	3,27	3,85	4,05	3,95
A szolgáltatók kedvessége, figyelmessége a közlekedési eszközökön és az üzletekben	3,76	4,05	3,905	3,94	4,17	4,055
Nyugalom	4,76	4,82	4,79	4,64	4,56	4,60
Tiszta levegő	5,00	5,00	5,00	4,76	4,88	4,82
A helyi lakosok vendégszeretete	4,00	3,86	3,93	4,11	4,17	4,14
A szép táj	4,94	5,00	4,97	4,82	4,94	4,88
Az információ szolgáltatás	4,23	4,57	4,4	4,23	4,65	4,44
A kiránduló útvonalak hálózata	4,11	4,36	4,235	4,11	4,26	4,185
Közösségi közlekedés	3,70	4,05	3,875	3,41	3,82	3,615
A szállásszolgáltatás rendszere	3,58	3,76	3,67	3,88	3,82	3,85
Különleges közlekedési eszközök: libegő, kisvasút, lovaskocsi - lovasszán stb.	3,52	3,17	3,345	3,64	3,47	3,555
Gépkocsival való elérés	4,29	4,42	4,355	4,11	4,23	4,17
Vásárlási lehetőségek	3,11	3,25	3,18	3,23	3,42	3,325
Változatos kulturális kínálat	3,82	3,96	3,89	4,05	4,27	4,16
Változatos sportolási kínálat	2,76	2,64	2,70	2,76	3,05	2,905
Animátorok munkája	2,47	3,17	2,82	2,58	2,74	2,66
Éjszakai élet	2,88	2,93	2,905	3,11	3,17	3,14
Vezetés (múzeumi vezetés, városi séta, vezetés természeti területeken)	3,47	3,62	3,545	3,88	4,12	4,00
<i>Egyéb:</i>						

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem fontos, 2 pont = kevésbé fontos, 3 pont = átlagosan fontos, 4 pont = eléggé fontos, 5 pont = meghatározóan fontos.

Σ = a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

Mi zavarja leginkább pihenés, nyaralás közben? - 1. Településen

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire zavaró az Ön számára a nyaralóhelyen (1 legkevésbé, 5 meghatározóan). Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más zavaró tényezőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Zavaró tényező	Pontszám átlag			Zavaró tényező	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Nagy gépjármű forgalom	4,23	4,32	4,275	Udvariatlan kiszolgálás	4,47	4,53	4,40
Építkezés zaja	4,76	4,82	4,79	Parkolóhelyek hiánya	3,76	4,16	3,96
Gépjárművek kipufogógáza	4,52	4,46	4,49	Rongálás	4,76	4,82	4,79
Hulladékgyűjtő edények hiánya	4,29	4,52	4,405	Zsúfoltság a bemutatóhelyeken	3,58	3,74	3,66
Túlsordult hulladékgyűjtő edények	4,82	4,93	4,875	Kültéri reklámok, táblák	3,05	2,97	3,01
Szemetelés	4,82	4,79	4,805	Kellemetlen szagok	4,07	3,98	4,025
Gyárak, üzemek kibocsátásai	4,17	4,23	4,20	Por, szennyezett levegő	4,76	4,82	4,79
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem zavaró, 2 pont = kevésbé zavaró, 3 pont = átlagosan zavaró, 4 pont = eléggé zavaró, 5 pont = leginkább zavaró.

Σ = a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

Mi zavarja leginkább pihenés, nyaralás közben? - 2. Természetben

Pontozza 1-től 5-ig az alábbi elemeket aszerint, hogy mennyire zavaró az Ön számára a nyaralóhelyen. (1 legkevésbé, 5 meghatározóan) Amennyiben szeretné, kiegészítheti a listát Ön által fontosnak tartott más zavaró tényezőkkel is az Egyéb mező kitöltésével.

Zavaró tényező	Pontszám átlag			Zavaró tényező	Pontszám átlag		
	2009/ 2010	2014/ 2015	Σ		2009/ 2010	2014/ 2015	Σ
Nagy gépjármű forgalom	4,94	5,00	4,97	Udvariatlan kiszolgálás	3,35	3,46	3,405
Építkezés zaja	4,88	4,73	4,805	Parkolóhelyek hiánya	3,70	4,27	3,985
Gépjárművek kipufogógáza	4,94	4,94	4,94	Rongálás	5,00	5,00	5,00
Hulladékgyűjtő edények hiánya	4,64	4,76	4,70	Zsúfoltság a bemutatóhelyeken	3,88	4,17	4,025
Túlsordult hulladékgyűjtő edények	4,88	5,00	4,94	Kültéri reklámok, táblák	4,00	4,37	4,185
Szemetelés	4,88	5,00	4,94	Kellemetlen szagok	4,05	4,42	4,235
Gyárak, üzemek kibocsátásai	4,70	4,62	4,66	Por, szennyezett levegő	4,94	5,00	4,97
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			
<i>Egyéb:</i>				<i>Egyéb:</i>			

Pontszám átlag: a kapott pontok összege, osztva a válaszadók számával.

Adható pontszámok 1-5-ig: 1 pont = egyáltalán nem zavaró, 2 pont = kevésbé zavaró, 3 pont = átlagosan zavaró, 4 pont = eléggé zavaró, 5 pont = leginkább zavaró.

Σ = a két lekérdezés során kapott pontszámok átlaga

M19. TURISZTIKAI FEJLESZTÉSI KONCEPCIÓK TARTALMI VIZSGÁLATA

Forrás: saját szerkesztés

Település/térség neve	Készítés éve	Mely időintervallumra szól a terv?	Oldalszám/terjedelem	Vizsgálat								Értékelés	Javaslat													
				célok meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	térszerkezeti vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	tartalmaz-e vonzerőleltárt?	külön kitér-e a táji értékekre?	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés		SWOT	jövőkép	átfogó célok	stratégiai célok	szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok	termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés	terv-felülvizsgálat	
1	Budapest III. kerület, Óbuda-Békásmegyer	2006		174	x	x	x						x	x	x						x					Tartalmaz vonzerőleltár fejezetet, de az nem kataszter, csak leírás.
2	Budapest XIII. kerület	2013	2014-2020	20	x	x	x	x			x		x		x		x	x								
3	Budapest XXII. Kerület, Budafok-Tétény	2008		134	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x		x	x					A részletes vizsgálatot nem tartalmazza, csak összegzi az eredményeit. A koncepció kidolgozás nagyon részletes.
4	Miskolc-tapolca	2007		118	x	x	x	x					x	x	x				x							Vizsgálati és javaslati szinten is foglalkozik a településképpel. Javaslatot dolgoz ki TDM szervezet létrehozására. A vonzerők minősítésének és osztályozásának a rendszerét is bemutatja.
5	Algyő nagyközség	2012		135		x	x	x			x					x	x									Alapos tervdokumentáció. A természeti adottságokat kimerítően ismerteti. Említés szintjén megjelenik a településképv javítása.

	Település/térség neve	Készítés éve	Mely időintervallumra szól a terv?	Oldalszám/terjedelem	Vizsgálat										Értékelés	Javaslat					Megjegyzés					
					célok meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	térszerkezeti vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	tartalmaz-e vonzerőleltárt?	külön kitér-e a táji értékekre?	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	jövőkép		átfogó célok	stratégiai célok	szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok		termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés
6	Fábiánsebestyén község	2007		26		x	x					x	x				x	x								A szövegben hangsúlyosan szerepel a táj.
7	Gyomaendrőd	2007		61	x	x	x						x	x	x	x		x								Említés szintjén megjelenik a településképvé javítása.
8	Pápa	1999		52		x	x							x	x		x	x								Vázlatos marketingstratégiát tartalmaz.
9	Fertőd	2015		50	x	x	x		x			x	x	x	x											Világörökségi terület. Nagyobb arányban foglalkozik a tájjal, de tájérték nincs benne. A vonzerőleltár fejezet 4 db vonzerő részletes leírását tartalmazza, minősítés nélkül.
10	Veresegyház	2007		127	x	x	x			x	x	x					x	x	x							
11	Újszász	2003		17		x	x					x	x		x			x								„Vonzó településarculat”-ra vonatkozó javaslatot tartalmaz.
12	Újkígyós	2016	2016-2025	122	x	x	x		x	x	x	x	x	x		x	x									Felsorolás szintű vonzerőleltár. Javaslatot tesz értéktár létrehozására és a települési arculat javítására. A projektötletekhez pályázati lehetőségeket társít.
13	Parád	2017		35		x	x					x	x		x			x								Települési arculat szépítését javasolja.

	Település/térség neve	Készítés éve	Mely időintervallumra szól a terv?	Oldalszám/terjedelem	Vizsgálat										Értékelés	Javaslat										Megjegyzés		
					célok meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	társasági vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	tartalmaz-e vonzerőleltárt?	külön kitér-e a táji értékekre?	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	jövőkép		átfogó célok	stratégiai célok	szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok	termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés		terv-felülvizsgálat	
14	Pannonhalma	2015		118	x	x	x	x			x	x	x	x	x													Települési környezet fejlesztését javasolja és foglalkozik a javaslatok várható hatásaival is.
15	Gyula	2015	2015-2020	53	x	x	x				x	x	x	x	x		x	x	x									Ellenőrzéshez indikátorokat ad meg és bázisához viszonyítva figyeli a változást.
16	Gyöngyös	2015		81	x	x	x		x		x	x	x	x		x	x											A vonzerők részletes szöveges ismertetését tartalmazza, nem leltárszerű bemutatást.
17	Kaposvár	2014	2014-2020	68		x	x				x	x	x															A szövegben hangsúlyosan szerepel a táj.
18	Debrecen	2004	2004-2010	128	x	x	x					x	x	x	x		x	x	x									
19	Békéscsaba	2009		129	x	x	x				x	x		x	x		x											TDM szervezet kialakítására kidolgozott javaslatot tartalmaz.
20	Dunaújváros	2010	2010-2015	57	x		x					x																Vázlatos marketing-mix elemzés és javaslat.
21	Kaposvár és környéke	2007		42		x	x					x	x	x														Más által korábban elkészített vonzerőleltárra támaszkodik. Vázlatosan kitér a marketingre.

Település/térség neve	Készítés éve	Mely időintervallumra szól a terv?	Oldalszám/terjedeleme	Vizsgálat										Értékelés	Javaslat					Megjegyzés						
				célok meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	társzerkezeti vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	tartalmaz-e vonzerőleltárt?	külön kitér-e a táji értékekre?	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	jövőkép		átfogó célok	stratégiai célok	szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések	prioritások/kitörési pontok		termékfejlesztési javaslatok	terv/javaslat	megvalósítás kereteinek meghatározása,	ellenőrzési rendszer kidolgozása	a megvalósítás követése, kivitelezés	terv-felülvizsgálat
22	Várpalotai kistérség	2008	145	x	x	x							x	x	x		x	x	x		x				Alapos tervdokumentáció. Piaci szemléletű termékfejlesztés. Vizsgálati és javaslati szinten is foglalkozik a településképpel. Javaslatot dolgoz ki TDM szervezet létrehozására. Részletesen kidolgozott marketing elemek.	
23	Sárvíz-völgye kistérség	2006	96	x	x	x							x	x	x	x		x	x		x	x				
24	Gödöllői Kistérség	2008	219	x	x	x		x	x	x	x	x							x		x				Javaslatot dolgoz ki TDM szervezet létrehozására és működtetésére. Tartalmaz marketing stratégiát. Említés szintjén megjelenik a településképp javítása.	
25	Derecske-Létavérsesi Kistérség	2005	71	x	x	x							x						x		x	x			A vonzerők összefoglalása és csoportosítása szépen rendezett, áttekinthető.	
26	Sárospataki kistérség	2005	2005-2010	187	x	x	x		x				x	x	x	x				x		x			A vonzerők feltárása (a természeti is) részletes és rendszerezett, de nem leltárszerű. A vizsgálat kitér a tájkép minőségére is. Javaslatot tesz a táj- és falukép fejlesztésére, valamint az egyedi vonzerők fejlesztésére. Kitér a várható hatásokra és a monitoringra.	

Sorszám	Település/térség neve	Készítés éve	Mely időintervallumra szól a terv?	Oldalszám/terjedelem	Vizsgálat				Értékelés			Javaslat					Megjegyzés		
					célok meghatározása, a terv készítésének célja	helyzetfelmérés: külső környezet adottságai és igényei	felmérés és vizsgálat: célterület állapota, adottságok, erőforrások	térszerkezeti vizsgálat, terület-felhasználási vizsgálat	tartalmaz-e vonzerőleltárt?	külön kitér-e a táji értékekre?	erőforrások értékelése, minősítése	szintézis/helyzetértékelés	SWOT	jövőkép	átfogó célok	stratégiai célok		szcenáriók/változatok kidolgozása	intézkedések
27	Téti Kistérség Sokoróaljai Önkormányzatának Területfejlesztési Társulása	2005		152	x	x	x		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	Vonzerőleltár településenként, részletes és alapos.
28	Pannónia Szíve	2017		136	x	x	x	x	x										Helyi értékek feltérképezését szorgalmazza.
29	Ország Közepe Önkormányzati Társulás	1999		79	x	x	x	x	x	x						x			A vonzerők ismertetése a szövegben részletes, csoportosított. A táj szerepét hangsúlyozza a turizmusban. Várható hatásokra is kitér.
30	Jász-Nagykunszabolcs megye	2007	2007-2013	56	x	x	x			x	x	x		x					A térséget érintő tervekhez való illeszkedést és kapcsolódási pontokat megvizsgálták.
31	Vas megye	2014		56	x	x	x			x	x	x		x					A megalapozó feltárás külön dokumentumban szerepel.

M20. TURIZMUS VIZSGÁLATI ADATLAPOK

Forrás: saját szerkesztés

1. VONZERŐLELTÁR

A vonzerőleltár elkészítése alapvető feltétele egy turisztikai tervnek. Ebben összegezhetők az adott település/térség azon értékei, melyekre a turizmust alapozzuk. Fontos, hogy nem csak a tárgyi/fizikai értékek kerüljenek számbavételre, hanem olyan elemek is, mint a szellemi értékek vagy híres szülöttek. A leltár természetesen tartalmaz olyan elemeket is, amelyek helyi szinten fontosak, a lakosok érzelmileg kötődnek hozzájuk, de jelentős turisztikai értékkel nem bírnak. Jó, ha minél teljesebb a lista, a szelektálás a tervezés későbbi szakaszának feladata. Minden felvett értéket fotóval dokumentálni és helyét térképen rögzíteni kell! Egy részletes vonzerőleltár viszont önmagában is értékes dokumentáció, melyet a település a későbbiekben más terveknél, feladatoknál is fel tud használni.

A vonzerőről érdemes egy összesítő adatlapot készíteni, majd részletezni az egyes elemeket az alábbi szempontok szerint:

VONZERŐLELTÁR – összesített adatlap

..... (.....fő lakos)
(település neve)

<i>Természeti környezet, természeti és táji értékek</i>	<i>Épített környezet, épített értékek</i>

<i>Szállás-helyek</i>	<i>Vendéglátás</i>	<i>Szolgáltatások</i>	<i>Rendezvények</i>	<i>Hagyományok, néprajzi értékek</i>	<i>Neves szülöttek, polgárok</i>

Település neve:

Érték, látványpont, vonzerő megnevezése:

Attrakció típusa:

I. A vonzerő/tájérték elhelyezkedése, megközelíthetősége, környezete:

1. *Helyszín: pontos helymeghatározás minimum utca és házszám megadásával, esetleg GPS koordináta megjelöléssel – a pontos helyszínrögzítés a turisták általi megtalálhatóság miatt is fontos. Később ezek az adatok kiadványokban és prospektusokban, vagy a település internetes oldalán is közzéteendők!*
2. *Megközelíthetőség: gyalogos, kerékpáros és gépkocsival érkezők szempontjaiból is fontos felmérni, hogyan lehet az adott értéket megközelíteni. Ki kell térni arra is, hogy az érték az időjárási viszonyoktól függetlenül mindig megközelíthető-e + parkolási lehetőségek felmérése (minőség, mennyiség tekintetében)*
3. *Környezet minősége: az adott érték környezetének minősége nagyban befolyásolja a turisztikai élményt. A tisztaság és a rendezettség ma már alapkövetelménynek számít, de nagyon fontos például a környező építmények fizikai állapota. Azt is meg kell vizsgálni, hogy milyen a vendégek fogadásához, ellátásához kapcsolódó szolgáltatások mennyisége, minősége. Természetesen az elvárás ebben a kategóriában nagyon függ az érték jellegétől.*

II. A vonzerő/tájérték jellemzői, sajátosságai:

4. *Érték, objektum állapota: a fizikai, látványban érzékelhető minőség. Milyen a bejárás feltételeinek és a vendégeket szolgáló infrastruktúra kiépítettsége. De az állapot jelenti egyben az alkalmassági feltételek rögzítését is: az optimális hasznosítással számolva milyen a vonzerő állapota, milyen mértékben alkalmas fejlesztésre jelen állapotában (igen – nem- korlátozottan) és meg kell jegyezni, hogy mik az alaklamassá tétel feltételei.*
5. *A vonzerő teherbíró képessége: használatának korlátozó tényező, speciális igénye. Sérülékenység és fenyegetettség értékelése – esetenként szakértői határérték megállapítás javasolható. Hasznosítási korlátok és indikátorok megállapítása.*
6. *Látványérték, turisztikai jelentőség és potenciál: egyediség, mennyire unikum, mennyire ismert a turisták körében (a látogatói adatokkal összefüggésben), az attrakció vonzásának hatóköre. Ide tartozik a vonzerő turisztikai kiépítettsége is (infrastruktúra, bemutatás technika, szolgáltatás rendszer).*

III. A vonzerő/tájérték megtalálhatósága, róla információ elérése

7. *Kitáblázottság, előre jelzettség: a helyszínen van-e tábla? A településen belül, a közút mellett stb. segíti-e iránymutatás, jelzés a vonzerő megtalálását?*
8. *Helyszíni informálódási lehetőség: vannak-e a helyszínen tájékoztató kiírások, információk a vonzerőről. Esetleg több nyelven is?*
9. *Információs anyagban való megjelenés: Ez jelenti a turisztikai információs (Turinform) és utazási irodákban hozzáférhető turisztikai kiadványokban, prospektusokban való megjelenést. Esetleg saját, bemutatkozó prospektus létezését és hozzáférhetőségét. Interneten való megtalálhatóságot.*
10. *Látogathatóság: esetleges korlátozások, nyitva tartás, belépődíjak, szezonális vagy évszakonkénti eltérések kiemelésével.*

III. A vonzerő/tájérték turisztikai jellemzői:

11. *Látogatottság, vendégösszetétel: a helyszíni felmérés és a korábbi tapasztalatok alapján meg kell határozni azt a kört (nem, életkor, családi állapot stb.) akik eddig is szívesen látogatták a vonzerőt. Ez segít a vonzerőhöz kapcsolható célcsoport meghatározásában és a későbbi marketingtevékenységben.*
12. *A vonzerő bemutatásának módszere: ez jelentősen függ a vonzerő jellegétől. Itt kell felmérni a bemutatás eszközeit, hogy zárt- vagy kültéri bemutatásokról van szó, a milyen bemutatás információ tartalmának részletezettsége, mennyire jelenik meg az interaktivitás a bemutatásban. Ki kell térni az értelmezhetőség, olvashatóság kérdésére és a többnyelvűségre.*
13. *Szórakoztató színvonal (azaz mennyire köti le a figyelmet): Szoros összefüggésben áll a turisztikai kiépítettséggel és a bemutatás módszertanával. Az, hogy a turisták mennyire találják szórakoztatónak a látogatott helyszínt, több szempont vizsgálatának összegzéséből adódik: elégedettek-e a környezet kialakításával, könnyen tudtak-e tájékozódni a helyszínen, értik-e a bemutatást, a saját tájékozottságuknak, illetve érdeklődési szintjüknek megfelelő bemutatással találkoztak-e, maguk is aktív részesei tudtak-e lenni a bemutatásnak, tudtak-e a helyszínen fogyasztani, költeni (ajándék, könyv, képeslap).*

14. Fejlesztettség, programba kapcsolhatóság: *előzetes minősítés arra vonatkozóan, mennyire ítéljük a turizmusba bevonhatónak az adott értéket, vagy milyen feltételek teljesülése mellett lehet bevonnani a turizmusba az adott értéket. Nyíltan kell kezelni az esetleges problémákat! A 4. Érték, objektum állapota pontban megállapítottakkal összefüggésben!*
15. Tulajdonviszonyok, kezelő: *magántulajdon vagy önkormányzati stb. fenntartású.*
16. Egyéb észrevétel vagy javaslat: *minden megjegyzés, ami a helyszínen vagy az irodalomkutatás során szerzett tapasztalatainkból származik a fentebbi kategóriákon túl.*

A felvételezésre került vonzerők nem minősülnek automatikusan attrakciónak. Mindenképpen szükséges a leltár valamennyi elemének értékelése. Az értékelés történhet egységes szempontsor alapján, de a település/térség céljainak figyelembevételével egyedileg is. Tapasztalataim szerint mid a 16 tényezőre nem célszerű elkészíteni az értékelést, mert egyrészt hosszadalmas, másrészt nem ad érdemi többletet ahhoz, ha kiválasztjuk az öt legfontosabb összetevőt. Célszerű a „szűk keresztmetszetet adó”, leginkább korlátozó faktor értékelését elvégezni. Lehetséges szempontok:

- a vonzás hatóköre (helyi, regionális, országos, nemzetközi, világraszóló),
- a vonzerő megközelíthetősége,
- a vonzerő látogathatósága,
- a vonzerő fejleszhetősége,
- a vonzerő teherbíró képessége.

Az értékelést célszerű mártix alkalmazásával végezni, melben az egyes tényezőket 1-5-ig terjedő skálán értékeljük. Az értékelés eredményeként lehatárolható, hogy melyek a térség turizmusának elsődleges attrakciói, amelyek a látogatókat odavonzzák, valamint melyek a másodlagos és harmadlagos vonzerők, melyek kiegészítő elemei lehetnek a fő látnivalónak, s egyben hozzájárulnak az ott tartózkodás idejének növeléséhez. Az értékelési táblázat alapján az is eldönthető, hogy a természeti vagy az ember alkotta vonzerők dominálnak a területen.

2. TURISZTIKAI INFRA- ÉS SZUPRASTRUKTÚRA

A vonzerők mellett fontos megvizsgálni, hogy milyen szolgáltatásokat tudnak a turisták az adott településen igénybe venni. Meglétük, összetételük, minőségük nagyban befolyásolják a turisták által az adott településen eltöltött időt és elköltött pénzt. Turisztikai infrastruktúra alatt azokat a létesítményeket értjük, melyek a vonzerő feltárását, értékesítését, piacképesé tételét biztosítják. Az ifrastruktúra a turizmus alapfeltétele, ugyanakkor sajátossága, hogy nem csak a turisztikai céllal érkező látogatók gasználják, hanem a helyi lakosok is. A turisztikai szuprastruktúrába a szállás- és a vendéglátóhelyek valamint ellátó kereskedelem tartoznak. Ezek mind a turista ott-tartózkodását szolgálják.

TURISZTIKAI INFRA- ÉS SZUPRASTRUKTÚRA - megfigyelési szempontok

1. Közlekedés

- A település megközelítési lehetőségei (közút, vasút, menetrendszerinti busz, kerékpáros, gyalogos, hajó esetleg repülő).
- A tömegközlekedési eszközök minősége, a szolgáltatás színvonala (járatsűrűség, gyorsaság, pontosság, kényelem).
- A vonzerőt jelentő helyszínek megközelíthetősége (közút, kerékpáros, gyalogos).
- Kerékpárút-hálózat kiépítettsége, infrastrukturális ellátottsága (kút, szerviz, kölcsönzés, vendéglátás, az út jellege – önálló (kerékpársáv vagy kerékpárnyom) vagy elválasztott kerékpárút).
- Parkolás (parkolási lehetőségek a vonzerők közelében, a parkolók minősége – parkolóhelyek mennyisége, őrzött-nem őrzött, fizető-ingyenes, csak személygépkocik számára vagy busz/ok is elfér/nek).

2. Turisztikai irányító és információs rendszer

- Közúthálózat kitáblázottsága (irányító/információs/figyelemfelhívó táblák).
- Településeken belül alkalmazott táblarendszer egységessége, stílusa.
- A kitáblázás által érintett kör (látnivalók, szállás- és vendéglátóhelyek, szolgáltatások, kulturális- és sportlétesítmények, közintézmények).

- A tájékoztató táblák egy- vagy többnyelvűek?
- Kijelölt turisztikai program útvonalak településen belül és annak környékén (sétautak, túra utak, kerékpárutak, lovas útvonalak...).
- Vasútállomás, autóbusszmegálló jelzése, az odavezető út kitáblázottsága; menetrendi tájékoztatók az állomáson és a buszmegálló(k)ban.

3. Turisztikai szolgáltatások

- Tourinform vagy más, hasonló feladatokat betöltő információs pont (utóbbi lehet akár egy szálláshelyen, vendéglőben vagy a polgármesteri hivatalban, művelődési. házban stb.).
- Szálláshelyek (kategóriák, minősítés, színvonal, kapacitás és kihasználtság stb.).
- Utazási irodák, szálláshely közvetítés, helyi „foglalási rendszer”, helyi programajánlatok.
- Turistafogadás szempontjából számításba vehető vendéglátóhelyek⁶⁰ (étkezési lehetőségek minden napszakban, szolgáltatás színvonala, étel-ital választék, egyedi jellemző, tájspecifikus étel-ital kínálat, higiénia, kényelem stb.).
- Ajándékcikk-árusítás, valutaváltás, postahivatal
- Nyilvános telefonállomás, mobiltelefon-hálózat térerő, internet elérési lehetőségek
- Üzemanyagtöltő állomás
- Turistaforgalommal is számoló bolti kiskereskedelmi egységek (élelmiszer, ruházat, drogéria, kozmetikai cikkek, sportszerek stb.)
- Kerékpár- és más sportszerkölcsonzés
- Fodrász, kozmetikus, szolárium, manikűr-pedikűr
- Nyilvános illemhely(ek) és azok állapota. (A település ellátottsága nyilvános illemhellyel, valamint a turisztikai vonzerővel rendelkező helyszínek ellátottsága megoldott-e?)
- Orvosi elsősegély, fogorvos stb. („nyitva tartás”, ügyelet helye és ideje stb.).
- Nyelvtudás az egyes szolgáltatások nyújtóinál.

4. Szabadidős programhelyszínek

- Milyen állandó szórakozási lehetőségek várják az éppen ott időző vendégeket?
- Tájházak, múzeumok
- Sportolási lehetőségek (tenisz, labdarúgás, golf, nyári bob, siklóernyő, hőlégballon, úszás, kerékpározás, lovaglás, természetjárás stb.).
- Vízparti fürdőhelyeken (kibólyázás, öltözők, zuhanyozók, illemhely, vízcsap, tűzrakó-hely, úszómester, mentőcsónak, a vízpart), uszodai és strandszolgáltatások.

Az infrastruktúra értékelést célszerű szövegesen elvégezni, kiemelve a leginkább kényes pontokat. A megállapításokat azután térképen ábrázoljuk.

3. TELEPÜLÉSKÉP, KÖRNYEZETÁLLAPOT ELEMZÉSE

A településkép, a turisztikai objektumok látványa alapjaiban meghatározza a turisták benyomását, ezért a vizsgálat arra irányul, hogy a turisták szemével nézve milyen módon jelennek meg az egyes idegenforgalmi objektumok és attrakciók. Oda kell figyelni külön a közúti (településkapuk) és a vasúti (vasútállomás környezete) megközelítési variációknál. Lényeges az utcák, a környező házak, a közterületek és a magánkertek ápoltsága, gondozottsága, az utcanév-táblák és az irányító-tájékoztató táblák egyedi, stílusos kialakítása, a köztisztaság helyzete. A településkép-vizsgálat arra is kiterjedt, hogy vannak-e olyan ipari/üzemi tevékenységek, amelyek látványa, levegőszennyezése, szagkibocsátása, netán zajkeltése zavarja a vendégek pihenését és szórakozását.

TELEPÜLÉSKÉP ÉRTÉKELÉSE - megfigyelési szempontok

1. Településkép, ahogy a bevezető utak mentén kibontakozik:

- A táj és a településkép összhangja, harmóniája.
- Településszegély rendezettsége.
- A bevezető utak állapota (burkolat, árokpartok és azok gondozottsága).

⁶⁰ A vendéglátás önálló attrakcióként is megjelenhet, hiszen a sajátos gasztronómia külön vonzerőt jelenthet.

- Településkapuk, a településre való megérkezés élménye (településhatárt jelző táblák/növények állapota, „Welcome”-táblák).
 - Vasútállomás és/vagy autóbuzsmegálló(k), kijelölt turistabusz és személygépkocsi parkolók összképe (van-e fedett várakozóhely, egységes-e az egész településen, van-e mellette hulladékgyűjtő, virágtartó).
2. A település központjába, illetve a főbb látványosságokhoz vezető utak: *virágosítás, utcák, előkertek gondozottsága, fasorok egységessége és állapota, épülethomlokzatok. Utcakép rendezettsége: úttest, szegély, járda, árok, fasorok állapota, összhangja.*
3. A turisztikai látnivalók, értékek külső és belső megjelenésének képe:
- A befogadó táj, kert, park gondozottsága.
 - Az ott található középületek és magánépületek külső-belső képe.
 - Szükséges tájékoztató feliratok megléte, állapota, többnyelvűsége.
4. Zöldfelületek állapota: parkok, terek, játszóterek, fasorok, utcakertek, előkertek gondozottsága, harmóniája.
5. Köztisztaság az utak mentén, a turisztikai látványosságoknál
- Hulladékgyűjtők megléte és üritése a parkolóknak, a gyalogutak mentén, a látnivalóknál.
 - Utak, járdák, árkok tisztításának rendszeressége.
6. Esetleges szembeötlő környezetkárosító, -romboló üzem, tevékenység nyomai, általános környezetállapot, környezeti problémák: *ipari zaj, kellemetlen szagok, vegyi anyagok nyomai stb.*
7. Szervezeti háttér
- Faluszépítő Egyesület, helyi „zöldek”.
 - Önkormányzati bizottság van-e a természet- és környezetvédelemre?

4. IRODALOM KUTATÁS

Az irodalomkutatás rendkívül széles körű lehet, mennyiségét nagyban meghatározza az adott településről, térségről beszerezhető információk sokasága. A következő felsorolás a teljesség igénye nélkül készült, hiszen konkrét tervezés esetén más forrásokra is szükség lehet a tervezés specifikumától függően. Minden tervezésnél alapvető a korábbi tervek, a fejlesztési tervek és rendezési tervek ismerete, melyek befolyásolják, és bizonyos szempontból meghatározzák a jelen tervezési munkát. Ezekon kívül szükség lehet különböző statisztikai és térképes adatokra is.

KSH

1. demográfiai adatok: lakosság: korosztályi megoszlás, korfa, változások (betelepülés, elköltözés, születés, halálozás), nemzetiségek, nemzetiségi aránya,
2. gazdasági adatok: foglalkoztatottsági mutatók, a település(ek) gazdasági mutatói,
3. településsoros adatok: a területhasználatok változása ,
4. idegenforgalmi adatok: régiós, megyei és települési bontásban
 - kereskedelmi és magán szálláshelyek kapacitása és vendégforgalma,
 - KSH jelentése évenként a turizmusról (Jelentés a turizmus 200X. évi teljesítményéről címmel).

Magyar Turizmus ZRt.

1. kutatási jelentések:
 - a magyar lakosság utazási szokásairól,
 - Turizmus Magyarországon címmel évenként készített turisztikai összesítő,
1. turisztikai desztinációk és turisztikai termékek jellemzőiről készített összefoglalók,
2. Magyarország vonzerőiről készült információs anyagok, prospektusok,
3. éves marketigterv és stratégia.

Térképtárak (Hadtörténeti, OSZK)

- a katonai felmérések térképei,
- későbbi fellelhető térképek a településekről (turistatérképek, várostérképek).

Adatbázisok

1. térinformatikai adatbázisok (pl. OTAB, TIR, DTA 50, CORINE, KSH TSTAR),
2. TEIR (Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer) <https://teir.vati.hu/>,
3. Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal adatbázisa, www.mvh.gov.hu,
4. tematikus adatbázisok a turisztikai vonzerőkről: pl. kisvasut.hu, muemlekem.hu, tajertektar.hu stb.

5. SWOT ANALÍZIS

Nagyon eltérőek a vélemények a SWOT analízis alkalmazhatóságáról és hatékonyságáról. Tapasztalataim szerint a legnagyobb előnye abban van, hogy segít összegezni és rendszerezni a vizsgálat eredményeit. A következő oldalon bemutatott minta tartalmazza az előzőekben ismertetett vizsgálati szempontokat is, valamint néhány további olyan elemmel is kiegészült, melyek szintén a turisztikai vizsgálat részét képezik. De természetesen (a tervezési munkától függően) még további vizsgálati elemekkel bővíthető, vagy szükség esetén szűkíthető. A fő témákat akár külön-külön SWOT táblákban is kiértékelhetjük. Fontos, hogy a táblázat – ha már az alkalmazása mellett döntöttünk – szerves részét képezze a tervanyagnak, eredményeit használjuk fel a koncepcióalkotás folyamán.

SWOT analízis - minta. Forrás: Fekete (2006) nyomán saját szerkesztés.

	Erősségek, adottságok	Gyengeségek, elmaradások	Lehetőségek, irányvonalak	Veszélyek, következmények	Mi ebben a település feladata?
1. A település megközelíthetősége					
Közút					
Vasút					
Menetrendi busz					
Kerékpározás infrastruktúrája					
2. Turizmus szerepe a település gazdaságában					
Turisztikai vállalkozások száma					
Foglalkoztatottak aránya					
Turizmus együttműködése más ágazatokkal					
3. Természeti környezet turisztikai szerepe					
Tájkép					
Erdők					
Állóvizek					
Folyóvizek					
Felszín alatti vizek					
Egyedi, bemutatható természeti jelenségek					
Természet alapú turisztikai vonzerők					
4. Épített környezet turisztikai szerepe					
Településkép					
Bemutatható, épített kulturális, történelmi emlékek					
5. Turisztikai termékek					
6. Települési szintű turisztikai információs és irányító rendszer					
Információs iroda					
7. Humán erőforrás, szakemberképzés					
8. A turizmus szervezeti, irányítási rendszere					
9. Civil társadalmi szerveződések aktivitása					
10. Marketing					

M21. A MEGYÉK ÉS BUDAPEST TERÜLETFEJLESZTÉSI IGÉNYEI ÉS FELADATAI

Az Országos Területfejlesztési Konceptió (97/2005 (XII.25.) OGY határozat) felülvizsgálataként készült a **Nemzeti Fejlesztés 2030, Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió** (OFTK). A Konceptió összefoglalja a megyék és Budapest területfejlesztési igényeit és feladatait is (A. táblázat). Ezen belül, valamennyi megyénél megfogalmazódik valamilyen jellegű turisztikai fejlesztés. Egyes esetekben konkrét fejlesztési irányokban (Bács-Kiskun, Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén megye), máskor átfogó fejlesztések részeként jelenik meg a turizmus:

A táblázat A megyék és Budapest területfejlesztési igényei és feladatai (Forrás: OFTK p. 252-271. alapján saját szerkesztés)

Megye	A fejlesztési irányokban megjelenő turisztikai fejlesztés
Bács-Kiskun	A lovas-, gyógy-, rekreációs, gasztronómiai, vallási és történelmi hagyományőrzésen alapuló turizmus kiemelt fejlesztése.
Baranya	Turisztikai fejlesztések: világörökségi helyszín/helyszínek, bor, kulturális, gyógy- és termálturizmus. Az építészeti értékek védelme, az épített örökség megőrzése.
Borsod-Abaúj-Zemplén	Turisztikai fejlesztés (világörökség, bor-, kulturális-, gyógy- és termálturizmus).
Békés	Gazdaság- és vidékfejlesztés: munkahelyteremtés ösztönzésével a hozzáadott érték növelése, hungarikumok támogatása, környezetkímélő energiatermelés, valamint az öko -, horgász-, vadász-, kerékpár- és egészségturizmus fejlesztése.
Budapest	Kezdeményező város- és térségfejlesztés, tudás- és készség alapú gazdaságfejlesztés, a zöld gazdasági kultúra meggyökereztetése, valamint a turizmusban rejlő gazdasági lehetőségek kihasználása.
Csongrád	A megye legjelentősebb turisztikai vonzerőinek továbbfejlesztése mellett a három folyóban rejlő turisztikai lehetőség integrált, összehangolt, programozott fejlesztése, infrastrukturális feltételeinek megteremtése a folyók által érintett hazai és határon túli megyékkel összefogva, a Duna Stratégia lehetőségeit is kihasználva.
Fejér	Integrált megyei turisztikai fejlesztések, a Nemzeti Emlékhely méltó kialakítása.
Győr-Moson-Sopron	A gazdaság szerkezetének és feltételeinek javítása: helyi gazdaságfejlesztés, helyi innovációk támogatása; kkv-k fejlesztése; turizmusfejlesztés, a mezőgazdasági termelés feltételeinek javítása, az élelmiszerfeldolgozó-ipar újraélesztése, a táji, környezeti szempontok figyelembevételével.
Hajdú-Bihar	Az idegenforgalom fejlesztése komplex programcsomagok kialakításával, illetve a turisztikai infrastruktúra és az marketing tevékenység erősítésével.
Heves	Turizmus súlyának megőrzése, növelése a termékkínálat fejlesztésével, komplexitásának és attraktivitásának növelésével különösen a lovas- (Szilvásvárad) és ökoturizmus (Tisza-tó), továbbá az egészségipar minőségi fejlesztése révén, építve Eger és a Mátra-vidék történelmi, borászati és természeti adottságaira, hagyományaira is.
Jász-Nagykun-Szolnok	Kiegyensúlyozott Tisza-mente és kultúrtájak hálózata létrejöttének előmozdítása összehangolt vízügyi, környezetvédelmi, energetikai, turisztikai és vidékfejlesztéssel.
Komárom-Esztergom	Esztergom-Párkány és Komárom-Komarno város párok központi szerepének fejlesztésére építve a Duna mente struktúraváltása: az észak-déli kapcsolatok megerősítése-kiépítése, a nemzetközi térszervező funkciók, összehangolt logisztikai kapacitások, meglévő gazdasági potenciálok hasznosítása, az árvízvédelem és az intermodális közlekedésfejlesztés összehangolása; a Duna, a dombvidék, a világörökség várományos területek turisztikai potenciáljainak kihasználása.
Nógrád	A vállalkozások élénkítése, új vállalkozások létrejöttének ösztönzése, különös tekintettel az agrártevékenységekre, a helyi termék előállításra és a turizmusra. Hosszabb tartózkodási időt biztosító szolgáltatások, kiemelten az aktív-, a kulturális-, a vallási- és az ökoturizmusban .
Pest	Nem konkretizál turisztikai fejlesztést, de a fejlesztési irányok, mind támogatják a turizmust.

A. táblázat folytatása

Somogy	Határon átnyúló együttműködések erősítése, Horvátország uniós csatlakozásával a határ menti gazdasági és közlekedési kapcsolatok javítása, a természeti kincsekre alapozott komplex turizmusfejlesztés hálózati rendszerének kialakítása (pl. a Drávára fűzhető közös értékek), a termálvizes fürdők fejlesztése. A Balaton turisztikai termékpalettájának színesítése, újabb kompkapcsolat kiépítése.
Szabolcs-Szatmár-Bereg	A megye külső perifériáinak komplex felzárkóztatása és a határmenti válságövezetek, valamint a vidéki térségek integrált fejlesztése a hungarikumok hagyományos feldolgozásával, a turizmus és a falusi önellátó gazdálkodás erősítésével
Tolna	A termálvízkincs egészségturisztikai, energetikai és mezőgazdasági hasznosítása. A turizmus jelenlévő ágazatainak fejlesztése, tematikus összekapcsolása (termál- és gyógyturizmus, vadászturizmus, tájjellegű és kulturális turizmus, vízi turizmus, horgászturizmus, borturizmus). Szekszárd, mint megyei fejlesztési pólus központi és idegenforgalmi funkcióinak megerősítése és a megye városainak képessé tétele az innováció befogadására.
Vas	Kiemelt térségi brand-ek kialakítása a turisztikai szektorban: Őrség, Kőszeg - Írott-kő, Savaria, Pannon fürdővilág. A gyógyfürdők (Bükfürdő, Sárvár), a történelmi hagyományokra (Savaria Karnevál, Szent Márton-kultusz) és az épített (Kőszeg) és természeti (Őrség, Írott-kő) örökségre egyaránt építő turizmusfejlesztés.
Veszprém	A megye táji, természeti és műemléki értékeinek megőrzése, tematikus összekapcsolása, fenntartható hasznosítása, megismertetése. A karsztvíz ivóvízforrás védelmének fejlesztésével a környezet minőségének javítása és a Balaton táji, természeti védelmének növelése. A balatoni turisztikai körzet, mint rekreációs térség szolgáltatás- és minőségi kínálatának a szezonaritást oldó fejlesztése, koordinálása.
Zala	A helyzeti energiájukat kihasználó térségek gazdasági specializációja: Keszthely-Hévíz térségében jelentős potenciál van a gyógyvízkészletre alapozott egészségiparban és a Balatonhoz köthető idegenforgalmi szolgáltatás területén; Lenti térségében a gyógy- és gasztroturizmus kiemelt szerepe jellemző. Fontos feladat az aprófalvas, perifériális térségek felzárkóztatása (Zalaszentgrót), a vidéki életminőség javítása, a mezőgazdasági termelés és integráció feltételeinek javítása, a vidéki önellátó gazdálkodás, a helyi piacok, az élelmiszer helyi feldolgozása és a falusi turizmus támogatása.

M22. ADATFORRÁSOK, ADATBÁZISOK A TURISZTIKAI INDIKÁTOROKHOZ

Forrás: Braunné - Mellár (2011) nyomán saját szerkesztés

A turizmus statisztikailag nehezen mérhető és követhető iparág, azért van néhány statisztikai adatbázis, melyek használata elterjedt a nemzetközi idegenforgalomban, és Magyarországon is több évtizedes idősorok állnak rendelkezésünkre. Az adatok – elsősorban társadalmi és gazdasági vonatkozásúak – a következő adatbázisokból nyerhetők:

Határstatisztika: az országok közti idegenforgalom nagyságát és összetételét tartalmazza, Magyarországon 1964 óta készül. Jellegénél fogva csak a nemzetközi turizmusra vonatkozóan nyújt információkat. Tartalmazza többek között a be- és kilépők számát, kirándulók, turisták, tranzitutasok bontásban, a belépők nemzetiségét, az igénybe vett közlekedési eszközt. Teljeskörű, a sokaság minden be- és kilépőjét regisztrálja, de mára csak a schengeni határok átlépésekor készül, a 2007-es csatlakozásunk előtt az országhatár átlépésekor regisztráltak.

Szálláshelyi statisztika: a szállásigényes vendégforgalom leírására szolgál, 1958-tól áll rendelkezésre, bár a rendszerváltás előtt a magán szállásokra vonatkozóan nem tartalmazott adatot. Mind a belföldi, mind a nemzetközi turizmus vonatkozásában nyújt információkat. A vendégek számbavétele a kereskedelmi szálláshelyeken történik a regisztrációs lap kitöltésével. A szálláshelyi statisztika tartalmazza többek között a vendégszámot, a vendégéjszakák számát, a vendégek nemzetiségét, a szállásdíj-bevételeket, a szálláshely szolgáltatók számát, típusát, kapacitását.

Az utazási szervezetekre vonatkozó statisztikák: többek között a lebonyolított forgalmat, az árbevételt, a foglalkoztatott létszámot tartalmazzák éves és negyedéves adatgyűjtés alapján.

Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszer – TeIR

A rendszer jelenleg a VÁTI Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Kht. honlapjáról érhető el. Térítésmentesen, szabadon elérhető része a TÉRPORT, amely rendszerezett szakmai információkat és néhány térinformatikai alkalmazást is tartalmaz. A TeIR teljes térinformációs rendszerének használata regisztrációhoz kötött. A TeIR teljes információs rendszerében többek között a következő statisztikai adatbázisok hozzáférhetők: APEH Személyi jövedelemadó adatok (1992-2006), Társasági adóbevallás kiemelt adatok (1992–2006), KSH Általános Mezőgazdasági Összeírás (2000), KSH Megyei-regionális statisztikai adatok rendszere (1990-2006), KSH Népszámlálás adatok (1970, 1980, 1990, 2001), KSH Mikrocenzus (2005), KSH Területi statisztikai adatok rendszere (1990-2007), Magyar Államkincstár adatai (1996–2002), Munkanélküliségi adatok – Foglalkoztatási Hivatal (1993–2008), Orvosok, szakorvosok adatai – Magyar Orvosi Kamara (2000-2006), Önkormányzati adatok TÁKISZ, MÁK (1990–2005). A TÉRPORT többek között lehetővé teszi a területfejlesztéssel és területrendezéssel kapcsolatos dokumentumtár tanulmányozását, a rendszer alapadatainak böngészését, az EUROSTAT-adatbázis használatát, intézmények illetékességi területének lekérdezését, valamint különféle tartalmú statikus térképek és kartogramok letöltését.

Település Statisztikai Adatbázis Rendszer – T-STAR

A T-STAR a KSH elektronikus adatbázisa, melynek keretében 1977 óta folyik adatgyűjtés. A rendszerben 1990 óta évenkénti gyűjtésben tartalmazza a KSH számára rendelkezésre álló valamennyi települési adatot. (Ez nem feltétlenül jelenti az összes települést, bizonyos statisztikai adatgyűjtések esetleg csak a városok esetében történnek vagy történtek a múltban.) A T-STAR-ba integrálták a népszámlálási adatokat (1980, 1990, 2001), az Általános Mezőgazdasági Összeírások (1994, 2000) települési szinten feldolgozott adatait és a korábban rendelkezésre álló települési adatbázisokat (1965, 1970, 1975, 1980-84, 1986-89), valamint a KSH területi számjelrendszerét. Az alaprendszerrel analóg, speciálisan Budapest kerületeit részletezi a **BP-STAR** 23 kerületre

vonatkozó adatbázisa, melyet térinformatikai rendszerrel is összekapcsoltak, és szintén térítésköteles. Szintén alrendszerként működik az **MR-STAR** a megyei és regionális szinten kifejezhető adatokra. A rendszer területi szintjei: megye, régió, üdülőkörzet, kistérség, település.

Magyarországi TÉRinformatikai Adatbázis – MATÉRIA

A MATÉRIA az előbbiekhöz hasonlóan szintén a KSH adatértékesítésre szánt adatbázisa, közigazgatási térinformatikai adatokat tartalmaz. Az ország több mint 3100 településéről gyűjt egybe válogatott közigazgatási, népességi, ipari, kereskedelmi, népszámlálási stb. adatokat, településenként mintegy 180-féle adatot. Az adatokat térinformatikai alkalmazások jelenítik meg. A rendszer grafikus alapja a Cartographia Kft. 1:100 000 méretarányú közigazgatási térképe, mely tartalmazza a településhatárokat, az út- és vasúthálózatot, vízrajzot stb. A MATÉRIA adatai a MapInfo térinformatikai szoftverrel kezelhetők, ennek segítségével tematikus térképek készíthetők. Nagy előnye, hogy nyitott adatbázis, azaz használója saját adatokkal bővítheti. Szöveges adatállományai a T-STAR-ból, népszámlálási adatállományokból és a választási adatbázisból származnak.

Budapesti TÉRinformatikai Adatbázis – BUTÉRIA

A BUTÉRIA Budapest 23 kerületéről válogatott közigazgatási, népességi, ipari, kereskedelmi, idegenforgalmi, lakás-ellátottsági, oktatási, közművelődési és népszámlálási adatokat tartalmaz, melyek a MapInfo szoftverrel kezelhetők. Grafikus alapja a Cartographia Kft. 1:50 000 méretarányú közigazgatási térképe.

A turizmus szatellit számla - TSA

A nemzeti számlák rendszere, az SNA (System of National Accounts) nemzetközileg elfogadott makroökonómiai számlarendszer, konzisztens elszámolási struktúra. Az ún. szatellit számlák speciális, egy bizonyos funkció szempontjából fontos számlarendszerek, amilyen például a turizmus. A számlarendszert az ENSZ Statisztikai Bizottsága dolgozta ki, együttműködve az OECD, a WTO és az Eurostat munkatársaival a 90-es években. A magyar rendszer is a nemzetközi standard szerint épül fel és szolgáltat adatokat a turizmus nemzetgazdasági hatásairól. A TSA rendszere keresleti oldalon a turisták teljes költségét és a költségek megoszlását méri, míg kínálati oldalon ágazatonként tartalmazza a hozzáadott értéket illetve a jövedelmeket.

REGIO - Az EU területi adatbázisa

A REGIO a NUTS rendszer alapján tagolt adatbázis, az EU tagországok és a csatlakozásra várók adatait összesíti. Az adatbázis térítés ellenében vehető igénybe, használatát illetve az adatok vizualizálását térinformatikai segédlet teszi lehetővé. A REGIO 1970 óta tartalmaz adatokat az alábbi témakörökben: mezőgazdaság, demográfia, ipar, oktatás, munkaerő, kutatás-fejlesztés, gazdaság, egészségügy, turizmus, közlekedés, energia, munkanélküliség. Az adatbázis használatát kézikönyv segíti (European Regional Statistics Reference Guide), mely a mutatókészletről, valamint a meta adatokról informál.

TourMIS

A TourMIS egy turizmus menedzsereknek és elméleti turisztikai szakembereknek szóló marketing információs adatbázis. A rendszer 2000 óta működik, a bécsi University of Economics and Business Administration turisztikai intézete, az Institute for Tourism and Leisure Studies fejlesztette ki, az Austrian National Tourist Office (Osztrák Nemzeti Turisztikai Hivatal) és az European Travel Commission – ETC (Európai Utazási Bizottság) – közreműködésével. A rendszer fenntartását is e szervezetek finanszírozzák. TourMIS on-line rendszerű, turisztikai lekérdezések adatait tartalmazza; adatai ingyenesek, osztrák és külföldi felhasználók számára is elérhetők (regisztrációt követően) az alábbi honlapról: <http://www.tourmis.info/>

Egyéb területi adatbázisok

A korábbi időszakra, a 60-as évektől nyomtatott formában áll rendelkezésre a Területi és Megyei Statisztikai Évkönyvek adatállománya. Az utóbbi évtizedek számos adata azonban már internetes formában is rendelkezésre áll. Ezekhez különböző szervezetek portáljain belépve juthatunk el, így területi kutatásokhoz is használható adatbázisok és/vagy elemzések találhatóak az MNB, az ÁSZ, az MTA intézetei, egyetemek, ismert kutatóintézetek, nagyobb bankok, tanácsadó cégek oldalain. Ha nem magyar vagy nem csak magyar területek, települések adatai iránt érdeklődünk, hanem nemzetközi adatbázisokat vagy elemzéseket keresünk, érdemes az ENSZ, a Világbank, az OECD, az Eurostat és a nemzetek statisztikai hivatalainak és kormányainak hivatalos oldalait böngészni, emellett a nemzetközi tanácsadó és kutatószervezetek, nagyobb bankok, nagy egyetemek oldalain is használható és értékes adatokat találhatunk.

Turizmus konjunktúra mérések - a TUX index és WTB

A turisztikai adatbázisok témájának lezárásaként néhány szó a legismertebb turisztikai összefoglalókról, elsőként a magyar TUX indexről. A mutató kialakítását a Magyar Turizmus Rt. kezdeményezte 1999-ben, majd a GKI Gazdaságkutató Rt. dolgozta ki a módszertanát. Kvalitatív információkat is tartalmaz, így kiegészíti a statisztikai adatokat. Előnye, hogy a teljes ágazatot – a belföldi, a beutazó és kiutazó turizmust is beleértve - figyelembe veszi, valamint, hogy keresleti és kínálati aspektusa is van. A múlt értékelésére és előrejelzések készítésére egyaránt alkalmazzák.

World Tourism Barometer- WTB

A World Tourism Organisation (UNWTO) publikálja rendszeresen, évente három alkalommal a World Tourism Barometer (WTB) kiadványát. A kiadvány az aktuális statisztikai adatokon túl szakértői panelt is tartalmaz és közli a turisztikai fejlemények szempontjából releváns általános gazdasági jellemzőket is.

UNWTO Tourism Highlights

Az UNWTO éves kiadványa, bemutatja a nemzetközi turizmus alakulását a világon, ami az előző évi eredményeken alapul. A kiadvány tartalmazza a nemzetközi turizmus fő irányait az adott évben, a küldő és a célországok adatait, a látogatók és a turizmusból származó bevételek arányát és a hosszú távú turisztikai előrejelzéseket.

Magyar Turizmus Zrt. kutatási jelentései

A <https://mtu.gov.hu/> weboldalon a Magyar Turisztikai Ügynökség közzé teszi kutatási jelentéseit az egyes turisztikai termékek, a témaév vonatkozásában. Szintén itt található meg Turizmus Magyarországon kiadvány, ami a magyarországi turizmus éves összefoglalója.

Vonzerők tekintetében például a következő források alkalmazhatók:

TájÉrtékKAtaszter

Természetvédelmi Információs Rendszer

Magyarország Élőhelyeinek Térképi Adatbázisa